Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 28 жовтня 2016 р.)

COMBATING TERRORISM, SEPARATISM, EXTREMISM AND ILLEGAL MIGRATION: CURRENT SITUATION, PROBLEMS AND PROSPECTS

Materials
of International scientific and practical conference
(Dnipro, October 28, 2016)

Дніпро
2016

ББК 67.9(4УКР)61
П 78
УДК 342.951 + 343.35 + 343.98

Ухвалено до друку Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 3 від 27.10.2016)

П 78 Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 356 с.

Вміщено матеріали однойменної міжнародної науково-практичної конференції, у якій взяли участь науковці й здобувачі ВНЗ України та зарубіжних країн, працівники правоохоронних органів.

У публікаціях її учасників розглянуто питання сучасного стану й шляхи запобігання проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграціїв сучасних умовах в Україні та світі. Висвітлено особливості, кваліфікації, виявлення та розслідування подібних правопорушень

Для науковців, здобувачів, юристів-практиків, представників органів публічної влади, усіх, хто займається проблемами протидії тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції.

Викладені в публікаціях судження, висновки та пропозиції передають погляди самих авторів, що не завжди поділяються редколегією

РЕДКОЛЕГІЯ:

к.ю.н., засл. юрист України ***В.А. Глуховеря*** *(голова); к.ю.н.* ***О.В. Ведмідський*** *(заступник голови); д.ю.н., проф.* ***А.О. Собакарь****; д.ю.н., доц.* ***Т.П. Мінка****; д.ю.н., доц.* ***І.В. Пиріг;*** *д.ю.н., проф.* ***К.О. Чаплинський****; к.ю.н.* ***А.В. Жбанчик****; к.ю.н.* ***Р.М. Кацуба****; к.ю.н., доц.* ***О.В. Кириченко****; к.ю.н., доц.* ***С.В. Обшалов****; к.ю.н., доц.* ***Е.В. Рижков****; д.ю.н., доц.* ***О.Ф. Кобзар****; д.ю.н., доц.* ***О.С. Юнін****; к.ю.н., доц.* ***О.О. Титаренко*** *(відповідальний секретар);.*

ББК 67.9(4УКР)61

© Автори, 2016
© ДДУВС, 2016

З М І С Т

Вітальне слово ректора ДДУВС …… 15

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ, ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ, ЕКСТРЕМІЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Бєлай С.В.
До питання державного врегулювання кризових ситуацій за масовою протестною участю населення, що можуть призвести до появи сепаратизму та екстремізму …… 17

Ємельянов В.П.
Суб'єкти боротьби з тероризмом: питання законодавчого визначення ……20

Ірха Ю.Б.
Міністерство закордонних справ України як суб'єкт протидії екстремізму і тероризму в Україні ……. 24

Книженко О.О.
До питання визнання так званих „ДНР" та „ЛНР" терористичними організаціями ……27

Блистів Т.І., Колесник В.Т,
Шляхи формування державної політики у сфері реформування правоохоронного сектора України та впровадження механізмів контролю за станом реформ ……31

Крищенко А.Є.
Протидії правопорушенням у сфері торгівлі людьми та нелегальної міграції (за результатами роботи підрозділів Національної поліції України за 9 місяців 2016 року) ……38

Леонов Б.Д.
Тероризм та організована злочинність: зв'язок та взаємозалежність ……. 47

Lizut R.
Przeciwdziałanie terroryzmowi, separatyzmowi, ekstremizmowi
i nielegalnej imigracji. Przeciwdziałanie, czyli co? 52

Шинкаренко І.Р.
Алгоритмізація протидії сепаратизму, екстремізму
і радикалізму (теоретико-прикладні проблеми): 56

Ващенко С.В., Ятченко І.В.
Протидія тероризму: аналіз історико-економічних аспектів 61

Ведмідський О.В.
Актуальні питання протидії сепаратизму в Україні 63

Дрьомов С.В.
Позбавлення громадянства України як засіб протидії сепаратизму 66

Казначеєв Д.Г., Бурнос О.О.
Протидія терористичній діяльності як пріоритет
національної безпеки України в сучасних умовах 69

Кириченко О.В.
Основні напрями удосконалення нормативно-правового
забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості 72

Колосков В.В.
Законодавство України з питань боротьби
з тероризмом та екстремізмом 75

Крижна В.В.
Вплив екстремізму на внутрішню та зовнішню політику держави 79

Мандзюк О.А.
Державна антитерористична політика
з позицій аналітичної наратології 82

Мельковський О.В.
Деякі питання забезпечення безпеки підприємства
в сучасних умовах економічної кризи 85

Павленко С.О.
Деструктивні культи та тоталітарні секти як джерело
поширення релігійного екстремізму 87

Самотуга А.В.
Організована злочинність і сепаратизм ……89

Стояцька Г.М.
Корупція як фактор сприяння транснаціональній
організованій злочинності ……93

Біліченко В.В.
Принципи боротьби з тероризмом в Україні ……...95

Пазюк Н.В.
Тероризм як одна з глобальних проблем сучасності …… 98

Резнік Е.О.
Причини розвитку екстремізму як руйнівного явища …… 101

Фат Д.В.
Проблеми протидії сепаратизму в Україні на сучасному етапі ……103

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Шаблистий В.В.
Актуальні фактори протидії проявам сепаратизму,
екстремізму та незаконній міграції в Україні …… 106

Акімов М.О.
Морський тероризм: потенційні загрози, заходи протидії ……108

Бабанін С.В.
Щодо поняття терористичної організації
та інших стійких організованих об’єднань ……... 110

Данилевський А.О.
Амністія за вчинення терористичних злочинів:
проблеми застосування ……... 112

Загороднюк С.О.
Особливості кваліфікації незаконного переправлення
осіб через державний кордон України ……..... 114

Ковалів М.В.
Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, як чинник забезпечення національної безпеки України …… 118

Мироненко І.О.
Проблематика законодавчого врегулювання кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у вчинення терористичного акту …….. 121

Мислива О.О., Сіротченков Д.Ю.
Протидія загрозі масового розповсюдження зброї в Україні …… 124

Ніколаєнко Т.Б.
Окремі аспекти визначення ступеня суспільної небезпеки особи військовослужбовця при призначенні покарання …….. 128

Примаченко В.Ф.
Диференціація кримінальної відповідальності за терористичні злочини залежно від заподіяної ними шкоди та наслідків …… 130

Руфанова В.М.
Кримінально-правове регулювання у сфері запобігання сепаратизму в Україні …….. 132

Севрук В.Г.
Організовані групи та злочинні організації, що сформовані на етнічній основі: проблеми сьогодення ……..... 135

Шалгунова С.А., Якушкін В.А.
Структура злочинної організації терористичної спрямованості ……..…… 137

Шармар О.М.
Актуальні питання кримінальної відповідальності за злочини терористичного характеру ……..139

Брящей Р.І., Клименко О.А.
Актуальні питання кваліфікації та розмежування терористичного акту та диверсії за КК України …….. 141

Каторкін Р.А.
Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу як фонове для тероризму явище ……146

Шевченко Т.В.
Проблемні питання визначення суб`єктивної
сторони за статтею 258 КК України ……. 149

Южека Р.С.
Проблемні питання щодо поняття «терористичного акту»
в доктрині кримінального права України ……. 151

ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ ТЕРОРИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

Булай Ю.Г.
Феномен экстремизма/сепаратизма – терроризма,
факторы его порождающие, изменение стратегии
от борьбы к предотвращению ……... 154

Липкан В.А.
Профилактика терроризма с позиций стратегических коммуникаций …… 158

Мінченко С.І.
Актуальні аспекти запобігання тероризму на сучасному етапі ……. 161

Ващенко С.В., Голуб В.Г.
Актуальні питання профілактики екстремізму в навчальних закладах …… 162

Веріго І.М.
Контроль соціальної напруженості та протестного потенціалу
населення як складова запобігання проявам екстремізму ……. 165

Гелемей М.О.
Молодіжний екстремізм у соціальних мережах:
проблеми виявлення та протидії в Україні …….. 168

Титаренко О.О.
Стан програмування протидії проявам тероризму та сепаратизму
на регіональному рівні (за результатами вибіркового аналізу
окремих регіональних правоохоронних програм) ……...169

Політова А.С.
Аналіз деяких проектів законів України щодо протидії екстремізму …….. 174

УДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

Velişcu V.
Reactions of the member states of the European Union to refugee crisis …….. 179

Зьолка В.Л.
Організаційно-правові аспекти співробітництва Державної прикордонної служби України з європейськими міжнародними інституціями та прикордонними органами країн-членів ЄС у прикордонній сфері ……189

Камінська Н.В.
Транскордонне співробітництво у сфері туризму: форми, виклики і загрози ……...194

Логвиненко Б.О.
Окремі аспекти досвіду Держави Ізраїль у протидії тероризму та нелегальній міграції …… 197

Місюра А.О.
Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України …….. 200

Морозов І.Є., Мацюк В.В.
Вивчення зарубіжного досвіду службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку з протидії тероризму, сепаратизму та екстремізму …….. 203

Ніколаєв О.Т., Конєв О.Ю.
Деякі теоретико-правові аспекти світового досвіду антитерористичної діяльності …….. 206

Ніколайченко Г.М.
Принципи діяльності антикорупційних інституцій в українській та світовій практиці …… 210

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОЯВАМИ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Борець Т.О.
Надзвичайні ситуації, зумовлені терористичними актами ……213

Ботнаренко І.А.
Особливості проведення допиту підозрюваного
у вчиненні кримінального правопорушення,
передбаченого ст. 258-1 Кримінального кодексу України
(втягнення у вчинення терористичного акту) …… 216

Пазинич Т.А.
Щодо проблем розслідування злочинів, пов'язаних із введенням
в обіг творів, що пропагують культ насильства і жорстокості,
расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію …….. 219

Приходько Ю.П.
Особливості розслідування злочинів, що скоєні
шляхом вибуху вибухових пристроїв ……..… 221

Волошин О.Г.
Теоретичні та практичні аспекти дослідження
вибухів, вибухових пристроїв ……... 225

Гогусь О.В.
Окремі питання державного забезпечення безпеки суб'єктів
кримінально-процесуальної діяльності у кримінальних провадженнях
про злочини терористичної спрямованості ……..230

Бідняк Г.С., Бобрішова Л.В.
Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики
злочинів, передбачених ст. 258 КК України (терористичний акт) ……..…. 233

Штиря О.Д.
Татуювання як одна із особливих прикмет особи терориста ……236

ВИЯВЛЕННЯ І ПРИПИНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ТЕРОРИЗМУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Собакарь А.О.
Зарубіжний досвід використання можливостей
первинного фінансового моніторингу у запобіганні
та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних
злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму ……..238

Бацько І.М., Бацько Д.І., Левченко Ю.М.
Учасники юридичних відносин запобігання і протидії фінансуванню
тероризму по Закону України «Про запобігання та протидію легалізації
(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню
тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»
від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII …… 241

Корнієнко В.В.
Криміналістична характеристика «конвертаційних центрів»
як провідного елемента легалізації злочинних доходів
та фінансування тероризму ……... 245

Дмуховський Р.С.
Фінансування тероризму: стан сьогодення
та перспективи прояву в Україні …….. 248

Біліченко В.В.
Виявлення і припинення фінансової підтримки тероризму
як важлива складова запобігання терористичній діяльності ……. 251

УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У СФЕРІ ВИЯВЛЕННЯ І ПРИПИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З ПРОЯВАМИ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ, МІНІМІЗАЦІЇ ЇХ НАСЛІДКІВ

Городнов В.П., Власюк В.В.
Розроблення моделі оцінки повноти та імовірності своєчасного
постачання матеріальних засобів для виконання службово-бойових
завдань частинами (підрозділами) Національної гвардії України
в особливий період у сфері припинення злочинів
з проявами тероризму, сепаратизму та екстремізму …….. 254

Городнов В.П., Павленко С.О., Овчаренко В.В.
Аналіз впливу обмеженого фінансування на діяльність військових частин Національної гвардії України у сфері припинення злочинів з проявами тероризму, сепаратизму та екстремізму ……... 256

Басс В.О.
Поліція як специфічний правоохоронний інститут: організаційній побудови поліцейських систем ……... 258

Грачов С.В.
Проблемні питання нормативно-правового забезпечення контррозвідувальної діяльності …… 260

Кравченко І.С.
Роль Національної поліції під час проведення АТО ……. 262

Поливанюк В.Д.
Окремі аспекти тактичних дій поліцейських патрульної служби під час зупинення транспортного засобу з невідомим ступенем ризику …… 265

Покайчук В.Я.
Система сил охорони порядку як гарант забезпечення національної безпеки в Україні ……267

Покайчук В.Я., Анісімов Д.О.
Окремі питання застосування вогнепальної зброї співробітниками Національної поліції України …….. 271

Рогальська В.В., Циб І.С.
Напрямки удосконалення діяльності правоохоронних органів у сфері протидії тероризму:окремі аспекти …… 273

Сіроштан Ю.В.
Профілактична діяльність патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції як передумова протидії проявам сепаратизму та екстремізму …… 275

Царьов О.Д., Мазенко Н.А.
Особливості тактики дій при отриманні інформації про небезпеку вчинення терористичних актів …… 280

Шинкаренко І.О.
Проблеми попередження постстресових станів та усунення стресогенних факторів під час дій працівників поліції в умовах антитерористичної операції 283

Бойко О.І.
Особиста безпека працівника поліції як засіб мінімізації втрат під час протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму 287

Вичавка В.І.
Державна прикордонна служба України як суб'єкт протидії тероризму 289

Гіденко Є.С.
Зупинка транспортного засобу під час проведення спеціальних операцій із затримання злочинців як поліцейський захід із високим ступенем ризику 292

Люлько С.П.
Незаконне переміщення товарів у зоні проведення антитерористичної операції: причини, наслідки та загрози 295

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА. УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Шопіна І.М.
Забезпечення інформаційної безпеки в районах проведення антитерористичної операції як спосіб протидії проявам сепаратизму та екстремізму 299

Білаш О.В., Сорокатий М.І., Ковальчук Р.А.
Контроль над інформаційним простором – необхідна умова у боротьбі з проявами сепаратизму та тероризму 302

Бурак М.В.
Забезпечення інформаційної безпеки як складової національної безпеки України 304

Діордіца І.В.
Сучасний кібертероризм: аспекти правового регулювання 307

Кофанов А.В., Біленчук П.Д.
Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення
діяльності органів досудового розслідування …….. 310

Куцька О.М., Беспека В.Ю.
Авіакатастрофи «боїнгів» 1983 та 2014 років:
аналогії російської пропаганди ……. 314

Марков В.В., Сень Р.Ю.
Возможности противодействия кибертерроризму на базе высших
учебных заведений со специфическими условиями обучения (на примере
учебно-тренировочного центра борьбы с киберпреступностью
и мониторинга киберпространства ХНУВД) ……...317

Рижков Е.В.
Реалізація біометричних систем ідентифікації особи
на пропускних пунктах в умовах АТО …… 320

Рубащенко М.А.
Про можливість учинення перешкоджання
законній діяльності військових формувань України
(ст. 114-1 КК) у формі інформаційних дій …….. 322

Царьова І.В.
Медіа-тероризм у контексті загрози національній безпеці України …… 325

СУЧАСНІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ПОШИРЕННЯ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ І ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Ляшук Р.М.
Удосконалення правових основ протидії незаконній міграції
органами Державної прикордонної служби України ……..328

Брисковська О. М., Алєксєєва-Процюк Д.О.
основні причини поширення нелегальної міграції
в Україні та шляхи її мінімізації ……... 332

Данилевська Ю.О.
Судова практика застосування законодавства
щодо порушення порядку в'їзду на тимчасово
окуповану територію України та виїзду з неї ……..... 335

Доненко В.В.
Класифікація організаційно-правових основ
міграційної політики зарубіжних країн ……339

Капітанчук Л.Ю.
Щодо стану нелегальної міграції
на державному кордоні та шляхів її мінімізації …….. 341

Фурман Я.В.
Сучасні причини та умови поширення
нелегальної міграції в Україні …….. 345

Байрачна В.В.
Вплив нелегальної міграції на рівень злочинності …… 349

Басалик С.А.
Щодо деяких аспектів протидії нелегальній міграції,
пов'язаній з торгівлею людьми ……. 351

Березенко В.В.
Безпека державних кордонів – важливий чинник
протидії нелегальній міграції …… 353

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції!

Події останніх років в Україні, Європі та світі висунули на перший план проблеми захищеності державного кордону, суверенітету держави, національної безпеки та життєво важливих благ людини – життя, гідності, свободи й особистої недоторканності – від протиправних посягань з боку агресивно налаштованих осіб, різного роду угруповань (у т.ч. і незаконних збройних формувань) і навіть окремих держав – суб'єктів міжнародного права. Безумовно, дані проблеми пов'язані з такими явищами як тероризм, сепаратизм, екстремізм та нелегальна міграція, які, на превеликий жаль, останнім часом набрали значних обертів не тільки в країнах Європи, а і в Україні.

Обговоренню цих проблем присвячено вже вдруге організований Дніпропетровським державним університетом внутрішніх справ науковий захід – Міжнародну науково-практичну конференцію ***«Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи».***

Метою даного заходу є об'єднання зусиль наукової спільноти, представників практичних підрозділів правоохоронних органів та суду, представників законодавчої влади України, органів місцевого самоврядування, громадських інституцій, фахівців та інших зацікавлених осіб у розв'язанні існуючих проблем протидії проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в Україні, обговорення міжнародного досвіду протидії цим явищам з перспективою подальшої розробки рекомендацій практичного спрямування, а також удосконалення чинного законодавства України.

На жаль, так склалося, що суспільно-політичні процеси й настрої завжди випереджають розвиток юридичної науки й національного та міжнародного законодавства, а тому не усі явища дійсності одночасно підпадають під правове регулювання.

Між тим події 2014–2016 років як в Україні, так і в світі, які пов'язані з вчиненням серії серйозних терористичних актів, веденням «гібридних війн», стрімкою активністю терористичних та екстреміських організацій, розповсюдженням «інформаційного тероризму», негативними наслідками нелегальної міграції, вимагають насамперед удосконалення чинного законодавства в частині забезпечення належної протидії цим негативним явищам, а також вироблення єдиних підходів практики у боротьбі з проявами тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальної міграції в Україні на усіх рівнях.

Отже, сьогоднішній науковий захід має на меті обговорити такі питання:

– концептуальні підходи, міжнародно-правові та законодавчі аспекти протидії терористичній діяльності, екстремізму, сепаратизму та нелегальній міграції в Україні;

– профілактика проявів тероризму, екстремізму та сепаратизму;

– удосконалення міжнародного співробітництва у протидії проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції;

– інформаційна безпека і тероризм;

– виявлення і припинення фінансової підтримки тероризму як важлива складова запобігання терористичній діяльності; криміналістичні, психологічні та інші аспекти запобігання і протидії тероризму;

– діяльність правоохоронних органів і спеціальних служб у сфері виявлення, припинення і досудового розслідування злочинів з проявами тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальної міграції, мінімізації їх наслідків;

– взаємозв'язок нелегальної міграції та тероризму;

– удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення протидії проявам тероризму, екстремізму та сепаратизму;

– вплив ЗМІ на поширення проявів тероризму, сепаратизму та екстремізму;

– регіональні особливості профілактики проявів тероризму, сепаратизму та екстремізму;

– шляхи вдосконалення правової основи протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в Україні;

– використання міжнародного досвіду боротьби із тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом;

– особливості предмета доказування щодо розслідування злочинів, пов'язаних з проявами тероризму, сепаратизму та екстремізму;

– шляхи удосконалення правової основи протидії проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в Україні;

– напрями удосконалення форм транскордонного співробітництва України з країнами ЄС з протидії поширенню терористичної діяльності та нелегальної міграції;

– сучасні причини та умови поширення нелегальної міграції в Україні та світі і шляхи їх мінімізації.

Більшість результатів цих напрямів роботи конференції знайшли своє втілення у публікаціях збірника її матеріалів, авторами яких є науковці, працівники-практики правоохоронних органів, фахівці держустанов, представники законодавчої та судової гілок влади, громадських організацій загальнодержавного та міжнародного рівнів, здобувачі вищої освіти.

Висловлюю вдячність учасникам Міжнародної науково-практичної конференції «Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи» за виявлений інтерес до її проблематики та бажаю усім плідної співпраці.

ГЛУХОВЕРЯ ВІТАЛІЙ АНДРІЙОВИЧ,
ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
заслужений юрист України,
кандидат юридичних наук

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ, ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ, ЕКСТРЕМІЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Бєлай Сергій Вікторович,
доктор наук з державного управління,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
науково-дослідного сектору будівництва
та оперативного застосування
Національної гвардії України
науково-дослідного центру
службово-бойової діяльності
Національної гвардії України,

*(Національна академія
Національної гвардії України)*

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ ЗА МАСОВОЮ ПРОТЕСТНОЮ УЧАСТЮ НАСЕЛЕННЯ, ЩО МОЖУТЬ ПРИЗВЕСТИ ДО ПОЯВИ СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

У наш час події в світі наводять яскраві приклади виникнення чисельних кризових ситуацій за масовою протестною участю населення. Світова фінансова криза та її економічні наслідки негативним чином вплинули на соціальну складову європейського суспільства. Існуючі проблеми в соціальному захисті населення призводять до виникнення чисельних акцій протесту. Україна не є винятком у цьому питанні. Кількість акцій непокори зростає залежно від дій уряду, що направлені на зменшення фінансування соціальної складової бюджету. Також умови глобалізації створили нові загрози існуванню традиційного укладу життя. Як вже було зазначено, в країнах Північної Африки «революції фейсбуку» довели нездатність державних силових структур забезпечити національну безпеку під час масових акцій протесту населення на соціально-економічному підґрунті. Все це беззаперечно доводить актуальність дослідження питання попередження та врегулювання кризових ситуацій за масовою участю населення, що можуть призвести до появи випадків сепаратизму та екстремізму.

Проведеними дослідженнями здійснено аналіз забезпечення національної безпеки в ракурсі врегулювання кризових ситуацій за масовою протестною участю населення. Визначено, що на загальнодержавному рівні Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів України здійснюють організаційну та нормотворчу діяльність щодо забезпечення національної безпеки України. Головним дорадчим органом у цьому питанні є Рада національної безпеки та оборони України. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади є головними виконавцями діяльності щодо забезпечення національної безпеки на загальнодержавному рівні. На регіональному та місцевому рівнях місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування та сили охорони правопорядку здійснюють діяльність щодо врегулювання кризових явищ за масовою участю населення в системі забезпечення національної безпеки.

Встановлено, що діяльність громадських організацій, об'єднань громадян у процесі забезпечення національної безпеки сьогодні є необхідною умовою функціонування демократичного суспільства. На них покладається як цивільний контроль за воєнною організацією держави, так і контроль за діяльністю правоохоронних органів під час врегулювання кризових ситуацій за масовою участю населення.

Система забезпечення національної безпеки складається з системи забезпечення внутрішньої безпеки, системи забезпечення громадської безпеки та системи охорони громадського порядку. Відповідно до ієрархічного рівня управління кожен орган виконавчої влади виконує завдання з врегулювання кризових ситуацій за масовою протестною участю населення. Особливістю сучасної системи національної безпеки є актуалізація на діяльність громадських організацій та об'єднань громадян щодо протидії кризовим ситуаціям за масовою участю громадян як на загальнодержавному, так і на регіональному й місцевому рівнях. Недержавний контроль за діяльність влади є ефективним механізмом недопущення перевищення застосування сили під час масової протестної активності громадян.

Кризові ситуації за масовою протестною активністю громадян у соціальному значенні – особлива діяльність мас у сфері їх суспільно-політичних, соціально-економічних, соціально-психологічних відносин (між соціальними групами, класами) та відносини між ними і владою. Ця особлива діяльність мас багато в чому залежати від рівня і характеру суспільної активності громадян. Адже класи, соціальні групи, і насамперед людина, громадянин реалізують невідчужувані та непорушні права й свободи участю в проведенні мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 39 Конституції України), які відбуваються, як правило, у формі натовпів. За певних умов всякий натовп, незалежно від природи його виникнення, може трансформуватися в агресивний. Таким чином, ті чи інші політичні заходи мають природну здатність переростати в малі чи великі масові заворушення.

Припинення, локалізація масових заворушень була актуальною на всіх

етапах розвитку суспільства. Припинення масових заворушень полягає в законних діях правоохоронних органів, спрямованих на припинення за допомогою сили розпочатого процесу одночасних злочинних діянь певної маси людей і недопущення появи випадків сепаратизму та екстремізму.

Запровадження надзвичайного стану може запобігти масовим заворушенням. Правовий режим надзвичайного стану вводиться з метою захисту прав і свобод громадян та конституційного ладу у разі виникнення масових заворушень, або при спробі захоплення органів державної влади чи зміни конституційного ладу. Одним із заходів адміністративно-правового режиму надзвичайного стану є запровадження комендантської години, яка впроваджується з метою захоронення перебування на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи людей у встановлені години доби.

Наявність у державі спеціальних загонів, що призначені для припинення суспільних заворушень, є важливим фактором, який суттєво впливає на ефективне, своєчасне та раціональне здійснення відповідних функцій, дотримання законності, захисту інтересів держави й громадян. Зазначені загони повинні мати відповідний формений одяг та знаки розрізнення. Відсутність таких спеціальних підрозділів інколи призводить до серйозних непорозумінь, збурення громадської думки, певної соціальної напруженості, порушення співвідношення принципу взаємодії особи, суспільства й держави. В Україні припинення масових заворушень є компетенцією правоохоронних органів спеціального призначення та військових формувань, основним з яких є Національна поліція та Національна гвардія. Майже в кожній державі для припинення масових заворушень використовуються спеціально треновані загони. Необхідно зазначити, що застосування сили правоохоронцями під час припинення масових заворушень має бути зведене до необхідного мінімуму.

Таким чином, можна зазначити, що у діяльності органів державної влади та сил охорони правопорядку особливу увагу необхідно приділяти оцінюванню та прогнозуванню стану громадської безпеки регіонів з метою недопущення виникнення в регіонах країни кризових ситуацій за масою протестною активністю громадян (масових заворушень), оскільки вони можуть призвести до появи сепаратизму та екстремізму.

Ємельянов Вячеслав Павлович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна

СУБ'ЄКТИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ: ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Визначення суб'єктів боротьби з тероризмом надається у ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом». Згідно з ч. 1 ст. 4 Закону організація боротьби з тероризмом в Україні та забезпечення її необхідними силами, засобами і ресурсами здійснюється Кабінетом Міністрів України у межах його компетенції.

Суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом в межах своєї компетенції, відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону є: Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю; Міністерство внутрішніх справ України; Національна поліція; Міністерство оборони України; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань; Управління державної охорони України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи.

До участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, залучаються у разі необхідності також інші органи, приблизний перелік яких надається у ч. 4 і 6 ст. 4 Закону.

Отже, участь у боротьбі з тероризмом беруть багато центральних органів виконавчої влади, які здійснюють це в межах своєї компетенції, визначеної відповідними законами та іншими нормативно-правовими актами.

Організацію боротьби з тероризмом та забезпечення її необхідними силами, засобами та ресурсами здійснює Кабінет Міністрів України, компетенція якого визначена у ст. 113-117 Конституції та Законом «Про Кабінет Міністрів України».

Серед суб'єктів боротьби з тероризмом, які безпосередньо це здійснюють, головним органом у загальнодержавній системі протидії терористичній діяльності є Служба безпеки України, компетенція якої визначена у Законі «Про Службу безпеки України».

Наступним суб'єктом антитерористичної діяльності відповідно до ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» є Міністерство внутрішніх справ України. Цей центральний орган виконавчої влади діє на підставі за-

твердженого постановою Кабінету Міністрів «Положення про Міністерство внутрішніх справ України».

Відповідно до цього Положення діяльністю МВС України охоплюється діяльність Національної поліції, Національної гвардії, центральних органів виконавчої влади, що здійснюють формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, центрального органу державної влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції.

У зв'язку з цим вважається незрозумілою та обставина, що у ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» як суб'єкти, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, не вказані Національна гвардія і центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції, діяльність яких також пов'язана з протидією тероризму.

У сучасних умовах суттєве значення у протидії тероризму має діяльність Збройних Сил України, завдання, функції та повноваження яких, у тому числі у сфері протидії тероризму, визначені Законом «Про Збройні Сили України». У ст. 1 Закону визначено основні функції ЗСУ, які в редакції Закону України від 7 липня 2016 року № 1437-VIII«Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» мають такий зміст: «Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом». Тому у світлі останніх нововведень вважається за доцільне перелік суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, встановлений у ч. 3 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», доповнити таким суб'єктом антитерористичної діяльності, як Сили спеціальних операцій Збройних Сил України, тим більше, що у ч. 3 ст. 5 цього Закону, в якій передбачаються повноваження таких суб'єктів, про Сили спеціальних операцій вже згадується.

Серед суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, у ч. 3 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» згадується центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи. На теперішній час таким органом є Державна фіскальна служба України, яка діє на підставі Положення про неї, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Відповідно до ст. 1 цього Положення Державна фіскальна служба (ДФС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів через міністра фінансів. Доцільність віднесення ДФС до суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, не викликає сумніву, але в той же час вважається нелогічним віднесення у ч. 4 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» до категорії суб'єктів, які лише залучаються у разі необхідності до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з

протидією терористичній діяльності, таких суб'єктів, як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму (Держфінмоніторинг), тим більш, що цей орган, як і ДФС, здійснює свою діяльність через міністра фінансів, а також власне самого Міністерства фінансів України, який забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику в цілому. Це такий же алогізм, якщо б про суб'єктів протидії тероризму, що спрямовують свою діяльність через Міністра внутрішніх справ, вказати у ч. 3 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», а про само Міністерство внутрішніх справ України згадувати у ч. 4 ст. 4 Закону як про такий орган, який лише залучається до участі у протидії тероризму у разі необхідності.

Також у сучасних умовах інтенсивного зростання терористичних загроз, особливо у міжнародному масштабі, постійно і безпосередньо здійснювати боротьбу з тероризмом змушені й такі суб'єкти протидії цьому явищу, як Служба зовнішньої розвідки України та Міністерство закордонних справ України.

Відповідно до ст. 3 Закону «Про Службу зовнішньої розвідки України» одними з основних завдань цієї Служби є участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією, вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України. А щоб забезпечити виконання цих завдань, необхідно постійно працювати, причому працювати на випередження, що Служба зовнішньої розвідки України фактично здійснює, але не в порядку залучення у разі необхідності, а постійно. Вочевидь тому у ч. 8 ст. 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» повноваження розвідувальних органів України визначені як повноваження суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, а відповідно до ч. 3 ст. 7 цього Закону заступник керівника Служби зовнішньої розвідки України входить до складу Міжвідомчої координаційної комісії Антитерористичного центру при Службі безпеки України на правах постійного члена комісії.

Міністерство закордонних справ відповідно до п. 3 затвердженого Кабінетом Міністрів України «Положення про Міністерство закордонних справ України» одним з основних завдань має забезпечення формування та реалізацію державної політики у сфері зовнішніх відносин, а згідно зі ст. 11-2 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», яка визначає прядок доступу до активів, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, виконує багато завдань та функцій, пов'язаних зі здійсненням міжнародної протидії фінансуванню тероризму.

Нарешті слід зауважити, що ефективна боротьба з тероризмом неможлива без налагоджених належним чином зв'язку та захисту інформації, що

відноситься до компетенції Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, повноваження якої визначені у відповідному Законі України про цю службу, згідно зі ст. 3 якого одним з основних завдань цієї служби є забезпечення в установленому порядку та в межах компетенції діяльності суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом. А якщо ця державна служба постійно співпрацює з суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, то вона також є суб'єктом, що безпосередньо здійснює антитерористичну діяльність. До того ж слід зауважити, що відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» заступник керівника Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України входить до складу Міжвідомчої координаційної комісії Антитерористичного центру при Службі безпеки України на правах постійного члена комісії.

Таким чином, вважаємо за доцільне запропонувати зміни щодо ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», відповідно до яких викласти частину 3 цієї статті у такій редакції:

«Суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, є:

Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю;

Міністерство внутрішніх справ України;

Національна поліція України;

Національна гвардія України;

державний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону;

центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції;

центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту;

Міністерство оборони України;

Сили спеціальних операцій Збройних Сил України;

центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань;

Управління державної охорони України;

Міністерство фінансів України;

центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи;

центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

Служба зовнішньої розвідки України;

Міністерство закордонних справ України;

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України».

Ірха Юрій Богданович
науковий консультант судді
Конституційного Суду України

МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ І ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

Ефективне вирішення економічних, політичних, соціальних та інших проблем у державі можливе за умови якісної системної співпраці між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства. Кожний структурний елемент цієї системи має свої функції та володіє арсеналом можливостей для їх реалізації. Уміле використання сил і засобів, які наявні у кожного суб'єкта вказаної системи, дає змогуузгоджувати інтереси різних соціальних груп у коротко-, середньо- чи довгостроковій перспективі. Крім того, це забезпечує вчасне виявлення і попередження конфліктів різної ґенези, а у випадку їх виникнення – оперативневрегулювання та ліквідацію наслідків конфліктів.

Загалом, держава має самостійно займатися вирішенням своїх внутрішніх справ, проте існують небезпеки, які мають універсальний характер і загрожують усьому людству. У зв'язку з цим світове співтовариство налагодило та продовжує вдосконалювати основи мирного та безпечного співіснування народів. У межах Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Європейського союзута інших міжнародних регіональних організацій розроблено значну кількість нормативних документів, в яких закріплено міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини і громадянина та протидії глобальним викликам і загрозам.

Україна як суверенна і незалежна держава є стороною багатьох міжнародних договорів, у тому числі тих, які спрямовані на протидію екстремізму і тероризму. Відповідно до положень статей 16, 17 Закону України «Про міжнародні договори» загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України покладено на Міністерство закордонних справ України, яке отримує від органів державної влади (в межах їх компетенції) відповідну інформацію.

За приписами Указу Президента України «Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин» здійснення зазначеного нагляду полягає у забезпеченні:

– належного виконаннязобов'язань,узятихУкраїноюза міжнародними договорами, та невідкладного вжиття заходів у зв'язку ізневиконанням або неналежним виконанням зобов'язань міжнародних договорів України іншими сторонами відповідно до норм міжнародного права;

– відповідності актіворганіввиконавчоївлади міжнародно-правовим зобов'язанням,що випливаютьізміжнародних договорів України;

– імплементаціїміжнародно-правових норм.

МЗС сприяє взаємодії органів виконавчої влади з органами законодавчої та судової влади в частині здійснення ними зовнішніх зносин.

Згідно з положеннями Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна» МЗС здійснює загальне забезпечення та координацію діяльності, пов'язаної з участю центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій. При цьому центральні органи виконавчої влади, які беруть участь у діяльності міжнародних організацій, зобов'язані ефективно використовувати потенційні можливості зазначених організацій з метою зміцнення національної безпеки України, забезпечення її політичних, соціально-економічних та екологічних інтересів, прискорення економічних реформ; забезпечувати виконання зобов'язань, що випливають із членства України в цих організаціях;вживати заходів до забезпечення своєчасної сплати внесків до бюджетів міжнародних організацій згідно з умовами участі в них;стежити за дотриманням прав Української Сторони, що випливають із членства України в міжнародних організаціях, а також за виконанням іншими членами міжнародних організацій їх зобов'язань.

У межах своєї компетенції МЗС належить до суб'єктів забезпечення національної безпеки України, перелік яких закріплено у ст. 4 Закону України «Про основи забезпечення національної безпеки України». Водночас відповідно до положень ст.4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» МЗС не визначено як безпосереднього суб'єкта боротьби з тероризмом, однак у разі необхідності його може бути залучено до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності.

До трагічних подій кінця 2013 – початку 2014 року МЗС, у межах законодавчо визначених завдань, не займалося діяльністю щодо протидії екстремістській і терористичній діяльності на території України. Основною функцією МЗС було підтримання та розвиток співробітництва нашої держави у галузі протидії екстремізму і тероризму на міжнародному рівні у межах ООН, ОБСЄ, РЄ, ЄС, зокрема з Контртерористичним комітетом Ради Безпеки ООН, Відділом попередження тероризму Управління ООН з наркотиків і злочинності, Контртерористичною мережею ОБСЄ, Комітетом експертів РЄ з питань боротьби з тероризмом тощо. З окремих питань наші дипломати співпрацювали з представниками іноземних держав.Загалом така практика була виправданою, адже в Україні прояви екстремізму і тероризмубули незначними. Головна роль у цьому питанні безперечно належала Службі безпеки України та іншим суб'єктам боротьби з тероризмом.

Після збройної агресії Російської Федерації роль МЗС у протидії екстремізму і тероризму як на території нашої держави, так і закордоном

суттєво змінилася.

Анексія Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, окупація окремих районів Донецької та Луганської областей розкрили фактичну недієздатність міжнародних колективних систем безпеки. Такі міжнародні інституції, як ООН, ОБСЄ, РЄ, ЄС виявилися неспроможними до рішучого реагування на явне грубе і зухвале порушення суверенітету і територіальної цілісності України, прав і свобод людини і громадянина. Крім того, збройна агресія Російської Федерації поставила під сумнів міжнародні зобов'язання держав-партнерів, які випливають із договорів на зразок Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року.

Україна не тільки втратила контроль над частиною своєї території – на підконтрольній їй територіях значно активізувалася діяльність екстремістів різного спрямування, у тому числі проросійськи налаштованих, які намагаються дестабілізувати і так складну соціально-політичну та фінансово-економічну обстановку. Відновлення суверенітету та територіальної цілісності потребує комплексного підходу. Поряд з розбудовою воєнної складової маємо реформувати систему державного управління та місцевого самоврядування, судову систему, реанімувати національну економіку, знизити рівень безробіття, підняти соціальні стандарти, розвивати українську культуру та духовність. На нашу думку, окремі заходи Україна спроможна здійснити самостійно, однак для багатьох потрібною є інформаційна, організаційна, матеріально-технічна та фінансова допомога іноземних партнерів.

Ми вважаємо, що в сучасних реаліях зовнішньополітичне відомство стало повноправним суб'єктом протидії екстремізму і тероризму на території України.

Саме через МЗС здійснюється: реагування на порушення прав і свобод в анексованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей, а також щодо порушення прав і свобод українських громадян на території Російської Федерації; співробітництво з державами – учасницями Спільної групи з розслідування авіакатастрофи літака МН-17;налагодження, підтримка і розвиток дипломатичних контактів з іноземними партнерами, у тому числі щодо накладенняна РФ фінансово-економічних санкцій, їх збереження та посилення; інформування світового співтовариства про злочинну діяльність російських військових формувань та проросійських незаконних збройних формувань на нашій території; спростування повідомлень російських органів державної влади та засобів масової інформації про порушення прав і свобод людини в Україні; реагування на факти неправомірного втручання іноземних держав, їх громадян та офіційних представників у внутрішні справи України, інспірування ними протестних настроїв, проявів сепаратизму, екстремізму і тероризму в нашій державі; формування та захист позитивного іміджу дер-

жави, органів публічної влади, їх посадових і службових осіб на міжнародній аренітощо.

Зазначені дипломатичні заходи спрямовані на відновлення та захист суверенітету і територіальної цілісності України, притягнення Російської Федерації до відповідальності за порушення принципу мирного співіснування держав та інших їхніх міжнародних зобов'язань, недопущення залучення іноземців та громадян України до екстремістської і терористичної діяльності на контрольованій та тимчасово неконтрольованій території України, підтвердження європейського цивілізаційного вибору Українського народу.

Враховуючи наведене, вважаємо, що законодавчі основи функціонування МЗС мають бути переглянуті. Зовнішньополітичне відомство необхідно додатково спрямувати на безпосередню протидію екстремізму і тероризму в Україні дипломатичними засобами. З цією метою МЗС має бути наділено додатковими повноваженнями та фінансуванням, які забезпечать його ефективне функціонування у нових реаліях.

Книженко Оксана Олександрівна
доктор юридичних наук, професор,
старший викладач відділу
підготовки прокурорів з нагляду
за додержанням законів при виконанні
судових рішень у кримінальних провадженнях
(Національна академія прокуратури України)

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ТАК ЗВАНИХ «ДНР» ТА «ЛНР» ТЕРОРИСТИЧНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Наразі не тільки у засобах масової інформації, а й у судових рішеннях, зокрема в обвинувальних вироках суду, вже стало звичним самопроголошені республіки в Донецькій та Луганській областях називати терористичними організаціями. Проте чи це відповідає чинному законодавству України?

27.01.2015 р. Верховною Радою України прийнято Постанову «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором». У зверненні зазначено, що Верховна Рада України визнає Російську Федерацію державою-агресором та закликає міжнародних партнерів України визнати Російську Федерацію державою-агресором, що всебічно підтримує тероризм та блокує діяльність Ради Безпеки ООН, чим ставить під загрозу

міжнародний мир і безпеку, а ***так звані «ДНР» і «ЛНР» визнати терористичними організаціями*** (виділено нами. – О.К.) [1]. З цього рішення вбачається, що Верховна Рада України дала ***політичну оцінку*** (виділено нами. – О.К.) тому, що відбулося. Безперечним є те, що думка Верховної Ради України стосовно розуміння «ЛНР» та «ДНР» саме як терористичних організацій не свідчить про їх автоматичне визнання такими у правовому полі.

Згідно зі ст. 39 Статуту Організації Об'єднаних Націй, Рада Безпеки ООН визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії і робить рекомендації або вирішує про те, яких заходів слід вжити відповідно для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки. Такого рішення з боку ООН стосовно вказаного звернення не відбулося.

Аналіз чинного законодавства, передусім Закону України «Про боротьбу з тероризмом», засвідчує, що на законодавчому рівні не передбачено механізму визнання організацій терористичними, які не вперше утворені, а які вже діють. З огляду на це до Верховної Ради України було подано два законопроекти, які стосуються удосконалення механізмів боротьби з тероризмом: законопроекти № 1840 [2] від 26.01.2015 р. та № 2139) [3] від 13.02.2015 року. За першим із проектів (№ 1840) рішення про визнання організації терористичною приймається Вищим адміністративним судом України на підставі адміністративного позову Генерального прокурора України, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України. За другим законопроектом (№ 2139) передбачається, що в разі наявності підстав для визнання організації терористичною Служба безпеки України звертається до Верховного Суду України з поданням про визнання організації терористичною. Жоден із запропонованих проектів не прийнято.

Також слід завважити, що у законотворчій діяльності спостерігається непослідовність щодо визначення, чим же є вказані псевдореспубліки. Так, проектом Закону України «Про заборону пропаганди злочинних організацій, самопроголошених на території окремих районів Донецької та Луганської областей» (реєстр. № 5086) [4] запропоновано встановити кримінальну відповідальність за публічне заперечення злочинного характеру діяльності незаконних організацій, самопроголошених на території окремих районів Донецької та Луганської областей, її виправдання, а також виготовлення, поширення у будь-який спосіб та публічне використання, у тому числі у засобах масової інформації, символіки зазначених незаконних організацій, а так само порушення встановленого законом порядку публічного використання назв зазначених незаконних організацій. Як бачимо в тексті майбутньої норми не йдеться ні про псевдореспубліки, ні про терористичні організації.

Вивчення матеріалів судової практики засвідчує, що суди, чи то за сприяння діяльності терористичних організацій (ч. 1 ст. 258-3 КК Україні) [5], чи за фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України) [6] засуджують осіб, які допомагають самопроголошеним республікам, саме як терористичним організаціям. Саме на

цьому робиться акцент у вироках суду. Така судова практика непоодинока [7].

Визнаючи самопроголошені республіки терористичними організаціями, суди посилаються на Закон України «Про боротьбу з тероризмом».

Проте відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2015 року № 966 [8], ці організації мали б увійти до Переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції. Зокрема, цією постановою затверджено Порядок формування переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції. Його утворення спрямовано на забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями.

У разі включення юридичної чи фізичної особи до цього переліку Держфінмоніторинг невідкладно проводить аналіз наявної інформації про фінансові операції такої особи, що стали об'єктом фінансового моніторингу, а також даних єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на предмет встановлення відомостей про активи юридичної чи фізичної особи, включеної до переліку.

Як тільки виявили активи юридичної чи фізичної особи, включеної до переліку, Держфінмоніторинг невідкладно подає СБУ узагальнені матеріали для вжиття за наявності відповідних підстав заходів до арешту майна (вкладів) такої особи.

Отже, якщо організація визнана терористичною, вона, відповідно до законодавства, має бути включена до Переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, про який вже йшлося. Звернувшись до цього Переліку, констатуємо, що ні «ДНР», ні «ЛНР» до нього не увійшли. Це означає, що суб'єкти первинного фінансового моніторингу, які відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» не можуть здійснювати передбачену цим законом сукупність заходів, спрямованих на виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму. Отже, по рахунках, які належать «ДНР» та «ЛНР», можуть здійснюватися фінансові операції, що пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Вочевидь, що таке станови-

ще, м'яко кажучи, шкодить протидії терористичній діяльності.

Так, на офіційному сайті «ЛНР» зазначено, що 27 грудня 2014 року створено «Розрахунково-касовий центр Луганської Народної Республіки (РКЦ ЛНР)». Першочерговим завданням «РКЦ ЛНР» стало створення умов для формування дохідної частини бюджету, відкриття рахунків бюджетним підприємствам, установам, організаціям. 24 березня 2015 року «Розрахунково-касовий центр» так званої Луганської Народної Республіки був перейменований в «Державний банк Луганської Народної Республіки». Мережа його відділень на сьогодні становить понад 100 відділень, кожне з яких здійснює усі основні види операцій. Згідно з інформацією, поданою на цьому сайті, обсяг готівкових платежів банку становить понад 800 тис. операцій щомісяця. Станом на 01.05.2016 року в банку обслуговується близько 10-ти тисяч клієнтів юридичних осіб, в т.ч. фізичних осіб-підприємців більше 3-х тисяч. Клієнтами банку відкрито понад 25 тис. рахунків. Щомісяця понад 75 тисяч безготівкових платежів здійснюється юридичними особами. База клієнтів, які проводять розрахунки з контрагентами за кордоном (ЗЕД), активно зростає. Так, за період з вересня 2015 року до травня 2016 року проведено понад 25 тисяч платежів на суму понад 20 млрд. [9].

Подібне відбувається і в «ДНР». Там 7 жовтня 2014 року Міністерством фінансів так званої Донецької Народної Республіки утворено «Центральний Республіканський Банк Донецької Народної Республіки». У травні 2015 року «Центральним Республіканським Банком» підписано угоду про встановлення кореспондентських відносин з КБ Міжнародний розрахунковий банк (м. Цхінвалі, Південна Осетія) [10].

Отже, на сьогодні в Україні питання про визнання «ЛНР» та «ДНР» терористичними організаціями залишається відкритим, однак, як свідчать матеріали судової практики, це не є перешкодою для притягнення осіб до кримінальної відповідальності за участь чи сприяння в діяльності «ЛНР» чи «ДНР» саме як участь та сприяння діяльності саме терористичним організаціям.

---

1. Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150129.html

2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання організацій терористичними [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53690

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів боротьби з тероризмом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54044

4. Проект Закону про заборону пропаганди незаконних організацій, створених на території окремих районів Донецької та Луганської областей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59945

5. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 28 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54799070http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55285397

6. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 28 грудня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54799070

7. Вирок Київського районного суду міста Харкова від 4 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49634897; Вирок Енергодарського міського суду Запорізької області від 22.04.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43714851

8. Про затвердження Порядку формування переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції : постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2015 року № 966 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP150966.html

9. О Госбанке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gosbank.su/about/general_info/

10. Центральный Республиканский банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://crb-dnr.ru/about/istoriya.html

Блистів Тетяна Іванівна
завідувач секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань національної безпеки і оборони

Колесник Володимир Тимофійович
заступник Керівника Головного департаменту
з питань національної безпеки та оборони
Адміністрації Президента України

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КОНТРОЛЮ ЗА СТАНОМ РЕФОРМ

В сучасних соціально-політичних умовах реформування країни набуває актуального значення, особливо це стосується визначення державної політики з реформування правоохоронного сектора України та формування дієвих механізмів контролю за станом реформування правоохоронних органів. Реформування правоохоронних органів повинно відповідати новій архітектурі національної безпеки України та сучасним напрямам розбудови нашої держави.

Відповідно до ч. 17 ст. 106 Конституції України – Президент України здійснює керівництво… у сферах національної безпеки та оборони України.

У статті 8. Закону України «Про основи національної безпеки України» визначено, що основними напрямами державної політики з питань національної безпеки України у сфері державної безпеки є: реформування правоохоронної системи з метою підвищення ефективності її діяльності на основі оптимізації структури, підвищення рівня координації діяльності правоохоронних органів, покращення їх фінансування, матеріально-технічного, організаційно-правового і кадрового забезпечення.

Сьогодні до правоохоронних органів України належать: СБУ, МВС України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони (УДО), Національне антикорупційне бюро України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, Державна фіскальна служба України, Державний департамент виконання покарань, Державне бюро розслідувань України. У правоохоронній сфері працює понад 1.500.000 осіб.

Аналіз законодавства України свідчить про те, що правоохоронні органи не об'єднані в єдину систему, їх статус, завдання, функції не збалансовані, а залежать від різного ступеня врегулювання законом суспільних відносин у відповідній сфері. Також слід зазначити, що відсутнє чітке визначення та розмежування їх компетенції. Як наслідок, кількість правоохоронних органів, їх штатна чисельність та фінансові затрати на утримання збільшилися, водночас ефективність роботи знизилася, вони виконують багато зайвих функцій, а окремі їх повноваження дублюються як між собою, так і з органами, які здійснюють контрольні повноваження.

Спроби реформування правоохоронного сектора та вдосконалення функціонування державного механізму контролю за станом реформ здійснювалися постійно від дня проголошення незалежності України у 1991 році. Проте бажаного результату не було досягнуто, оскільки заходи, що реалізовувалися в утворенні (реорганізації, ліквідації) та численних змінах структури органів не ґрунтувалися на науковій організації праці, науковому дослідженні позитивного досвіду роботи правоохоронних органів у провідних країнах, перш за все Європи, та їх втіленні у вітчизняну правоохоронну систему.

Необхідність реформування правоохоронних органів також випливає з міжнародних конвенцій та угод, до яких приєдналася Україна, і з міжнародних зобов'язань України в рамках членства в Раді Європи. Здійснивши європейський вибір, наша країна взяла на себе зобов'язання – змінити роль та функції правоохоронних органів, які б відповідали принципам Ради Європи згідно із відповідним Висновком Парламентської Асамблеї РЄ № 190 від 26.09.1995.

Керівництвом країни неодноразово робилися спроби формування дієвих механізмів здійснення контролю за станом реформування правоохоронних органів.

Так, відповідно до Указу Президента України № 252/2012 від 06.04.2012 р. у структурі Адміністрації Президента України був утворений Комітет з питань реформування правоохоронних органів як консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Основними завданнями цього Комітету були:

- аналізування стану протидії та боротьби зі злочинністю, системи організації, координації та результатів діяльності правоохоронних органів, рівня кваліфікації, стану підготовки і відповідності керівників правоохоронних органів, визначення їх готовності протидіяти викликам і загрозам національ-

ній безпеці України;

- вивчення і аналіз структури та досвіду діяльності правоохоронних органів іноземних держав;

- підготовка з урахуванням загальновизнаних міжнародних норм і стандартів пропозицій щодо вдосконалення та оптимізації системи правоохоронних органів України, структури і чисельності, організації діяльності таких органів, усунення дублювання повноважень, чіткого визначення та розмежування компетенції;

- організація підготовки та розгляд проектів законів, програм, заходів з удосконалення організації та діяльності правоохоронних органів, з питань координації їх роботи щодо посилення боротьби зі злочинністю, корупцією, захисту прав і свобод громадян, своєчасного виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України.

Указом Президента України № 701/2014 від 02.09.2014 р. Комітет з питань реформування правоохоронних органів було ліквідовано.

04 червня 2014 р. Кабінет Міністрів України приймає постанову № 171 «Про утворення робочої групи з питань підготовки пропозицій щодо розроблення *Концепції реформування правоохоронних органів*». Затверджує склад та Положення про робочу групу.

Основними завданнями робочої групи були визначені:

- проведення аналізу основних проблем організації діяльності правоохоронних органів;

- визначення шляхів, механізму та способів реформування правоохоронних органів;

- підготовка пропозицій, з урахуванням загальновизнаних міжнародних норм і стандартів, щодо вдосконалення та оптимізації системи правоохоронних органів, структури, чисельності, організації діяльності таких органів, усунення дублювання повноважень, чіткого визначення та розмежування їх компетенції;

- сприяння забезпеченню координації дій центральних органів виконавчої влади з питань, що належать до її компетенції.

Однак жодного засідання цієї робочої групи так і не відбулося.

Відповідно до Указу Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 «Про затвердження Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», передбачено здійснення реформування правоохоронної системи за вектором національної безпеки України. Тобто реформування правоохоронного сектора повинне здійснюватися у системі забезпечення національної безпеки України, яку, відповідно до п. 1. ст. 106 Конституції України, забезпечує Президент України.

В умовах сьогодення кожен правоохоронний орган здійснює самостійно своє реформування, при відсутності єдиного центру з оцінки цього реформування та розуміння його кінцевого результату. Такий підхід не тільки не дає змоги проведення дійсного реформування правоохоронного сектора України в

цілому, а й утворює потенційні загрози національній безпеці держави.

Слід зазначити, що в Україні взагалі відсутня Національна стратегія (концепція) реформування правоохоронних органів, не визначено хто буде здійснювати моніторинг з ефективності здійснення реформ правоохоронних органів, які є одночасно суб'єктами забезпечення національної безпеки. Не розроблено механізми контролю за реформуванням правоохоронного сектора та відсутня дієва система інформування Президента України про реальний стан реформування правоохоронних органів.

Відсутність системного підходу до реформування та контролю за станом реформування правоохоронного сектора України, утворення нових правоохоронних структур з дублюванням функцій та завдань призведе до виникнення нових загроз національній безпеці України.

Ключова **умова реформи** правоохоронного сектора полягає у відсутності додаткових фінансових витрат. Усі новоутворені органи та підрозділи повинні створюватися з опорою на матеріальну базу ліквідованих підрозділів. Підвищення зарплат та матеріального забезпечення планується лише за рахунок урізання інших видатків і скорочення чисельності.

Передача функцій на місцевий рівень здійснюється разом з фінансуванням.

Метою реформування правоохоронних органів повинно бути їх перетворення з інструментів владного примусу, насильства та рекету, якими вони фактично були, на структури ефективного захисту прав громадян.

Основним завданням реформування є формування сучасної ефективної системи правоохоронних органів, запровадження нової ідеології їх діяльності, спрямованої на гарантування демократії та верховенства права, забезпечення реалізації прав і свобод громадян, підвищення ефективності протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці України, зокрема, злочинності та корупції.

Відповідно до мети, **завданнями реформування** правоохоронних органів є такі:

- забезпечення ефективного і соціально спрямованого переходу від виконання каральних функцій з домінуванням інтересів держави до соціально-сервісних, відповідних європейським стандартам з пріоритетним забезпеченням прав і свобод людини, безпечних умов життя;
- відновлення довіри з боку населення до правоохоронної системи та підвищення авторитету правоохоронних органів у суспільстві;
- подолання безсистемності в діяльності правоохоронних органів, громіздкості їх структури, недостатньої керованості в межах держави в цілому, виключення дублювання функцій, розмежування повноважень та компетенції, усунення колізій у законодавстві, що регламентує діяльність цих органів;
- підвищення ефективності управління шляхом якісної зміни структури й чисельності, фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового та кадрового забезпечення, відокремлення управління підрозділа-

ми, що здійснюють службову діяльність, від управління допоміжними/ обслуговуючими підрозділами, що у результаті має створити передумови для оптимізації завдань та функцій правоохоронних органів;

- забезпечити рівень оплати праці працівників основних служб правоохоронних органів на рівні, який відповідав би складності, суспільній значущості виконуваних ними функцій, професійним ризикам;
- поліпшення координації діяльності правоохоронних органів;
- демілітаризації правоохоронних органів, насамперед, допоміжних підрозділів;
- запровадження раціональних критеріїв оцінки результатів службової діяльності, відхід від кількісних статистичних показників як абсолютного показника оцінки;
- створення сучасної системи підготовки і підвищення кваліфікації кадрів;
- організація проходження служби на нових засадах;
- удосконалення правового та практичного вирішення питань про введення спеціальної перевірки осіб, які є кандидатами на відповідні посади або працюють на таких посадах, кваліфікаційних вимог до працівників зазначених органів;
- налагодження ефективного міжнародного співробітництва у пріоритетних для України сферах: протидія тероризму, організована злочинність;
- створення єдиної для державної і недержавної сфер системи статистичних показників, що відповідала б міжнародним стандартам обліку і звітності та об'єктивно відображала стан правоохоронної діяльності в Україні;
- запровадження дієвої системи цивільного демократичного контролю.

Сьогодні необхідно ініціювати розробку не тільки Стратегії реформування правоохоронного сектора України, а й розробку та прийняття Верховною Радою України як невідкладного Закону України «Про реформування правоохоронних органів України», який і повинен сформулювати державну політику у сфері реформування правоохоронного сектора України. Стратегія реформування правоохоронних органів України має визначати шляхи та етапи реалізації державної політики у цій сфері. Далі вже на виконання прийнятих Закону України та Стратегії правоохоронними органами мають бути розроблені відповідні плани та програми з реформування. Вже після цього здійснюється моніторинг реформування, аналізуються досягнення та недоліки, а при необхідності здійснюється корекція нормативних документів.

У ході розробки основних напрямків реформування і розвитку правоохоронних органів слід врахувати такі аспекти:

– реформування має бути комплексним і системним, оскільки виключення або зміна функцій одного органу повинна тягнути за собою зміну або виключення відповідних функцій іншого органу (органів);

– реформування кожного органу системи може здійснюватися в напрямі їх системної перебудови або в напрямі визначення чи уточнення окре-

мих завдань, функцій і повноважень з метою їх чіткого розмежування;

– при реалізації будь-якого напрямку реформування слід виходити з необхідності розробки механізмів контролю інститутів громадянського суспільства за законністю та ефективністю діяльності правоохоронних органів;

– при реформуванні системи органів правопорядку слід особливим чином регламентувати їх правозахисну функцію в напрямку забезпечення прав і свобод людини та громадянина як вищої цінності в суспільстві, а також недопущення свавілля та зловживань з боку окремих посадових (службових) осіб цих органів;

– вдосконалення правового та практичного вирішення питань про введення спеціальної перевірки осіб, які є кандидатами на відповідні посади або працюють на таких посадах, запровадження більш чіткого порядку ведення їх особових (кадрових) справ зважаючи на особливу суспільну значущість правоохоронної діяльності;

– перевірка практики запровадження та вдосконалення методик відбору абітурієнтів до навчальних закладів органів правопорядку;

– приведення у відповідність із сучасними вимогами системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців для підрозділів органів правопорядку;

– удосконалення кваліфікаційних вимог до працівників зазначених органів;

– забезпечення державним службовцям, які працюють в органах правопорядку, необхідні умови і гарантії їх службової діяльності з метою підвищення особистої незалежності та відповідальності;

– створення та запровадження єдиної для державної і недержавної сфер системи статистичних показників, що відповідала б міжнародним стандартам обліку і звітності та об'єктивно відображала стан правоохоронної діяльності в Україні;

- вирішення питання про створення Інформаційно-аналітичного та експертного центру для виконання інформаційних, аналітичних, прогностичних, управлінських, експертних та профілактичних завдань правоохоронної діяльності на базі державної системи кримінологічної інформації, визначення його статусу і завдань;

- реформування органів правопорядку також має відповідати міжнародним зобов'язанням України в галузі протидії злочинності та здійснення кримінального судочинства.

Отже, відсутність системного підходу до реформування правоохоронних органів як суб’єктів забезпечення національної безпеки України, сформованої державної політики у сфері реформування правоохоронного сектора та єдиного центру моніторингу за станом реформування може призвести до формування потенційних загроз нашій державі, які з часом можуть стати реальними. Окрім того, відсутність показників реформування правоохоронного сектора України може призвести до стану соціальної напруги як серед особового складу правоохоронних органів, так і у суспільстві в цілому. Відсутність

єдиного центру координації та моніторингу за станом реформування усього правоохоронного сектора держави, а не окремих її складових, може призвести до розчарування суспільства у дієвості державного управління.

1. Пригунов П.Я. Реформування районного органу внутрішніх справ очами звичайного столичного мешканця. Тези. Реформування районного органу внутрішніх справ : матеріали круглого столу (Київ, 26 травня 2011 р.). – К. : ФОП Ліпкан О.С., 2011. – С. 60–62.

2. Конституція України (офіційний текст). – К. : Видавець Паливода А.В., 2014.

3. Про Основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/

4. Про утворення Комітету з питань реформування правоохоронних органів : Указ Президента України № 252/2012 від 06.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.president.gov.ua.

5. Про утворення робочої групи з питань підготовки пропозицій щодо розроблення Концепції реформування правоохоронних органів : постанова Кабінету Міністрів України № 171 від 04.06.2014 р. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http:// www.kmu.gov.ua.

6. Пригунов П.Я. Шляхи формування та розвитку недержавної системи безпеки в Україні : матеріали круглого столу «Актуальні проблеми формування недержавної системи безпеки в Україні» (15 листопада 2011 р.). – К. : Академпрес, 2012. – С. 34–42.

7. Про затвердження Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» : Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // www.president.gov.ua.

8. Пригунов П.Я. Основні напрями та механізми реформування правоохоронних органів України : зб. Всеукраїнської науково-практ. конф. «Правова держава: досвід, можливості, механізми формування в сучасній Україні» (м. Київ, 24 квітня 2014 р.). – К. : МАУП, 2014. – С. 12–17.

9. Блистів Т.І. Інформаційно-аналітичний огляд впливу корупції на соціально-економічний стан українського суспільства та заходи боротьби з нею / Блистів Т.І., Колесник В.Т., Пригунов П.Я. ; за заг. ред. С.В.Пашинського**. –**Луганськ, 2014.

10. Блистів Т.І. Інформаційно-аналітичний огляд: «Тіньова економіка» в Україні як загроза національній безпеці та шляхи її подолання / Блистів Т.І., Колесник В.Т., Пригунов П.Я. ; за заг. ред. С.В. Пашинського. **–** Луганськ, 2014.

11. Державна політика: аналіз та впровадження в Україні : конспект лекцій до навчального модуля / укл. В. А. Ребкало, В. В. Тертичка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002.

12. Розробка державної політики. Аналітичні записки / уклад. О.І. Кілієвич. – К. : Вид-во УАДУ, 2002.

13. Пригунов П.Я. Корупція у сфері державного управління як загроза національній безпеці України (політичний аспект) / Пригунов П.Я., Колесник В.Т. // Наукові праці МАУП. – К. : МАУП, 2001. – Вип. 43 (4-2014). – К.: ДП “Вид.дім “Персонал”, 2014. – 244с. – С. 123-135.

14. Колесник В.Т. Концептуальні підходи до становлення системи державного управління національною безпекою України : збірник наукових праць «Історія, сучасність та перспективи розвитку прикордонної служби України та охорони державного кордону України» : матеріали Міжнародної науково-практ. конф. (26 травня 2015 р. м. Київ) / Колесник В.Т., Пригунов П.Я. – К. : НДІ ДПС України, 2015. – С. 11–15.

15. Стратегічне планування : навч. посібник / О. Берданова, В. Вакуленко, В. Тертичка. – Л. : ЗУКЦ, 2008. – 138 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www. IPAS.org.ua/library.htm

Офіційний сайт Президента України: http: // www.president.gov.ua.

Офіційний сайт Верховної Ради України: http: // www.portal.rada.gov.ua.

Офіційний сайт законодавства Верховної Ради України: http: // www.zakon.rada.gov.ua.

Офіційний сайт Кабінету Міністрів України: http:// www.kmu.gov.ua.

Мережа аналітичних центрів України: www.intellect.org.ua.

Крищенко Артем Євгенович
начальник Департаменту боротьби
зі злочинами, пов'язаними з торгівлею
людьми, Національної поліції України
підполковник поліції

ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЗА 9 МІСЯЦІВ 2016 РОКУ)

Загальна інформація щодо виявлення кримінальних правопорушень

За звітний період у провадженні територіальних органів Національної поліції знаходилось близько **2,6 тис.** кримінальних правопорушень, передбачених статтями 149, 300-303, 332, 358 КК України, з яких **1,2 тис.** правопорушень зареєстровано у звітному періоді.

Безпосередньо за матеріалами працівників служби БЗПТЛ було виявлено **1047** таких кримінальних правопорушень.

Структура виявлених правопорушень у сфері торгівлі людьми, нелегальної міграції та суспільної моралі

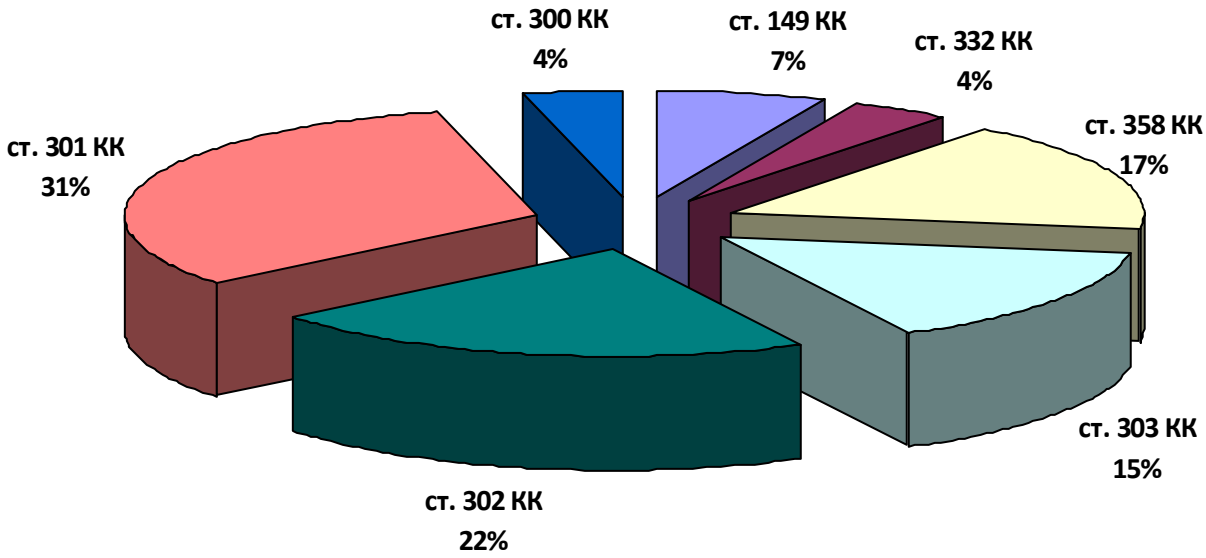

Кількість правопорушень, виявлених ГУНП по лінії БЗПТЛ та щодо яких прийнято рішення про закінчення досудового розслідування, складає **1 тис.** кримінальних правопорушень, з яких підрозділами БЗПТЛ безпосередньо розкрито **489,** або **59%**.

До кримінальній відповідальності притягується **663** особи (за формою 2), які вчинили правопорушення по лінії БЗПТЛ, з них щодо **40** осіб (або 6%) був обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Кількість правопорушень з встановленими особами

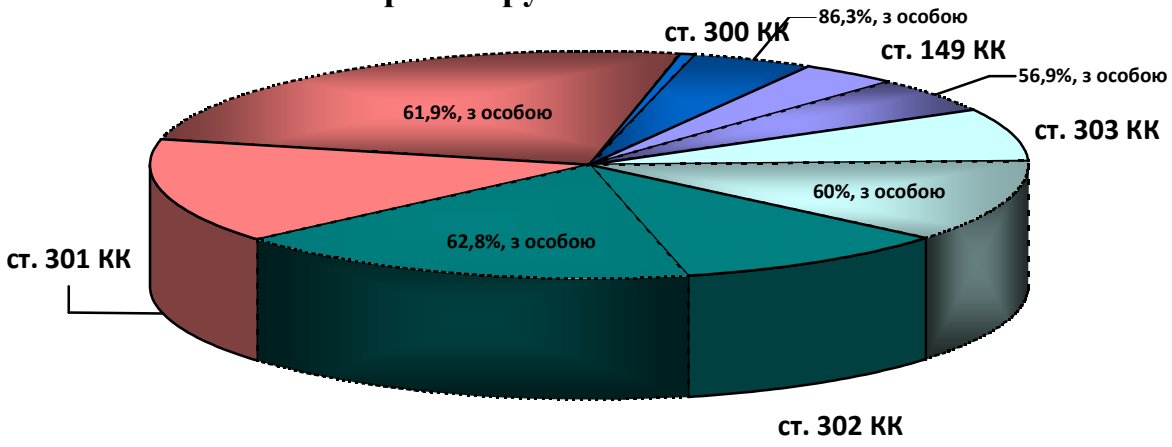

Впродовж року підрозділами БЗПТЛ викрито **8 організованих груп**, які діяли на території обслуговування Донецької області – 4, Київської, Одеської, Харківської та Полтавської областей – по 1 (з міжрегіональними зв'язками – 1, транснаціональними зв'язками – 1). Тривалість дії всіх ОГ – до одного року.

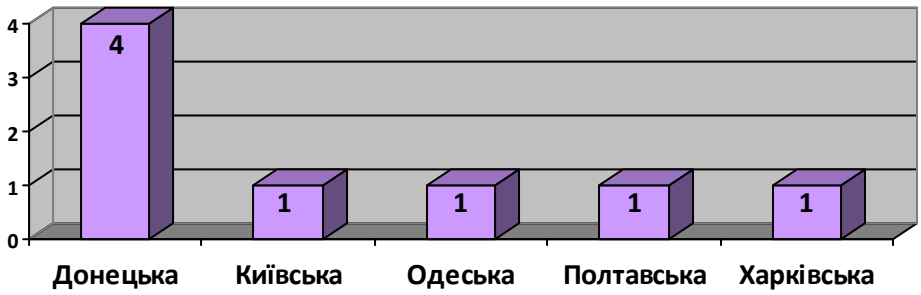

З них безпосередньо по лінії БЗПТЛ викрито **5 організованих груп** (2 – Донецька, по 1 – Київська та Полтавська області, а також за ст. 332 КК – Харківська область).

Протидія торгівлі людьми

З початку року зареєстровано **86** кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 (торгівля людьми) КК України, що на 21,8% менше, ніж у минулому році (110 – у 2015 році).

Порівняльна динаміка документування злочинів, передбачених ст. 149 КК України

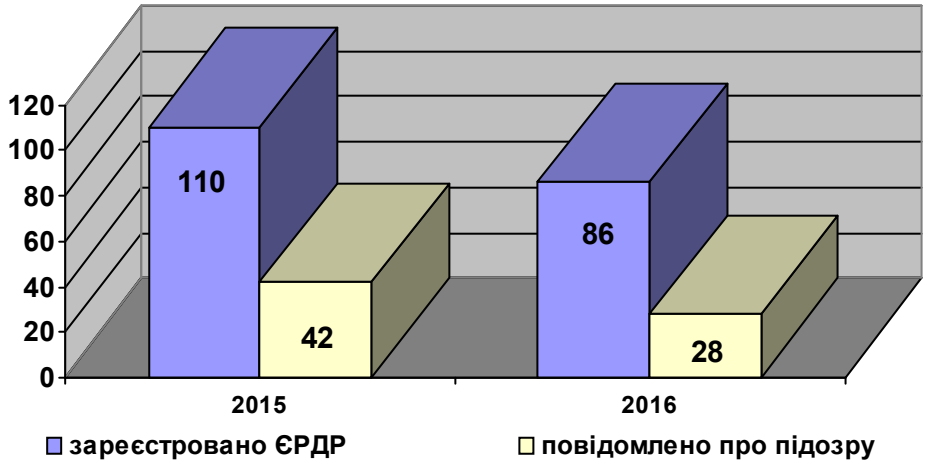

За **49** кримінальними правопорушеннями (або 56,9%) встановлені особи, які їх скоїли, та усього оголошено підозру **28** особам (за формою 2), з них щодо **14** правопорушників обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Усього надано допомогу **60** потерпілим, які постраждали від злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми (43 особи жіночої та 17 – чоловічої статі), у тому числі 3 неповнолітнім.

Найбільш уражені регіони від торгівлі людьми: Одеська, Харківська, Тернопільська, Дніпропетровська області та місто Київ.

Проведений аналіз свідчить, що основними країнами призначення «живого товару» є: Російська Федерація, Польща, Туреччина, Україна, Німеччина, Ізраїль, Греція, Об'єднані Арабські Емірати.

На даний час набувають все більшого поширення форми торгівлі людьми, не пов'язані із сексуальною експлуатацією, такі як трудова експлуатація (сільськогосподарські роботи, будівництво, примусове жебрацтво), жертвами від якої частіше стають чоловіки працездатного віку або особи з явними ознаками інвалідності, без постійного місця мешкання та інші малозабезпечені категорії громадян. Як показує практика, пунктами призначення українських громадян переважно є Російська Федерація.

Оцінка ризику за структурними характеристиками населення:

- незаміжні жінки, самотні матері, розлучені особи;
- молодь, діти вулиці, діти-сироти, вихідці з неблагополучних сімей;
- сільське населення;
- внутрішньо переміщені особи, іноземні громадяни – трудові мігранти;
- особи, які зазнали насильства, у тому числі сексуального;
- бідні, малозабезпечені особи;
- особи з проблемами психічного здоров'я.

Найбільш вразливі до торгівлі людьми категорії населення:

– жінки у віці 18-26 років, у першу чергу незаміжні (вразливі до сексуальної експлуатації);

– чоловіки у віці 31-60 років, у першу чергу одружені (вразливі до трудової експлуатації);

– діти у віці 13-18 років, у першу чергу дівчатка з неповних та реструктурованих сімей (коли один із батьків нерідний).

Незважаючи на це, ризик потрапити у ситуацію торгівлі людьми існує для всіх, незалежно від приналежності до певної соціально-демографічної групи.

Слід зазначити, що за останні десять років спостерігається стійка тенденція до зменшення фактів торгівлі людьми, а з 2009 року – кількості потерпілих від торгівлі людьми серед неповнолітніх осіб.

Останнім часом, для вербування потенційних постраждалих від торгівлі людьми, все частіше використовують всесвітню мережу загального доступу – Інтернет. Зокрема, шляхом створення спеціалізованих сайтів, відповідних груп у соціальних мережах, прямого контакту на сайтах знайомств, розміщення оголошень про працевлаштування, тощо.

Досудове розслідування закінчено за **49** (проти 83 – у 2015 році) кримінальними провадженнями, які направлено до суду з обвинувальними актами за ст. 149 КК України.

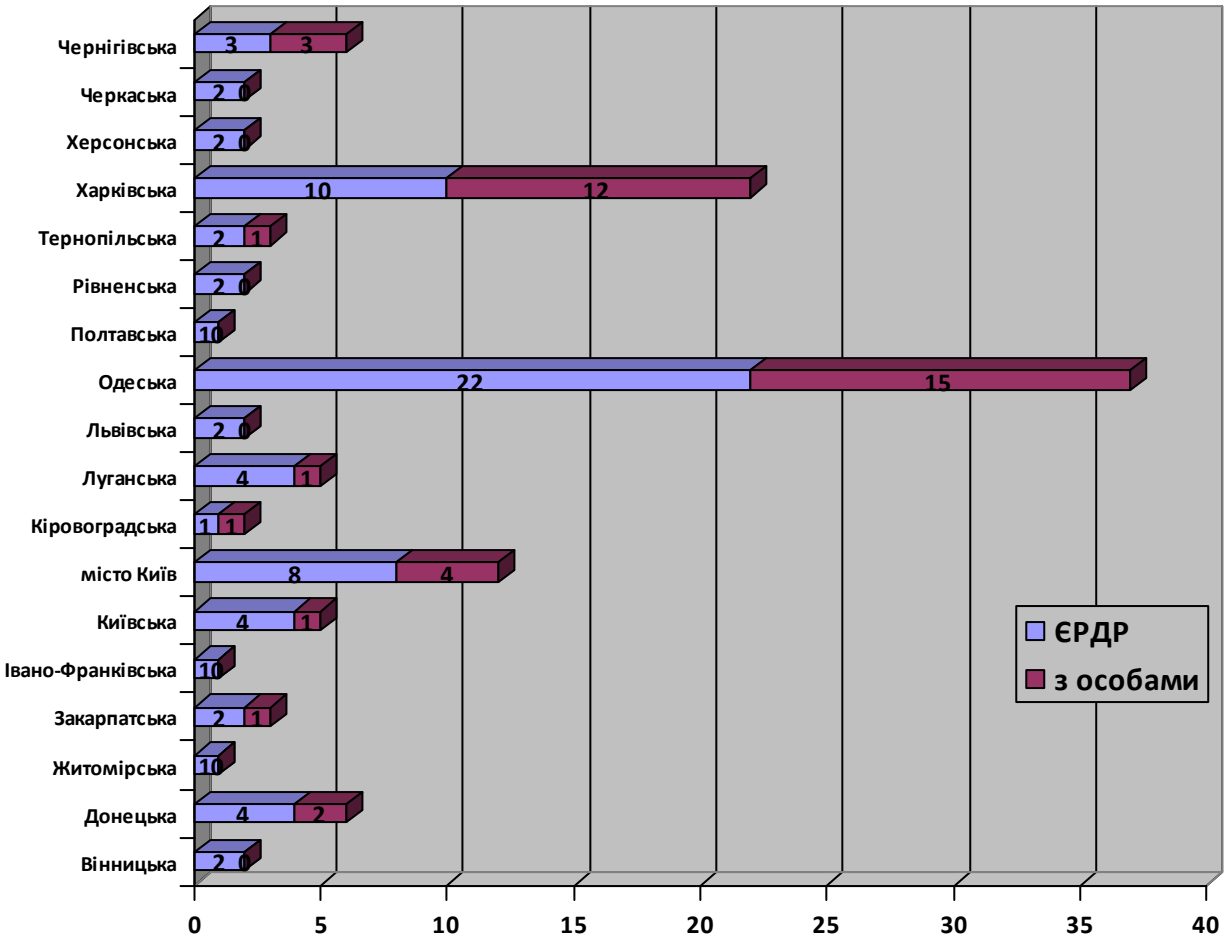

З метою недопущення прорахунків у роботі, усунення причин і умов, що сприяють виникненню недоліків у діяльності Національної поліції у протидії торгівлі людьми, кримінальним правопорушенням, пов'язаним з нелегальною міграцією, а також правопорушенням у сфері суспільної моралі, Департаментом боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, у першому кварталі 2016 року вжито ряд організаційних та практичних заходів, спрямованих на поліпшення ситуації на цьому напрямку, а саме:

– розроблено спільно з зацікавленими центральними органами виконавчої влади Державну соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, яка затверджена постановою КМУ від 24.02.2016 № 111;

– розроблено спільно з Міністерством соціальної політики наказ від 11.01.2016 № 4/5 «Про затвердження Інструкції зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми»;

– розроблено третій дистанційний інтерактивний навчальний курс для оперативних працівників, слідчих, прокурорів та прикордонників, які задіяні в боротьби з торгівлею людьми;

– в рамках спільного проекту НП України та Адміністрації державної прикордонної служби України на тему: «Розробка системи кримінального аналізу та аналізу ризиків, сумісною зі стандартами ЄС, у структурах правоохоронних органів України, які протидіють кримінальним правопорушенням, пов'язаних з торгівлею людьми» за підтримки Міжнародної організації з міграції в Україні, організовано навчальні курси з підготовки фахівців у сфері кримінального аналізу та аналізу ризиків, що проходитимуть для працівників ДБЗПТЛ, Департаменту «102», ДОАЗОР НПУ на базі Національної академії ДПСУ ім. Богдана Хмельницького у три етапи: 28 березня – 09 квітня, 16-28 травня та 30 травня – 11 червня;

– у взаємодії та за фінансової підтримки МОМ в Україні та ОБСЄ проведено низку міжнародних семінарів та конференцій з питань запобігання та боротьби з торгівлею людьми;

– взято участь у робочій зустрічі з питань спільного аналізу та складанню звіту з протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми на Українсько-Молдовського кордону у 2015 році за сприяння Місії Європейського Союзу по прикордонній допомозі Україні та Молдові (EUBAM), яка відбулась 9-11 березня 2016 року у місті Одеса;

– взято участь у міжвідомчій нараді з питань організації проведення спільної спеціальної прикордонної операції «Кордон-2016» за участю АД-ПСУ, НПУ, СБУ, ДМС, та ДФС України, правоохоронних органів суміжних держав та європейського агентства «FRONTEX».

Протидія незаконній міграції та правопорушенням, пов'язаним з нею

Упродовж року підрозділами БЗПТЛ задокументовано **47** кримінальних правопорушень, передбачених ст. 332 КК України щодо фактів незаконного переправлення осіб через державний кордон України (проти 14 у 2015 році).

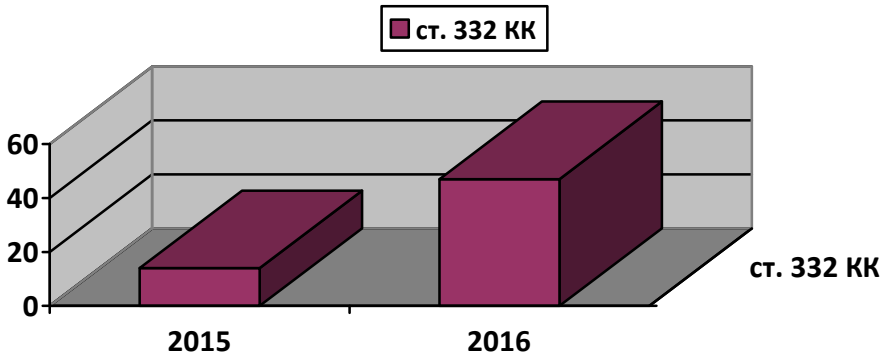

За **15** такими кримінальними провадженнями досудове розслідування закінчено (Закарпатська – 5, Харківська – 3, Чернівецька – 2, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Миколаївська та Рівненська області – по 1).

Слід зазначити, що, безумовно, на стан виявлення та розслідування таких правопорушень вплинуло те, що раніше вказаний напрямок роботи з підрозділів БЗПТЛ не вимагався, а підслідність статті 332 КК передано до слідчих НПУ тільки у листопаді 2015 році.

Щодо документування правопорушень, пов'язаних із підробленням документів, печаток, штампів у сфері міграції та їх використанням, працівниками підрозділів БЗПТЛ зареєстровано **211** кримінальних правопорушень, передбачених статтею 358 КК України.

З них **55** фактів – це виготовлення підроблених документів (ч. 1 ст. 358 КК) та **138** факти – їх використання (ч. 4 ст. 358 КК).

Закінчено досудове розслідування за 132 кримінальними провадженнями за ознаками ст. 358 КК України (розкрито підрозділами БЗПТЛ).

64 іноземцям оголошено про підозру за вчинення вказаних кримінальних правопорушень.

З початку 2016 року Національною поліцією, АДПСУ та СБУ виявлено 110 груп нелегальних мігрантів, до складу яких входило 512 іноземців.

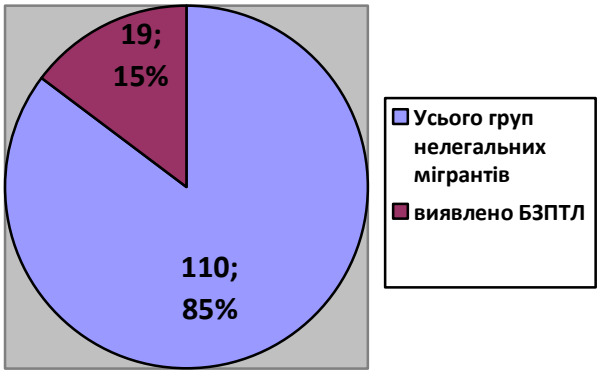

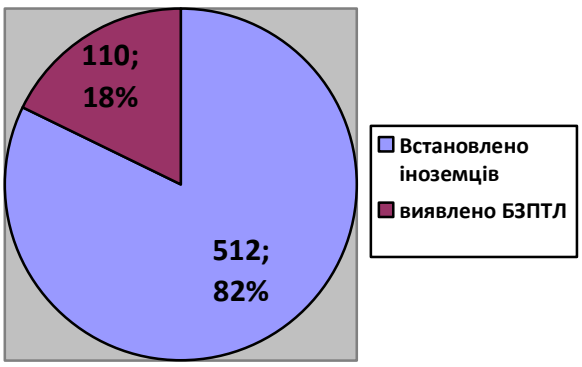

Безпосередньо підрозділами БЗПТЛ виявлено **19 груп** нелегальних мігрантів, у складі яких перебувало **110** іноземців:

По регіонах: Вінницька область – 1 група (4 іноземця), Житомирська – 1 група (3 іноземця), Закарпатська– 5 груп (35 іноземців), Київська – 1 група (10 іноземців), м. Київ – 5 груп (25 іноземців), Львівська – 1 група (4 іноземця), Одеська – 1 група (12 іноземців), Харківська – 1 група (4 іноземця), Чернігівська – 2 групи (9 іноземців) та Чернівецька – 1 група (4 іноземця).

Інновації:

- **Запровадження механізму примусового повернення/видворення іноземців, які звільнені з місць позбавлення волі, як одного із елементів оздоровлення криміногенної ситуації в державі**

З метою вирішення вказаного питання ДБЗПТЛ ініційовано низку міжвідомчих нарад та робочих зустрічей з представниками Державної міграційної служби та Державної пенітенціарної служби України.

За результатами цих заходів запроваджено:

1) механізм скасування дозволів на імміграцію іноземним громадянам та особам без громадянства, стосовно яких набув законної сили вирок суду, засудженим до позбавлення волі та звільнених з місць позбавлення волі на підставі ст. 80, 81, 82, 84, 85 КК України;

2) започатковано розробку Порядку взаємодії Національної поліції, ДМС та ДПтС України під час примусового видворення зазначеної категорії іноземців, який планується затвердити спільним наказом вказаних відомств;

3) здійснюється підготовка змін до чинного законодавства, яке регламентує порядок встановлення адміністративного нагляду з метою скасування дозволів на імміграцію та подальшим примусовим видворенням за межі України іноземних громадян та осіб без громадянства, засуджених до відбування покарання з випробуванням.

- **Відновлення роботи обліку затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців**

Потребує вирішення питання створення ефективного механізму ідентифікації іноземців та осіб без громадянства – порушників міграційного законодавства. Одним із елементів, який допомагає встановити особу, є процедура фіксації біометричних даних, зокрема складання дактилокарти.

З 2002 року в органах внутрішніх справ та органах охорони кордону України функціонував облік осіб, затриманих за порушення законодавства України про державний кордон та про правовий статус іноземців, який здійснювався шляхом ведення алфавітних оперативно-довідкових і дактилоскопічних картотек, у тому числі з використанням автоматизованого

банку даних та автоматизованих дактилоскопічних інформаційних систем (наказ МВС та Держкомкордону України від 29.07.2002 № 723/435).

Однак, після значної кількості змін у міграційному законодавстві та ліквідації підрозділів громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб в органах внутрішніх справ наповнення вказаного обліку призупинилось. Незважаючи на збільшення кількості затриманих нелегальних мігрантів, надсилання їхніх дактилокарт Держприкордонслужбою носить епізодичний характер.

Вказаний напрямок роботи планується відновити, використовуючи можливості Департаменту інформаційної підтримки та координації поліції «102» НПУ. Відновлення вказаного обліку стане одним із першочергових ефективних кроків із запровадження механізму ідентифікації іноземців-порушників міграційного законодавства та реалізації положень Концепції створення національної системи ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.12.2015 № 1428-р.

З метою вирішення вказаного питання ДБЗПТЛ підготовлено відповідну інформацію з пропозиціями щодо вирішення вказаного питання, яку за підписом керівництва Національної поліції надіслано до МВС України.

Леонов Борис Дмитрович
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національної академії
Служби безпеки України

ТЕРОРИЗМ ТА ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ЗВ'ЯЗОК ТА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ

Загальновідомо, що тероризм, як суспільно небезпечне явище, тісно пов'язаний з організованою злочинністю. В останні двадцять років висловлювалася гіпотеза про те, що між цими явищами існує певний зв’язок, що має вираження, зокрема, у площині наркотероризму, який з’явився ще у 1980-х роках минулого століття, коли з’ясувалося, що обіг наркотиків використовується для досягнення політичних цілей терористів. Зауважимо, що в останні роки змінилися й пріоритети міжнародної діяльності із запобігання злочинності як у світі в цілому, так і в ряді країн і регіонів: тепер вони пов’язані не з традиційними проблемами у сфері злочинності, а з тероризмом, транснаціональною організованою злочинністю, корупцією, торгівлею людьми й відмиванням грошей [1].

Взаємовідносини між організованими злочинними групами і терористами усе частіше характеризуються симбіозом. З погляду окремих науковців, більш доцільним є розгляд цих феноменів саме з цієї позиції.

Так, наприклад, відомий дослідник В. Лакер включив у свою роботу «Новий тероризм» цілий розділ про співробітництво між організованою злочинністю і тероризмом, оскільки в деяких випадках існує симбіоз між тероризмом і організованою злочинністю, якого не було помітно раніше [2, с. 211]. Підтримує думку про існування зв'язку між цими явищами й А. Шмід, який вважає, що, незважаючи на те, що це два окремих явища, які не слід змішувати, між ними існує спільний зв'язок [3, с. 191]. У подальшому, уточнюючи цю думку, Ф. Вільмс зробив припущення, що в деяких випадках тероризм може перетворюватися в організовану злочинність і навпаки. Такий зв'язок може мати вияв у формі об'єднань, спілок, співробітництва, злиття, зближення чи симбіозу [4, с. 53]. Дехто взагалі вважає, що тероризм і організована злочинність зливаються в одне ціле [5, с. 5].

У дослідженні М. Лаймана і Г. Поттера «Організована злочинність» тероризму присвячено спеціальний розділ, у межах якого зазначено, що «в багатьох актах тероризму політичні завдання можуть поєднуватися з наміром одержати прибуток» [6, с. 307].

Теоретичні міркування прихильників тези про зближення чи злиття тероризму й організованої злочинності розглянуто у статті Ф. Бовенкерка, Б.Чакра «Тероризм і організована злочинність». На думку авторів, при дослідженні цієї проблеми недостатньо виявити існування структурних аналогій, які роблять співробітництво тероризму й організованої злочинності взаємовигідним, оскільки необхідно також зрозуміти механізми, які дозволяють їм діяти спільно. На розвиток цієї тези дослідники припускають, що обидва види організацій приваблюють певні особистісні типи, здатні поєднувати ці види злочинної діяльності [7, с. 14].

Про зрощування тероризму з організованою злочинністю як одну з найсерйозніших загроз безпеці США йдеться у Стратегії боротьби з міжнародною організованою злочинністю (Strategy to combating transnational organized). У доповіді «Тероризм і міжнародна злочинність», яку підготувала дослідницька служба Конгресу США, констатовано, що однією з причин такого зрощування є: повний або частковий збіг інтересів, сфер, форм і методів діяльності організованих злочинних та терористичних організацій; запозичення мотивацій злочинної активності, яка для кримінальних структур може перерости у політичну та ідеологічну активність, а для терористичних – у кримінальну.

Злиття (змикання) міжнародного тероризму та міжнародної організованої злочинності зауважено й російськими дослідниками. Підпільне співтовариство нелегально діючих терористичних і організованих злочинних угруповань утворює певне загальне середовище, що має тенденцію до взаємопроникнення, зростання та «обміну кадрами» [8, с. 15].

Одним із найбільш небезпечних проявів організованої злочинності, що виокремлюється низкою ознак, є тероризм. Йому притаманні як властивості, що характеризують усю цю злочинність у цілому, так і ті з них, які є своєрідними проявами, помітними саме в тероризмі. На наш погляд, співвідношення тероризму й організованої злочинності доцільно визначити з урахуванням системно-структурного підходу.

Можна стверджувати, що вивчення тероризму в ракурсі співвідношення з організованою злочинністю зачіпає проблему таких філософських категорій, як «частина» і «ціле». Останні виражають відношення між сукупністю об'єктів та об'єктивним зв'язком, який їх об'єднує, що призводить до появи сукупності нових властивостей і закономірностей [9, с. 1342].

Завдяки цьому зв'язку створюється ціле, стосовно якого окремі предмети або елементи виступають як частини. На нашу думку, таке співвідношення має більш складний характер.

По-перше, терроризм, як складова організованої злочинності, має здатність корелювати з іншими складовими цієї злочинності. В основі такого висновку знаходиться припущення про те, що існує вірогідний зв'язок між тероризмом і організованою злочинністю, пов'язаними з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх прекурсорів та контрабандою, яка не має суворо функціональної залежності, але дозволяє виявити певну кореляційну залежність. Зауважимо, що термін «кореляція» (від лат. korrelatio – співвідношення) застосовується в різних галузях науки і техніки для позначення взаємозалежності, взаємної відповідності, співвідношення понять, предметів, функцій. Використовується цей термін і в кримінології, де предмет вивчення – злочинність – має статистичний вимір. Зрозуміло, що на кількісні зміни терористичної злочинності впливає діяльність, пов'язана з наданням будь-яких коштів, фінансових активів чи економічних ресурсів, або фінансових чи інших послуг в інтересах осіб, що здійснюються чи намагаються здійснити терористичні акти. Зростання чи зниження кількості злочинних проявів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів впливає на стан тероризму, оскільки обіг наркотиків використовується для досягнення політичних цілей терористів. Отже, тероризм можна розглядати як своєрідну кореляту, яка несе інформацію про характер і силу зв'язку з іншими складовими міжнародної організованої злочинності.

По-друге, тероризм має підвищену суспільну небезпечність. Оцінка суспільної небезпечності тероризму має свої особливості. Підвищена небезпечність тероризму знаходить відображення в порушеннях загальновизнаних норм міжнародного права. Тероризм посягає на основи світового порядку, порушує норми міжнародного права, оскільки останнє визначає базові принципи і норми, зокрема право на самовизначення, недоторканність державних кордонів, територіальну цілісність. Головна небезпека тероризму полягає в тому, що він, нав'язуючи міжнародному співтовариству насиль-

ницьку систему деструктивних заходів, посягає на мир та безпеку людства. З точки зору суспільної небезпеки злочинного діяння, безпосереднім об'єктом тероризму є мир та безпека людства, яка як динамічна соціальна категорія відтворюється в таких більш конкретних політико-правових поняттях, як територіальна цілісність, державність, самовизначення народів [10, с. 425].

На наш погляд, головним узагальнюючим показником суспільної небезпечності тероризму в бік його поширення є ступінь виразності його деструктивного впливу на численні елементи соціальної системи суспільства. Саме через інтенсивність цього впливу на інші явища і процеси реалізується підвищення суспільної небезпечності, розкривається зміст останньої. Підвищена суспільна небезпечність тероризму виявляється в різноманітних аспектах: загрозі заподіяння шкоди невизначеному колу невинних жертв, власності, громадській безпеці тощо. Глобальність тероризму, його підвищена суспільна небезпека обумовлюється випадковістю вибору об'єкта безпосереднього злочинного впливу терористів.

На жаль, кримінологічна характеристика «сплаву» терористичної і організованої злочинності кримінологами України майже не досліджувалася. Звернімо увагу на окремі позиції українських дослідників з цього приводу.

На думку А.П. Закалюка, зв'язок організованої злочинності й тероризму виявляється в тому, що: 1) вчинення терористичного акту або погроза його вчинення є одним із засобів організованої злочинної діяльності (як засіб залякування, шантажування, силового тиску в інтересах організованої злочинності); 2) терористична діяльність набуває ознак організованої злочинної і стає різновидом організованого злочинного підприємництва [11, с. 354].

В.С. Зеленецький та В.П. Ємельянов, розглядаючи різновиди вчинення злочину групою осіб, також вважають, що терористична діяльність може здійснюватися у формі організованої злочинної діяльності [12, с. 35–36].

Як результат, визначається утворення терористичної злочинності, якій притаманні, з одного боку, ознаки організованої злочинності, з іншого – виключно «терористичні» [13, с. 54–55]. Безумовно, між тероризмом, терористичною і організованою злочинністю існують спільні характеристики, які є неминучими хоча б тому, що входять до єдиної системи суспільства і є кримінальними глобальними явищами, мають схожі механізми прояву, хоча дії причин, а також способи вчинення злочину є дещо різними.

З урахуванням викладеного, можна дійти висновку, що спільними характеристиками організованої злочинності і тероризму можуть бути: 1) корислива мотивація (тероризм в інтересах організованої злочинної діяльності); 2) систематична колективна злочинна діяльність осіб (при тероризмі можлива діяльність одинаків); 3) реалізація злочинної діяльності різними організаційними структурами (від організації із стійкою структурою до більш гнучких і динамічних мережевих структур); 4) визначальним методом досягнення мети є насильство, інші способи залякування та силового тиску; 5) прагнення до влади та панування на певній території.

Винятково саме характеристиками тероризму, які докорінно відрізняються від організованої злочинної діяльності, є такі: 1) вплив на прийняття рішення або відмови від нього державою, міжнародною організацією, фізичною, юридичною особою або групою осіб, а в деяких випадках – досягнення релігійних, сепаратистських, національних цілей; 2) публічний характер; 3) наявність невинних жертв або інших об'єктів посягань; 4) залякування, навмисне створення обстановки страху, напруги на загальносоціальному (масовому) рівні.

1. Доклад одиннадцатого Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовного правосудия: Бангкок, 18–25 апреля 2005 г. // Организация Объединенных наций: веб-сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http//www.un/org/Russian/events/11thcongress/a_conf203_18.pdf. – Заголовок с экрана.

2. Laqueur W. The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction / W. Laquer. – New York : Oxford University Press Phoenix Press, 2001.

3. Schmid A. Links Between Terrorist and Organized Crime / Alex P. Schmid // Transnational organized crime. – 1996. – № 2(4). – P. 40–82.

4. Williams P. Anticipating organized and Crime / P. Williams, R. Godson // Law and Social Change. – 2002. – Vol. 37. – № 4 (June). – P. 311–355.

5. Makarenko T. Transnational crime and its evolving links to terrorism and instability / T. Makarenko // Jane's Intelligence Review. – 2001. – Vol. 13. (November). – P. 5–6.

6. Livingstone N. The War against Terrorism / N. Livingstone // Lexington Mass. – 1982.

7. Бовенкерк Ф. Терроризм и организованная преступность / Ф. Бовенкерк, Б. Чакра // Форум по проблеме преступности и общества. – 2004. – № 1–2. – Т. 4. – С. 3–16.

8. Использование современных методов вовлечения лиц в террористическую деятельность. Аналитический обзор / автор. колект: Бондаренко А.Е., Гончарова Т.А., Егоров Д.А. и др. ; под общ. ред. Новикова А. П. –М., 2013.

9. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. –2-е изд., перераб. и доп. – М : Большая Рос. энцикл. ; СПб. : Норинг, 2004.

10. Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы / В. Ф. Антипенко. – К. : Юнона-М, 2002.

11. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007.

12. Зеленецький В. С. Концептуальні основи визначення категоріально-понятійного апарату у сфері боротьби з тероризмом : наук.-практ. посіб. / В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов. – Х. : Кроссроуд, 2006.

13. Галузин А.Ф. Принцип правовой безопасности и борьба с терроризмом / А.Ф. Галузин // Інф. бюлетень Міжвід. наук.-дослід. центру з проблем боротьби з організованою злочинністю. – 2006. – № 5. – С. 54–55.

Лізут Рафал
доктор філософії,
професор Вищої школи суспільної
та медіа культури в м. Торунь
(Республіка Польща)

PRZECIWDZIAŁANIE TERRORYZMOWI, SEPARATYZMOWI, EKSTREMIZMOWI I NIELEGALNEJ IMIGRACJI PRZECIWDZIAŁANIE, CZYLI CO?

(Боротьба з тероризмом, сепаратизмом, екстремізмом і нелегальною імміграцію. Запобігання, або що?)

Jedna odpowiedź na przeciwdziałanie tak odrębnych obszarów działań, wymaga zadania pytania o część wspólną tych działań. Jeżeli mamy czemuś przeciw-działać, więc wykonywać działania zapobiegające innym działaniom – w tym przypadku terroryzmowi, separatyzmowi, ekstremizmowi i nielegalnej imigracji, najskuteczniejszym działaniem jest usunięcie przyczyny. Usuwanie przyczyny jest szczególnie ważne w działaniach terrorystycznych, gdzie zapobieganie aktom terroryzmu jest jedynym skutecznym sposobem walki z nimi. Gdy akty dojdą do skutku, na walkę jest już za późno. Ale we wszystkich tych obszarach przeciwdziałanie będzie sprowadzało się do usuwania przyczyny. W niniejszym artykule zajmę się więc rozważeniem różnego rodzaju przyczyn, czyli zaproponuję narzędzie służące lokalizowaniu i usuwaniu zagrożeń.

Poszukiwanie przyczyny aby przeciwdziałać nie jest zjawiskiem nowym. Wykorzystywanie związku przyczynowo skutkowego, jako narzędzia kontroli nad otaczającym nas światem, nie jest tylko domeną ludzi, zwierzęta też korzystają z wiedzy, że uderzenie twardym kamieniem w orzech nerkowca spowoduje rozłupanie twardej skorupki, a co za tym idzie dostanie się do jadalnego wnętrza. Ale my w odróżnieniu od takich zwierząt staramy się zrozumieć, dlaczego tak się stało, a nie tylko jak, odróżnić przyczynowość od koincydencji (czyli współwystępowania)[1], oddzielić przyczynę bezpośrednią od pośredniej i głównej.

Samo przeciwdziałanie może przybierać różne formy w odniesieniu do konkretnego zdarzenia, może być zapobieganiem tego zdarzenia, może być wykorzystaniem tego działania do zapobiegania innych, może też być przerwaniem już zachodzącego działania czy jego minimalizacją lub neutralizacją

[1] Jako przykład takiego brania koincydencji za przyczynowość był słynny argument Pawłowa, gdzie przed podaniem jedzenia psom zaświecano w klatkach światło. Psy w końcu uznały, że pojawianie się światła jest przyczyną pojawiania się jedzenia, i samo zapalenie się światła powodowało u nich ślinotok. Obecnie przykładem brania koincydencji za przyczynowość są wróżby i magia, gdzie potwierdzenie się jakiejś przepowiedni ma rzekomo świadczyć o połączeniu wróżącego z niewidzialną stroną świata.

jego skutków.

Kontrola przyczyny aby kontrolować skutek

Starożytni Grecy poświęcili dużo uwagi przyczynom, a szczególnie praprzyczynom, czyli przyczynom pierwszym. Mówiono o czterech elementach (powietrzu, ziemi, ogniu i wodzie), o Apeironie, o liczbie jako zasadzie wszechrzeczy. Zapoznanie się z przyczynami jest ciekawym celem poznawczym, i z pewnością Starożytnych Greków pociągała taka wiedza czysto teoretycznie, ale celem praktycznym mogła być władza, jaką taka wiedza za sobą niosła. Bo na przykład jeżeli poznanie przyczyny działania jakiegoś człowieka pozwala, przynajmniej do pewnego stopnia na kontrolę nad nim, a poznanie przyczyny rozpadu atomu pozwala wydobyć z niego użyteczną energię, to co dałaby znajomość pra-przyczyny, czyli przyczyny wszystkiego co istnieje? Obecnie próby odnalezienia pierwszych przyczyn widoczne są nie tylko w teologii, ale również w fizyce cząstek elementarnych, gdzie poszukuje się cząstkę, z której składa się wszystko inne w naszym wszechświecie.

Powyższe uwagi mają zwrócić uwagę na fakt, że poszukiwanie przyczyn, jako źródła kontroli nad rzeczami czy ludźmi, nie jest ani niczym nowym, ani dawno zapomnianym. Zasada ‘kontroluj przyczynę, będziesz kontrolował skutek’ jest równie aplikowana w fizyce, jak i działaniach wojennych czy przeciwdziałaniu terroryzmowi.

Przyczyny, ale które?

Arystoteles, który był przyrodnikiem i wiedzę konstruował w oparciu o obserwację stwierdził, że jest więcej niż jeden rodzaj przyczyn. Jeżeli chcemy kontrolować obiekt przez kontrolę przyczyn, najpierw musimy więc dowiedzieć się, o jaką przyczynę nam chodzi. Charakteryzując przyczyny będę jednocześnie starał się zaaplikować rozważania Arystotelesa do tematu niniejszego artykułu.

Arystoteles wymienił następujące przyczyny: Materialną, formalną, celową i sprawczą.

- Przyczyna materialna dotyczy tego, z czego obiekt się składa. Na przykład przyczyną materialną aluminiowej łyżki będzie aluminium. Dla nas interesujące będzie, co to są za ludzie, którzy stanowią obiekt naszego zainteresowania. Kim są, skąd pochodzą, ilu ich jest. Dodatkowo na miejscu wydaje się stwierdzenie, choć oczywiście przenośne – „z czego są zrobieni”[1]. Mam tu na myśli charakter jak i charakterystyki fizyczne. Jeżeli ludzie są silni, zdrowi, będą inaczej postępować niż ludzie schorowani i czy w podeszłym wieku. Jeśli są butni, będą działać inaczej niż ludzie skromni, jeśli są przekonani o własnej wyższości, będą się zachowywać inaczej niż ci, którzy uważają, że wszyscy ludzie są równi. Gdy chcemy przeciwdziałać terroryzmowi, separatyzmowi,

[1] Jest tu dużo powiedzeń oddających tę intuicję: „z jakiej gliny jest ulepiony”, „jaki jest twardy/a”, etc.

ekstremizmowi czy nielegalnej imigracji najpierw należy zapytać, co to za ludzie i czy należą oni do jednej grupy. Jeżeli nie należą, to potrzeba takie grupy wyodrębnić i stosować działania w zależności od tego, do kogo są kierowane.

- Przyczyna formalna odnosi się do formy, którą obiekt przybrał. Korzystając z przykładu z łyżką można wyjaśnić, że z tego aluminium mógł powstać na przykład widelec. By łyżka mogła być łyżką a nie widelcem, musi zostać wykonana według formy właściwej dla łyżki. Dla łyżki można się posługiwać pojęciem kształtu, chociaż arystotelesowska forma to więcej niż tylko kształt. Co nas interesuje z punktu widzenia przyczyny formalnej? Przede wszystkim jakie wzorce ukształtowały ludzi czy grupę społeczną, że są tacy, jacy są. W jaki sposób ukształtowane są ich umysły i ciała. Jest to szczególnie ważne, ponieważ w takich ramach umysłowych i fizycznych jakie mają, będą działać. Gdy mówimy o umyśle, o tym jak rozumiemy rzeczywistość i podejmujemy działania, należy wspomnieć o przekonaniach tła, które stanowią trzon, sito czy strukturę naszej wiedzy o świecie i przez nie interpretujemy nowe zjawiska czy zachowania. A przekonań takich nabywamy na przykład w dzieciństwie, w kościele czy na uczelni, i czy chcemy, czy nie, wpływają na to jak rozumiemy świat i jak postępujemy. Nasze grupy zainteresowania wymagają więc informacji o tym, jak ci ludzie są ukształtowani, w jakich ramach moralnych i intelektualnych operują i czy są w stanie zrealizować fizycznie i umysłowo to, co zaplanowali.
- Przyczyna sprawcza odnosi się do tego, dzięki czemu coś zaistniało. Dla aluminiowej łyżki będzie to osoba obsługująca wytłaczarkę do aluminium, ludzie też mają swoją przyczynę. To ich przeszłość, to co ich ukształtowało, będzie formowało ich plany i działania. Nie mówię tylko o rodzicach, jako oczywistej przyczynie sprawczej tych ludzi, ale również o innych przyczynach, na przykład co spowodowało, że ktoś stał się terrorystą. Jaka była przyczyna wstąpienia do ruchu separatystycznego czy też co spowodowało opuszczenie ojczyzny. Zapewne w każdej z tytułowych kategorii będą ludzie z inną przyczyną sprawczą, nie uwzględnienie tego faktu jest z jednej strony niesprawiedliwe, z drugiej nieskuteczne, chociażby dlatego, że nie pozwoliłoby odróżnić prawdziwego uchodźcy od imigranta ekonomicznego
- I wreszcie przyczyna celowa, przyczyna najbardziej nas interesująca, czyli określająca powód zaistnienia obiektu czy stanu rzeczy. Dla opisywanej powyżej łyżki przyczyną celową jest zaistnienie przedmiotu, którym moglibyśmy jeść zupę. Czyli w skrócie: w jakim celu to coś zaistniało. Patrząc na interesujące nas grupy pytanie jest następujące: w jakim celu robią oni to co robią. Co ich pociąga, co jest dla nich cenne i wartościowe, co chcą osiągnąć, jaki jest ostateczny stan, który chcą osiągnąć swoim działaniem. Na przykład ktoś, kto uciekł na czas wojny będzie chciał po niej wrócić, ten kto uciekł by mieć lepsze życie materialne będzie wracał skąd przyjechał, gdy jego oczekiwanie się nie spełni, a ten, który przyjechał w celach dywersyjnych będzie miał inny cel do osiągnięcia. W jednej grupie nielegalnych imigrantów możemy mieć zupełnie różne przyczyny działania i zamierzone skutki do osiągnięcia.

Przyczynowość w praktyce

Starożytni Grecy dostarczyli więc nam narzędzi do rozwiązywania problemów, których przykładem są te związane z terroryzmem, separatyzmem, ekstremizmem i nielegalną imigracją. Pierwszym krokiem jest posegregowanie tych ludzi zgodnie przedstawionymi wyżej przyczynami, ze szczególnym uwzględnieniem przyczyny celowej. Jak takie grupowanie można wykorzystać w praktyce? Wyobraźmy sobie sytuację, gdzie chcemy zapobiec atakowi terrorystycznemu. Pytamy więc o to, jaki jest powód takiego ataku (przyczyna sprawcza). Kto będzie brał w nim udział, kobiety? mężczyźni? dzieci?, skąd? z jakiej rasy? czy są w stanie dźwigać ciężar? czy odróżniają się z tłumu? (przyczyna materialna). Jacy są to ludzie? czy są intelektualnie zdolni do pertraktacji? czy pochodzą z grup gdzie ludzie żyją w wielopokoleniowych rodzinach? jaką rolę odgrywa religia? czy liczy się dla nich bardziej życie doczesne czy wieczne? (przyczyna formalna). Co chcą osiągnąć atakiem? jaki będzie cel? co dalej z ich życiem?

Posiadając powyższe informacje – i z pewnością służby przeciwdziałające terroryzmowi takie informacje gromadzą, można podjąć decyzję co robić dalej. Czy można kogoś odszukać ze względu na przyzwyczajenia z domu rodzinnego? Czy można komuś zaproponować zastąpienie ataku jakimś racjonalnym wyjściem? Czy tego kogoś można przestraszyć śmiercią? Oraz, jeżeli jesteśmy na jego terytorium, kogo należy tu nazwać terrorystą?[1] Pojawia się tu pytanie, o obiektywne kryteria zaklasyfikowania kogoś jako terrorysty, czy takim nazywa się przeciwnika atakującego samotnie.

Innym przykładem będzie nielegalna imigracja. Jeżeli ktoś ucieka z domu w obawie o swoje życie, nie będzie on stawiał żądań gospodarzom, do których zwrócił się o pomoc. Chociażby ze strachu, że go odrzucą, i będzie musiał wrócić. Gdy ktoś wyjeżdża po to, by się wzbogacić, nie obawia się wyrzucenia. Będzie głośno protestował, gdy tylko jego status materialny nie osiągnie zamierzonego, a wreszcie wróci do domu[2]. Jak przeciwdziałać nielegalnej imigracji? Część ekonomiczną migracji można odstraszyć proponując warunki ludzkie, ale nie luksusowe (w porównaniu do tego co zostawili, dlatego też ważne poznanie przyczyn materialnych i formalnych), natomiast dla tych co uciekają ze strachu zaoferować pomoc w ojczyźnie.

[1] W Polsce mieliśmy doświadczenie państwa terroru, które najpierw stwierdziło, że nas wyzwoliło a potem tych, którzy nie chcieli się takiemu wyzwoleniu poddać w ten czy inny sposób usuwało z życia politycznego czy materialnego. Z pewnością bojownicy o wolność byliby dziś nazwani terrorystami, niezależnie od tego, czy atakowaliby cywili (na cywilach za współpracę z okupantem były wyroki śmierci) czy wojsko.

[2] http://www.sdp.pl/felietony/12485,niemcy-nic-dla-mnie-nie-robia-emigranci-wyjezdzaja-z-unii,1456231514

Wspólna przyczyna

Reasumując pokusić się można o wskazanie wspólnej przyczyny celowej dla tych grup, ale jednocześnie bardzo ogólnie dla nas wszystkich. Co powoduje, że ludzie przyłączają się do grup terrorystycznych, separatystycznych, ekstremistycznych, narażając swoje życie i życie bliskich migrując nielegalnie? Jak wszyscy ludzie dążą do bycia szczęśliwym. To poszukiwanie szczęścia nadaje życiu sens. To poszukiwanie jest dobre. Problem pojawia się wtedy, gdy dąży się do tego co wydaje się, że szczęściem jest, a tak naprawdę jest nieszczęściem. Skąd biorą się takie pomyłki? Miedzy innymi z ułomności naszego poznania. Nie jesteśmy poznać wszystkich aspektów świata i to jeszcze bezbłędnie. Z nieumiejętności odróżnienia środków od celów. Ze zbytniego zaufania innym ludziom. Z tego, że prawdziwe szczęście wymaga pracy i czekania, a my lubimy drogi na skróty. Ze zbytniego ograniczenia naszego świata i rozdzielenia go na „swoich" i innych". Z braku zrozumienia. Z tego powodu, że zapominamy, że każde działanie ma skutek przechodni (dla złodzieja przedmiot, który ukradł) i skutek nieprzechodni ('zbudował się' jako złodziej), czyli że nasze działania coś w nas zmieniają na stałe.

Wspólną przyczyną jest więc błąd poznawczy przy obieraniu celu, którego realizacja miałaby dać nam szczęście. Błąd taki grozi nam wszystkim, gdy jednak mamy przeciwdziałać terroryzmowi, separatyzmowi, ekstremizmowi i nielegalnej imigracji należy tych błędów szukać u innych. Na szczęście mamy wiele narzędzi służących takim poszukiwaniom, a ich protoplastą będzie teoria 4 przyczyn. Pamiętając o celowości ludzkiego działania, o tym co nim rządzi i w którą stronę powinna prowadzić będziemy nie tylko przeciwdziałać terroryzmowi, separatyzmowi, ekstremizmowi i nielegalnej imigracji lepiej i skuteczniej, ale i również i nasze życie uczynimy lepszym.

Шинкаренко Ігор Ростиславович
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри ОРД та СТ
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АЛГОРИТМІЗАЦІЯ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ І РАДИКАЛІЗМУ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ

На початку XXI століття науковці та керівники силових структур України офіційно не визнавали наявність такої проблеми як екстремізм у середині нашої держави. Панувала думка, що окремі прояви екстремізму викликалися зовні та були породженням міжнародного "тероризму", та "диверсійної і підрив-

ної діяльності" іноземних та міжнародних організацій [1]. Подальший розвиток внутрішньої ситуації показав, що на йде поширення расизму і ксенофобії.

У той же час аналіз дій представників силових структур у 2014 році свідчить, що уся стратегія протидії екстремістам та радикалам базувалася на "радянських підходах" до боротьби із зовнішнім ворогом. Вони розуміють під екстремістами-радикалами ісламські організації, що діють за підтримки радикальних міжнародних організацій [2; 3]. І тільки деякою мірою діяльність оперативних підрозділів була спрямована на протидію проросійським організаціям, які використовували допомогу російських спецслужб.

Досвід подій на Донбасі та у Криму показав усю хибність таких підходів. Тільки після 2014 року фахівці у галузі оперативно-розшукової діяльності та державної безпеки почали розробку теоретичного підгрунтя оперативно-розшукової протидії сепаратистським протестам. Було здійснено низку дисертаційних досліджень, пов’язаних з виявленням інфраструктури сепаратизму та тероризму [4-8].

Однак прогалиною означених досліджень є відсутність організаційно-тактичної моделі протидії радикалізму та екстремізму як підґрунтю терористичної діяльності та формування алгоритмізації дій оперативних підрозділів поліції при виникненні терористичної загрози з боку організацій радикально-екстремістської спрямованості.

Причинами цього становищає: є таке:

– невідповідність рівня організації ОРД вимогам часу та здійсненню «Антитерористичної операції»;

– прогалини в чинному законодавстві стосовно закріплення та класифікації оперативно-розшукових заходів (61,9 %);

– відсутність програм реалізації оперативно-розшукової стратегії у частині створення оптимальної системи оперативних підрозділів на підставі програми формування організаційно-функціональної моделі Національної поліції України та інших правоохоронних органів, як підґрунтя системного моніторингу негативних процесів у суспільстві з метою ліквідації загроз національній безпеці у цій сфері (61,4 %);

– відсутність сучасного наукового та методичного забезпечення (54,2 %);

– відсутність інноваційних розробок щодо використання оперативно-розшукових заходів (62,7 %)та методів отримання інформації про індикатори сепаратистської та екстремістської діяльності;

– недостатня розробленість тактики проведення новітніх конкретних оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів, спрямованих на нейтралізацію загроз у цій сфері;

- відсутність на загальнодержавному рівні інтегрованого банку даних про організацію терористичної, екстремістської та сепаратистської спрямованості;

- відсутність міжвідомчого навчального центру з перепідготовки опе-

ративних працівників силових підрозділів з метою опанування новітньою методикою конфіденційного забезпечення моніторингу оперативної обстановки у сфері протидії злочинній діяльності на ґрунті сепаратизму, екстремізму та радикалізму;

- відсутність у системі МВС (Національної поліції) України регіонального науково-дослідного центру проблем стратегії протидії злочинності терористичної спрямованості.

Усуненню означених факторів повинно сприяти втілення у життя технологічного підходу до протидії сепаратизму, радикалізму та екстремізму. Слід зазначити, що думка про розробку типових алгоритмів дій не нова в криміналістиці та ОРД. Проблеми алгоритмізації слідчих дій в останні роки розглядалися в роботах Г. К. Авдеевої, Р. С. Бєлкіна, І.Є. Биховського, М. Б. Вандера, І.А. Возгріна, Г. А. Густова, Є.П. Іщенка, Л.М. Карнеєвої, І. Кертеса, Р.М. Ланцмана, Н.С. Польового, Л.О. Соя-Серко, К.О. Сливинського, Тищенко, В. Ю. Шепітька, А. З. Шаталова, Л.Г. Эджубова, А.А.Эйсмана та ін. [9–11]. Вони вважають, що метою алгоритмізації є оптимізація протидії злочинності та прийняття рішень у певних типових ситуаціях. Але проблемам алгоритмізації протидії злочинам терористичної спрямованості та діям сепаратистських, радикальних організацій екстремістської спрямованості в їх роботах не було розглянуто.

Теорія ОРД повинна науково обґрунтувати максимальну кількість алгоритмів, спрямованих на формалізацію дій працівників поліції в усіх можливих оперативно-тактичних ситуаціях оперативно-розшукового та кримінального провадження щодо фактів дій радикальних екстремістських організацій, що можуть призвести до вчинення злочинів терористичної спрямованості.

Ми згодні з думкою, що алгоритмізацією дій оперативних працівників поліції у цій сфері є діяльність, спрямована на реалізацію організаційно-тактичної моделі протидії злочинам терористичної спрямованості в умовах конкретної типової ситуації [12, с. 77].

Аналіз думок фахівців з теорії інформації (Э. И. Вилкас, Е.З. Майминас) [13, с. 245], показує, що алгоритм повинен відповідати таким вимогам:

1. *Дискретність* – алгоритм повинен представляти процес рішення задачі як послідовне виконання деяких простих кроків.

2. *Детермінованість (визначеність) – у* кожен момент часу наступний крок роботи однозначно визначається станом системи.

3. *Зрозумілість* – алгоритм повинен включати тільки ті дії, які доступні виконавцеві і входять до його системи команд.

4. *Завершеність* – при коректно заданих початкових даних алгоритм повинен завершувати роботу і видавати результат за кінцеве число кроків.

5. *Масовість (універсальність)* – алгоритм має бути застосований до різних наборів початкових даних.

6. *Результативність* – завершення алгоритму певними результатами.

Таким чином, для розробки загального алгоритму протидії діяльності сепаратистських, радикальних організацій екстремістської спрямованості необхідно здійснити інформаційне узагальнення таких чинників:

- інформаційна модель різних видів діяльності означених організацій, що можуть призвести до вчинення злочинів терористичної спрямованості;
- доцільність алгоритмізації різних напрямків діяльності оперативних працівників щодо протидії терористичної діяльності;
- наявність уже сформованих у практиці діяльності поліції рекомендацій та алгоритмів щодо організації та тактики дій у типових ситуаціях.

На формування алгоритму стосовно конкретної типової ситуації впливають:

- стан оперативної обстановки та конкретної оперативно-тактичної ситуації;
- наявність інформаційних, матеріальних та формально-правових підстав для здійснення заходів спрямованих на нейтралізацію проявів сепаратистського, радикального та екстремістського спрямування;
- наявність відповідних сил та засобів;
- конкретне завдання, яке необхідно вирішити.

Аналіз теоретико-прикладних робіт у сфері алгоритмізації діяльності кримінальної поліції дозволяє визначити його зміст:

1) збір і аналіз інформації про підготовку або здійснення конкретного терористичного акту екстремістськими групами;
2) моделювання ситуацій, в яких планується здійснення превентивних заходів;
3) планування оперативно-розшукових дій залежно від змодельованих ситуацій;
4) способи вирішення оперативно-розшукових задач;
5) розподіл функцій – задач між суб'єктами та учасниками антитерористичного заходу;
6) здійснення запланованих дій;
7) аналіз результатів операції.

Таким чином, вважаємо запровадження організаційно-тактичної моделі діяльності кримінальної поліції щодо протидії злочинам терористичної спрямованості та формування відповідних організаційно-тактичних алгоритмів сприятиме формуванню ефективної системи попередження, виявлення та нейтралізацію діяльності сепаратистських, радикальних організацій екстремістської спрямованості.

---

1. Головко В. Екстремізм та радикалізм в Україні: особливості формування, основні напрями, форми протидії з боку держави // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвідомчий зб. наук. праць. – 2010. – № 19. – С. 276.
2. Крутов В.В. Теоретико-правові і тактико-спеціальні проблеми боротьби з тероризмом : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. юрид. наук : спец. 21.00.06 «оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Крутов. – К. : НАВС, 1998.

3. Халілєв Р.А. Протидія злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей оперативно-розшуковими засобами: регіональний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р.А. Халілєв. – К. : НА СБ України, 2012.

4. Осипенко Р.І. Протидія оперативними підрозділами МВС України злочинам, пов'язаним з фінансуванням тероризму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р.І. Осипенко. – К. : НАВС, 2015.

5. Гелемей М.О. Протидія оперативними підрозділами ОВС України молодіжному екстремізму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М.О. Гелемей. – К. : НАВС МВС України, 2014.

6. Кравченко Б. М. Використання спеціальних знань у розшуку авторів анонімних документів екстремістського характеру : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Б.М. Кравченко. – К. : НА СБУ, 2014.

7. Кудим О.В. Взаємодія Служби безпеки України з державою фінансовою інспекцією із протидії порушенням фінансового законодавства тероризму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.01 «забезпечення державної безпеки в Україні» / О.В. Кудим. – К. : НА СБУ, 2015.

8. Плетньов О.В. Службово-бойова діяльність служби безпеки України при проведенні антитерористичних заходів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.05 «службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку» / О.В. Плетньов. – Одева : ОДУВС, 2015.

9. Ищенко Е.П. Криминалистическая алгоритмизация: теоретические предпосылки / Е.П. Ищенко, К.О. Сливинский // Академический юридический журнал. – 2001. – № 4. – С. 45–51.

10. Шепітько В.Ю. Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності / В. Ю. Шепітько, Г. К. Авдєєва // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – №4. – С. 46–50.

11. Соловьева О.М. Криминалистическая алгоритмизация следственных действий : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.М. Соловьева : СПб. : Спб. ИГП РФ, 2001. – 158 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.dslib.net/criminal-proceaa/kriminaliaticheskaja-algoritmizacija-sledstenneh-dejstvij.html РГБ ОД, 61:02-12/757-2. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

12. Цехан Д.М. Використання високих інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ : монографія / Д.М. Цехан ; за наук. ред. О.О. Подобного. – Одеса : Юрид. літ., 2011.

13. Вилкас Э.И. Решение : теория, информация, моделирование / Э. И. Вилкас, Е.З. Майминас. – М. : Радио и связь, 1981 ; Управление, информация, интеллект. – М. : Мысль, 1976.

Ващенко Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника
Ятченко Ігор Володирович
викладач

(Запорізький навчальний
центр підготовки поліцейських)

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ: АНАЛІЗ ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ

Питання протидії тероризму є найбільш актуальними для нашої держави і не тільки з позиції ведення гібридної війни на Сході нашої країни, що саме собою ускладнює зазначений процес, а й з позиції вивчення ретроспективи цієї проблематики.

Терористичні прояви виникали в Україні і до 2014 року, вони виникали навіть за радянських часів, коли спецслужби контролювали більшість процесів у суспільстві, засоби масової інформації, призначення на посади державних діячів, і їх робота протягом багатьох років існувала прикладом для спецслужб інших країн, а потім і незалежних держав, які вийшли із складу СРСР, але з часом це явище набуло нових рис, проявів, розмаху тощо. На сьогодні жодна країна не застрахована від тероризму.

І в цьому розумінні складно не погодитися з тими науковцями, які розглядають тероризм як історичне явище, як наслідок активного розшарування населення, його ідеологічного розмежування, як наслідок оформлення політичних рухів, опозиційних сил, які вели боротьбу за владу. Зазначене протистояння призводило до неконтрольованості цих сил спочатку структурами, які створили ці рухи та ідеологію, а потім і державами.

Зазначене стосується як невеликих терористичних організацій так і тих, з якими світова спільнота веде боротьбу в Афганістані, Сирії, Іраку та інших країнах.

На сьогодні неможливо назвати події і час в житті людства, коли вперше був застосований терор до населення, через відсутність першоджерел. Систематичне та свідоме використання терористичної практики було зафіксовано на Близькому Сході у І ст. н.е., коли групи сікаріїв фізично знищували представників єврейської знаті, які співпрацювали з римською адміністрацією. На цей час припадає створення перших сект, які під проводом своїх проповідників перетворювали тероризм на головний засіб боротьби із політичною опозицією. З історичної точки зору такі події навіть складно назвати тероризмом в його сучасному розумінні, тому що на ті часи при боротьбі за владу фізичне усування опонентів було розширеною практикою.

Починаючи з середини XIX століття, поступово тероризм набирає ваги на міжнародній арені та починає все більше впливати на розвиток держав і їх політичний курс.

Вже в кінці XIX ст. здавалося, що ніхто не застрахований від терористичного нападу. В 1894 році французький президент Саді Карно загинув від рук італійського анархіста. В 1897 р. анархісти смертельно поранили імператрицю Єлизавету Австрійську та вбили іспанського прем'єр-міністра Антоніо Кановаса. В 1900 р. король Італії Умберто I стає жертвою терориста. А в 1901 р. був вбитий президент США Уільям Маккінлі.

В Росії в 1902–1907 рр. есерівськими та іншими терористами було здійснено близько 5,5 тис. терористичних актів (вбивства міністрів, депутатів Державної думи, жандармів, працівників поліції та прокуратури).

Тероризм став головною проблемою політиків. Коли в 1990 р. зустрічалися керівники найбільш індустріально розвинених держав, то більшість з них ставили першим на порядку денному питання про тероризм.

В XX ст. мотиви, стратегія та зброя терористів стали дещо іншими. Міжнародний тероризм був складовою політики супердержав та їх сателітів, інструментом ідеологічної експансії, і, зрештою, дестабілізатором системи міжнародної безпеки. При цьому країни-конкуренти завжди виховувалися у дусі розподілу сили на "справедливу" та "несправедливу", що, у свою чергу, обумовлювало "подвійний стандарт" у політичній, юридичній та оперативній оцінці актів міжнародного тероризму.

Терористичні організації в цей період часто виконували замовлення державних спецслужб.

Активна інтернаціоналізація тероризму розпочалася у 60–70-ті роки XX століття. Їй сприяли:

1. Процеси інтернаціоналізації капіталу, структурна перебудова економічних систем країн, що розвиваються, зміна їх місця в системі капіталістичного господарювання як наслідок процесу деколонізації, що і призвело до вивільнення нагромадженого потенціалу соціальної енергії у країнах світової периферії з подальшим утворенням національно-визвольних рухів, у тому числі терористичного спрямування.

2. Глобалізація політичної та економічної діяльності транснаціональних компаній (ТНК), що в окремих випадках сприяла організації терористичних груп, які, окрім іншого, спеціалізувалися на обслуговуванні інтересів монополій (наприклад, протягом 70-80-х років в Анголі рух УНІТА здійснював таємні торговельні операції з алмазами за дорученням південноафриканської ТНК "De Bierce").

3. Нерівномірність розвитку держав світу, яка обумовлювала поділ країн на "сильних" та "слабких", а з цим – зростання ролі націоналізму та релігійного фундаменталізму у міжнародному житті.

4. Криза ідеї суспільства "масового споживання", наслідки якої сприяли формуванню у країнах Західної Європи у 70-ті роки "покоління розгніваних",

представники якого були головною рушійною силою терористичних угруповань у Західній Європі.

Підводячи підсумки під вищевикладеним, необхідно зазначити, що з історико-економічної сторони тероризм – явище досить складне, динамічне та багатопланове, яке світовій спільноті у XXI столітті буде складно подолати, не кажучи вже про соціальні причини, що його породжують. Але це не означає, що боротьба зі злочинними проявами не має змісту. Не допустити, щоб теракти стали буденним явищем, а вимоги терористів –основним показником зовнішньої політики – реально.

Ведмідський Олександр Володимирович
кандидат юридичних наук,
т.в.о. проректора Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

Стратегією національної безпеки України визначено, що відновлення територіальної цілісності України та цілісності демократичних інститутів на усій її території, реінтеграція тимчасово окупованих територій після їх звільнення є стратегічним завданням політики національної безпеки.

Важливою умовою взятого Україною курсу на євроінтеграцію є необхідність демократичних трансформацій вітчизняної політичної та правої систем з метою реалізації прав і свобод людини та громадянина. Надзвичайно гостро питання забезпечення невід'ємних благ людини постало у зв'язку з активізацією сепаратистських рухів у нашій країні. Вплив сепаратизму відчувають на собі практично усі країни. Небезпека такого явища полягає в тому, що такі дезінтеграційні процеси несуть у собі потенційну загрозу для розвитку інших конфліктів, і, як свідчить досвід нашої країни – переважно військових. Адже не виключається можливість застосування військової сили в якості крайнього заходу для забезпечення територіальної цілісності або державного кордону. Поряд з цим, важливо усвідомлювати, що військовий спосіб подолання сепаратизму може або у стислі строки подолати його, або, навпаки, створити передумови для розвитку нових конфліктів.

Суспільна небезпечність сепаратизму характеризується не тільки небезпекою його безпосереднього існування, але й руйнівними наслідками для національної безпеки, територіальної цілісності, економічної та політичної систем держави. Сепаратизм запускає процес етнополітичної дезінтеграції держави, дисбалансує її етнополітичну систему, руйнує

налагоджені зв'язки в ній, елементи стримувань та противаг, що формувалися роками, провокує етнічні конфлікти за ознакою культурної, мовної, регіональної належності [1, с. 19].

Як вище зазначалося, сепаратизм являє собою явище, яке потенційно є характерним для будь-якої держави, однак активізується лише за певних умов, під дією різних груп факторів, пов'язаних передусім з політичною та соціально-культурною трансформацією певного суспільства, ослабленням або посиленням центральної влади, конфлікту інтересів тощо. Поряд з цим, сепаратизм, як прагнення деяких регіонів держави до відокремлення, набуття більшої політичної самостійності, суверенітету, є своєрідним проявом захисної реакції на процеси, які не влаштовують певну частину суспільства в переломні моменти його розвитку [2].

На нашу думку, домінуючими передумовами розвитку сепаратизму в Україні є такі: неоднорідність національного, мовного, соціального складу населення країни; нерівномірність соціального, економічного, культурного, зокрема мовного, розвитку окремих регіонів, що породило сподівання спільнот на самозбереження та поліпшення умов існування або, навпаки, прагнення монополізувати привілейоване становище, щоб з нього не користалися інші спільноти; помилки, прорахунки, зловживання центральної влади, які погіршують становище окремих спільнот; вплив з-за кордону певних держав, міжнародних організацій у формі наданням матеріальних, фінансових ресурсів, політичної та інформаційної підтримки шляхом здійснення дипломатичного, економічного та завуальованого військового тиску на користь сепаратистів з метою підпорядкування ресурсів або відокремлених регіонів.

Важливим кроком на шляху правового регулювання боротьби з сепаратизмом стало внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК) 19.06.2014 року у формі криміналізації фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110^2 КК). Поряд з цим, аналіз слідчої та судової практики свідчить, що зазначена кримінально-правова норма не застосовується на практиці. Так, у 2014 р. було зареєстровано 7 кримінальних правопорушень за ст. 110^2 КК, а у 2015 р. – 8. Але за аналізованою статтею було засуджено лише 1 особу.

Окремо хотілося б зупинитися на проекті Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» від 22.07.2014 року, реєстр. № 4300а. Зазначеним законом запропоновано під сепаратизмом розуміти діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією. Передбачається нормативно закріпити, поряд з адміністративною та кримінальною, конституційну відповідальність за сепаратизм; ввести у правове поле поняття десепаратизації; визначити люстраційні, ліквідаційні, конфіскаційні, освітні та інформаційні за-

ходи десепаратизації. Поряд з цим, законопроектом не надано дефініцію сепаратистської діяльності, масових акцій сепаратистського спрямування, не конкретизовано склади злочинів, якими будуть охоплюватися діяння сепаратистського характеру. Саме ж поняття сепаратизму є нечітким та таким, яке не дає повного та достатнього усвідомлення того, які ж дії є сепаратистськими, та, відповідно, за які особа може бути притягнута до відповідальності. Останнє, в свою чергу, ускладнює формування та реалізацію державної політики у сфері протидії цьому суспільно небезпечному явищу. У зв'язку з цим соціально-необхідним сьогодні є розроблення поняття сепаратизму та закріплення його на законодавчому рівні.

На наше переконання, безперечно, усі зроблені владою кроки на шляху правового врегулювання процесу боротьби з сепаратизмом є позитивними. Однак, погоджуючись із М.Т. Степико, вважаємо, що для підвищення ефективності комплексу заходів, який вживається для боротьби з сепаратизмом та, відповідно, мінімізації загрози національній безпеці, керівництву нашої держави необхідно розпочати процес деолігархізації суспільства, що повинно призвести до зниження рівня корупції, оскільки буде ліквідовано її основне джерело; забезпечити «розумну» автономію регіонів; сприяти взаємопроникненню культур і традицій, притаманних різним регіонам, тощо [2].

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що проблема протидії сепаратизму є надзвичайно важливою та такою, що вимагає постійної уваги з боку керівництва кожної країни та міжнародної спільноти. Пріоритетним напрямками до подолання сепаратизму є такі:

1. Відновлення серед населення довіри до влади шляхом підвищення рівня життя.
2. Доопрацювання та прийняття Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» з урахуванням рекомендацій та зауважень експертів та науковців.
3. Налагодження міжнародного співробітництва у сфері подолання сепаратизму та надання допомоги у збереженні державних кордонів.
4. Проведення наукових досліджень з вивчення передумов виникнення сепаратизму, тенденцій існування та ефективних заходів запобігання.

---

1. Вітман К.М. Особливості процесу сепаратизації в Україні / К.М. Вітман // Актуальні проблеми політики. – 2014. – № 53. – С. 19–27.

2. Степико М.Т. Потенційні загрози регіонального сепаратизму в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1478/.

Дрьомов Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу проблем національної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень

ПОЗБАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ

Одним із пріоритетних завдань Української держави в сучасних умовах є створення необхідних умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки на Сході країни, відновлення правопорядку, забезпечення можливості реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення належних умов для повернення жителів до вимушено залишених місць постійного проживання, їх реінтеграції, а також для відновлення життєдіяльності у населених пунктах у Донецькій і Луганській областях. Для цього пунктом 9 Мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна щодо врегулювання збройного конфлікту на Сході України передбачено проведення дострокових місцевих виборів відповідно до Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей». Проведення таких виборів матимуть на меті відновлення функціонування відповідних територіальних громад та створення передумов для належного здійснення ними повноважень місцевого самоврядування у повному обсязі.

Україна, як видається, повинна докласти усіх можливих зусиль для недопущення до участі у місцевих виборах ватажків так званих «ДНР» та «ЛНР», а також їхніх найактивніших прибічників, діяння яких призвели до початку і подальшого розгортання збройного конфлікту на Сході України. Це дасть можливість не тільки усунути вказаних осіб від участі в управлінні державними справами на регіональному рівні, а й запобігти у подальшому поширенню сепаратиських настроїв в окремих районах Донецької і Луганської областей та на решті території України.

У статті 38 Конституції України записано, що «… громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування». Обмеження цих конституційних прав виписано лише у частині 3 статті 78 Основного Закону України, де зазначено, що громадянину, котрий має непогашену і незняту судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку, заборонено бути обраним до Верховної Ради України.

Таким чином, Конституція України не містить жодних обмежень щодо реалізації особою її виборчого права на місцевих виборах. Разом з тим у частині другій статті 9 Закону України «Про місцеві вибори» записано, що «… депутатом, сільським, селищним, міським головою, старостою не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку.».

Тож вказані обмеження не поширюються на особу у випадках, коли: 1) особа лише перебуває під слідством за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину; 2) обвинувальний вирок суду щодо особи за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, злочину проти виборчих прав громадян чи корупційного злочину не набув законної сили.

При цьому вчинення будь-якого іншого злочину, що не належить до вказаної групи злочинів, не є підставою позбавлення особи бути обраною на місцевих виборах. Крім того, перебування у місцях тимчасового тримання особи, яка перебуває під слідством, не позбавляє її можливості реалізації виборчого (активного і пасивного права), а лише певною мірою ускладнює участь у виборах в якості кандидата на виборну посаду.

Головною (визначальною) умовою участі у будь-яких виборах до органів влади та місцевого самоврядування є належність до громадянства України. Громадянство є тим чинником, який визначає правовий взаємозв’язок між людиною та державою, надає державі реальну можливість контролювати склад населення, а також може суттєво впливати на стан стабільності держави.

У статті 15 Загальної Декларації прав людини записано, що громадянство є одним з основних прав людини, зміст якого полягає в тому, що людина може володіти повним комплексом прав лише за його наявності. Відсутність у особи громадянства України не дозволяє їй брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраною до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Таким чином, інститут громадянства можна розглядати як своєрідний механізм надання особі доступу до реалізації нею усього спектра політичних прав, якими може володіти виключно громадянин України.

Станом на сьогодні не існує єдиної загальновизнаної правової дефініції позбавлення громадянства. В Україні під забороною позбавлення громадянства, встановленою у частині першій статті 25 Конституції України, розуміють заборону безпідставного позбавлення громадянства, що вважається несумісним з усталеними уявленнями про правову демократичну державу, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Підстави втрати особою громадянства передбачені у статті 7 Європейської конвенції про громадянство (Страсбург, 6 листопада 1997 року), яку Україна

ратифікувала 20.09.2006 року (із застереженням та заявою). Їх законодавче закріплення з метою подальшого застосування потребуватиме одночасного внесення змін до Конституції Украни та інших законодавчих актів України. При цьому слід виходити з того, що громадянство є унікальним та надзвичайно важливим функціональним механізмом надання допуску членів державно-організованого суспільства до участі в управлінні державними справами. Воно є тим чинником, який визначає правовий взаємозв'язок між людиною та державою, надає державі реальну можливість контролювати склад населення, а також може суттєво впливати на стан стабільності держави.

Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що чинне законодавство України не передбачає дієвого механізму недопущення до участі у виборчому процесі осіб, діяльність яких створює загрози національним цінностям і життєво важливим інтересам Українського народу і держави, а такі інститути, як судимість, амністія та помилування, навіть за умови їх комплексного застосування, не можуть забезпечити досягнення поставленої мети.

З огляду на усе викладене, а також беручи до уваги те, що статтею 106 Конституції України рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України приймається виключно Президентом України, який не може передавати свої повноваження іншим особам або органам, видається доцільним рекомендувати Главі держави внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону про внесення змін та доповнень до Конституції України та інших законодавчих актів щодо врегулювання питання позбавлення громадянства з підстав, передбачених статтею 7 Європейської конвенції про громадянство.

Для розроблення зазначеного законопроекту пропонується створити при Адміністрації Президента України робочу групу, до якої включити членів Комісії при Президентові України з питань громадянства, представників відповідних міністерств і відомств, експертного середовища, а також науковців. Вказана робоча група у визначений строк повинна підготувати та подати на розгляд Президента України пропозиції щодо концептуальних положень та змісту проекту Закону про внесення змін та доповнень до Конституції України та інших законодавчих актів щодо врегулювання питання позбавлення громадянства з підстав, передбачених Європейської конвенції про громадянство.

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. – Ст. 25, ч. 1 // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про громадянство України : Закон України // ВВР України. – 2001. – № 13. – Ст. 65.

3. Конституція Республіки Білорусь від 15 березня 1994 р. – Ст. 10, ч. 2. // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К., 1996. – С. 87–119.

4. Конституція Республіки Грузія від 24 серпня 1995 р. – Ст. 13, ч. 2 // "Свободная Грузия" от 7 ноября 1995.

5. Конституція Російської Федерації від 12 грудня 1993. – Ст. 6, ч. 3 // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К., 1996. – С. 405–445.

6. Конституція Словацької Республіки від 1 вересня 1992 р. – Ст. 5, ч. 2 // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К., 1996. – С. 445–485.

7. Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. – Ст. 12, ч. 2 // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К., 1996. – С. 485–523.

8. Конституція Республіки Молдова від 29 червня 1994 р. – Ст. 23, ч. 1, п. 2–3. // Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий. – К., 1996. – С. 191–233.

9. Альбертіні Л.М. Правове регулювання громадянства в європейських державах (порівняльний аналіз) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Альбертіні Ламара Михайлівна. – К., 1998. – 214 с.

Казначеєв Дмитро Георгійович
Кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Бурнос Олена Олександрівна
курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Ключовим пріоритетом політики національної безпеки України є забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства до оборони і відбиття зовнішньої агресії у будь-яких формах і проявах (зокрема, у формі гібридної війни та терористичних актів). Це передбачає реформування всіх правоохоронних органів держави і зокрема, Служби безпеки України для концентрації зусиль на нейтралізації сепаратистських та екстремістських рухів і організацій, забезпечення державної безпеки у сфері боротьби з тероризмом [1].

Головною особливістю сучасного тероризму є наявність міжнародних і регіональних керівних органів для вирішення питань організації, планування терористичної діяльності, керівництва нею, організації взаємодії між окремими групами та виконавцями акцій. Сучасний тероризм – це масштабні провокації і перетворення тероризму на інструмент глобальної перебудови світу. Такий тероризм вирішує одночасно декілька завдань, серед яких основне – позбавлення інших країн можливості об’єктивного аналізу ситуації і державного суверенітету при прийнятті тих чи інших важливих рішень.

Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV визначено, що “національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах, а вибір конкретних засобів і

шляхів забезпечення національної безпеки України зумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам [2].

Останніми часом дуже сильно загострилася ситуація в світі щодо використання терористичних методів для вирішення будь-яких питань економічного, політичного характеру, релігійних суперечок та інших негараздів та протистоянь. Проблема тероризму завжди перебуває у центрі міжнародної уваги, тому що його небезпека має тенденцію до зростання в усьому світі. Згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» від 2003 р. тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей; терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу або інших дій, відповідальність за які передбачена ст. 258 КК України [3].

Отже виходячи з вище зазначеного ми бачимо, що ця проблема поширюється по всьому світу. І на те впливає багато причин. Здебільшого це зниження рівня життя населення, та падіння авторитету влади і прийняття ними хибних, та не обдуманих рішень, проте є і інші причини. Також серед причин, що породжують тероризм, сепаратизм та екстремізм можна виділити такі, як: культурні та конфесійні особливості, обумовлених історією регіону, та певні географічні бар'єри з певними регіонами. Проте не слід забувати, що злочини пов'язані з тероризмом вчинюються і у країнах з гарним рівнем життя населення і де довіра до влади є дуже висока, тому такі чинники як рівень життя та падіння авторитету не завжди є обов'язковим. Нині проблема тероризму набуває певної глобалізації. Це наводить на думку, що правові засади протидії тероризму працюють не достатньо.

Серед вітчизняних науковців, існують точки зору, які ґрунтуються на тому, що злочини, норми яких розміщені в розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Кримінального кодексу України [4], посягають на стан захищеності суспільства від різноманітних джерел підвищеної небезпеки і, порушуючи безпечні умови життєдіяльності, спричиняють загибель людей або інші тяжкі наслідки (створюють загрозу настання таких наслідків) для невизначеного кола людей, усього суспільства. Але наведена вище формула може бути застосована й до кримінально-правових норм, що розташовані в інших розділах Особливої частини КК України, наприклад стаття про застосування зброї масового знищення (ст. 439 КК) – усі складові заявленої форми наявні, а саме: джерело підвищеної небезпеки – зброя масового знищення, тощо [5, с. 178].

Між терористичною діяльністю та її наслідками, які являються дестабілізуючими факторами впливу на основи національної безпеки України існує прямий зв'язок. Останнє підтверджується наведеним вище Законом, у ст. 7 якого зазначена, що на сучасному етапі основною реальною та потенційною

загрозою національній безпеці України, стабільності в суспільству у сфері державної безпеки є злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму [2].

Злочини, передбачені ст. 258, 258[5] КК України, посягають на пріоритетні національні інтереси держави. Ці злочини відображають фундаментальні цінності та прагнення народу України, його потребу в безпечних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення та засоби задоволення, закріплені в Законі «Про основи національної безпеки України», відповідно до якого це: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цінності, недоторканості державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення соціальної і політичної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя та добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; розвиток взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [5, с.176].

Поширення терористичних актів по території України та їх зростання у світовій статистиці дестабілізує суспільства, державно-політичний лад країни та порушує політичну і соціальну стабільність, тобто найбільш універсальну цінність будь-якого суспільства, знижує ефективність органів державної влади та самоврядування.

Терористична діяльність належить до найбільш небезпечних і важко прогнозованих явищ, вирізняється особливим динамізмом і багатоплановістю, а також знатністю до адаптації й модернізації в умовах основних цивілізаційних тенденцій сучасності – глобалізації.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що тероризм здійснює руйнівний вплив на розвиток національної економіки, політики та культури України. І тільки вжиття комплексних заходів допоможе зупинити поширення тероризму та відповідно мінімізувати загрози національній та світовій безпеці.

---

1. Стратегії національної безпеки від 26 травня 2015 р. № 287/2015 // Президент України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015.

2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV / Верховна Рада України // ВВР України. – 2003. – № 39. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15.

3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV / Верховна Рада України // ВВР України. – 2003. – № 25. – ст. 180 [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-15.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-ІІІ // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

5. Глушков В.О., Долженков О.Ф. Організаційно-правові основи боротьби з тероризмом / В.О. Глушков, О.Ф. Долженков // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. Праць. – Одеса, 2000. – 278 с.

Кириченко Олег Вікторович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри оперативно-розшукової
діяльності та спеціальної техніки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Під час реформування системи правоохоронних органів України перед ними постають нові завдання щодо визначення стратегічних напрямів їх діяльності, пошуку нових підходів до протидії тероризму, які б відповідали реаліям сьогодення та враховували тенденції розвитку суспільства й держави. Особливо актуалізується потреба у дослідженні наукових ідей і підходів щодо створення якісно нового механізму протидії злочинам терористичної спрямованості, удосконалення відповідного чинного законодавства та правозастосовної практики.

Протидія тероризму не може бути ефективною без якісного нормативно-правового забезпечення. На наш погляд, система нормативно-правового забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості повинна бути побудована таким чином:

1) перша група нормативно-правових актів – законодавчі та інші нормативно-правові акти, які будуть визначати доктрину антитерористичної безпеки, стратегію протидії тероризму та слугувати базою для протидії злочинам терористичної спрямованості;

2) друга група нормативно-правових актів – сукупність антитерористичних і суміжних актів, що спрямовані на захист інтересів держави, суспільства в цілому та окремих осіб, груп, об’єднань, визначають аналіз загроз терористичної діяльності;

3) третю групу нормативно-правових актів складатимуть нормативно-правові акти СБУ, Національної поліції та інших правоохоронних органів, в

яких відображаються тактичні аспекти протидії терористичним актам та іншим злочинам терористичної спрямованості.

На наш погляд, до основних напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості слід віднести таке:

1. Ч. 1 ст. 258 КК України передбачає кримінальну відповідальність за вчинення терористичного акту, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Згідно з положенням ч. 1 ст. 258 КК України, погроза вчинення терористичних дій прирівняна до вчинення цих суспільно небезпечних дій. Але, на наш погляд, це рішення законодавця є невиправданим, оскільки, по-перше, ця погроза не пов'язана з приготуванням до вчинення або вчиненням терористичного акту; по-друге, за ступенем суспільної небезпеки погроза вчинення терористичного акту є меншою, ніж реальне вчинення вибуху, підпалу чи інших терористичних дій. У зв'язку з цим ми вважаємо, що відповідальність за погрозу вчинення терористичного акту слід передбачити в окремій кримінально-правовій нормі, а саме в ч. 4 ст. 258 КК України.

2. Враховуючи, що в процесі терористичних дій ситуація розвивається динамічно і цінна інформація, отримана із затримкою, загублює своє значення та актуальність, внаслідок чого втрачається можливість своєчасного прийняття необхідних рішень, носії цієї інформації повинні бути на постійному зв'язку з правоохоронними органами. У зв'язку з цим, на наш погляд, слід звернути увагу на створення інституту винагороди особі, яка надасть інформацію про терористичні акти чи діяльність терористичних груп (терористичних організацій) або інформацію, яка сприятиме розкриттю злочину в подальшому, а також забезпечення такій особі конфіденційності та безпеки. Наприклад, такий інститут винагород існує у США.

3. З метою захисту громадян, держави та суспільства від терористичних загроз у районі проведення довготривалої антитерористичної операції з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про боротьбу з тероризмом», як виняток може здійснюватися превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб. Підставою для такого затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності. Превен-

тивне затримання особи не може тривати після розгляду слідчим суддею, судом клопотання про обрання належного запобіжного заходу стосовно цієї особи [1; 2]. Наприклад, після терористичних актів 11 вересня 2001 року в США було прийнято Закон «Про надання додаткових повноважень спеціальним службам у сфері боротьби з тероризмом» від 26.10.2001 р., який значно розширив нормативно-правові межі здійснення оперативно-розшукової діяльності. У зв'язку з цим було спрощено процедуру отримання санкції на проведення оперативно-технічних заходів, зокрема на контроль телефонних розмов і зняття інформації з технічних каналів зв'язку. Також правоохоронним органам і спецслужбам були надані додаткові повноваження зі здійснення загального моніторингу радіоефіру й мереж передачі даних, включаючи Інтернет, з метою виявлення ознак терористичних актів, що готуються, широкомасштабного отримання довідок щодо осіб, підозрюваних у причетності до терористичної діяльності, з використанням баз даних будь-якого рівня, а також поліції було надано право затримувати нелегальних мігрантів, підозрюваних у здійсненні терористичної діяльності, строком до семи днів без пред'явлення обвинувачення [3, с. 396–397]. У той же час у Великобританії, згідно з положеннями Закону «Про протидію тероризму» (2006 р.), затримання здійснюється від 14 до 28 діб, дозволено також проведення огляду (обшуку) будь-якої власності, що належить чи перебуває під контролем підозрюваних; обмеження в несудовому порядку переміщення та контактів осіб, що підозрюються у вчиненні злочинів терористичного характеру, шляхом їх утримання під домашнім арештом без права залишати житло протягом 16 годин [4, с. 117–118]. 2 липня 2016 р. в Польщі був прийнятий Закон «Про антитерористичну діяльність», відповідно до якого Антитерористичному центру Агенції внутрішньої безпеки Польщі було надано право застосовувати тимчасовий арешт до 14 днів, якщо особа підозрюється у вчиненні терористичної діяльності.

Наведені приклади дають можливість стверджувати, що зазначені заходи були запроваджені з метою запобігання поширенню проявів тероризму в цих країнах, а також відвернення майбутніх терористичних загроз і посилення протидії терористичній діяльності.

Враховуючи те, що в країні існує високий рівень терористичної загрози, є факти щодо вчинення одиничних терористичних актів на території країни, наприклад, в Одеській області, де загибло декілька десятків людей, з метою захисту громадян, держави та суспільства від терористичних загроз пропонуємо внести зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», якими надати право правоохоронним органам здійснювати превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб, не тільки в районі проведення довготривалої антитерористичної операції, а й на усій території країни.

1. Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до

терористичної діяльності, на строк понад 72 години : Закон України від 12.08.2014 № 1630-VII // ВВР України. – 2014. – № 39. – Ст. 2007.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 № 1631-VII // ВВР України. – 2014. – № 39. – Ст. 2008.

3. Горбунов Ю. С. Терроризм и правовое регулирование противодействия ему : моногр. / Ю. С. Горбунов. – М. : Молодая Гвардия, 2008.

4. Савочкін Д. С. Органи внутрішніх справ як суб'єкти боротьби з тероризмом : моногр. / Д. С. Савочкін. – Одеса : Одеський держ. ун-т внутр. справ, 2011.

Колосков Валерій Васильович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький)

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ З ПИТАНЬ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ ТА ЕКСТРЕМІЗМОМ

Останніми роками світове співтовариство зіткнулось з різким поширенням терористичних актів, пов'язаних з великою кількістю безвинних людських жертв та знищенням значних матеріальних цінностей. Тероризм набув надзвичайно загрозливого характеру не тільки для окремих людей, народів держав, а й для всього людства.

До 2013 року в Україні не було виражених терористичних проявів, хоча представники багатьох терористичних організацій були на території нашої держави. Їхньою метою було, в основному, підбір однодумців, отримання під прикриттям різних фірм та організацій коштів для діяльності терористичних структур тощо. Те, що називали в Україні терором, мало, у багатьох випадках, кримінальний характер, адже, розглядаючи кожен злочин, правоохоронці повинні звертати увагу на мету його вчинення. Відкрито тероризм і терористична діяльність у нашій країні проявили себе в останні роки.

Термін "тероризм" походить від французького "terreur" та латинського "terror" – жах, страх. Побутує думка, що вперше терор як метод політичної дії з'явився під час Великої французької революції та використовувався радикально налаштованими революціонерами з метою здійснення репресій проти політичних супротивників. Але це соціальне явище, як метод боротьби за владу, існує вже кілька тисяч років.

Сам термін "terreur" вперше згадується в описах Французької революції кінця XVIII ст. Тоді це означало "systeme regimedelaterreur" – систему проти-

дії режиму. Слово "тероризм" у той час означало "правління жаху".

Якщо ще торкнутись історії, то перші спроби сформувати міжнародно-правову основу антитерористичної взаємодії були здійснені у 1937 р. Тоді під егідою Ліги націй було розроблено Конвенцію, в якій розглядались питання щодо запобігання тероризму та покарання за нього, а також Конвенцію про створення міжнародного кримінального суду. Але вони так і не набули юридичної сили.

На даний час важко сказати, скільки існує міжнародних нормативно-правових актів по боротьбі з тероризмом. В Україні їх є більше двадцяти. Однак ефективність протидії терору визначається не їх кількістю, а їхньою дієвістю.

Причини низької ефективності протидії терору є об'єктивними і суб'єктивними. Але розглянемо, що передує терору. Передумовами для нього був екстремізм. У статті 1 Закону України "Про боротьбу з тероризмом" [1] зазначається, що терорист – це особа, яка бере участь у терористичній діяльності (відповідно до даного Закону така діяльність включає в себе 6 пунктів).

Так що ж таке екстремізм? Згідно з одним із визначень екстремізм (від фр. extremisme, лат. extremus – крайній) – прихильність крайнім поглядам, особливо методам, діям, заходам в політиці. Серед таких методів можна відзначити провокацію заворушень, громадянську непокору, терористичні акції, методи партизанської війни. Найбільш радикально налаштовані екстремісти часто заперечують в принципі будь-які компроміси, переговори, угоди [2]. Згідно з іншою дефініцією екстремізм означає прихильність у політиці й ідеології до крайніх поглядів і дій [3].

Визначень "тероризм" і "екстремізм" існує багато і кожне з них, очевидно, має право на існування. Якщо ми говоримо про тероризм, то потрібно враховувати геополітику, особливості місцезнаходження тієї чи іншої країни, а також віросповідування, сусідні держави, рельєф (гори, рівнина, вихід до водних просторів тощо).

Щоб порівняти екстремізм і тероризм, слід виходити з того, чим вони відрізняються один від одного, а що є спільного. Згідно з однією із дефініцій екстремізм – прихильність у політиці й ідеології до крайніх поглядів і дій. До політики та ідеології доцільно приєднати й віросповідання, оскільки воно, на жаль, досить часто поєднує політику й ідеологію.

Незважаючи на те, що екстремізм і тероризм начебто є чимось ідентичними, відмінність між ними досить суттєва. Якщо екстреміст дотримується крайніх заходів і поглядів, висловлює своє невдоволення, бере участь у демонстраціях тощо, то терорист – це озброєний екстреміст, який здійснює конкретні дії стосовно конкретної особи, групи осіб, суспільства, держави, світової спільноти.

Ще у 1998-1999 роках група науковців Національної академії Служби безпеки України розробила проект законодавчого акта "Про боротьбу з екстремізмом", котрий відпрацьовувався паралельно з проектом Закону України

"Про боротьбу з тероризмом" тими ж науковцями.

Закон "Про боротьбу з тероризмом" таки був прийнятий у березні 2003 р., а проект законодавчого акта "Про боротьбу з екстремізмом" до цього часу чекає свого часу "під сукном" у законодавчій владі, хоча час уже давно настав. Підтвердженням цього є російсько-українська війна, котру чомусь називають антитерористичною операцією, адже у ст. 1 Закону України зазначається: "антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності". Аналізуючи визначення зазначеного Закону, бачимо, що "антитерористична операція", про котру говорить влада України, не має абсолютно нічого спільного з неоголошеною російсько-українською війною.

Прийняття Закону України "Про боротьбу з екстремізмом" є нагальною потребою для нашої держави, українського суспільства та Європи загалом. Відповідно, потрібно внести й зміни до Кримінального кодексу України. До таких змін слід визначитись також і з поняттям "диверсія", викладеним у ст. 113 КК. У даній статті зазначається, що диверсія – вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій. Автор, починаючи з 2002 року [4] (та ще й у процесі роботи над проектом Кримінального кодексу), неодноразово вказував, що ця дефініція є абсолютною помилкою.

Вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю – це мета терористичних актів, а не диверсії. Звісно, диверсія може завдати шкоду здоров'ю людям, вони можуть й загинути. Але метою диверсії не є завдання шкоди здоров'ю особі (особам), їх знищення. Це стосується терору.

У ході російсько-української війни диверсії здійснювались багато разів, але у більшості випадків люди взагалі не постраждали, оскільки дії диверсантів були спрямовані на виведення з ладу конкретних об'єктів.

Автор доповіді тривалий час займається проблемами боротьби з екстремізмом та тероризмом [5-17]. На основі аналізу міжнародних, зарубіжних та вітчизняних нормативно-правових актів можна дійти висновку, що українське законодавство потребує значного удосконалення з питань протидії екстремізму, тероризму, сепаратизму та незаконній міграції. Необхідно якнайшвидше прийняти законодавчий акт по боротьбі з екстремізмом. До участі у розробці законодавчих актів повинні залучатись науковці усіх структур, які займаються даною проблемою.

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T030638.html.

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Екстремізм.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1366081036546/politologiya/ekstremizm_odna_form_teroru.

4. Колосков В. В. Співвідношення статей 113 (диверсія) і 258 (терористичний акт) у Кримінальному кодексі України // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України: спеціальний випуск. Ч. 1. – Луганськ : Вид-во ЛАВС, 2002. – С. 193-196.

5. Журавльов В. П., Коваленко В. В., Колосков В. В., Романюк Б. В. та ін. Тероризм: сучасний стан та міжнародний досвід боротьби : посібник / за ред. Кондратьєва Я. Ю., Романюка Б. В. – К. : Вид-во НАВСУ, 2003. – 452 с.

6. Колосков В. В. Проблеми взаємодії правоохоронних органів держав Європи у боротьбі з міжнародним тероризмом на сучасному етапі // Тероризм і національна безпека : матеріали міжнар. конф. (Україна, Київ, 11 квітня 2002 р.) – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 276 с. – С. 86-90.

7. Колосков В. В. Деякі організаційні питання реалізації рішень сесії ІМО з протидії міжнародному тероризму // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць. – Вип. 18 / відп. ред. Л. І. Кормич. – Одеса : Юридична література, 2003. – 351 с. – С. 143-146.

8. Колосков В. В., Хома В. О. Окремі аспекти використання можливостей інспекторського складу Прикордонних військ України у боротьбі з міжнародним тероризмом // Науковий вісник НАВСУ. – 2004. – С. 24-29.

9. Колосков В. В., Гончар С. І., Сапальов В. П. Взаємодія оперативних підрозділів органів СБ України та внутрішніх справ з підрозділами оперативного документування і кримінального пошуку // Збірник наукових праць. – К. : НА СБУ, 2004. – № 11. – С. 62-67.

10. Колосков В. В. (у співавторстві) Тероризм та боротьба з ним: теоретико-практичний аспект : монографія. – К. : НА СБУ, 2004. – 317 с. – Розд. ІІІ, п. 3.5. – С. 233-245.

11. Колосков В. В. Проблемні питання щодо протидії екстремізму й тероризму на державному кордоні України // Науковий вісник Державної прикордонної служби : науково-практич. Альманах. – Хмельницький, 2005. – № 4. – С. 14-19.

12. Будко Т. В., Колосков В. В. Щодо ефективності розшуку анонімів у боротьбі з організованою злочинністю // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2006. – Спец. випуск № 1 (28). – 344 с. – С. 261-267.

13. Колосков В. В. Наркобізнес як складова транснаціональної злочинності та терористичної діяльності // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Спец. вип. № 2 (31). – 272 с. – С. 25-31.

14. Колосков В. В. Щодо застосування окремих статей Кримінального кодексу оперативно-розшуковими органами Державної прикордонної служби України / Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення // Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару, 28 жовтня 2011 р., м. Харків. – Вип. № 3, у 2-х частинах. – Ч. 1 – Х. : ТОВ "Оберіг", 2011. – С. 207-213.

15. Колосков В. В. Місце і роль Державної прикордонної служби України з протидії терористичній діяльності та наркобізнесу в сучасних умовах // Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах : тези доповідей Міжнародної науково-

практичної конференції, 16.10.2015. – Львів : Львівський держуніверситет внутр. справ, 2015. – С. 135-137.

16. Колосков В. В. Щодо удосконалення правових механізмів боротьби з тероризмом в сучасних умовах // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : тези доповідей науково-практичної конференції 16.10.2015. – Д. : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 77-79.

17. Колосков В. В. Місце і роль Державної прикордонної служби України з протидії злочинному обігу вогнепальної зброї / В. В. Колосков // Діяльність підрозділів карного розшуку щодо протидії злочинному обігу вогнепальної зброї в Україні в сучасних умовах : матер. постійн. діюч. методол. семінару (м. Миколоїв, 3-4 червня 2016 р.) ; упоряд. к.ю.н., проф. Б. І. Бараненко. – Суми : РВВ ЛДУВС, 2016. – С. 42-49.

Крижна Валентина Володимирівна
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Національної академії внутрішніх справ

ВПЛИВ ЕКСТРЕМІЗМУ НА ВНУТРІШНЮ ТА ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ ДЕРЖАВИ

Історично сутність держави відображається через її політику, яку вона здійснює через відповідний апарат. В різні епохи національна політика визначалася різними суб'єктами державної влади з відмінним ступенем самостійності, незалежності та відповідальності. При цьому вона більшою чи меншою мірою залежала від соціальних процесів, які відбувалися, адже людина, суспільство й держава перебувають у нерозривному зв'язку.

У сучасних умовах демократична, правова держава є партнером громадянського суспільства, їх взаємодія проявляється не тільки у кореспондуючих правах та обов'язках, але й у досягненні спільної мети – створенні ефективних та безпечних умов для реалізації та захисту національних інтересів. З цією метою вони формують нормативні та соціальні алгоритми своєї діяльності, які охоплюють, зокрема, порядок та особливості реагування на внутрішні та зовнішні виклики та загрози.

Одну з головних небезпек для поступального розвитку держави і суспільства становить екстремізм, який у різноманітних своїх проявах давно став негативною домінантою в людській історії. У першій половині ХХ ст. на тлі національно-визвольних рухів, численних міжкласових зіткнень, світових воєн і наступного перерозподілу сфер впливу у світі, екстремізм набув рис самостійного соціального явища, своєрідного інструменту у вирішенні конфліктних ситуацій різного масштабу та став своєрідною спадщиною сучасної цивілізації [1, с. 34]. На думку А. Брегеди, в політичному плані екстремізм намагається підірвати дієвість суспільних структур та інститутів, що функціонують, за допомогою силових методів. З цією метою екстремісти організо-

вують заворушення, провокують страйки, вдаються до терористичних актів. Їх представники виступають проти будь-яких компромісів, переговорів та угод, пов'язаних із взаємними поступками [2, с. 96].

На сьогодні екстремізм почав суттєво впливати на політичну, соціальну, релігійну, економічну обстановку. Він стимулює в окремих громадян почуття ненависті до певних соціальних груп, а також агресію й насильницькі прояви стосовно них. В деяких випадках екстремісти ставлять під сумнів саме існування держави або легітимність органів публічної влади, намагаються переформатувати суспільно-політичний устрій відповідно до своїх ідеологічних установок, нав'язуючи їх як єдино правильні.

Глобалізація, неврегульованість локальних, регіональних та міжнародних конфліктів, фінансово-економічна криза стали надзвичайно поживними середовищами для стрімкого поширення екстремізму, пропаганди екстремістських ідеологій. Екстремістські угруповання, використовуючи новітні технології впливу на свідомість і поведінку людей, маніпулюючи їх потребами та цінностями, намагаються значно розширити свою соціальну базу. Деяким це вдається. Вони знаходять підтримку у населення, що проживає як всередині держави, так і поза її межами. Громадяни, перебуваючи, як правило, під ідеологічним впливом, надають екстремістам організаційну, технічну, фінансову чи матеріальну допомогу. Непоодинокі випадки, коли тривала екстремістська діяльність здобувала й електоральні симпатії, внаслідок чого екстремісти отримують мандати у представницьких органах влади. У зв'язку з цим екстремістські організації набувають ознак самостійних суб'єктів політичних та міжнародних відносин, що суттєво ускладнює протидію їх діяльності, адже вони вже офіційно представляють частину виборчого корпусу.

На нашу думку, особливу загрозу для національної безпеки становлять екстремістські угруповання, які налагодили міжнародну співпрацю із собі подібними організаціями, іноземними державами, їх спецслужбами, а також транснаціональною організованою злочинністю. За таких умов вони намагаються на рівних конкурувати з державою за право застосовувати примус та/або насильство для досягнення своїх цілей.

Діяльність міжнародних екстремістських організацій досить сильно дестабілізує міжнародні відносини. Масштабні терористичні та насильницькі акції, які мали місце в останні роки, зберігають напруженість в Африканському, Близькосхідному, Північнокавказькому регіонах, що свідчить про гостроту проблеми протидії екстремізму на міжнародному рівні [3, с. 38].

Розширення географії екстремізму, зміцнення його організаційно-структурної та фінансово-матеріальної спроможності, наявність у багатьох екстремістських угруповань доступу до військового озброєння, боєприпасів, бойової військової техніки, вибухових речовин та матеріалів, залучення до екстремістської діяльності молоді, інтелігенції, релігійних та політичних діячів значно впливає на внутрішньодержавну та міжнародну стабільність.

З метою захисту прав і свобод людини, суспільства й держави від про-

типравних посягань з боку екстремістів, органи державної влади змушені переглядати свої підходи до внутрішньої та зовнішньої політики, відмовляючись від надто ліберальних способів та методів її здійснення. В інтересах національної безпеки держави запроваджують додатковий нагляд за різними сферами суспільного життя, вводять більш жорсткі обмеження та посилюють юридичну відповідальність за протиправні діяння.

В Україні через збройну агресію Російської Федерації значно активізувалася діяльність екстремістських угруповань, особливо політичного спрямування. Екстремісти використовують складне соціально-економічне становище, зумовлене фактичним воєнними діями на території Донецької та Луганської областей, для дестабілізації внутрішньої обстановки, дискредитації органів публічної влади перед міжнародними партнерами та Українським народом, провокації безладів і масових порушень громадського порядку.

Закономірно, що такі обставини стали підставою для зміни нашої національної політики. З метою захисту суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу органи державної влади ухвалили рішення про проведення антитерористичної операції, денонсацію окремих міжнародних договорів, перегляд зовнішньополітичних векторів. Поряд з цим здійснюється комплекс гласних і негласних заходів з недопущення поширення екстремістських проявів поза межами району проведення антитерористичної операції, зокрема посилено імміграційну політику, заборонено пропаганду тоталітарних режимів, вдосконалено законодавство у сфері інформаційної та правоохоронної діяльності тощо.

Отже, зміна внутрішньої і зовнішньої політики держави у контексті протидії екстремізму має проводитися комплексно й оперативно та з обов'язковим детальним роз'ясненням громадськості причин, умов та наслідків обраних заходів, а також визначенням осіб, відповідальних за їх здійснення.

1. Васильченко А.А. Экстремизм и другие криминальные явления / А.А. Васильченко, А.А. Швыркин // Экстремизм и другие криминальные явления. – М. : Российская криминологическая ассоциация, 2008. – С. 34–36.

2. Брегеда А. Ю. Основи політології : навчальний посібник. – К. : КНЕУ, 2000. – 312 с.

3. Сальников Е. Экстремистские настроения в обществе: причины возникновения и распространения / Е. Сальников // Закон и жизнь. – 2004. –№ 6. – С. 38–40.

Мандзюк Олег Андрійович
кандидат юридичних наук,
голова Інституту стратегічних ініціатив

ДЕРЖАВНА АНТИТЕРОРИСТИЧНА ПОЛІТИКА З ПОЗИЦІЙ АНАЛІТИЧНОЇ НАРАТОЛОГІЇ

Сучасний світ можна розглядати з багатьох боків. Але навряд чи хто наважиться заперечувати той факт, що сьогодні одним із головних важелів управління світом виступає здатність до ефективної комунікації. В рамках комунікативного підходу тероризм можна інтерпретувати як недолік спілкування інституціональних структур з окремими інститутами громадянського суспільства, що знаходить свій прояв у протиправній злочинній діяльності. З позицій стратегічних комунікацій [1] тероризм можна інтерпретувати як неефективну діяльність компонентів системи стратегічних комунікацій, що полягала у відсутності формування можливостей для забезпечення стабільного розвитку соціальної системи та всіх її елементів та зв'язків.

Важливу роль у процесі сучасної комунікації відіграє наративний метод, в рамках якого вивчаються різноманітні шляхи подачі будь-якої інформації.

В рамках загальної концепції диверсифікації наукового знання, а з іншого боку – необхідності застосування міждисциплінарного підходу в рамках інформаційно-аналітичної діяльності ми виділяємо такий аспект, як розвиток аналітичної наратології.

Виходимо з того, що нині аналітичні дослідження та аналітика взагалі значно залежать від зовнішніх впливів, зокрема безпосередньо від тих аналітиків, котрі готують той чи інший інформаційний матеріал, а також від їхнього політичного забарвлення. Упорядкування викладення фактів, обрання конкретної методології, вигідної для отримання наперед задуманого результату, навіть будова загального алгоритму дослідження, що початково формує напрям дослідження (наприклад, „Історія та сучасність розвитку фашизму в Росії", „Ескалація нацизму в Німеччині", „Сучасні проблеми прогресуючого расизму та інших дискримінаційних форм поведінки в США" тощо), а також уміння володіти різноманітними способами та методами, що впливають на будову форми викладення, – все це істотні компоненти формування успішного та ефективного аналітичного наративу, який виступає суттєвим компонентом профілактики тероризму. У цьому і полягає стратегічне зміщення феноменальної грані дійсності: з позицій *боротьби з тероризмом* до позиції *профілактики тероризму*.

Таким чином, формування дослідження вкладається у наперед задані рамки дослідження, що, власне, і визначає хід самого дослідження, а також, зі значною долею вірогідності, заплановані результати, у тому числі у

справлянні того чи іншого ефекту на певні соціальні групи для прийняття вигідного суб'єкту впливу рішення.

У цілому можемо виділити такі рівні концептуалізації в рамках аналітичної наратології:

- хроніка;
- історія;
- тип побудови аналітичного дослідження;
- тип доведень;
- тип ідеологічного підтексту.

Застосування *комунікативного підходу* дає можливість стверджувати, що нині аналітик виступає своєрідним медіумом, який відбирає за допомогою методів селекції таргетовану інформацію відповідно до цільової аудиторії, формує з неї різноманітні аналітичні продукти і транслює їх до конкретної цільової аудиторії. Таким чином, нині аналітики отримали унікальний шанс монопольного впливу та маніпуляцій на цільові аудиторії, вони виступають менеджерами смислів, а аналітичні центри перетворюються на фабрики думок. За таких умов актуальність правового регулювання інформаційно-аналітичної діяльності, функціонування та діяльності аналітичних центрів, в тому числі формування наративів, набуває додаткових аргументів. Адже від правильного викладення інформації залежить рівень динамічності тероргенних умов, їх можливу трансформацію в конкретну терористичну діяльність.

Аналітичний наратив виступає способом відтворення знання, адже головним транслятором інформації виступає не той, хто безпосередньо сформулював ту чи іншу інформацію, не автор того чи іншого дослідження, а безпосередньо той, хто має доступ до ЗМІ, медіаресурсів – той, хто розповідає, оповідає, кого слухають, у кого є значні цільові аудиторії, причому не важливо – по телебаченню або у соціальних мережах це відбувається. Яким би гарним не був спічрайтер, але знають не того, хто писав доповідь, а того, хто проголошував її.

Тому для терористів є таким важливим доступ до ЗМІ, адже демонстративність, як одна з атрибутивних ознак тероризму, може бути реалізована лише через ЗМІ. Відтак, успішність наративу терористів напряму детермінує ефективність та результативність їхнього впливу на конкретні цільові аудиторії. І навпаки: ефективна державна антитерористична політика напряму залежить від того, який наратив буде обрано і застосовано в інформаційно-комунікаційному просторі.

Будь-який транслятор за даного випадку виступає наперед упередженою особою, оскільки за допомогою аналітичних наративів, вкладаючи заздалегідь сформований меседж, оповідач доносить інформацію реципієнтам, яка здається науково обґрунтованою, виваженою та неупередженою, об'єктивною та всебічною, вірогідною. Реципієнти інформації вже не вдаються до самого процесу отримання того чи іншого знання, споживачів

інформації все менше і менше цікавить походження інформації: джерела, процедури та методи отримання, застосовувана методологія тощо.

Виходячи з контексту презентації *наративної комунікації* як діяльності, сфокусованої на встановленні інтересів цільової аудиторії, доцільно зважати також і на існуючі підходи до виділення таких реципієнтів.

Зокрема, *Л.І. Стрелець* пропонує виділяти такі три роди реципієнтів інформації: уявні; емпіричні; ті, що характеризують образ зображеного в інформаційному повідомленні читача.

Уявний *реципієнт інформації поділяється на*:

- внутрішнього, віртуального, імпліцитного (В. Ізер);
- інтенціонального, усезнаючого архічитача (М. Ріффатер);
- зразкового (У. Еко);
- аристократичного (Р. Барт);
- поінформованого (С. Фіш);
- абстрактного (В. Шмид);
- іманентного твору слухача (М. Бахтін);
- концепованого (Б. Корман);
- метачитача, когерентного, компетентного, кваліфікованого, ідеального, програмованого, культурного [2, с. 37].

У свою чергу, *емпіричні читачі* поділяються на:

- реального читача;
- публіку;
- реципієнта;
- отримувача.

Натомість в рамках третьої групи зазвичай виділяють: образ читача, факультативного читача, представленого в творах авторів про своїх читачів [2, с. 37].

Одним із завдань формування наративу є формування такого керованого суб'єктом управління інформаційного середовища, в якому відбудеться втрата орієнтирів і занурення споживача інформації у владу ілюзії. З боку терористів відбувається занурення соціальної системи в атмосферу страху, недовіри до спроможності державної влади забезпечити безпеку тощо; з боку органів державної влади навпаки: до формування несприйняття тероризму як соціально деструктивної діяльності, заперечення тероризму як методу досягнення політичних цілей тощо.

Відтак, можемо висунути гіпотезу, відповідно до якої в рамках аналітичної діяльності доцільно говорити про *аналітичну наратологію* – галузь наратології, специфічний метод аналітичної діяльності, що вивчає оповідальні тексти та інші інформаційні повідомлення в аналітичному просторі, механізм їх впливу на свідомість людей, досліджує ґенезу, природу, форми і функціонування наративів, специфічні риси, притаманні наративам в аналітичній сфері, критерії, що дозволяють відрізняти наративи (наративи в

аналітичному дослідженні державних установ, наративи в аналітичних доповідях та дослідженнях недержавних установ тощо), а також систему правил, відповідно до яких наративи створюються, розвиваються і функціонують в аналітичній сфері.

Аналітична наратологія констатує, що зміст аналітичної діяльності виражається через оповідання, а не лише через логічні закони та формули, методи, що в них використовуються. Розуміння людиною тексту аналітичних досліджень і розуміння нею самої себе в даному аспекті є аналогічним. Людина досягає саморозуміння через наратив, виділяючи у життєвому потоці певні моменти, що мають для неї певний сенс і оціночне значення, через що відбувається конструювання і підтримка через наративи власної ідентичності. Реальність створюється в аналітичних дослідженнях і передається далі в „думках" ключових лідерів, груповому/колективному мисленні цільових аудиторій, які передаються один одному.

Таким чином, майже для кожного таргетованого суб'єкта готується та формується відповідна система наративів. Одна й та сама аналітична доповідь, наприклад щодо тероризму та екстремізму, буде абсолютно порізному сприйнята різними суб'єктами, що виступають у відносинах між собою щодо цих подій.

Саме тому застосування знань аналітичної наратології до формування ефективної державної антитерористичної політики має непересічне значення.

1. Стратегічні комунікації : [словник] / Т. В. Попова, В. А. Ліпкан ; за заг. ред. доктора юрид. наук В. А. Ліпкана. – К. : ФОП Ліпкан О.С., 2016. – 416 с.

2. Стрелец Л. И. Рецептивная программа понимающего читателя / Л. И. Стрелец // Филологический класс. – 2013. – № 1 (31). – С. 37-40.

Мельковський Олександр Вікторович
кандидат юридичних наук
(Запорізький національний Університет)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У період складних економічних умов виробництва та широкомасштабної глобальної кризи, на перший план виходить організація забезпечення належного рівня безпеки на сучасному підприємстві. До основних напрямів організації системи безпеки підприємства слід віднести такі:

Загальна безпека – стан стабільного, прогнозованого, системного розвитку підприємства, який включає в себе перелік інших видів безпеки, а саме:

Економічна безпеки – стан найбільш ефективного використання всіх ви-

дів ресурсів з метою запобігання (виявлення, нейтралізації, ліквідації) загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства в умовах економічної кризи.

Інформаційна безпека – це стан повної захищеності всіх наявних інформаційних ресурсів підприємства від загроз несанкціонованого доступу до них.

Фізична безпека – стан захищеності життя і здоров'я окремих осіб (груп осіб) підприємства від протиправних посягань.

Екологічна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів персоналу підприємства і його майна від потенційних або реальних загроз, що створюються внаслідок антропогенного впливу на навколишнє середовище, а також від стихійних лих і катастроф.

Психологічна безпека – стан захищеності від негативних психологічних впливів на персонал підприємства та інших осіб, залучених до виробничої діяльності.

Науково-технічна безпека – забезпечення належного захисту цінної науково-технічної продукції від недобросовісних конкурентів.

Техногенна безпека – забезпечення дій щодо проектування, виготовлення і експлуатації складних технічних пристроїв з метою дотриманням необхідних вимог безаварійної роботи.

Пожежна безпека – стан об'єктів підприємства, при якому заходи попередження пожеж відповідають нормативним вимогам.

Слід зазначити, що зазначені підсистеми другого рівня можуть включати в себе підсистеми третього рівня. Наприклад, підсистемами економічної безпеки можуть бути фінансова, комерційна, майнова та інші.

Крім цього, самі підсистеми настільки пов'язані одна з одною, що в органічній єдності утворюють єдину загальну систему безпеки підприємства. Поділ же єдиної системи безпеки підприємства на підсистеми другого і третього рівня проводиться з методичних міркувань, оскільки це дозволяє більш детально вивчити всі його елементи та здійснити якісний аналіз ситуації.

Надійність і ефективність системи безпеки підприємства оцінюється на основі одного критерію – ступеню відсутності або наявності завданої підприємству матеріальної або моральної шкоди.

Зміст цього критерію розкривається через ряд показників: 1) недопущення фактів витоку (розголошення) конфіденційної інформації; 2) виявлення, попередження та припинення протиправних дій з боку персоналу підприємства, його відвідувачів, клієнтів; 3) збереження майна та інтелектуальної власності підприємства; 4) попередження надзвичайних ситуацій; 5) припинення насильницьких злочинів щодо окремих (спеціально виділених) співробітників і груп працівників підприємства; 6) своєчасне виявлення і припинення спроб несанкціонованого проникнення на охоронювані об'єкти підприємства.

Вважаємо, що загальний рівень безпеки підприємства слід оцінювати за відповідною 5-ти бальною системою оцінювання всіх показників (від оцінки ,,незадовільно'' до оцінки ,,відмінно'').

Виконання завдань забезпечення безпеки в першу чергу покладається на службу безпеки підприємства в склад якої може окремо входити відділ охорони та кінологічний підрозділ.

Головним завданням, яке стоїть перед такою структурою як служба безпеки підприємства, є загальне забезпечення його безпеки, захист комерційної, промислової, фінансової, ділової та іншої інформації, незалежно від її призначення та форм. При цьому, слід обов'язково враховувати якісні характеристики каналів можливого витоку інформації та потенційні наміри конкурентів та інших суб'єктів протиправної діяльності.

За вектором дій завдання служби безпеки слід розділити на зовнішнього та внутрішнього спрямування.

До основних завдань служби безпеки підприємства слід віднести: забезпечення якісного добору та функціонування кадрів підприємства; забезпечення безпеки виробничої та торгівельної діяльності, захист інформації що відноситься до комерційної таємниці; правовий, організаційний, інженерно-технічний захист комерційної таємниці; здійснення спеціального діловодства з дотриманням заходів забезпечення комерційної таємниці та недопущення несанкціонованого доступу; запобігання безпідставного доступу до інформації щодо виробничої діяльності яка складає комерційну таємницю; виявлення та усунення різнопланових загроз та каналів витоку конфіденційної інформації в умовах виробничої діяльності та в екстремальних (аварійних) та інших нестандартних ситуаціях; забезпечення охорони приміщень, території, обладнання, виготовленої продукції, технічних засобів виробничої діяльності; організація та забезпечення перепускного та внутрішньо об'єктового режиму; організація режиму безпеки під час проведення робочих зустрічей, переговорів, службових нарад; забезпечення особистої безпеки керівництва та інших ведучих спеціалістів та співробітників підприємства; аналіз та прогнозування маркетингових ситуацій та можливих неправомірних заходів з боку конкурентів.

Павленко Сергій Олексійович
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ

ДЕСТРУКТИВНІ КУЛЬТИ ТА ТОТАЛІТАРНІ СЕКТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОШИРЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ЕКСТРЕМІЗМУ

Небезпека тоталітарних культів пов'язана з тим, що їхня авторитарна структура часто суперечить загальновизнаним демократичним цінностям, а їхня основна ідеологія й претензії на абсолютну правоту лідерів у питанні

про «шляхи до порятунку душі» спокушають людей і допомагають повністю заволодівати тими, хто шукає для себе змін і нових орієнтирів, а також з вимогою беззастережного підпорядкування своїх членів лідерам організацій, для чого часом застосовуються витончені погрози і механізми психологічного контролю [1].

Сьогодні в України діє понад тисячу осередків новітніх рухів і сект (варто також зазначити, що ці дані постійно збільшуються). Згідно із соціологічними дослідженнями відділення релігієзнавства Інституту НАН України, серед представників сект 62 % становлять жінки, понад 51 % – молодь віком від 20 до 29 років, більшість із них мають досить значний освітній рівень [2, с. 268].

Таким чином, проблема популяризації деструктивних культів та тоталітарних сект на території України, як джерело поширення релігійного екстремізму, набула неабиякої загрози політичній та економічній стабільності країни.

Однак головна проблема полягає не в тому, як релігія впливає на економіку чи політику. Вона полягає в тому, що релігійний екстремізм руйнує і зазіхає на знищення загальнолюдських гуманістичних цінностей. Саме це і змушує світову спільноту боротися з екстремістами. У будь-якій справі зайве фанатичне ставлення може поставити усе під загрозу. Почуття міри є дуже важливим для кожної людини і про нього не варто забувати нікому.

Суспільна небезпека релігійного екстремізму полягає також у тому, що він має як відкритий, так і глибоко законспірований характер, адаптується до сучасних умов, зокрема через Інтернет. Сьогодні для того щоб спілкуватися з однодумцями, не обов'язково збиратися на конспіративних квартирах і входити в «таємні гуртки», достатньо мати персональний комп'ютер (або просто сучасний мобільний телефон – смартфон) та вихід у мережу Інтернет. Таким чином віртуалізовані екстремістські рішення безперешкодно й безконтрольно проникають у кожен будинок [2, с. 267].

У зв'язку з цим не викликає сумнівів необхідність цілісного і структурованого тлумачення релігійного екстремізму.

Отже, на нашу думку, під релігійним екстремізмом слід розуміти одну з крайніх форм суспільної свідомості, що має характер соціального явища, пов'язаного з реалізацією радикальної релігійної ідеології, шляхом визнання істинної чітко визначеної релігійної ідеї, категоричного неприйняття релігійних, соціальних, моральних, політичних та інших поглядів, що йдуть врозріз із проголошеною релігійною доктриною.

Таким чином, з даного визначення можна виокремити три основних елемента релігійного екстремізму.

Перший елемент – «крайня форма суспільної свідомості», під якою слід розуміти наявність негативної реакції на відображення суспільного буття і вихід за рамки загальновизнаних норм релігійної поведінки.

Другий елемент – «реалізація радикальної релігійної ідеології», що включає в себе усю сукупність заходів, засобів і механізмів впливу на індивіда, соціальні групи і суспільство в цілому, сполучена з активною пропаган-

дою певної релігійної доктрини.

Третій елемент – «неприйняття інших поглядів». Даний елемент є ключовим у розкритті феномена релігійного екстремізму, тому що найчастіше саме «неприйняття» підштовхує адептів до активних дій, дає їм відчуття морального виправдання своїх вчинків.

Зважаючи на викладене, доходимо висновку, що ідеологія деструктивних культів і тоталітарних сект насамперед формується в дусі релігійного екстремізму, оскільки тільки в даних умовах існує можливість досить тривалий період часу впливати як на особистість адепта, так і на навколишній соціум. Таким чином, у зв'язку з набуттям проявами релігійного екстремізму стабільного організованого характеру істотно зростає роль співпраці законодавчих, правоохоронних і судових органів у здійсненні протидії цьому соціальному явищу як на державному, так і на міжнародному рівні.

1. Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (щодо запобігання діяльності релігійних культів деструктивного типу та тоталітарних сект) : пояснювальна записка до законопроекту № 2419 від 21 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=112&catid=41&Itemid=68.

2. Леоненко Т.Є. Тоталітарна секта як структурна основа розповсюдження релігійного кримінального екстремізму / Т.Є. Леоненко // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – Вип. 6. – С. 266 –268.

Самотуга Андрій Валерійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ І СЕПАРАТИЗМ

Кілька десятиліть тому явище сепаратизму було територіально віддаленим для вітчизняного дослідника та публіциста. Характерним воно було для країн Азії, для яких періодично спалахували задавнені хвороби постколоніалізму: Індія – проблема західних мусульманських штатів, Китай – проблема буддиського Тибету й мусульманських уйгурів, Туреччина та Ірак – проблема Курдистану. Згодом почали дізнаватися про сепаратизм європейський: як у войовничій стадії – Іспанія (Країна Басків з терористичною організацією ЕТА) та Великобританія (Ольстер з Ірландською республіканською армією), так і в історико-дискусійній фазі – Румунія (Трансільванія з угорською громадою), Бельгія (Фландрія та Валлонія), Італія (партія «Ліга Півночі») та ін. Підґрунтям наведених проявів є, як правило, етнічні та релігійні, рідше – економічні суперечності.

Зовсім іншого характеру став набувати сепаратизм в СРСР на рубежі

1980-90-х рр. Зауважимо, що його слід відрізняти від руху колишніх республік за здобуття незалежності і створення власної державності, як це ще раніше відбувалося на теренах колишніх імперій – Османської (Болгарія, Албанія), Австро-Угорської (Чехія, Угорщина), Російської (Фінляндія, Польща), утворення держав із республік колишньої Югославії та ін. Натомість метрополія, називаючи процеси національно-державного відродження «сепаратизмом», сама водночас вдалася до заохочення сепаратистських настроїв у національних республіках з метою дестабілізації в них соціально-політичної ситуації й створення про них негативного міжнародного іміджу задля доведення їх неспроможності до побудови власної державності. Опорою метрополії в роздмухуванні сепаратизму є не лише історико-освітньо-культурні організації (включаючи церкву, шоу-бізнес, ЗМІ та видавництва, соціологічні служби), що вороже налаштовані до ідей державності, але й структури, що послуговуються насильницькими (в т.ч. озброєними) методами діяльності. До останніх деякі дослідники небезпідставно відносять ОЗУ. Подібне спробуємо довести в цій публікації.

Злочинність існує давно разом із людським суспільством та політичною владою і про неї написано досить багато (напр., праці В.І. Шакуна «Влада і злочинність», «Урбанізація і злочинність»). Як соціально-правове явище організована злочинність в будь-якій країні є результатом досить тривалого розвитку об'єктивних процесів, перш за все в економіці, а також соціальній сфері та ідеології. Організованих форм вона набуває в часи кардинальних трансформацій – воєн, масових міграцій, руйнацією духовно-ціннісних орієнтацій тощо. Академік В. Вернадський, на чию честь названо Національну наукову бібліотеку України та університет в Криму (до російської окупації вже мав статус національного) та перейменовано вулицю Дзержинського в м. Дніпро, 1920 року писав у своєму щоденнику: "Спостерігаючи сучасне життя розпаду, дивуєшся з одної явної аномалії. На поверхні, у владі і на чолі осіб, які діють і говорять так, ніби задають тон, – не ліпші, а гірші. Всі злодії, грабіжники, вбивці і злочинні елементи у всіх течіях виступили на поверхню. Вони розбавили ідеологів та ідейних діячів. Це особливо яскраво виявляється у більшовицькому стані й ладі – але те саме ми спостерігаємо і в колі добровольців, і в колах, що примикають до них. І тут губляться ідейні, чесні люди. Життя винесло на поверхню зіпсований, гнилий шлак. І він тягне за собою середню масу" [1, с. 200].

Зі зміною політико-економічного укладу й владних еліт змінювалася і політика держави щодо контролю над злочинністю. Вартою уваги є метаморфози кримінальної політики Радянської держави у ХХ ст. – від стримування й контролю до намагань цілковитого викорінення, зокрема через посилення кримінальної та адміністративної відповідальності, чи, навпаки, до замовчування та самоусунення від вирішення цієї проблеми.

Так, за часів Сталіна справжній кримінал почувався незатишно і йшов на змову з владою, особливо в післявоєнні роки, коли рівень злочинності не-

ймовірно зріс. Кримінальники допомагали наглядачам розбиратися з політичними в'язнями в ҐУЛаґу, тероризуючи їх. Проте край цьому було покладено завдяки активному й злагодженому опору з боку новоприбулих у 1940-50-х рр. співкамерників – саме українських та прибалтійських націоналістів.

Розквіт кримінального світу припадає на період застою 1960-80-х рр. Тоді почав розширюватися й оновлюватися світ авторитетів, з'явилося багато коронованих "злодіїв у законі". Саме в той час, у 1960-х рр., як зазначають дослідники, в країні почала формуватися організована злочинність на базі легальних господарських структур (переважно торгівля, сфера послуг, виробництво товарів ширвжитку для покриття дефіциту пропозиції) на відміну від, наприклад, західної оргзлочинності, що контролювала лише нелегальні сфери (проституція, наркоторгівля тощо) [2]. До середини 1970-х рр. організована злочинність вже мала під собою економічне підґрунтя, розширюючи тіньовий сектор й акумулюючи не обліковані, здебільшого готівкові кошти, спрямовані в подальшому для корумпування держчиновників.

Після розпаду СРСР кримінальний світ розквітнув і легалізувався. Перебудова, ініційована КПРС, була сприйнята ним як керівництво до дії, і вже наприкінці 1980-х рр. з'явилися перші організовані злочинні угруповання. На пострадянському просторі кримінал, представлений "злодіями в законі", які жили "по понятіям", почав перетворюватися на респектабельну частину суспільства з розгалуженою мережею філій та відділень. Зі зникненням "залізної завіси" кримінал став інтернаціональним і в разі розбірок авторитети на якийсь час зникали, "гублячись" у західних країнах, оскільки награбовані кошти легко конвертувалися в нерухомість і навіть у громадянство завдяки тамтешньому ліберальному законодавству стосовно безвідносності походження інвестицій. Так само видозмінювалися форми оргзлочинності, залишаючи незмінним її зміст: починаючи з 1990-х – з брутальним рекетом щодо «кооператорів», яких вдавалося тримати на кримінальному «гачку» через примус до несплати офіційних податків, та засиллям шахраїв-обмінників валюти, і до 2010-х – з проникненням криміналітету в такі життєво важливі галузі економіки, як ПЕК, банківська справа, земельні відносини, аж до заволодіння духовною сферою з метою цілеспрямованої маніпуляції свідомстю певних верств суспільства через підконтрольні не без сприяння ззовні ЗМІ, шоу-бізнес та інші види масової культури. Вершиною «розквіту» ОЗУ стали рейдерські захвати високорентабельних підприємств, сплановані напади зграй агресивно налаштованих осіб на мирні зібрання громадян та «неугодних» журналістів. І нарешті події кінця 2013 – початку 2014 р.: «євромайдан»-«антимайдан»; Крим, Донбас, Харків, Одеса.

Так, ватажками кримського сепаратизму виявилися особи з кримінальною історією: один – виходець із сумнозвісного ОЗУ із відповідним прізвиськом та який в подальшому контролював контрабандні потоки на півострові; другий – організатор будівельної афери. Отже, здача окупанту автономії виявилася вдалим уникненням їх кримінальної відповідальності в Україні.

Найпереконливішим доказом сприяння оргзлочинності сепаратизму стали південно-східні райони Донецької та Луганської областей, де приводом до початку повномасштабних бойових дій став захват будівель держустанов і силових відомств у великих містах [3]. Тут варто загадати також і факти жорстокого побиття битами й арматурними палицями проукраїнських демонстрантів у Донецьку, викрадення та звіряче вбивство депутата Горлівської міськради В. Рибака за його патріотичний вчинок з порятунку українського прапора на будівлі ради. Тобто почерк розправи тут здебільшого суто злодійсько-місцевий, аніж вояків окупаційної армії, яка за кілька місяців вдерлася в східні області України за закликом тамтешніх антидержавних угруповань.

Як наслідок, непідконтрольні українській владі території стали живильним середовищем для організації та здійснення кримінальних оборудок: торгівля людьми з метою сексуального і трудового рабства (в т.ч. із втягненням дітей); неконтрольований обіг зброї; виробництво й контрабанда високоліквідних товарів (алкоголь, пальне) і найпримітніше – продовження та розширення нелегального видобутку вугілля, особливо в так званих копанках, що постійно супроводжується збройною боротьбою між конкуруючими ОЗУ за джерела кримінальних доходів [4-5]. Адже подібний сценарій вже реалізовано в Абхазії, Придністров'ї, Південній Осетії, і невідомо, чи вже навіть даються невтішні передбачення, де далі буде на теренах колишнього Союзу.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити на актуальності норми Закону України «Про основи національної безпеки України», ст. 7 якого стверджується, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними *загрозами національній безпеці України* (тут і далі – вид. авт.), стабільності в суспільстві є, зокрема, поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, *організованої злочинної діяльності* [6].

1. Панфілов О. Антирадянські історії / Олєг Панфілов. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – 296 с.

2. Калпинская О.Е. Эволюция организованной преступности в СССР в послевоенный период // http://www.justicemaker.ru/view-article.php?id=21&art=391.

3. Казанський Д., Козлюк С. Із Лисичанська з розумінням // Український тиждень. – 2016. – № 36. – С. 8-9.

4. http://kriminal.tv/news/bortsy_za_russkuju_vesnu_okazalis_prosto_bandoj_ugolovnikov.html.

5. Казанський Д. Чорна лихоманка: нелегальний видобуток вугілля на Донбасі. – К. : Темпора, 2015. – 348 с.

6. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.351.

Стояцька Ганна Михайлівна
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії та політології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КОРУПЦІЯ ЯК ФАКТОР СПРИЯННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Формування стратегії національної безпеки неможливе без урахування викликів та загроз, які несе транснаціональна злочинність. Саме транснаціональні злочинні загрози на сьогодні в усьому світі визнаються найнебезпечнішими в сенсі масштабу та впливу на вільні ринки, фінансові інститути, правоохоронні органи і силові структури, судову систему та транспарентність влади. Наразі особливої уваги заслуговує фактор впливу корупційної складової на зростання злочинної загрози в усьому світі.

Титульним міжнародним документом, що описує ставлення міжнародної спільноти до даного явища, є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року з трьома додатковими протоколами (т. зв. Палермська конвенція, ратифікована Україною 2 лютого 2004 року). Власне, з прийняттям Палермської конвенції (яка окремою восьмою статтею містить застереження про криміналізацію корупції) та з моменту оприлюднення чергової програми Стратегії національної безпеки США 2010 року [1], замість поняття «міжнародна організована злочинність» починає широко використовуватися термін «транснаціональна організована злочинність» як такий, що більш точно описує загрози, з якими світ стикається сьогодні. Примітно, що даний термін особливо підкреслює транскордонний характер злочинних загроз саме через корупційну складову, яка простежується в широкому діапазоні видів протиправної діяльності, в тому числі щодо надання підтримки для тероризму.

Показово, що транснаціональна злочинність, найбільш промовистими прикладами якої вважаються контрабанда зброї, збут наркотиків, торгівля людьми, кіберзлочинність та тероризм, базується на корупції як механізмі підживлення та розвитку суб'єктів організованої злочинності в усьому світі. Водночас державна корупція, боротьбі з якою присвячено більш ніж три десятки міжнародних глобальних та регіональних документів, ідентифікується як засіб легалізації злочинних синдикатів і кримінально пов'язаних з ними олігархічних кіл, завдяки яким злочинні мережі не тільки розширюють поле власних операцій, а й диверсифікують свою діяльність, що призводить до конвергенції транснаціональних загроз та стрімкої дестабілізації сектора безпеки в усьому світі. Найзагрозливішим з аспектів означеної проблеми на

сьогодні визнається утворення альянсів між злочинними мережами та корумпованими елементами національних урядів, що призводить до експоненціального зростання транснаціональної злочинної діяльності. У країнах зі слабкими демократичними інститутами та зігнорованим принципом верховенства права такі альянси набувають форм прямого зрощування криміналу із владою або відкритого сприяння урядів кримінальній та терористичній діяльності. Такі країни є найбільш вразливими для впливів та проникнення транснаціональної організованої злочинності, зазнають впливів на перебіг політичного процесу шляхами прямого підкупу можновладців, створення умов для тіньової економіки, інфільтрації кримінальних кіл у фінансові та безпекові сектори тощо.

Неоднозначність описуваної проблеми полягає в тому, що спровоковані корупцією транснаціональні злочинні загрози не мають виражених кордонів, тоді як боротьба з корупцією в усьому світі залишається переважно явищем національним. Ще одне контроверсійне правове питання – так звана проблема evidence strategy, тобто стратегії доведення корупційної діяльності як чинника транснаціональних злочинних загроз. У цьому сенсі міжнародне право постійно стикається з проблемними питаннями «...операціоналізації (тобто встановлення емпіричних проявів корупційних чинників), що є найбільш складним елементом оціночних процедур, яка в більшості випадків не може бути уніфікована» [2].

На тлі бурхливих змін в українському суспільстві, в останні роки боротьба з корупцією оголошена пріоритетним напрямком державного будівництва. Так, зокрема, «послідовна антикорупційна політика» (п. 4.5) та «зниження корупційних ризиків у секторі безпеки і оборони» (п. 4.7) оголошені напрямами державної політики у Стратегії національної безпеки України 2015 року, а стратегічні орієнтири для проведення системних політичних і соціально-економічних реформ в Україні визначає і Угода про асоціацію між Україною і ЄС. Цими документами «Україна забезпечуватиме поступову конвергенцію у сфері зовнішньої і оборонної політики та розвиватиме взаємодію у рамках Спільної безпекової і оборонної політики ЄС для посилення спроможностей сектора безпеки і оборони, а також підтримання міжнародної безпеки і стабільності» [3]. В цілому окремим питанням боротьби з корупцією присвячено більш ніж 30 Законів України, а в громадській думці активно поширюється теза, що корупція в цивілізованому світі за своїми надтяжкими наслідками прирівнюється до вбивства. Водночас, згідно з Corruption Perceptions Index (Індексом сприйняття корупції), що щорічно розраховується міжнародною організацією Transparency International, за результатами 2015 року Україна за рівнем корупції в державному секторі посіла 130 місце серед 167 країн. Характерно, що за п’ять останніх років ситуація фактично не змінилася (у 210 році Україні належало 134 місце серед 178 країн світу). Оскільки сам індекс є показником толерації корупції, ми змушені констатувати патерналізацію свідомості населення України щодо

цього ганебного корозійного суспільного явища. І мова йде не лише про те, що українці таким шляхом позбавляють майбутнього себе і країну, йдеться про загальні умови безпеки існування у світі. Терпимість до корупції означає реальну загрозу для життя, здоров'я, честі, гідності, власності через пасивне заохочення торгівлі людьми, наркозбуту, нелегального обігу зброї, а в умовах воюючої країни ще й зростання воєнної небезпеки, тероризму та сепаратизму. Поміж іншим, саме корупція є одним із чинників тих подій, що зрештою призвели до анексії та окупації українських територій. Тому кожен, хто сьогодні в Україні бодай пасивно толерує корупцію, фактично є суб'єктом першої ланки ланцюга злочинів, що законодавчо ідентифікуються як державна зрада або організована злочинність, а сам факт толерації корупції означає також і відповідальність за сприяння транснаціональній злочинності. У світі, де звичні кордони давно вже стали номінальними, транснаціональна організована злочинність перебуває у висхідній фазі. Тому формування національної безпеки неможливе без врахування вимог загальної системи захисту від транснаціональних загроз, серед яких боротьба з корупцією постає ключовим елементом.

1. National_Security_Strategy. May 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_ security_strategy.pdf

2. Міжнародний досвід визначення корупційних ризиків та можливості його використання в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1390/

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015

Біліченко Валерій Віталійович
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УКРАЇНІ

В наш час ми дуже часто стикаємося з поняттям тероризму. По радіо або по телевізору ми чуємо про проведення чергової антитерористичної операції. В чому полягає поняття тероризм?

Тероризм – полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні терору шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших зазіхань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою дося-

гнення злочинних, з погляду діючого уряду, цілей.

На сьогоднішній час тероризм має таку класифікацію:

- національно-визвольний тероризм;
- тероризм, пов'язаний з національно-релігійно-визвольними рухами антиімперіалістично-антиколоніального характеру у Третьому світі;
- тероризм соціал-революційного характеру;
- правий тероризм, що домагається ліквідації парламентської демократії і запровадження авторитарного режиму, тобто диктатури;
- диверсійний тероризм, організатором акцій якого виступають секретні служби держав-противників;
- технологічний тероризм [1].

На нашу думку, до зазначеної класифікації слід додати ще таке поняття, як тероризм із застосуванням засобів масової інформації (ЗМІ). Оскільки в наш час саме через ЗМІ ми дізнаємося про події, які відбуваються в державі та в світі, і це є деяким важелем управління суспільством. Наприклад: є дві держави, які між собою ворогують, через це держава-агресор за допомогою застосування неправдивої інформації в ЗМІ налаштовує суспільство проти іншої держави. Після цього люди починають сперечатися та доказувати "свою" точку зору і внаслідок цього виникають бійки, які мають дуже негативні наслідки. Метою даного виду тероризму, на наш погляд, є саме налаштування людей проти іншого, внаслідок чого вони почнуть знищувати один одного.

На даний час в Україні розвитку тероризму сприяють такі чинники: глибока соціально-економічна криза, протистояння політичних сил, наростання проявів сепаратизму, процеси соціального розшарування, розвиток кримінальних підприємницьких та державних структур, корумпованість державного апарату, розвиток потужного нелегального ринку зброї, девальвація моральних та духовних цінностей.

Аналіз матеріалів спеціалізованих урядових установ свідчить про те, що найбільш поширеною в нашій державі мотивацією скоєння терактів є:

а) кримінальна діяльність, особливо її транснаціональні форми;

б) намагання перешкодити громадській, політичній або економічній діяльності;

в) створення ускладнень або напруження у міждержавних відносинах [2].

Для організації і проведення антитерористичних операцій, згідно з Указом Президента України 11 грудня 1998 року, створено Антитерористичний центр при СБ України.

Після прийняття у 2003 році Закону України «Про боротьбу з тероризмом» у державі створено правову базу боротьби з тероризмом.

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», на АТЦ покладається:

- розробка концептуальних засад та програм боротьби з тероризмом;
- збирання, узагальнення, аналіз та оцінка інформації про стан і тенденції розвитку тероризму в Україні та за її межами;

- організація та проведення антитерористичних операцій, а також координація діяльності суб'єктів, що ведуть боротьбу з тероризмом або залучаються до конкретних антитерористичних операцій;
- організація та проведення командно-штабних навчань і тренувань;
- участь у підготовці міжнародних договорів України та надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері боротьби з тероризмом, фінансування проведення суб'єктами, що ведуть боротьбу з тероризмом, антитерористичних операцій, а також проведення заходів з попередження, виявлення та припинення терористичної діяльності;
- взаємодія зі спецслужбами, правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з проблем антитерористичної діяльності [3].

Також, окрім Закону України "Про боротьбу з тероризмом", існують інші документи, які становлять правову основу боротьби з тероризмом, а саме: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1977 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України.

Якщо проаналізувати зазначені документи, то можна виокремити принципи, на яких ґрунтується боротьба з тероризмом:

- законність та неухильність додержання прав і свобод людини і громадянина;
- комплексне використання з цією метою правових, політичних, соціально-економічних, інформаційно-пропагандистських та інших можливостей;
- пріоритетність попереджувальних заходів;
- невідворотність покарання за участь у терористичній діяльності;
- пріоритетність захисту життя і прав осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності;
- поєднання гласних і негласних методів боротьби з тероризмом;
- нерозголошення відомостей про технічні прийоми і тактику проведення антитерористичних операцій, а також про склад їх учасників;
- єдиноначальність у керівництві силами і засобами, що залучаються для проведення антитерористичних операцій;
- співробітництво у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з тероризмом.

Як висновок, слід зазначити шляхи боротьби з тероризмом, які здійснює Міністерство внутрішніх справ України, а саме:

- запобігання, виявлення та припинення злочинів, вчинених з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до

компетенції органів внутрішніх справ;

- надання Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідних сил і засобів;
- забезпечення їх ефективного використання під час проведення антитерористичних операцій.

Рішення щодо проведення антитерористичної операції приймається залежно від ступеня суспільної небезпеки терористичного акту керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України за письмовим дозволом Голови Служби безпеки України або керівником координаційної групи відповідного регіонального органу Служби безпеки України за письмовим дозволом керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України, погодженим з Головою Служби безпеки України. Про рішення щодо проведення антитерористичної операції негайно інформується Президент України.

Інформування громадськості про вчинення терористичного акту здійснюють керівник оперативного штабу або особи, уповноважені ним на підтримання зв'язків з громадськістю.

Україна, відповідно до укладених нею міжнародних договорів, співробітничає в галузі боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з міжнародним тероризмом [4].

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України № 638-IV від 20 березня 2003 року.
2. Інтерент-ресурс: http://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12533/.
3. http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=98861&cat_id=101375
4. http://ua.textreferat.com/referat-6967-1.html.

Пазюк Наталія Вікторівна
викладач циклу загальноправових дисциплін
Запорізького навчального центру
підготовки поліцейських

ТЕРОРИЗМ ЯК ОДНА З ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

У процесі свого розвитку та становлення людство зустріло XXI ст. процесом глобалізації, що полягає у формуванні загальнопланетарного економічного, наукового, інформаційного простору. Особливе значення у наданні цілісності сучасному світу відіграє розвиток міжнародних комунікативно-інформаційних мереж. Символічним актом «народження» інформаційної ери вважається запуск першого штучного супутника Землі, що стало технологічним каталізатором формування глобального зв’язку. Більш удосконаленими порівняно із супутниковим зв’язком, безумовно, стали комп’ютерні мережі

Інтернет, де швидкість та обсяг інформації, котру необхідно передати, значно збільшуються. Незважаючи на тенденцію до цілісності та єдності, у світі зберігаються серйозні протиріччя майже в усіх сферах людського буття (економіка, культура, соціальні відносини тощо).

У 1968 році було створено громадську міжнародну організацію вчених та промисловців для обговорення проблем і протиріч розвитку людства – так званий «Римський клуб». Засновник і перший президент цього клубу Ауреліо Печчеї у своїй книзі «Людські якості» дійшов висновку, що людству необхідно фундаментально переглянути комплексну мету та критерії розвитку, усю систему цінностей сучасної цивілізації, інакше йому загрожує моральне та екологічне банкрутство. На думку Печчеї, «лише через розвиток людських якостей і людських здібностей можна досягти змін усієї, орієнтованої на матеріальні цінності, цивілізації та використати її великий потенціал на благо розвитку й удосконалення» [1, с. 35].

У сфері культур існує протиріччя між тенденціями щодо інтернаціоналізації культури й збереження національних культур. Спроби уособлення національних культур є своєрідною формою протесту проти засилля західної масової культури. Відомий американський політолог С. Хантингтон у своїй книзі «Столкновение цивилизаций» стверджував, що XXI ст. пройде під гаслами запеклої боротьби між цивілізаціями з різним культурним підґрунтям. Після руйнації ідеологій культурні протиріччя можуть стати сильнішими за ідеологічні [2].

Стрімка інтернаціоналізація господарського життя, розширення взаємозв'язків між країнами, безумовно, сприяють прогресу людства. Водночас і збільшилася кількість, значення глобальних проблем: збереження миру, проблема екології, продовольча, сировинна, енергетична, демографічна проблема; проблема освоєння космосу та Світового океану; проблема розвитку самої людини, забезпечення її достойного майбутнього; проблема відсталості країн та народів.

Спільність, глобальність цих проблем полягає в тому, що вони мають планетарний характер, торкаються життєвих інтересів усіх держав і народів світу, загрожують деградацією та загибеллю усього людства, вони потребують невідкладних ефективних рішень, які можливі лише завдяки колективним зусиллям усіх держав, спільним діям усіх народів, світової спільноти.

Ці глобальні проблеми є результатом якісно нового рівня взаємодії людини, природи та суспільства. Як ми знаємо, появі та загостренню глобальних проблем сприяли, крім економічних, наукових, швидке демографічне зростання, створення зброї масового знищення, застосування якої загрожує умовам існування як окремої людини, так і усього людства взагалі. У реальному житті глобальні проблеми проявляються в конкретних формах: гострі протиріччя, диспропорції розвитку, функціональні протиріччя у формі конфліктів, війн, бід тощо.

Однією із форм функціональних протиріч є тероризм – один із варіантів тактики політичної боротьби, пов'язаної із застосуванням ідеологічно мотивованого насилля.

Глобальність тероризму виявляється ще й у тому, що суб'єктом терористичного насилля є окремі особи чи неурядові організації, що хочуть досягти тільки своєї мети, а об'єктом насилля вони вбачають владу в особі окремих державних діячів або суспільство в особі окремих громадян; приватне та державне майно, інфраструктура, системи життєзабезпечення. Мета насилля – досягти бажаного для терористів розвитку подій – дестабілізації суспільства, розв'язування війни з іншою державою, набуття незалежності якоюсь територією, падіння престижу влади тощо.

Форми та методи терористичної діяльності суттєво змінювалися з часом. Це явище має стійку негативну оцінку, що породжує вільне тлумачення. З одного боку, існують тенденції невиправдано розширеного трактування, коли деякі політичні сили без достатніх підстав називають терористами своїх супротивників. З іншого – наявне невиправдане звуження, коли самі терористи схильні називати себе солдатами, партизанами, диверсантами тощо. Звідси й труднощі як юридичного тлумачення дефініцій, так і загальнотеоретичного осмислення тероризму.

Законодавці різних країн не дійшли єдиної думки щодо визначення тероризму. Дослідивши та узагальнивши Кримінальні кодекси держав-учасниць СНД, В.П. Ємельянов конструює таке визначення тероризму: сучасний тероризм – це складне, багатовимірне та багаторівневе явище дійсності, що посягає на різні сфери життєдіяльності людей різноманітними способами [3; 4, с. 233].

Таким чином, сучасний тероризм є однією з найбільш небезпечних загроз існуванню сучасного людства, людської цивілізації. Шляхи подолання, викорінення цього явища ще визначаються міжнародною спільнотою, хоча багато чого вже й зроблено. Масштаби розповсюдження тероризму набули такого характеру, що жодна країна у світі не має повної гарантії від вчинення на її території терористичних актів. У зв'язку з цим разом із більш ефективними внутрішніми заходами, направленими на попередження терористичної діяльності, необхідно розглядати цю проблему як таку, що має глобальний характер і, відповідно, будувати стратегію боротьби з нею. Без найтіснішої міжнародної співпраці, направленої на комплексну солідарну протидію усіх суб'єктів міжнародного життя новим загрозам і викликам, майбутнє людства навряд чи зможе відповідати нашим очікуванням.

1. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М., 1985. – 312 с.

2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М., 2003. – 603 с.

3. Ємельянов В.П. Злочини терористичної спрямованості / В.П. Ємельянов. – Х., 1997. – 160 с.

4. Ємельянов В.П. Терористичний акт: загальні поняття, відмежування від суміжних злочинів та шляхи вдосконалення складу злочину / В.П. Ємельянов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). –С. 233–244.

Резнік Еліна Олександрівна
психолог Запорізького навчального
центру підготовки поліцейських

ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ ЕКСТРЕМІЗМУ ЯК РУЙНІВНОГО ЯВИЩА

Екстремізм в усі часи був досить актуальним явищем. Якщо міркувати глобально, то для розвитку таких подій потрібні дуже сильні причини, наприклад, війна. Вона завжди стає поштовхом для розвитку екстремізму, через те що має негативний вплив на свідомість людей.

Сучасне явище набуває більш глобальних масштабів. Це пов'язано з розвитком збройної індустрій. Саме тому у сьогоденні наслідки екстремізму дуже тяжкі. Але ж чому таке відбувається постійно? Для цього є свої причини.

1. *Історичні чинники*. До цієї категорії відносять умови, коли різні народи не можуть проявити себе в іншій державі, наприклад, через те що вони іммігрували туди, а прийняти інші поняття та закони так і не змогли. У сучасності інші держави намагаються сотворити державні інститути, які б допомогли не втратити цінності інших народів. Але завжди знаходяться незадоволені такими умовами. Немаловажним фактором є і численність етнічного народу в державі, через те, що чим більше людей, тим більше державі потрібно думати про реалізацію їх потреб. Адже при відсутності будь-яких дій з боку влади етнічні меншини можуть виражати бунт.

2. *Соціальні чинники*. Ця категорія причин є чи не найбільшою серед усіх чинників. Її навіть вважають однією з найважливіших, через те що в її основу закладено поняття рівності-нерівності. Тут до уваги беруться проблеми кожного етносу, який проживає у країні. Їх незадоволеність умовами проживання та існування можуть підштовхнути окремих осіб до негативних вчинків. Такою поведінкою вони вважають, що зможуть щось для себе відстояти. Але насправді вони тільки сприяють негативному ставленню до своїх побратимів. На думку більшості вчених-кримінологів, рідко можна зустріти людину, повністю задоволену своїм становищем у суспільстві. Це також може наштовхнути на дії, пов'язані з екстремістською діяльністю. Соціальні відносини, в яких особистість відчуває себе нерівною з іншими, ущемленою, завжди передбачають протестуючих поведінкою, а в крайньому своєму вираженні – злочинним. Національні відносини і відносини рівності в цьому плані стають найбільш вразливими. Важливим чинником є самооцінка людини, яка, в ряді випадків будучи завищеною, дозволяє тим чи іншим індивідам, а потім і групам таких індивідів говорити про свою перевагу над тими, хто не схожий на них за кольором шкіри, розрізом очей, мовною, релігійною, культурною і соціальною приналежністю. А якщо сюди додати стереотипність мислення до тих чи інших етносів, то стає зрозуміло, що деякі народи, шляхом своєї агре-

сії намагаються відстояти себе. А це вже замкнуте коло, де насилля породжує насилля. Навіть дослідження вказують, що низький рівень соціального благополуччя (не тільки етнічних меншин, але й інших громадян) віднесли до основних причин розвитку екстремізму 43 % опитаних працівників прокуратури, 78 % працівників освіти, 90 % опитаних громадян.

3. *Психологічні чинники*. Буття визначає свідомість. Існуючі умови соціального середовища породжують в людині прагнення до вчинення злочинів, у суспільстві росте злочинність і одночасно з'являються нові покоління, для яких кримінальність суспільства – норма. Різні види екстремізму мають загальну психологічну основу. Екстремізм породжують соціально-економічні кризи, деформація політичних інститутів, різке падіння життєвого рівня, погіршення соціальних перспектив значної частини населення, домінування в суспільстві почуттів, настроїв нудьги, пасивності, соціальної та особистої нереалізованості, неповноти буття, страху перед майбутнім, придушення владою опозиції, інакомислення. Такі почуття особливо небезпечні для молодого покоління, так як через те, що їм нічим зайнятися, вони починають шукати себе в протизаконних видах діяльності. В силу їх несформованного світогляду їх легко схилити до нерозсудливих дій. Практично усім різновидам екстремізму притаманні певні спільні риси:

- насильство або його загроза, звичайно збройного;
- одномірність, однобокість у сприйнятті суспільних проблем, у пошуку шляхів їх вирішення;
- фанатизм, одержимість у прагненні нав'язувати свої принципи, погляди опонентам;
- бездумне, беззаперечне виконання усіх наказів, інструкцій;
- опора на почуття, інстинкти, забобони, а не на розум;
- нездатність до толерантності, компромісів або ігнорування їх.

Саме тому так важливо майбутніх поколінь виховувати любов до своєї країни і нації. Але при цьому їх вільний час повинен бути зайнятий корисною діяльністю, починаючи від банального читання книжок і закінчуючи творчою працею. Але для цього потрібні умови, реалізацію яких на себе повинна взяти держава.

4. *Економічні чинники*. Цей момент не менш важливий за інші. Справа в тому, що коли людина не впевнена у завтрашньому дні, вона починає шукати шляхи набуття цієї впевненості. На жаль, не усі намагаються реалізувати себе, а починають звинувачувати інших. Чим нижче рівень життя населення, тим вище ризик появи екстремізму, на ґрунті криміногенності у країні. Зайнятість населення – пряме вирішення проблемного питання. Дослідження показують, що причини економічного характеру істотно впливають на існування в регіоні проблеми екстремізму.

5. *Політичні чинники*. Важливу роль у протидії екстремізму відіграє вивчення політичної сукупності факторів. Саме на ґрунті конфлікту політичних сил розігрується національна карта в якості способу здійснення впливу на

політичного опонента. Якщо влада не розуміє реальних проблем свого народу, то це буде її тільки віддаляти, а отже, й сприяти розвитку екстремізму.

6. *Інформаційний простір*. В умовах інформаційного суспільства в екстремістів з'являються нові методи діяльності. Поширення екстремістських матеріалів, що містять ті чи інші заклики, керівництв до дії для «колег» та інших матеріалів – усе це стало масовим і ефективним з появою і розвитком електронних ЗМІ. Крім того, саме ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні етнічних стереотипів. Без регулювання екстремістської пропаганди в Інтернеті увесь комплекс заходів по боротьбі з цим суспільно небезпечним явищем є неефективним. Загроза використання нових комунікаційних технологій представниками екстремістські налаштованих організацій за своїми наслідками набагато небезпечніше, ніж окремі публічні прояви екстремізму: поширення листівок, газет, організація публічних виступів, вуличних заворушень і т.д. Таким чином, слід визнати, що на сьогоднішній день Інтернет – найбільш досконалий інструмент маніпулювання людиною.

І цей список можна продовжувати та розширювати до безмежності. Але найважливішим моментом є реакція кожного громадянина. Якщо він вірить у все, що йому говорять або показують, то екстремізм буде процвітати й далі. Але якщо людина спробує замислитися та проаналізувати усю інформацію, яка до неї надходить, то це значно зменшить негативний прояв. Саме тому процвітання екстремізму залежить від кожної людини окремо та від усієї нації в цілому.

Фат Даріна Вадимівна
курсант 3-го курсу факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування
наук. кер. – к.ю.н., доц. ***Казначеєв Д. Г.***
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ПРОДИДІЇ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Сьогодні дуже важко знайти точне визначення поняття «сепаратизм», це зумовлено тим, що дане питання розглядають дуже багато науковців і кожен наводить різну його інтерпретацію. Одні є прихильниками того, що сепаратизм – це один із методів вирішення конфліктних ситуацій, інші вважають, що це окремий рух, який веде боротьбу за територіальну незалежність, також розповсюдженою є думка, що сепаратизм – це політика та діяльність окремих політичних рухів. Як ми бачимо, визначення є досить різноманітними, але є ключові моменти – це протиправна діяльність, спрямована на порушення су-

веренітету і територіальної цілісності держави.

Одним із чинників розповсюдження сепаратистської діяльності є її безкарність. З часу окупації частин Донецької і Луганської областей судами України було винесено 33 вироки за статтею 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», вже 18 з них набрали чинності, при цьому серед звинувачених немає жодного представника влади, але лише тільки одна особа реально відбуває покарання, бо останні 17 були звільнені від відбування покарання з випробуванням [1].

Сепаратизм як діяльність має свої негативні прояви в багатьох країнах світу, яка може супроводжуватися насильницькими злочинами. Але відповідальність за вчинення таких злочинів дуже рідко кваліфікується як та, що безпосередньо пов'язана з сепаратистськими діями, це зумовлено відсутністю законодавчого закріплення сепаратизму.

Однім із міжнародних законодавчих актів, де закріплено положення з протидії сепаратизму, є Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом, яка, в свою чергу, визначила сепаратизм як будь-яке діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, а також на відокремлення від неї частини території та пособництво чи підбурювання до цього [1].

Сепаратизм як явище може бути присутнім у будь-якому державному утворенні. Воно активізується в певних умовах, під впливом різних факторів. У цілому сепаратизм, як прагнення деяких регіонів до відокремлення, набуття суверенітету, є проявом захисної реакції на процеси, які не влаштовують різні верстви населення [2, с. 6].

Доречно зазначити, що в чинному кримінальному законодавстві відсутня окрема норма, якою передбачено відповідальність за сепаратистські дії. Але це не дає нам підстав вважати, що відсутніми є норми, які б передбачали і відповідальність за злочини, які є складовими сепаратизму. Так, у чинному КК України закріплено такі склади злочинів: посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України), фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України) [3].

Протягом тривалого часу здійснюються відповідні кроки, які спрямовані на розробку відповідної нормативної бази для вирішення питання, що стосуються сепаратистської діяльності, та врегулювання питання щодо визначення даного явища.

Пригадаємо, що у Верховній Раді України була спроба закріпити положення щодо протидії та запобігання сепаратизму, але беручи до уваги деякі спірні положення з дотриманням прав і свобод людини, проект Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України» [4] так і не було прийнято.

Відповідно до проекту названого законодавчого акта, сепаратизм –

діяльність, спрямована на відокремлення частини України з різних мотивів для створення нової держави, яка наділена політичною самостійністю [5].

У напрямку удосконалення законодавчого забезпечення протидії сепаратизму слід назвати як позитивний момент розробку та прийняття «Стратегії національної безпеки України», яка підписана Президентом України від 26 травня 2015 року [5]. В даній Стратегії передбачено внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України», а також згадано про діяльність спеціальних суб'єктів правоохоронної діяльності (в особі органів влади), які покликані на нейтралізацію сепаратистських рухів. Саме вони зобов'язані докласти максимум зусиль для формування у населення патріотичної свідомості, яка не дозволить ідентифікувати себе з іншою державою.

Для того щоб підвищити ефективність заходів, що спрямовані на протидію сепаратизму, треба щоб кожна людина відчувала, що вона потрібна світу. Не варто забувати про мораль відокремлення регіону від держави – це розподіл ресурсів і влади, який тягне за собою завдання шкоди простим громадянам. Наразі так і трапляється, що деякі отримують вигоду від сепаратизму, а іншим стає дедалі гірше. Сепаратисти часто прикриваються гаслами ліквідації дискримінації, але насправді цього може і не бути. Тут важливу роль відіграє настрій людей, від якого залежить чи підуть вони під впливом бунтарів, чи сепаратизм так і не дійде піку.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що сепаратистські процеси є негативними для держави в цілому. Для подолання сепаратизму владі слід звернути увагу та реалізувати заходи щодо знищення такого явища та реальними діями довести прагнення у подоланні сепаратизму.

1. Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом від 14–15 липня 2001 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jurconsult.net.ua/zakony-stran-sng/71.

2. Горенкин В.А. Сепаратизм: феномен и понятие / В.А. Горенкин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis.crimea.edu.

3. Кримінальний кодекс України: станом на 15 березня 2016 р. // Верховна Рада України. – Голос України. – 2001. – № 107.

4. Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України : Проект Закону України від 17.07.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/.

5. Стратегія національної безпеки України, затверджена Президентом України від 26 травня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Шаблистий Володимир Вікторович
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ФАКТОРИ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ СЕПАРАТИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ ТА НЕЗАКОННІЙ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Прагнення до повної керованості розвитком людини та суспільства в СРСР дуже часто супроводжувалися цілеспрямованим постійним впливом на колективну свідомість. Соціально корисним вважалося протиставлення «загниваючої буржуазної капіталістичної» ідеології з комуністичною. Втручання держави у всі сфери суспільного життя аж до сімейних (інтимних) відносин вважалося нормою. З «молоком матері» кожному члену соціалістичного устрою країни прививалося нестримне бажання протиставляти себе будь-яким віянням, що суперечать офіційно проголошеними єдиними та правильними. Фактично канонізувалися взірці ідеальних матері, батька, робітника, колгоспника тощо.

Можливо, наведене в тому числі стало підґрунтям сучасних проявів сепаратизму та екстремізму на пострадянському просторі. Можливо, тому що майже двом поколінням різних націй та народностей постійно насаджувалася ідеологія протиставлення, постійно стимулювався розвиток антагоністичних проявів.

Події протягом останніх років в Україні стали визначальними для ідентифікації кожного із нас як свідомого громадянина, здатного захистити найдорожче – своїх рідних та близьких, свій дім, Вітчизну. Слід вести мову про появу нового покоління, яке позбавлене на підсвідомому рівні протиставляти себе всьому тому, що не вписується в ієрархію власних цінностей.

Звичайно, найгрубішим проявом ідеології протиставлення є екстремізм та деякі супутні йому прагнення.

Окремі вчені навіть виділяють новий мотив вчинення злочинів проти життя та здоров'я людини – українофобія – як одна з форм нетерпимості, що знаходить свій прояв у ворожому ставленні, ненависті, страху до українців та всього українського, а також систему поглядів, що її обґрунтовує.

Згідно з Положенням про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року № 92, залежно від наявної інформації про загрозу вчинення або вчинення терористичного акту в Україні встановлюються такі рівні терористичних загроз:

«сірий (можлива загроза)» – за наявності факторів (умов), що сприяють вчиненню терористичного акту;

«синій (потенційна загроза)» – за наявності інформації, що потребує підтвердження, про підготовку до вчинення терористичного акту;

«жовтий (імовірна загроза)» – за наявності достовірної (підтвердженої) інформації про підготовку до вчинення терористичного акту;

«червоний (реальна загроза)» – у разі вчинення терористичного акту.

Не можливо не відмітити, що такий нормативно-правовий акт з'явився в Україні лише на початку 2016 року. Більш того, ЗакономУкраїни№ 1207-VII від 15 квітня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (із змінами, внесеними згідно із Законом № 1237-VII від 06.05.2014, ВВР, 2014, № 27, ст. 905) Кримінальний кодексУкраїни доповнений статтею 332–1 (Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї). Станом на вересень 2016 року є приблизно 20 обвинувальних вироків за цією статтею, проте всі вони стосуються переправлень продуктів харчування на тимчасовоокуповану територіюУкраїни. Виникає питання про доцільність кримінальної відповідальності за такі діяння.

Враховуючи викладене, ниці людські прагнення до відокремлення та схильність до крайніх заходів щодо їх реалізації (протиставлення себе прогресивній частині людства) було можливим завдяки постійному впливу держави на кожного члена суспільства. Чи не головну роль тут відігравало «правильне» виховання.

Отже, виховання людини у дусі толерантності може стати одним із найдієвіших заходів, системоутворюючим фактором протидії проявам екстремізму як прихильності до крайніх поглядів та переконань та проявам сепаратизму як прагненню до відокремлення. Разом з тим, поблажливе, терпиме ставлення до чиїхось думок, поглядів, вірувань немислиме без цілеспрямованого впливу на духовну сферу людини з метою невпинного розвитку в ній почуття відповідальності, почуття жалю (співчуття) та здатності поважати (шанувати). Більш того, тут слід вести мову про виключно моральне виховання, яке через сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників стримує або, навпаки, штовхає на різні форми девіації.

У сучасному суспільстві нам слід поступово переглянути своє ставлення до оточуючих з їх позитивними рисами і вадами та однозначно, як догму, бачити у «не такому як всі» перш за все людину, у якої є свої переконання, постійне неврахування яких може призвести до непоправних наслідків – повернення до однаковості в усьому.

Акімов Михайло Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

МОРСЬКИЙ ТЕРОРИЗМ: ПОТЕНЦІЙНІ ЗАГРОЗИ, ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ

Тероризм, як суттєвий фактор глобальної нестабільності, подібно до інших комплексних суспільно-політичних явищ, не є усталеним, а, навпаки, постійно змінюється. Якщо у 60–80-х роках XX сторіччя найбільш розповсюдженими його проявами були захоплення заручників та угон літаків, то останню чверть століття – вибухи у місцях масового скупчення людей. Тим не менше цілком обґрунтовано припустити, що з огляду на збільшення кількості попереджених терористичних актів невдовзі терористична діяльність знову трансформується, а імовірним її полем може стати морський (океанський) простір та узбережжя.

Причин для цього декілька. По-перше, відкрите море набагато більше за площею, ніж суходіл (навіть якщо брати до уваги лише потенційно вразливі ділянки, у першу чергу моря та протоки у Південно-Східній Азії, Західній та Східній Африці, а також зону Чорноморських проток). До того ж морський (океанський) простір значно гірше контролюється: засоби корабельної та технічної розвідки зосереджені, як правило, в межах територіальних вод та виключної (морської) економічної зони, повітряна розвідка та космічне спостереження здійснюються нерегулярно (та й далеко не кожна держава може дозволити собі подібне).

По-друге, хоч кількість імовірних об’єктів терористичних акцій є меншою, вони не поступаються за ступенем можливої небезпеки тим, що розташовані на землі. Якщо пірати довели на практиці можливість захоплення танкера чи нафтовидобувної платформи, природно, що таку саму операцію можуть здійснити і терористи (особливо смертники). Вибух танкера з нафтою чи газом або судна з іншим небезпечним вантажем може завдати колосальної шкоди іншим суднам, з’єднанням бойових кораблів (зокрема тим, що мають атомні силові установки), а так само портам, приморським містам, навколишньому природному середовищу. У разі вчинення терористичного акту у вузловому пункті судноплавних комунікацій (підрив судна або мінування у Баб-ель-Мандебській, Гібралтарській, Малаккській, Суецькій протоці) наслідки можуть мати катастрофічний характер не лише у вигляді прямих людських та матеріальних втрат. Збільшення терміну перебування суден у морі через зміну напряму руху призведе до лавиноподібного стрімкого зростання попиту на суднові місткості, дорожчання вартості морських перевезень, страхових послуг (а отже – і вартості товарів) та навіть до економічної кризи. Якщо ж терористи застосують зброю масового ураження, про наслідки такої

акції взагалі годі й думати.

По-третє, проблемі морського тероризму досі фактично не приділено достатньої уваги ані на державному (якщо не брати до уваги звичайні протидиверсійні заходи на морі), ані на міжнародному рівні. Світова спільнота останніми роками більш-менш активно долучилася лише до боротьби з морським піратством, але і тут зусилля є недостатніми, а виділені ресурси – порівняно незначними (до речі, і заходи, що вживаються, часто-густо мають запізнілий характер).

Відтак слід констатувати реальну загрозу вчинення у недалекому майбутньому терористичних акцій проти цивільного судноплавства та інфраструктури на узбережжі. Відповіддю на цей виклик можуть бути лише консолідовані зусилля провідних держав світу, що матимуть комплексний характер та будуть спрямовані на активне і ефективне співробітництво та на створення дієвих практичних стандартів безпеки судноплавства.

Перелік діянь, пов'язаних із морським тероризмом, вже знайшов своє відображення у низці міжнародно-правових актів (серед них можна згадати Конвенцію 1988 року про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, Протокол 1988 року про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, Конвенцію 1979 року про боротьбу із захопленням заручників тощо). Незважаючи на певні притаманні цим актам недоліки, головна справа зроблена – відповідні дії визнані злочинами неполітичного характеру, що тягнуть за собою не лише кримінальне переслідування, але й екстрадицію.

Поряд із міжнародно-правовим реагуванням зацікавлені держави та міжнародні організації мають більш широко використовувати власні військово-морські та військово-повітряні сили. Для прикладу можна згадати заходи, вжиті з метою попередження та припинення піратства у водах Сомалі, зокрема:

- встановлення з 2008 року державами-членами НАТО 600-мильного коридору безпеки в Індійському океані та супроводження у ньому торговельних суден, що прямують до Східної Африки у рамках Всесвітньої продовольчої програми (операція «Аталанта»), а також пошук (з 2009 року) піратів у відкритому морі (операція «Океанський щит»);
- патрулювання кораблів та морської авіації 27 країн Європи, Азії та Північної Америки на ротаційній основі в Аравійському морі та Аденській затоці для запобігання нападам на вантажні і пасажирські судна.

Крім цього, на виконання положень Міжнародного кодексу охорони суден та портових засобів, а також рекомендацій Міжнародного морського бюро провідні судноплавні компанії світу забезпечують оснащення належних їм суден захисними пристроями несмертельної дії (брандспойти, звукові гармати, гранатомети для відстрілу димових та газових гранат, інженерні загородження та ін.) або їх взяття під тимчасову охорону приватними охоронними (воєнними) компаніями. Кращою ілюстрацією ефективності цих заходів слу-

гують статистичні дані: кількість успішних піратських нападів (навіть у потенційно небезпечних водах) скоротилася більше ніж на 80 %, і жодне судно з охороною на борту не було захоплене.

Таким чином, ключем до успіху у протидії морському тероризму має бути усвідомлення того, що дане явище (як і тероризм на суші) з огляду на масштаб треба розглядати як різновид партизанської війни. Відтак і боротьбу з ним світова спільнота має вести за добре усталеними правилами протиповстантських (контрпартизанських) дій, тобто зосередитися на такому:

- підрив економічного підґрунтя відомих терористичних організацій, що діють біля узбережжя або співробітничають із піратами (усунення можливостей для фінансування та постачання за теорією «нафтової плями»),
- обернення на свою користь симпатій населення прибережних держав чи регіонів (завоювання «сердець і думок»),
- використання сучасних технічних засобів (БПЛА, супутники) для ведення спостереження за акваторією чи (за потреби) для розвідувально-ударних дій,
- звернення до «добре забутого старого» (дирижаблі, допоміжні крейсери, судна-пастки),
- поширене застосування підрозділів спеціального призначення (у першу чергу профільних військово-морських та морської піхоти) тощо.

Тим не менше головним фактором успіху у цьому була і залишається єдина воля держав-членів Організації Об'єднаних Націй та регіональних міждержавних об'єднань. Не повинна залишатися осторонь цього і Україна – адже тисячі наших співвітчизників наразі входять до складу екіпажів морських суден під різними прапорами та щодня піддають себе ризику стати жертвою терористів. Зусилля органів влади, неурядових організацій та інших зацікавлених осіб повинні бути спрямовані на максимально повне убезпечення українських громадян від терористичних акцій.

Бабанін Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТЕРОРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ІНШИХ СТІЙКИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

КК України [1] у ст. 258-3 передбачає відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації. Проте кримінальний закон не містить визначень понять останніх. Логічне та системне тлумачення дозволяють стверджувати, що під терористичною групою слід розуміти групу з двох

або більше суб'єктів злочину, створену для вчинення терористичного акту (актів), а під терористичною організацією – організовану групу чи злочинну організацію (переважно у вигляді банди), створену з тією самою метою.

Разом з тим поняття організованої групи, злочинної організації, банди не є досконалими. Так, пп. 9 та 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 р. № 13[2], в яких містяться визначення організованої групи та злочинної організації, суперечать ст. 28 КК України, яка визначає, що організована група організовується для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, тобто для вчинення як мінімум двох злочинів. Аналогічне положення стосується й злочинної організації, яка організовується з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, тобто знову ж таки для вчинення як мінімум двох злочинів.

Вказана постанова Пленуму ВСУ зазначає, що і організована група, і злочинна організація можуть створюватися для вчинення тільки одного злочину, що вимагає ретельної довготривалої підготовки. Це положення підзаконного нормативного акта суперечить положенню кримінального закону, що не сприяє правильності кваліфікації дій стійких організованих об'єднань.

Наступним проблемним питанням, на яке хотілося б звернути увагу, є відсутність законодавчого визначення поняття «банда». До речі, якщо розглянути історію розвитку цього поняття у кримінальному законодавстві України, то воно завжди тлумачилося судовою практикою, а не законодавством. Не є винятком і чинний КК України. Виходячи з буквального тлумачення ст. 257 КК, не можна однозначно стверджувати, що банда – це організована група або злочинна організація, як це визначає п. 17 зазначеної вище постанови Пленуму ВСУ. Тому, на наш погляд, слід внести доповнення до чинного КК України, в якому дати законодавче визначення поняття «банда».

Також, на наш погляд, при визначенні поняття банди доцільно детальніше розрити ознаку озброєності цієї групи, оскільки ця ознака також на сьогоднішній день не має чіткого визначення і може досить довільно тлумачитися правозастосовними органами. Пункт 20 постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 р. № 13 хоча і присвячений розкриттю ознаки озброєності банди, проте не розкриває її сутність.

Окремо хотілося б звернути увагу на таку обставину, що виключає злочинність діяння, як виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК).

Цю норму КК України, фактично, не можна застосувати на практиці, коли мова йде про попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, створених для вчинення насильницьких злочинів, оскільки останні в переважній більшості є тяжкими чи особливо тяжкими, а злочинна організація взагалі створюється лише для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Тому не можна вимагати ефективності діяльності особи,

яка виконує спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності аналізованих груп, якщо ця особа заздалегідь знає про обов'язковість притягнення її до кримінальної відповідальності в разі вчинення нею зазначених у ч. 2 ст. 43 КК злочинів. Тому ст. 43 КК потребує, на наш погляд, перегляду та вдосконалення з урахуванням вказаних положень.

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page8.

2. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05.

Данилевський Андрій Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судових експертиз Донецького
юридичного інституту МВС України

АМНІСТІЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Амністія у перекладі з грецької означає «прощення». Відповідно до Закону України «Про застосування амністії в Україні», вона означає повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили. Але чи вчинення будь-якого злочину готові пробачити держава та суспільство? Напевно, що ні. У статті 4 зазначеного Закону вказано категорії осіб, до яких не може бути застосована амністія. Серед інших, там визначено осіб, які вчинили терористичний акт, але чи заслуговують на застосування амністії особи, які вчинили інші терористичні злочини?

У науковій літературі проблем інституту амністії досліджували у своїх роботах А.А. Березовський, В.С. Малишев, А.А. Музика, Т.Б. Ніколаєнко, Є.О. Письменський, С.Б. Фомін, О.В. Чепелюк, С.М. Школа та інші. До проблем відповідальності за терористичні злочини зверталися у своїх роботах В.Ф. Антипенко, В.О. Глушков, В.П. Ємельянов, В.А. Ліпкан, Г.М. Міньковський, С.М. Мохончук, Л.В. Новикова, М.В. Семикін, О.В. Шамара та інші. Проте проблемам застосування амністії до осіб, що вчинили терористичний злочин, у літературі приділено недостатньо уваги.

Метою цієї роботи є визначення кола терористичних злочинів, вчинення яких виключатиме можливість застосування до них амністії.

Чинна редакція статті 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» містить вказівку лише на один терористичний злочин, засудження за який виключає можливість застосування до винної особи амністії, – терористичний акт [1]. На відміну від інших злочинів, наприклад умисного вбивства, відповідальність за які може міститися у різних статтях КК України, відповідальність за терористичний акт передбачена тільки у статті 258 КК України. Вчинення інших терористичних злочинів не перешкоджає застосуванню до винної особи амністії.

На наш погляд, таке становище не відповідає принципу справедливості. Так, якщо винна особа вчинила будь-який злочин проти основ національної безпеки (незалежно від ступеня тяжкості та фактичних наслідків), то застосувати амністію до неї не можна, або якщо вона створила терористичну групу чи організацію або фінансувала тероризм. Причому, якщо за названі терористичні злочини передбачено ще й спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, то для злочинів проти основ національної безпеки такі види звільнення передбачено не завжди.

Складається парадоксальна ситуація: на однакові за своїм змістом і ступенем суспільної небезпеки дії держава реагує по-різному – одні вона готова вибачити, а інші – ні. Так, за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (частина 2 статті 110-2 КК України – тяжкий злочин проти основ національної безпеки) особа не може бути звільнена від покарання на підставі амністії, а за фінансування тероризму (частина 1 статті 258-5 КК України – тяжкий терористичний злочин) – може. Враховуючи той факт, що сучасна ситуація в Україні пов’язана із вчиненням значної кількості не тільки злочинів проти основ національної безпеки, а й терористичних злочинів, такий підхід видається дивним.

На нашу думку, підхід до визначення кола злочинів, вчинення яких виключає можливість застосування амністії, має бути послідовним. Такі злочини мають бути співрозмірними за рівнем суспільної небезпеки. Не можуть належати до числа таких злочинів, поряд із умисними тяжкими та особливо тяжкими, злочини середньої тяжкості – це не відповідає принципу економії кримінальної репресії.

У той же час не слід залишати без реакції з боку держави найбільш небезпечні злочинні прояви. Як правильно зазначає С.М. Школа, амністія застосовується переважно до осіб, які не становлять великої суспільної небезпечності [2, с. 92]. Схожий підхід використовується й у міжнародному законодавстві. Так, у Римському статуті міжнародного кримінального суду зазначено, що найбільш серйозні (тобто тяжкі та особливо тяжкі) злочини, що викликають стурбованість усієї світової спільноти, не повинні залишатися безкарними, їх дієве переслідування повинно забезпечуватися як заходами, що вживаються на національному рівні, так і активізацією міжнародної співпраці [3]. Але закон «Про застосування амністії в Україні» серед злочинів, що виключають застосування

амністії, не визначає ні військові злочини, ні терористичні, ні злочини проти миру та безпеки людства. На наш погляд, це обумовлено тим, що на час прийняття цього закону діяв Кримінальний кодекс України 1960 року.

Звичайно, в конкретному законі про амністію можуть бути зазначені злочини, вчинення яких виключає застосування амністії до осіб, що їх вчинили, але тоді взагалі втрачається сенс визначення таких злочинів у Законі України «Про застосування амністії в Україні». Тому, на наш погляд, більш доцільно правильно визначити перелік таких злочинів один раз у Законі України «Про застосування амністії в Україні».

Враховуючи викладене, для розв'язання зазначеної проблеми необхідно вжити таких заходів. По-перше, у тексті статті 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні» чітко визначити, вчинення яких саме злочинів проти основ національної безпеки унеможливлює застосування амністії. Принаймні слід виключити з їх числа злочини середньої тяжкості проти основ національної безпеки. По-друге, поряд з терористичним актом, до кола таких злочинів необхідно віднести інші найбільш небезпечні терористичні злочини: створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, фінансування тероризму.

1. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 1 жовтня 1996 року 392/96-ВР // Сайт «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/392/96-вр.

2. Школа С. М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Школа Сергій Миколайович. – К., 2003. – 248 с.

3. Римский статут международного уголовного суда // Сайт «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_588/parao4#o4.

Загороднюк Світлана Олегівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України посягає на недоторканність державних кордонів (ст. 332 КК України, яка діє в редакції Закону № 3186-VI від 05.04.2011 р. із змінами, внесеними згідно із Законом № 1019-VIII від 18.02.2016 р.; у санкції ст. 332 КК в новій редакції знач-

но посилено покарання, а у диспозиціях норм – криміналізовано певні суспільно небезпечні діяння). Закон передбачає відповідальність також за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзд з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави (ст. 332-1 КК України в редакції Закону № 1207-VII від 15.04.2014 р. із змінами, внесеними згідно із Законом № 1019-VIII від 18.02.2016р.) [1].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» від 04.11.91 р., державний кордон України – це лінія та вертикальна поверхня, яка проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору [2].

Згідно зі ст. 2 Конституції України, суверенітет України розповсюджується на усю її територію, яка є цілісною та недоторканною [3].

Охорона державного кордону є невід'ємною складовою загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки України, її суверенітету та територіальної цілісності [4].

Останнім часом незаконна міграція на території України набула загрозливих для національної безпеки масштабів, оскільки це явище стимулює зростання рівня транснаціональної злочинності, підпільний ринок праці, розповсюдження наркотичних засобів тощо. За статистикою, організація незаконного переправлення осіб через державний кордон є одним з найприбутковіших видів незаконної діяльності причетних до цього осіб.

Для захисту державного кордону встановлено певний порядок переміщення осіб, визначений «Правилами перетинання державного кордону громадянами України», затвердженими Кабінетом Міністрів України 27 січня 1995 р. [5], а також «Правилами в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України та транзитного проїзду через її територію», затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1995 р. [6]. Ці правила стосуються оформлення відповідних документів, а саме:

- паспортний документ;
- віза;
- підтверджуючі документи.

Переміщення через державний кордон здійснюється у встановлених пунктах пропуску, оснащених контрольно-пропускними пунктами.

Пункт пропуску через державний кордон України – це спеціально виділена територія на залізничних і автомобільних станціях, у морських та річкових портах, в аеропортах (аеродромах) з комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюються прикордонний, митний та інші види контролю і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна (п.2 Положення про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2010 р. № 751) [7].

Незаконне переміщення обов'язково передбачає *наявність факту незаконного перетинання державного кордону*, під яким, у свою чергу, слід розу-

міти залишення особою території однієї держави та її переміщення на територію іншої держави шляхом самовільного перетинання державного кордону без відповідних документів чи з документами, що містять недостовірні відомості про особу, або без відповідного дозволу; воно може бути здійснене будь-яким способом, у різний час доби і в будь-якому місці державного кордону [8].

Під *переправленням осіб через державний кордон України* розуміються дії, спрямовані на переведення, перевезення, транспортування осіб через умовну лінію, яка визначає межі території України. Для кваліфікації таких дій не має значення, *за згодою* осіб, яких переправляють, чи *без їхньої згоди*, здійснюється факт переправлення. Особа, яку переправляють через державний кордон, виступає в ролі «речі» і до дій, вказаних законодавцем у нормі, а саме: організації, керівництва чи сприяння такому переправленню, причетності не має, і тому до кримінальної відповідальності не притягується [8].

Злочин характеризується одним чи сукупністю діянь щодо незаконного переправлення осіб через державний кордон України, а саме:

1) організація таких дій;
2) керівництво такими діями;
3) сприяння вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод.

Організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України передбачає виявлення осіб, які планують незаконно перетнути державний кордон України, підшукування провідників для переправлення їх через державний кордон, розробку планів таких дій та їх реалізацію.

Керівництво незаконним переправленням осіб через державний кордон України передбачає розпорядження діями осіб, які незаконно перетинають державний кордон України, осіб, які сприяють вчиненню цього злочину, та ін.

Організатором і керівником вказаного злочину може бути одна й та сама особа. Якщо одна особа здійснювала організаторські дії, а інша, за погодженням з нею, безпосередньо керувала їх виконанням, їхні дії підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 332 КК як вчинені за попередньою змовою групою осіб.

Сприяння вчиненню вищевказаного злочину може полягати у наданні порад і вказівок щодо найбільш зручних маршрутів руху до державного кордону, місця і часу його незаконного перетинання тощо, у наданні транспортних засобів, тимчасового сховища, засобів маскування і засобів приховування слідів злочину, у відволіканні уваги прикордонників тощо. Розрізняються і*нтелектуальне та фізичне сприяння*: «інтелектуальне сприяння спрямовано на укріплення рішучості виконавця вчинити злочин, тобто незаконно перетнути державний кордон України, на конкретизацію його умислу. Його засобами є поради, вказівки щодо місця, часу, способу, обстановки вчинення вказаних дій. Фізичне сприяння спрямовано на надання виконавцю фізичної і матеріальної допомоги в процесі готування і вчинення незаконного перетинання державного кордону України. Воно може полягати в підшукуванні або пристосуванні засобів чи знарядь для вчинення злочину; наданні знарядь і засобів для втілення злочинного умис-

лу виконавця; в усуненні перешкод, які не дають змоги виконавцю вчинити об'єктивну сторону злочину; у створенні необхідних умов, що забезпечують вчинення суспільно небезпечного діяння» [9].

Усі дії осіб, які здійснюють вищевказані дії (організацію, керівництво, сприяння вчиненню вказаному злочину), утворюють *закінчений злочин* саме з моменту вчинення ними цих дій; саме так зазначено законодавцем у нормі (склад злочину є формальним), тому дії вищевказаних осіб можуть бути повністю виконані ще до того, як особи, яких переправляють, перетнули державний кордон України.

Диспозиція норми, передбаченої ст. 332 КК, не завжди передбачає наявність особи, яка незаконно перетнула державний кордон України. Так, якщо особі, яка переправляє іншу особу, не вдалося, з об'єктивних та незалежних від неї причин, довести до кінця свій злочинний намір та особа не була незаконно переправлена через державний кордон України, виконавець злочину може нести відповідальність за ст. 332 КК України (наприклад, коли особа без її волевиявлення переміщується через державний кордон України або, коли особа, яка переправляється, не має прямого умислу на незаконне перетинання державного кордону України).

Підвищена суспільна небезпека організованих форм злочинної діяльності з незаконного переправлення осіб через державний кордон обумовила *специфічну структуру цього складу* злочину, а саме:

- сама організаторська діяльність, незалежно від того, чи вдалося переправлення, чи ні, а також керівництво цією діяльністю розглядаються як закінчені злочини (усічені склади);
- особи, які здійснюють незаконне переправлення, а також особи, які сприяють цьому порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, вважаються законодавцем виконавцями злочину.

Суб'єктом злочину може бути фізична, осудна особа, яка досягла 16-ти років – громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства.

Вказаний злочин вчинюється *з прямим умислом*, тобто винна особа усвідомлює суспільну небезпеку вчиненого діяння, передбачає настання суспільно небезпечних наслідків такого діяння та бажає їх настання. Мотив і мета на кваліфікацію не впливають.

Кваліфікуючими злочин ознаками Закон передбачає такі:

- вчинення дій способом, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яку незаконно переправляли через державний кордон України;
- вчинення дій щодо кількох осіб;
- повторність вчинення дій;
- вчинення дій за попередньою змовою групою осіб;
- використання службового становища (ч. 2 ст. 332 КК).

Особливо кваліфікуючими злочин ознаками Закон передбачає такі:

- дії, вчинені організованою групою;
- корисливий мотив (ч. 3 ст. 332 КК) [1].

Як свідчить практика, розглянутий злочин нерідко супроводжується іншим злочином – торгівлею людьми (ст.149 КК України). В цьому випадку вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, тобто за ст.ст. 332, 149 КК України (та відповідними частинами цих статей).

Наукове тлумачення досліджених правових норм є вельми значущим у сучасних умовах міграції населення, що вимагає строгого дослідження Закону.

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доп. на 01 вересня 2016 року. – К. : Алерта, 2016. – 192 с.

2. Про державний кордон України : Закон України від 04 листопада 1991 року № 1777-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stasumy.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/62364.html

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30 – Ст. 141. Із наступними змінами та доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: *zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр.*

4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

5. Збірник постанов Уряду України. – 1995. – № 4. – Ст. 92.

6. Збірник постанов Уряду України. – 1996. – № 4. – Ст. 48.

7. Положення про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2010 р. № 751 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-punkti-propusku-cherez-de-doc31095.html

8. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за. ред. проф. В.Я.Тація, В.І. Борисова, В.І.Тютюгіна. – 5-те вид., перероб. і доп. – Х., 2015.

9. Швидченко І.Г. Кримінально-правова протидія незаконній міграції / І.Г. Швидченко // Митна справа. – № 2(80). – 2012. – С. 29.

Ковалів Мирослав Володимирович
кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових
дисциплін юридичного факультету
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, набуває особливої значущості в сучасних умовах не лише в Україні, а й у світі, що зумовлюється: розвитком міжнародного тероризму та фінансування зброї масового знищення; необхідністю якнайшвидшої євроінтеграції

України; потребою у подоланні кризових явищ в середині нашої держави та зменшенні впливу на соціальні процеси злочинності, що активізується на їх тлі [1, с. 118-124].

Серед чинників, які сприяють легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна назвати такі:

– економічного характеру, що безпосередньо пов'язані з «тіньовою» економікою. Разом зі зростанням останньої під прикриттям побудови ринкової моделі економіки прямо пропорційно збільшується кількість випадків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. З тіньовою економікою тісно пов'язаний такий фактор, як великий обсяг неконтрольованих готівкових коштів, а її детермінантою є недостатня захищеність фінансово-кредитних організацій. Разом з цим до чинників цієї групи належать: незаконне виведення капіталів за кордон; наявність офшорних фінансових центрів; кримінальний бізнес організованої злочинності тощо;

– політичного характеру: передусім це корупція, яка є не тільки джерелом злочинних доходів, але і засобом їх відмивання. Крім цього, це порушення представниками владних структур режиму конфіденційності комерційно значущої інформації; лобіювання посадовими особами інтересів комерційних структур, що відмивають злочинні доходи; обмеження можливості контролю за господарською діяльністю на політичному та законодавчому рівнях. Зазначене суттєво ускладнює боротьбу з досліджуваними правопорушеннями;

– організаційно-управлінського характеру, що пов'язані з недостатньою увагою з боку держави за створенням і функціонуванням юридичних осіб будь-якої форми власності та їх фінансовими операціями. Це породжує діяльність «чорних» банків, фірм-одноденок, конвертаційних центрів та ін., які є невід'ємною ланкою процесу відмивання злочинних доходів. Водночас слід вказати на відсутність належної взаємодії між правоохоронними, контрольними, наглядовими, фіскальними та іншими органами, а також належних знань, кваліфікації і професійної підготовки їх працівників у цій сфері;

– правового характеру, тобто недосконаліть антилегалізаційного законодавства, про що йтиметься у наступних підрозділах;

– соціально-морального характеру, що пов'язані насамперед з суспільними суперечностями. До факторів цієї групи також належать: втрата довіри населення до органів державної влади й управління; низький рівень етики провадження комерційної діяльності, правової культури; правовий нігілізм; пропаганда розкішного образу життя, нехтуванням будь-якими засобами його досягнення; глибока моральна деградація населення, а головне – державних службовців [2, с. 18-20].

На думку С.А. Буткевича, підґрунтям для здійснення протизаконних фінансових операцій в Україні також є: висока питома вага неофіційних доходів населення; обмежена можливість обміну фінансовою інформацією з міжнародними контролюючими та правоохоронними органами; прорахунки в ре-

гулюванні операцій з готівкою, широке використання юридичними та фізичними особами можливості здійснення фінансових операцій через офшорні зони та ін. [3, с. 99].

Як слушно зауважує О.Є. Користін, відсутність державного контролю неминуче призводить до зростання злочинності у сфері економічної діяльності, зокрема до відмивання коштів, незаконного вивезення капіталу, розширеного відтворення економічного потенціалу злочинних угруповань і, як результат, до порушення врівноваженого стану господарської системи, підриву соціальної рівноваги. Це стає поштовхом до різкого соціального розшарування та диференціації населення за рівнем доходів, зростає кількість випадків антисоціальної поведінки, активізується боротьба між соціальними групами, що проходить за межами правового поля, тощо. За відсутності послідовних соціальних реформ відбувається зубожіння, люмпенізація та маргіналізація значної частини населення. Це спричиняє різкий соціальний диспаритет із величезним криміногенним потенціалом [4, с. 40-41].

На сьогодні здійснення заходів, передбачених законодавством з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, забезпечується безпосередньо суб'єктом первинного фінансового моніторингу, його філіями, іншими відокремленими підрозділами та дочірніми підприємствами, у тому числі розташованими в державах, у яких рекомендації FATF не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою, у межах, визначених законодавством такої держави.

До основних причин, що знижують ефективність національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, можна віднести: недостатню пошукову активність відповідних підрозділів фінансової розвідки; недоліки у професійній підготовці працівників, що відповідають за організацію заходів із протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів; недосконаліст механізмів взаємодії й координації дій на транснаціональному рівні, відсутність планомірного покращення стану матеріально-технічного забезпечення цього різновиду правоохоронної діяльності; прогалини в її науковому супроводженні.

Таким чином, розв'язання окреслених вище проблем стане запорукою подальшого вдосконалення антилегалізаційного законодавства, діяльності відповідних підрозділів фінансової розвідки, їх форм і методів роботи, подолання «тінізації» економіки та сприятиме в цілому забезпеченню національної безпеки України.

---

1. Буткевич С. А. Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму / С. А. Буткевич // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. «Юрид. науки». – 2008. – № 2. – Т. 21 (60). – С. 118-124.

2. Бурдонова Е. Ю. Административная ответственность за нарушение антилегализационного законодательства Украины / Е. Ю. Бурдонова // Проблемы правоохранительной деятельности и образования : сб. науч. трудов докторантов, адъюнктов, аспирантов. –

Вып. 10. – Белгород : БелЮИ МВД России, 2013. – С. 30-38.

3. Бодров В. А. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с легализацией преступных доходов : автореф. дисс. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. А. Бодров. – М., 2008. – 25 с.

4. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні : монографія / О. Є. Користін. – К. : ВАТ «Поліграфкнига», 2007. – 448 с.

Мироненко Ірина Олександрівна
прокурор Дніпропетровської
місцевої прокуратури № 3

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

Вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми особами є однією із найбільш актуальних проблем українського суспільства. У Кримінальному та Кримінальному процесуальному кодексах України законодавцем приділено особливу увагу притягненню до кримінальної відповідальності осіб даної категорії, а також встановлено певний порядок проведення щодо них кримінального провадження.

Однак, окрім врегулювання питання щодопідстав та порядку притягнення дітей за вчинення злочинів до кримінальної відповідальності, у КК України міститься ряд статей, якими передбачено кримінальну відповідальність дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Так, ст. 304 Кримінального кодексу містить загальні норми, якими встановлено кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, відповідно до яких «втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років. Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього,караються позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років».

Згідно з п.3 Постанови Пленуму Верховного суду України № 2 від 27.02.2004 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» відповідальність дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність встановлена не тільки ст. 304 Кримінального кодексу України, а й іншими статтями цього Кодексу (ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст.

301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, статтями 323 і 324), котрі є щодо неї спеціальними нормами. У разі вчинення злочину, передбаченого спеціальною нормою, кваліфікувати дії винної особи ще й за ст. 304 КК не потрібно.

Проте у зазначеній Постанові Пленуму Верховного суду України не висвітлено питання щодо притягнення до кримінальної відповідальності за втягнення особи у вчинення терористичного акту, встановленої ст. 258-1 Кримінального кодексу, та застосування даної статті у випадках втягнення неповнолітньої особи у вчинення вказаного кримінального правопорушення.

Згідно зі ст. 258-1 Кримінального кодексу «втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, *уразливого стану особи*, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років з конфіскацією майна або без такої».

Під час аналізу об’єктивної сторони зазначеного злочинного діяння постає питання щодо розуміння поняття уразливого стану особи, яку втягують у вчинення терористичного акту або примушують його вчинити і співвідношення із поняттям неповнолітньої особи, внаслідок чого постає питання щодо співвідношення ст. 304 та ст. 258-1 Кримінального Кодексу України як загальної та спеціальної норм.

Так, поняття «уразливий стан особи» також вживається у ст. 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини) та ст. 303 (сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією) КК.Пунктом 2 Примітки до ст. 149 КК визначено, що у ст. 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

У вказаній примітці не зазначено щодо тлумачення поняття уразливого стану особи у ст. 258-1 Кримінального Кодексу України, проте автор вважає поняття неповнолітньої (малолітньої особи) різними за своїм змістом, не зважаючи на схожість ознак.

Частиною 1 статті 149 Кримінального Кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи *уразливого стану*

особи. Частиною 2 зазначеної статті кримінально караними є «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього …», а згідно з частиною 3 ст. 149 КК об'єктивна сторона передбачає «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього…».

Так само ч.1 ст. 303 Кримінального Кодексу України встановлює кримінальну відповідальність за «втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи *уразливого стану* цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство», ч.3 даної статті встановлює покарання за «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою…», а ч.4 ст. 303 Кримінального Кодексу встановлює кримінальну відповідальність за «дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки…».

Таким чином, ми бачимо, що у ст. 258-1 Кримінального Кодексу України особою в уразливому стані не можна вважати неповнолітню чи малолітню особу, оскільки законодавець відокремлює ці поняття у диспозиціях статей та вочевидь не ототожнює їх, встановлюючи різний рівень відповідальності за вчинення злочинів стосовно даних категорій осіб. Ознака неповноліття особи, яку втягують у злочинну діяльність, у ст. 258-1 відсутня, у зв'язку з чим статті 304 та 258-1 КК не співвідносяться як загальна та спеціальна норми.

На нашу думку, відсутність зазначення уст. 258-1 неповнолітньої особи, яку також можливо втягнути у вчинення терористичного акту, викликає конкуренцію між застосуванням у даному випадку ст. 304 таст. 258-1КК України і потребує чіткого законодавчого врегулювання.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Постанова Пленуму Верховного суду України № 2 від 27.02.2004 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність»[Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу:http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04

Мислива Оксана Олегівн
кандидат юридичних наук
старший викладач кафедри

Сіротченков Дмитро Юрійович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ЗАГРОЗІ МАСОВОГО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Стрімкий розвиток світової спільноти, розвиток інформаційних і військових технологій останнім часом несуть загрозу глобалізації тероризму. Серед науковців є поширеною думка про те, що причинами тероризму є рівень доходів громадян, політична нестабільність, ворожнеча між різними соціальними групами і масові порушення прав людини [1, с. 21].

У чинному законодавстві визначено, що «терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України (ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [2]). Отже, без перебільшення можна говорити про те, що однією з передумов виникнення та розповсюдження цього негативного явища є наявність в обігу нелегальної зброї.

«Невблаганна» статистика щодо зростання випадків тероризму в світі переконує, що тенденція нелегального розповсюдження зброї останнім часом набуває масового характеру. За даними ООН, у 2015 році на планеті було 800 млн. одиниць вогнепальної зброї, що на 40 % більше ніж кількість автомобілів, і лише 25 % – це зброя правоохоронних органів і армії, а решта знаходиться на руках у населення, з якої 40 % – це нелегальна зброя [3].

Не менш «вразливою» у період проведення антитерористичної операції (далі – АТО) є Україна у зв'язку із ситуацією на Сході. Чимало прикладів, коли особи, які переміщаються із зони АТО, незаконно вивозять автомати, гранати, пістолети, боєприпаси із цих районів. Нині зброя для українців стає все більш доступною, адже отримати її можна досить легко. Генеральна прокуратура України вказує на зростання майже у 2,5 раза чисельності злочинів, здійснених з використанням вогнепальної зброї [3].

Наскільки ця тематика є резонансною для суспільства свідчить нещодавнє вбивство двох поліцейських у м. Дніпро, адже це перший випадок вбивства патрульних в Україні, вчинений він зі зброї, яка потрапила до рук, по-перше, нелегально, а по-друге, з території АТО, адже злочинцем є боєць з батальйону «Торнадо» [4].

В Єдиному реєстрі судових рішень нині нараховується 2912 вироків за

ст. 263 Кримінального кодексу України «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами». І тільки протягом 2016 року з повідомлень засобів масової інформації відомо, що таких постанов і вироків вже нараховується 876, здебільшого які відкриті в Луганській і Донецькій областях і прилеглих до них Дніпропетровській та Харківській областях [5].

На законодавчому рівні докладено чимало зусиль економічного, правового, організаційного, технічного характеру для вирішення питань запобігання, виявлення та протидії незаконному обігу зброї та боєприпасів у «мирних» районах і на підконтрольних Україні територіях. Водночас негативна динаміка трансферу зброї та боєприпасів «з фронту» та від переселенців зі Сходу свідчить про недостатню ефективність заходів протидії указаному негативному явищу та актуальність подальших наукових досліджень з питань запобігання тероризму, практичних рекомендацій щодо профілактичної діяльності та запровадження позитивного міжнародного досвіду, налагодження співробітництва між країнами тощо.

Якщо говорити про ефективне регулювання певних процесів, особливо негативних, насамперед слід звернутися до наявності для цього правових підстав. У даний час боротьба з нелегальним обігом зброї та боєприпасів в Україні й сама виявляється не такою ж і легальною. Про це свідчить відсутність Закону України «Про цивільну зброю і боєприпаси», який залишається законопроектом № 1135-1 від 10.12.2014 р. [6]. Отже, питання регулювання правовідносин, що виникають при обігу в Україні зброї та бойових припасів у країні, регламентується «Положенням про дозвільну систему», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 576 від 12.10.1992 р. та відомчим (поліцейським) підзаконним актом, а саме: наказом МВС України № 622 від 21.08.1998 р. зі змінами, внесеними наказом № 1463 від 14.11.2015 р. «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів».

Тобто в усіх випадках, коли ми говоримо про склад проступку або злочину як підставу притягнення осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та боєприпасами (статті 262–264, 410 Кримінального кодексу України та статті 174, 190–192 Кодексу України про адміністративні правопорушення), до визначення його елементів ми використовуємо «завуальовану» аналогію права у вигляді офіційного тлумачення в Пленумі Верховного суду України «Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами». Однак інститут аналогії має обмежене застосування і він недопустимий у вирішенні питань кримінальної чи адміністративної відпові-

дальності, в яких діє непорушний принцип: «немає правопорушення без вказівки на це в законі», що служить юридичною гарантією захисту особи. Прогалини в останньому випадку «заміщуються» судовими пленумами у зв'язку з тим, що: «Виникають труднощі у визначенні предмета цих злочинів, правильному розумінні добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, у відмежуванні закінченого злочину від замаху на його вчинення тощо» [7].

Крім того, розглядуваний законопроект повинен врахувати Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, який містить іншу термінологію, відрізняє використання від використання зброї, а також її активного використання, та містить інші підстави застосування зброї.

Окремі положення згаданого законопроекту, на наш погляд, взагалі є несумісними з так званими «фронтовими» реаліями в Україні, у зв'язку з якими не досить обґрунтованими є окремі його норми, а сам їх зміст і поняття потребують перегляду й оновлення. Зокрема, небезпечними для публічного порядку й безпеки є закріплення в законі дозволу на вільний обіг зброї та боєприпасів в Україні (ч. 2 ст. 4 указаного проекту: «Зброя першої категорії, а також охолощена та деактивована зброя перебуває у вільному цивільному обороті»), можливість видачі дозволу на зброю без обмеження терміну дії (ч. 2 ст. 16 цього проекту «Дозволи на зброю видаються без обмеження терміну дії») і зменшення віку, з якого можливо мати зброю у вільному обігу – 16 років (ч. 6 ст. 17 даного проекту: «Цивільну зброю першої категорії можуть вільно придбати фізичні особи після досягнення 16-річного віку та юридичні особи») [6].

Практика потребує нових комплексних науково обґрунтованих підходів до запобігання нелегальному розповсюдженню зброї, насамперед, у виробленні єдиної програми дій правоохоронних органів, оскільки основний «тягар» запобігання нелегальному розповсюдженню зброї покладається на поліцейські структури (дозвільну систему, дільничних, детективів тощо).

На жаль, немає великої таємниці у тому, що ані поліцейські структури, ані Служба безпеки України, яка безпосередньо займається протидією тероризму, ані Митна служба, яка займається припиненням нелегального переміщення через кордон нелегальної зброї, не співпрацюють у цій галузі. Це негативно впливає на протидію нелегальному обігу зброї та боєприпасів і має бути вирішено на рівні відповідної державної програми. Адже практика довела, що протидія незаконному обігу зброї та боєприпасів може призвести до конкретних позитивних результатів лише на основі комплексного підходу в рамках спеціальних програм.

Нелегальному переміщенню зброї та боєприпасів по території України сприяє відсутність постів не в пунктах пропуску українців до районів АТО, а на кордонах територій, прилеглих до АТО. Досвід таких «формувань» вже мав місце майже в усіх областях України. Громадські формування, які мали зброю та створювали так звані «блок-пости», не були офіційно зареєстрова-

ними. І хоча їх розформовано за відсутністю правових підстав їх існування, існує їх актуальність у протидії контрабанді зброї та допомоги патрульним поліцейським, які працюють лише на території міста та майже не мають можливості зупиняти транспортні засоби для перевірки наявності забороненої в обігу зброї або боєприпасів у водія чи пасажирів.

Таким чином, можна констатувати, що проблема тероризму та незаконного обігу зброї та боєприпасів в Україні має зворотну детермінацію, потребує комплексного вирішення в рамках стратегічних загальнодержавних програм, підтримки та залучення до них цивільного населення, забезпечення взаємодії різноманітних правоохоронних органів між собою, не кажучи вже про набуття позитивного іноземного досвіду, а також ухвалення базового закону як правового підґрунтя протидії викладеній проблематиці.

1. Конопельський В.Я. Правові засади протидії тероризму / Конопельський В.Я., Загородюк С.О. // Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25 верес. 2015 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015.

2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України № 638-IV від 20.03.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15/

3. Кількість злочинів з використанням зброї в Україні зростатиме [Електронний ресурс]**.** – Режим доступу: http://uire.org.ua/novyni/kilkist-zlochiniv-z-vikoristannyam-zbroyi-v-ukrayini-zrostatime-eksperti-uide/

4. Міграція людей і зброї – головні каталізатори злочинності [Електронний ресурс]**.** – Режим доступу: https://dyvys.info/2016/09/27/migratsiya-lyudej-i-zbroyi-golovni/

5. Беловольченко Г. Нелегальна зброя в Україні стрімко дешевшає: автомат Калашникова – 500 доларів / Г. Беловольченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bukinfo.com.ua/show/news?lid=79796

6. Про цивільну зброю і боєприпаси : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52809&pf35401=319127

7. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова № 3 Пленуму Верховного суду України від 26.04.2002 р. [Електронний ресурс]**.** – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02.

Ніколаєнко Тетяна Богданівна
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ОСОБИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

При призначенні будь-якого покарання судом враховуються дані про особу винного. Являючи собою надскладну систему за внутрішньою структурою у взаємозв'язку з економічною, політичною та духовною сферами суспільного життя, її розгляд потребує комплексного дослідження. Але із загальної маси усіх особистісних характеристик особи винного слід виокремлювати ті, що можуть суттєво вплинути на прийняття рішення про застосування до нього заходів кримінально-правового впливу. Так, постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» визначила, що при дослідженні даних про особу підсудного суд повинен з'ясувати його вік, стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину в побуті, за місцем роботи чи навчання, його минуле, склад сім'ї, його матеріальний стан тощо [1, абз. 3. п. 3]. Доцільно визначити місце, яке займає злочин серед інших соціальних дій, що вчиняються цією особою, ставлення до вчиненого діяння, наслідків, до праці, навчання, поводження на виробництві, у побуті, працездатності, стану здоров'я тощо. Саме вони впливають на визначення ступеня суспільної небезпеки особи. Ми зупинимося на окремих аспектах визначення ступеня суспільної небезпеки особи винного – особи військовослужбовця при призначенні йому покарання.

Військовослужбовець, як член конкретної соціальної системи, представник державної служби особливого призначення, є носієм соціально-типових рис, специфічних відносин із рівнем власної правосвідомості та впливом внутрішньовійськових чинників. Особливості військової діяльності, великі фізичні, моральні та психологічні навантаження, підвищена вимогливість до сумлінного ставлення та виконання вимог Конституції, законів України, військових статутів, Військової присяги, особиста відповідальність, позначаються на поведінці особи та впливають на формування її соціальної спрямованості. Вивчення її з поєднанням детального аналізу глибини антисуспільної спрямованості, рівня соціальної та педагогічної занедбаності, задатків до лідерства, інших якостей з визначенням ступеня їх виразності сприяють оптимальному визначенню ступеня суспільної небезпеки особи та ефективного призначення найбільш доцільного покарання.

У сучасних умовах загострення суспільно-політичної ситуації на сході та півдні України, активізації дій незаконно створених збройних формувань проросійського спрямування у Донецькій і Луганській областях, загроза посягання на територіальну цілісність та незалежність держави із втручанням у її внутрішні справи потребувало вжиття негайних заходів, зокрема, оголошення часткової мобілізації. У зв'язку з цим до лав військових формувань потрапила велика кількість різних категорій осіб. Як результат, неймовірною є динаміка військової злочинності із шаленими показниками темпів її зростання. З 2014 р. кількість вчинюваних військових злочинів змінилася від 0,19 % до 3,13 % від усіх зареєстрованих злочинів. Питому кількість суб'єктів становила категорія військовослужбовців, призваних за мобілізацією (77 %). Переважну більшість злочинів становили протиправні діяння з підвищеною суспільною небезпекою, що підривали авторитет військової служби, єдиноначальства, військову дисципліну, стан боєздатності, боєготовності частини та підрозділу (86,2 %) [2]. Зрозуміло, що, потрапивши в особливі умови несення військової служби, з ознаками раптовості, несподіваності виникнення та розгортання подій; незвичності та новизни ситуацій; суперечливості службово-бойової обстановки; необхідності прийняття швидких рішень, взяття особистої відповідальності за власні дії та вчинки чи діяльність інших (підлеглих) осіб з подоланням тривалих труднощів, не усі військовослужбовці змогли подолати це. Низький рівень освіти, неналежна фізична, морально-психологічна підготовка, відсутність інтересу до патріотичної діяльності, національної гідності, неусвідомлення важливості та соціальної значущості своєї поведінки під час несення військової служби, безвідповідальність, небажання виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту своєї держави спонукали нестійких елементів до вчинення злочинів. Більшість винних осіб складали військовослужбовці віком від 30 до 50 років (46,3 %). Цей період життєдіяльності особи відзначається сформованістю її як особистості. Наявні деформовані ціннісні орієнтири, почуття високої патріотичної свідомості, національної гідності, відсутності бажання виконувати свій конституційний обов'язок щодо захисту національних інтересів України, надмірно високі соціальні потреби, стійка антисоціальна поведінка, безвідповідальне ставлення впливають на їх протиправну поведінку, яка є цілеспрямованою, обдуманою, з негативними наслідками усвідомленої антисуспільної спрямованості. Як свідчить опитування засуджених військовослужбовців, понад 40 % з них не виявили бажання служити на благо вітчизни, захищати її від агресора. Лише страх перед відповідальністю, неможливість ухилитися від призову, часткове задоволення своїх матеріальних потреб через грошове утримання та гарантований соціальний та правовий захист з боку держави змусили їх виконувати свій військовий обов'язок. Тому про належний рівень бойової та мобілізаційної готовності військових формувань України, високий рівень фахової підготовки персоналу, мотивації до виконання завдань на рівні адекватного реагування на загрози національній без-

пеці держави, відбиття зовнішньої агресії, підвищення рівня обороноздатності держави годі й вести мову. Насамперед, як визначено у Стратегії національної безпеки України, слід провести реформування сил оборони з орієнтацією на створення високоефективних боєздатних підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань, забезпечення пріоритету їх якісних, а не кількісних характеристик; належних умов для їх комплектування фаховим персоналом, з поступовим нарощуванням контрактної складової, зміцненням військової дисципліни, правопорядку та підвищенням престижу військової служби [3].

Тому при визначенні ступеня суспільної небезпеки особи винного військовослужбовця при вчиненні ним злочину слід ретельно підходити не лише до аналізу фактів його протиправної поведінки, а й дослідження особистісних якостей, ставлення до соціальних цінностей та військової служби. Особи з почуттям поваги до Батьківщини, бажанням служити на її благо, благо усього народу, з почуттями патріотизму, відданості та власного усвідомлення цього є менш суспільно небезпечними, ніж ті, що мають деформовані ціннісні орієнтири, зі стійкою антисоціальною спрямованістю та безвідповідальним ставленням до служби.

1. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду від 24.10.2003 р. № 7 / за заг. ред. В. Т. Маляренка // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (1973-2004). – К. : Ін Юре, 2004. – С. 46–57.

2. Звіт про склад засуджених: судова статистика за 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_ Zvit_2015.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» : Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 // Офіційний вісник Президента України. – 2016. – № 10. – Ст. 195.

Примаченко Віталій Федорович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ТЕРОРИСТИЧНІ ЗЛОЧИНИ ЗАЛЕЖНО ВІД ЗАПОДІЯНОЇ НИМИ ШКОДИ ТА НАСЛІДКІВ

У двох статтях, що встановлюють кримінальну відповідальність за терористичні злочини, передбачено такі кваліфікуючі ознаки як «заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків». При цьому в одному випа-

дку вони поєднані в одній частині статті (ч. 2 ст. 258 КК України), в іншому – у двох частинах статті. А саме: «заподіяння значної майнової шкоди» в ч. 2 ст. 258^5 КК України, «заподіяння інших тяжких наслідків» у ч. 3 ст. 258^5 КК України. В одній кримінально-правовій нормі визначено відповідальність за фінансування тероризму у великому розмірі (ч. 2 ст. 258 КК України) та в особливо великому розмірі (ч. 2 ст. 258 КК України). Також лише одна стаття зазначеної групи злочинів включає таку кваліфікуючу ознаку як загибель людини (ч. 3 ст. 258 КК України).

Вбачається, що заподіяння значної майнової шкоди у терористичних злочинах за своїм змістом повинно визначатися чіткими економічними (фінансовими) критеріями суспільно небезпечної шкоди, так як це, наприклад, передбачено у злочинах проти власності. Відсутність такої конкретизації суттєво ускладнює визначення цієї ознаки при правозастосовній діяльності. Законодавець у відповідній примітці до ст. 258^5 КК України, на наш погляд, правильно визначив нижні і верхні межі фінансування тероризму, вчиненого у великому розмірі та особливо великому розмірі, відповідною сумою неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ). Аналогічний підхід доцільно використати і щодо значної майнової шкоди в означених злочинах.

Слід зазначити, є вчені, які вважають, що, наприклад, у ст. 258 КК України є зайвою вказівка на такий наслідок, як «заподіяння значної майнової шкоди», оскільки це поняття охоплюється наслідком «настання інших тяжких наслідків» [1, с. 30]. На нашу думку, погодитися із такою позицією не можна, оскільки майнова шкода, хоча і може охоплюватися тяжкими наслідками, проте вона повинна бути більшою, ніж значна, наприклад, майновою шкодою у великих розмірах.

У цьому контексті висловлює аналогічну думку Л.М. Демидова, зазначаючи, що у випадках, коли майнова шкода виступає альтернативним видом тяжких наслідків, вона відображає підвищений ступінь тяжкості, небезпечності як наслідків, так і злочинного діяння. Такою майновою шкодою може бути визнана майнова шкода або у великому, або в особливо великому розмірі [2, с. 500].

Слід вказати, що з позицій якості кваліфікуючої ознаки «значна майнова шкода» у ст.ст. 258, 258^5 КК України, останню бажано скоригувати на «значну шкоду».

З точки зору Л.М. Демидової, при використанні терміна «значна шкода» фіксується не тільки комбінований наслідок, різновидом якого є майнова шкода у розмірі від ста до двохсот п’ятдесяти НМДГ, а й інші обставини, які оцінюються за допомогою соціального критерію – врахування матеріального становища потерпілого (п. 2 примітки до ст. 185 КК України), або майнова шкода в розмірі, який у сто і більше разів перевищує НМДГ (примітка до ст. 361 КК України). Такий термінологічний підхід є виправданим, тому що законодавець правильно враховує можливість заподіяння й іншої шкоди, наприклад, моральної – у вигляді психологічних страждань, або комерційних

додаткових втрат при знищенні інформації, що призвело до зниження рейтингу та престижу підприємства на ринку послуг, тощо.

Інша ситуація з фіксуванням наслідків за допомогою термінів «значна майнова шкода» та «значна матеріальна шкода». У таких випадках описується якісна кількість явища у вигляді майнової шкоди і матеріальної шкоди відповідно. Прикметник «значна» виокремлює головну властивість такої шкоди і означає, що вона є не тільки майновою. Вочевидь, що це словосполучення є таким, що недостатньо точно відображає зміст майнової шкоди і суперечить загальномовним правилам, тому що не чітко відображає реальні наслідки терористичного акту (ч. 2 ст. 258 КК України), і фінансування тероризму (ч. 2 ст. 258^5 КК України). При вчиненні терористичного акту таким наслідком є майнова шкода у значному розмірі, тому що вона являє собою вираз пошкодження, знищення, руйнування майна, а при фінансуванні тероризму значна шкода має розглядатися як комбінований наслідок і оціночне поняття, різновидом якого може бути майнова шкода в певному розмірі [2, с. 488–489].

На нашу думку, соціальний та моральний критерій повинні враховуватися в обох злочинах (ч. 2 ст. 258 та ч. 2 ст. 258^5 КК України), оскільки у сучасних умовах особливо гостро стоїть питання всебічного захисту потерпілих осіб від тероризму. І тому значна майнова шкода повинна входити до комплексу значної шкоди як її різновид і при фінансуванні тероризму, і при вчиненні терористичного акту.

1. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України / кол. авт. : В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького, В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2008.

2. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правої відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія / Л. М. Демидова. – Х. : Право, 2013.

Руфанова Вікторія Миколаївна
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

Кримінально-правова політики держави, будучи напрямком діяльності держави стосовно боротьби зі злочинністю, одним зі своїх завдань передбачає кримінально-правове регулювання суспільних відносин у частині криміналізації, декриміналізації, пеналізації суспільно небезпечних діянь.

Враховуючи ускладнення соціальної та криміногенної обстановки в Україні, яка викликана значною мірою анексією Автономної Республіки Крим та збройним конфліктом на територіях Донецької та Луганської областей, соціально значимим є забезпечення належної правової охорони суспільства від проявів сепаратизму.

Відповідно до положень проекту Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» від 22.07.2014 р., реєстр. № 4300а, під сепаратизмом пропонується розуміти діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією. Підтримуючи думки вчених та експертів, вважаємо, що запропоноване визначення сепаратизму є не досить чітким та таким, яке не дає повного та достатнього усвідомлення того, які ж дії є сепаратистськими, та, відповідно, за які особа може бути притягнута до відповідальності. Останнє, в свою чергу, ускладнює формування та реалізацію державної політики у сфері протидії цьому суспільно небезпечному явищу. У зв'язку з цим соціально-необхідним сьогодні є розроблення поняття сепаратизму та закріплення його на законодавчому рівні.

Що стосується кримінально-правового регулювання запобігання сепаратизму, зазначимо, що чинний КК передбачає відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК) та фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону (ст. 110^2 КК).

Аналізуючи офіційні статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст.110 КК та ст. 110^2 КК за останні два роки, зазначимо, що у 2014 р. зареєстровано 321 злочин, передбачений ст. 110 КК, а у 2015 – 223 (-30,5 %) злочини. У 2014 р. було зареєстровано 7 кримінальних правопорушень за ст. 110^2 КК, а у 2015 р. – 8. Поряд з цим, вражає кількість осіб, яких було засуджено за ст. 110 КК : у 2014 р. – 23 особи, а у 2015 р. – 40 осіб. Щодо притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 110^2 КК, то за цією статтею засуджено лише 1 особу[*]. Виходячи з наведених цифр, можемо констатувати, що з урахуванням соціально-політичної ситуації в країні, до відповідальності за сепаратизм притягується незначна кількість осіб.

Поряд з цим, провівши несуцільне вибіркове спостереження вироків суду щодо покарань, які застосовувалися до засуджених за ст. 110 КК у період з 2013–2016 рр., можемо зазначити, що більшість вироків характеризується застосуванням до винної особи положень ст. 75 КК України, тобто винна у вчиненні сепаратистських дій особа звільнялася від реального відбування покарання з випробовуванням. Також поширеними фактами є призначення

[*] За офіційними даними Генеральної прокуратури України про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень.

більш м'якого покарання, ніж передбачено санкцією ст. 69 КК України.

Питання інституту кримінально-правового покарання є дискусійним у науці кримінального права і в даному аспекті це не є винятком. Адже невідворотність покарання, на нашу думку, є однією з гарантій ефективності кримінальної відповідальності. До того ж норми кримінального законодавства, які регулюють питання звільнення від кримінальної відповідальності та покарання (ст.ст. 45–48, 75 КК), містять обмеження їх застосування щодо корупційних злочинів. На нашу думку, враховуючи суспільну небезпечність злочинів «сепаратистської спрямованості», ті наслідки, до яких вони призводять, потребує ґрунтовного дослідження питання наукової та практичної доцільності встановлення такого обмеження й щодо злочинів, які посягають на державний суверенітет, державну владу та територіальну цілісність. Це є необхідним для досягнення мети покарання як в частині його невідворотності, так і загальної та спеціальної превенції.

Поряд з цим, поза увагою законодавців залишаються недоречності, які містяться в діючих кримінально-правових нормах. Зокрема, ч. 1 ст. 110 КК передбачає однакове покарання за умисні, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України, та за публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Цілком погоджуємося з В.А. Тимошенком, який зазначає, що такий підхід до встановлення кримінальної відповідальності за діяння, що за суттю та змістом є готуванням до злочину, є помилковим. До того ж особа, яка вчиняє публічні заклики чи здійснює розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, виступає в ролі підбурювача до вчинення умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України та порушення порядку, встановленого Конституцією України [1, с. 230].

Погоджуючись з дослідниками з цього питання, зазначимо, що такі суперечності законодавчої конструкції кримінально-правових норм мають місце внаслідок того, що проекти законів не проходять реальної перевірки на їх відповідність вже діючому законодавству, не проводиться належна кримінологічна експертиза та прогнозування ефективності їх правозастосування в майбутньому. Також останнім часом спостерігається «політичне забарвлення» законодавчих ініціатив, що не найкращим чином впливає на якість вітчизняного кримінального законодавства, його відповідність реальним потребам суспільства.

Таким чином, наявність кримінальної відповідальності за сепаратизм є адекватною реакцією держави на ті події, які сьогодні розвиваються в державі, та проявом соціального регулювання суспільних процесів засобами кримінально-правової науки. Поряд з цим, ефективність кримінально-правового регулювання запобігання сепаратизму значно підвищилася б за умови застосування справедливого та невідворотного покарання.

1. Тимошенко В. А. Деякі проблеми законодавчого забезпечення протидії сепаратизму в Україні / В. А. Тимошенко, С. В. Дрьомов : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 жовтня «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування». – Х. : Право, 2016. – С. 228-234.

Севрук Володимир Геннадійович
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗОВАНІ ГРУПИ ТА ЗЛОЧИННІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЩО СФОРМОВАНІ НА ЕТНІЧНІЙ ОСНОВІ: ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Давно існує і ніким не заперечується твердження про те, що злочинність не має національності. Тим часом термін «етнічна злочинність» отримав досить широке розповсюдження як в офіційних документах, що видаються керівниками правоохоронних органів, так і в науковій і публіцистичній літературі [1; 2].

У даний час населення в багатьох країнах стає все більш і більш різнорідним з етнічної точки зору. Ця особливість часто виступає однією з причин різноманітних конфліктів між представниками різних етнічних соціальних груп. Представники таких груп, які мають стійку кримінальну спрямованість своєї поведінки, можуть об'єднуватися в етнічні організовані злочинні групи, що діють у різних сферах суспільного життя [3, с. 120].

Значну роль у даній злочинній діяльності відіграють угруповання, побудовані за етнічним принципом. У своїй діяльності вони спираються на офіційні і неофіційні структури діаспор свого етносу.

Злочини, вчинені організованими злочинними формуваннями, є найнебезпечнішими з усіх видів групових протиправних діянь і займають лідируючі позиції у статистиці групової злочинності [4, с. 29].

На чолі етнічних організованих злочинних груп, як правило, стоять лідери і їх найближче оточення однієї національності. При цьому кримінальні інтереси подібних формувань проявляються, як правило, в досить віддалених територіях від територій споконвічного проживання. При цьому їх спосіб життя і поведінка зберігають і мають відтінки етнічних правил і традицій [5]. В умовах зростання економічних і політичних протиріч у цілому ряді регіонів відбувається посилення етнічних діаспор, деякі з яких практикують протиправну діяльність.

Тому слід зауважити, що численні злочинні групи, організаційно сформовані на етнічній основі, вимагають особливих організаційних і тактичних заходів з попередження та розкриття скоєних ними злочинів.

Робота з етнічно однорідним населенням стає джерелом поповнення злочинних груп і співтовариств, які з більшою ефективністю використовують у своїх корисливих інтересах національно-патріотичні почуття етнічних груп, особливо в тих регіонах, де не відбувається належною мірою інтеграція груп

«іммігрантів». Вивчення особливостей структурної побудови та кримінальної спеціалізації злочинних груп, організованих за етнічною ознакою, дозволяють зробити висновок про їх побудову залежно від етнічної приналежності її лідера. Внутрішньогрупові відносини в етнічних злочинних групах засновані на усвідомленні внутрішньої єдності, братерства між членами групи.

Це, як правило, є характерним для представників тих народів, у яких дотепер збереглися елементи родових відносин; в етнічно однорідних організованих групах серед їх членів зберігаються і підтримуються національні традиції та звичаї (стиль одягу, відносини між старшими і молодшими, сімейний уклад); етнічна ідентифікація породжує вороже, зневажливе ставлення до чужинців, що, у свою чергу, призводить до замкнутості етнічної злочинної групи; такі групи, як правило, мають стійкі транснаціональні зв'язки, що дозволяє їх членам підтримувати різні зв'язки не лише з батьківщиною, а й з земляками, що проживають в інших країнах; діючі на одній території етнічні злочинні групи мають тенденцію до об'єднання, що створює умови для створення етнічних злочинних співтовариств.

Сутність етнічної злочинної групи полягає у спільній діяльності лідерів і активних учасників стійких злочинних груп, спрямованій на створення сприятливих умов для здійснення злочинів іншими особами шляхом консолідації злочинного середовища.

До складу організованих злочинних груп, які вчиняють злочини на транспорті, можуть входити особи інших національностей, не об'єднані спільністю території. У таких випадках можна говорити про багатонаціональні, або поліетнічні, злочинні групи.

У зв'язку з цим проблема вивчення етнічної злочинності потребує подальшого більш детального осмислення та розроблення.

---

1. Жирнов О.Н. Этническая организованная преступность глазами подростка / Жирнов О.Н., Крашенинников К.А. // Общество. Культура. Преступность : сб. науч. тр. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 2000. – С. 36–41.

2. Горюнова Н.А. Культурологический аспект этнической преступности и противодействие ей / Горюнова Н.А. // Реагирование на преступность: концепции, закон, практика. – М. : Российская крим. ассоциация, 2002. – С. 35–38.

3. Грибунов О.И. Этническая организованная преступность в транспортной сфере / Грибунов О.И., Баских Е.И. // Известия Тульского гос. ун-та. Экономические и юридические науки. – 2014. – № 3–2. – С. 120–124.

4. Алексеев С.В. Динамика групповой преступности в России : статистика и реальность // Вестник ЮУрГУ . – 2012. – № 29.

5. Геворгян Г.М. Криминологические проблемы борьбы с организованными этническими преступными формированиями в России : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук Г.М. Геворгян. – М., 2000.

Шалгунова Світлана Аполлінаріївна
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри
кримінального права та кримінології
Якушкін Владислав Анатолійович
аспірант
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СТРУКТУРА ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Метою створення злочинної організації, у тому числі і терористичної спрямованості, є вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, що і відрізняє її від інших злочинних об'єднань. При цьому мета діяльності злочинної організації терористичної спрямованості характеризуються наявністю двох складових: стратегічної і тактичної (оперативної). Стратегічна мета полягає у створенні самої організації, та головної мети – заради чого вона створюється. Такою метою є вчинення злочинів терористичної спрямованості. Тактичні цілі (вони ще мають назву оперативних) характеризуються тим, що завжди підпорядковані стратегічним і виконують роль інструменту в їх досягненні. Як правило, кожна тактична мета тісно пов'язана зі спрямованістю діяльності складових злочинної організації, що забезпечують її існування. Вчинення злочинів членами злочинної організації, незалежно від ступеня їх тяжкості, – це тактична мета, а злочинна діяльність усієї організації в цілому – стратегічна. У теорії кримінології види злочинних організацій виділяють залежно від їх спрямованості, видів вчинюваних злочинів. Так, А.С. Нікіфоров, поряд із терористичними злочинними організаціями, називає ще білокомірцеві та гангстерські організації [1].

Однак ми вважаємо, що сучасна злочинна діяльність настільки переплетена між собою, а також з офіційними структурами будь-якої держави, що названі види злочинних організацій тісно взаємопов'язані між собою і можуть утворювати одну організацію. При цьому кожна із складових структур такої злочинної організації має свій рівень діяльності, за межі якого не виходить. Якщо мова іде про насильницькі злочини, придбання та застосування зброї, виготовлення вибухових пристроїв, вербовку і навчання бойовиків-терористів, – то цей вид злочинної діяльності утворює найнижчий рівень, рівень безпосередніх виконавців терористичних ідей. Втрата будь-кого із злочинців у процесі вчинення злочинів терористичної спрямованості у разі їх затримання чи ліквідації правоохоронними органами не утворює проблеми для організації, оскі-

[1] Организованная преступность-3. Проблемы, дискуссии, предложения. – М., 1996.

льки їх заміна – це лише справа часу. На інших рівнях діяльності злочинної організації можна виділити середній рівень – інтелектуально-бойовий та ідеологічно-економічний. Зважаючи на те, що усі складові структурні елементи злочинної організації підкорені єдиній меті – політичного характеру, що має терористичну спрямованість в її реалізації, на усіх рівнях спрацьовує єдина політична та ідеологічна мета – знищити політичного супротивника будь-яким способом. Залежно від рівня структурної складової злочинної організації – спосіб такого знищення супротивника обирається також різний.

У сучасному світі будь-яка злочинна організація має політичне забарвлення. Пояснити це можна лише тим, що корупція стала невід'ємною складовою кожної держави. Єдине, що відрізняє такі організації, – це стратегічна мета кожної із них: захоплення влади в країні, знищення політичного діяча (одного чи декількох), зміна керівництва певного відомства тощо. Але в кінцевому рахунку, кожна із цих організацій прагне до задоволення єдиної і головної стратегічної мети – отримання прибутку, й усе залежить від його розміру. При цьому не має значення рівень діяльності злочинної організації та її спрямованість. Злочинний світ уже давно відійшов від суто кримінальних цілей, навіть і систематичного характеру. Головним для кожної злочинної організації стало отримання надприбутків, а політична, економічна, ідеологічна складові, – це лише забарвлення, надання кримінальному бізнесу привабливості для різних категорій злочинців.

Сучасна злочинна організація терористичної спрямованості має і вищий рівень, що забезпечує її діяльність – фінансування злочинної діяльності за усіма напрямами. При цьому фінансові махінації, різного роду афери, обов'язковим елементом яких є корупційна складова, – спрямовані на досягнення єдиної стратегічної мети організації. Економічна складова в діяльності кожної злочинної організації, і в злочинній організації терористичної спрямованості у тому числі, є невід'ємною частиною і напрямом діяльності. Без існування та підтримання і розвитку такої складової існування самої злочинної організації ставиться під загрозу. Відповідно, що в сучасних реаліях українського суспільства економічний напрям діяльності злочинної організації терористичної спрямованості намагається впливати на політику держави в цілому та окремих її сфер зокрема, впливати на політиків, а, скоріше, утримувати «своїх» політиків, розширювати корупційні зв'язки та створювати групи лобістів, що повинні підтримувати та проштовхувати інтереси кримінального бізнесу в офіційних структурах, у тому числі на законодавчому рівні.

Звідси можна зробити висновок, що кожна злочинна організація, у тому числі і терористичної спрямованості, має наміри і одну із стратегічних цілей – отримання політичної та економічної влади в державі. Залежно від ситуації названі цілі можуть змінюватися, але вони, беззаперечно, присутні в будь-яких видах діяльності злочинної організації.

Шармар Ольга Михайлівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ТЕРОРИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Сьогодні тероризм набуває все більшої поширеності як в усьому світі, так і на території України. В умовах проведення антитерористичної операції в Луганській та Донецькій областях, що фактично є проявом агресії Російської Федерації проти України, все більше виникає проблемних питань застосування законодавства про кримінальну відповідальність за терористичну діяльність.

Значний внесок у вивчення проблем кримінально-правової протидії тероризму зробили такі вітчизняні дослідники: А.А. Вознюк, В.О. Глушков, В.М. Дрьомін, В.П. Ємельянов, Н.А. Зелінська, О.М. Костенко, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та інші.

До основних нормативно-правових актів, які регулюють питання протидії тероризму в Україні належать Декларація ООН про заходи по ліквідації міжнародного тероризму (1994 р.) [1], ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № 638-IV, «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII та Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [2]. Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом», правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, цей Закон, інші закони України, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України [3].

У ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» зазначено, що *тероризм* – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [3]. Однак це поняття не закріплено в КК України. У розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» КК України передбачено кримінальну відповідальність за злочини терористичної спрямованості: терористичний акт (ст. 258), втягнення у вчинення терорис-

тичного акту (ст. 258-1), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4), фінансування тероризму (ст. 258-5) [2].

Аналіз цих норм свідчить про те, що в них відсутнє визначення «терористичної групи» чи «терористичної організації», що створює проблеми в процесі інкримінування ознак названих складів злочинів особам, які займаються терористичною діяльністю, зокрема в Луганській та Донецькій областях. Відсутність формальної визначеності в КК України та механізму визнання «ДНР» і ЛНР» терористичними організаціями послаблює боротьбу України з тероризмом. Така ситуація ускладнює включення «ЛНР» і «ДНР» у список терористичних організацій ООН, що обмежує заходи по боротьбі з фінансуванням терористів та породжує проблеми у зовнішній політиці держави. Це створює низку негативних наслідків для зовнішньої політики України. Наприклад, вирішувати питання з недопущенням «представництв» «ЛНР» і «ДНР» в Європу вигляді громадської організації, як у Чехії.

13.02.15 р. групою народних депутатів у ВРУ зареєстровано проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізмів боротьби з тероризмом» (реєстр. № 2139 від 13.02.2015), яким передбачається наділити СБУ повноваженнями звертатися до Верховного Суду України з поданням про визнання організації терористичною, а також ініціювати перед РНБО питання про включення організації, визнаної компетентним органом іноземної держави терористичною, до реєстру організацій, визнаних терористичними в Україні [5].

Водночас слід пам’ятати, що породження тероризму є проявом політики окремих держав, який фактично полягає у здійсненні «гібридної війни». У таких умовах для одних країн організація є терористичною, для інших – такою, яка бореться за захист прав і свобод.

---

1. Декларація про заходи по ліквідації міжнародного тероризму від 09.12.1994 // Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_502.

2. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1452949909573281.

3. Про боротьбу з терроризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV // Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення механізмів боротьби з терроризмом : проект закону 12.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54044.

Брящей Руслан Ігорович
науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення
участі прокурора у кримінальному провадженні
управління науково-методичного забезпечення
прокурорської діяльності
Клименко Ольга Анатоліївна
викладач відділу підготовки та підвищення
кваліфікації військових прокурорів
(Національна академія прокуратури України)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ТА ДИВЕРСІЇ ЗА КК УКРАЇНИ

Сучасний політичний курс нашої держави, пов'язаний із прагненням українців до євроінтеграції, зумовив стрімке поширення територією країни раніше не характерного для України типу злочинності. Метою вчинення злочинів є вирішення політичних та економічних питань шляхом пред'явлення протиправних вимог до владних та представницьких органів, політичних партій, громадських і релігійних організацій, підприємств, установ, організацій, залякування населення та окремих громадян з метою примушування вчиняти чи утриматися від вчинення певних дій. Такі вимоги не рідко поєднуються з погрозами та з реальним вчиненням тяжких злочинів: підпалів, вибухів, застосування отруйних речовин, захопленням заручників тощо. Така злочинна діяльність створює стан нестабільності, напруженості, страху у суспільстві чи в окремих групах населення, заподіює шкоду громадській безпеці чи створює загрозу її заподіяння тощо. Подібні діяння отримали назву злочинів терористичної спрямованості [1, с. 72].

Удосконалення чинного законодавства, імплементації норм міжнародного права у вітчизняне кримінальне законодавство у сучасних умовах є необхідністю, пов'язаною з виконанням Україною взятих на себе зобов'язань з міжнародно-правових та двосторонніх договорів.

На даний час особлива увага приділяється вдосконаленню антитерористичного законодавства, яке безпосередньо спрямоване на протидію та запобігання тероризму. Для визначення змісту та меж антитерористичного законодавства важливо в першу чергу з'ясувати зміст та межі такого діяння як терористичний акт та відокремити його від суміжних протиправних дій [2, с. 91].

Впродовж останніх десятиліть тероризм набуває загрозливіших масштабів у всьому світі. Особливо руйнівним і небезпечним це явище виявилося на Сході України, де на даний час проводиться антитерористична операція, а вітчизняні військовослужбовці щоденно протистоїть терористичним загрозам.

Ці обставини зумовлюють необхідність здійснення превентивних заходів щодо поширення тероризму та його інструменту – диверсійних актів на усій території країни.

Необхідно зазначити, що питання про виділення окремої групи злочинів терористичної спрямованості та визначення вичерпного переліку таких злочинів у вітчизняній науці залишається спірним. Зокрема, М.І. Бажанов, зауважує, що у кримінальному праві поняття злочинів терористичної спрямованості є зайвим, бо воно є розмитим, внаслідок чого таке поняття для кримінального права є неможливим [3, с. 215]. Однак більшість науковців і правозастосовців переконані у необхідності виокремлення у вітчизняному кримінальному кодексі спеціального складу злочину під назвою „тероризм" [1, с. 73].

Поряд з наведеним, значного поширення у сучасних українських реаліях набули діяння, пов'язані із вчиненням диверсій. Величезна суспільна небезпечність таких діянь обумовлена тим, що навіть окремий диверсійний акт може завдати значної шкоди економіці країни, порушити порядок роботи тієї чи іншої її галузі. Крім того, необхідно пам'ятати, такі злочини призводять до серйозної морально-політичної шкоди. У сучасних умовах небезпека диверсії зростає з урахуванням створення нових засобів масового ураження величезної руйнівної сили, хімічної та бактеріологічної зброї значної ефективності. Вказана обставина обумовлює необхідність більш детального вивчення ознак таких суміжних злочинів як терористичний акт і диверсія, у тому числі ознак, що визначають конструктивні розходження між розглянутими злочинами для більш правильної кваліфікації зазначених діянь [4].

Чинним Кримінальним кодексом України терористичний акт віднесено до Розділу IX Особливої частини „Злочини проти громадської безпеки", і визначено як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, що створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

У науці кримінального права виділяються чотири взаємопов'язаних ознаки терористичного акту: а) вчинення або погроза вчинення загальнонебезпечних діянь; б) публічний характер вчинення з метою досягнення широкого резонансу; в) умисне створення атмосфери страху, соціальної напруженості, з метою залякування населення або якоїсь його частини; г) застосування чи погроза вчинення насильства щодо невизначеного кола осіб або майна з метою змушування до певної поведінки визначених осіб. З огляду на особливості кваліфікації, терористичний акт необхідно відмежовувати від

суміжних складів злочинів, а перш за все від диверсії.

Унаслідок вчинення диверсії в будь-якому населеному пункті чи у певної групи людей може виникнути стан страху. Однак необхідно розуміти, що цей емоційний стан виникає постфактум, унаслідок вчинення злочину без намірів його створити, тоді як дії терористів спрямовані саме на створення обстановки страху серед населення і використання цієї обставини для досягнення інших цілей. Отже можемо зробити висновок, що диверсія завершується актом насильства, а терористичний акт з цього насильства тільки починається [2, с. 92].

Поряд з цим при вчиненні диверсії дії злочинця спрямовані на заподіяння шкоди, а при вчиненні терористичного акту злочинна діяльність направлена на залякування населення або його частини, створення і підтримання стану страху. Крім того, метою вчинення диверсійних актів є послаблення держави, підрив її економічної безпеки та обороноздатності, що ж стосується терористичного акту, то його мета полягає у примушуванні до прийняття якогось рішення або відмови від нього. Водночас диверсанти діють таємно, намагаються не афішувати свої дії, а терористи вчиняють злочини відкрито, демонстративно, з висуненням своїх вимог [2, с. 92].

У Кримінальному кодексі України диверсію віднесено до Розділу І Особливої частини „Злочини проти основ національної безпеки". Вказаний склад злочину передбачений ст. 113 Кодексу і визначається як вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій [5].

Отже, бачимо, що терористичний акт має багато спільних з диверсією ознак. Однак кожен зі складів зазначених злочинів має індивідуальні особливості, які сприяють їхній правильній кваліфікації та відмежуванню цих діянь одне від одного. З цією метою необхідно звернути увагу на об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 113 КК України. Вказане діяння вчиняється у формі: вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю; вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; дій, спрямованих на радіоактивне забруднення; дій, спрямованих на масове отруєння; дій, спрямованих на поширення епідемій; дій, спрямованих на поширення епізоотій; дій, спрямованих на поширення епіфітотій. Отже, диверсія визначається сукупністю ознак, характерних рис та істотних особливостей, що притаманні їй як воєнно-політичній та правовій категорії, які і складають внутрішній зміст цього злочинного діяння. Диверсія перш за все спрямована на ослаблення держави, завдання великої шкоди її економічній системі [6].

Разом з тим диверсія характеризується особливою спрямованістю діянь

та специфікою суб'єктивної сторони. Це діяння направлене на підрив конституційного ладу та безпеки держави як найважливіших складових елементів організації суспільства [7].

У диспозиції статті диверсії законодавець акцентує увагу на меті цього діяння: спричинення ушкоджень людям, знищення чи пошкодження майнових об'єктів. Вчинення терористичного акту передбачає спричинення шкоди невизначеному колу осіб, вчиняється загальнонебезпечним способом, і за своєю суттю є формою психічного тиску на людей, засобом їх залякування. Небезпечність тероризму полягає у численних загрозах суспільству, ймовірності численних людських жертв, завданні матеріальних збитків, дестабілізації обстановки у певному регіоні чи у державі в цілому, створює напружену морально-психологічну атмосферу, поширює страх громадян за своє життя і здоров'я.

Масштабу глобальної соціальної і навіть політичної проблеми тероризм набув значною мірою завдячуючи низькій вірогідності його уразливості у сучасному світі та високій ефективності впливу на численні об'єкти злочинів. Невизначеність безпосереднього об'єкта атаки терористів сприяє глобалізації тероризму, зумовлює його підвищену небезпеку для незахищених людей, які не причетні до суті конфлікту. Унікальною ознакою терористичному акту є спосіб скоєння злочину у формі погрози вчинення певних протиправних дій. Що ж стосується диверсії, то її вчинення шляхом погрози у чинному Кримінальному кодексі України не регламентовано.

Проводячи розмежування диверсії та терористичного акту, необхідно звернути увагу на момент вчинення злочину, як важливий елемент, що демонструє відмінність цих діянь. Так, з моменту вчинення заздалегідь визначених злочинних дій (вибуху, підпалу, поширення епідемій, епізоотій та інших дій, відповідно до диспозиції ст. 113 КК) диверсія вважається закінченою. Водночас вчинення дій щодо вибуху чи, наприклад, підпалу є лише початком виконання об'єктивної сторони для терористичного акту. Після виконання цієї стадії злочинної діяльності та створення атмосфери страху серед населення суб'єкти вчинення терористичного акту свої наступні дії пов'язують із змушуванням об'єкта впливу до певної поведінки, що і є справжньою метою злочину.

Диверсія і терористичний акт відрізняються між собою за такою ознакою суб'єктивної сторони як зміст мети. Мета вчинення диверсії, на відміну від терористичного акту, полягає в ослабленні держави з можливим наступним її знищенням як політичної організації суспільства. Щодо громадської занепокоєності, що виникає після диверсійних дій, то така не охоплюється складом злочину [8].

У той же час саме широкий розголос інформації про вчинення або готування теракту є основним елементом тактики терористів. Теракт, що залишився непоміченим, втрачає свій сенс. Що ж стосується диверсії, то для неї характерною є силова акція підривного характеру, що передбачає наявність втрат противника. Таким чином, ще однією відмінністю досліджуваних складів злочину є зацікавленість суб'єкта у настанні суспільного резонансу.

Імітування техногенної катастрофи, нещасного випадку або силової акції, здійсненої іншою силою, є метою диверсанта. Такі диверсії, як політичні вбивства, здійснені спецслужбами, реальні виконавці вважають за краще звалювати на удаваних винних. Суспільний резонанс на терористичний акт, навпаки, необхідний терористам для зміни суспільних настроїв, впливає на масову психологію. Терористичні організації демонструють свою силу і готовність йти до кінця, жертвуючи як власними життями, так і життями жертв. Терорист гучно заявляє, що в цьому суспільстві є сила, яка ні за яких обставин не прийме існуючий порядок речей і буде боротися з ним до перемоги [9].

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що диверсія і терористичний акт є абсолютно різними поняттями, хоча і мають спільні ознаки, які полягають у спрямованості на завдання шкоди необмежено широкому колу осіб чи пошкодження або знищення матеріальних об'єктів.

Принципово відмінними ознаками цих складів злочинів слід визнати такі: а) абсолютна законодавча визначеність форм вчинення злочину, передбаченого ст. 113 КК України, на противагу ст. 258 КК України, куди можуть бути віднесені найрізноманітніші дії; [10] б) відмінна мета вчинення злочинного діяння, де при вчиненні терористичного акту дії злочинців спрямовані на залякування населення, дестабілізацію обстановки, а при диверсії – на заподіяння суттєвої шкоди економічній системі держави.

З огляду на вказане, враховуючи динамічний розвиток суспільства, світових технологій, а з ними і злочинних технік та системи права, питання вірної кваліфікації та відмежування диверсії від терористичного акту потребуватимуть перегляду і удосконалення.

1. Андрушко П.П. Щодо законодавчого формулювання складу злочину «тероризм» / П.П. Андрушко // Актуальні проблеми держави та права. – 2000. – Вип. 8. – С. 72–78.

2. Ємельянов В.П. Відмежування терористичного акту від диверсії і бандитизму / В.П. Ємельянов // Наука-2009: теоретичні та прикладні дослідження : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Черкаси, 23–24 квітня 2009 р.). – Черкаси : СУЕМ, 2009. – С. 91–92.

3. Науковий семінар з проблем боротьби з тероризмом та злочинами терористичної спрямованості // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 4. – С. 215.

4. Забродець Л. Порівняльний аналіз злочинів, передбачених статтями 113 (Диверсія) та 258 (Терористичний акт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naub.oa.edu.ua/2012/porivnyalnyj-analiz-zlochyniv-peredbache nyh-stattyamy-113-dyversiya-ta-258-terorystychnyj-akt/.

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

6. Литвак О.М. Держава і злочинність / О. М. Литвак. – К. : Атіка, 2004.

7. Ковалев М. И. Советское уголовное право: Особенная часть / М. И. Ковалев. – М. : Юрид. лит., 1983.

8. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования / В. П. Ємельянов. – М., 2000.

9. Тероризм XXI сторіччя як політичне пугало і неоголошена війна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// nomos.com.ua/content/viev/ 277/83.

10. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина / В. О. Навроцький. – К. : Знання, 2000.

Каторкін Роман Анатолійович
ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ ЯК ФОНОВЕ ДЛЯ ТЕРОРИЗМУ ЯВИЩЕ

На сьогоднішній день проблема тероризму має інтернаціональний характер та поширюється світом неймовірними темпами. Все частіше з різних куточків світу надходять трагічні звістки про ту чи іншу форму прояву тероризму. На жаль, як ніколи актуальною є ця тема і для нашої країни.

Згідно з Положенням про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року № 92, залежно від наявної інформації про загрозу вчинення або вчинення терористичного акту в Україні встановлюються такі рівні терористичних загроз:

«сірий (можлива загроза)» – за наявності факторів (умов), що сприяють вчиненню терористичного акту;

«синій (потенційна загроза)» – за наявності інформації, що потребує підтвердження, про підготовку до вчинення терористичного акту;

«жовтий (імовірна загроза)» – за наявності достовірної (підтвердженої) інформації про підготовку до вчинення терористичного акту;

«червоний (реальна загроза)» – у разі вчинення терористичного акту [1].

Масштабність та серйозність терористичної загрози, що нависла над Україною, підтверджує рішення Служби безпеки України встановити жовтий рівень загрози для Запорізької, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської та Чернігівської областей, а червоний – для Донецької і Луганської областей, АР Крим [2].

Зрозуміло, що ріст рівня тероризму та темпи його поширення зворотно пропорційно залежать від зміцнення сили державної армії. Адже, на нашу думку, сильне військо – одна із запорук миру та злагоди у державі. Побороти тероризм можна тільки злагодженою дією усіх силових структур, у тому числі армії. З огляду на вищезазначене особливої актуальності набуває проблема ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу. Ця проблема існує досить давно, однак свого піку вона досягла в період анексії АР Крим та війни на Донбасі.

Конституція України у ст. 65 проголосила, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону [3].

Звісно, в кожного громадянина є право на життя, свободу та реалізацію законних інтересів, однак також існує обов'язок захищати власну державу, її незалежність та територіальну цілісність.

Згідно із Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», в Україні існують такі види військової служби:

1) строкова військова служба;

2) військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період;

3) військова служба за контрактом осіб рядового складу;

4) військова служба за контрактом осіб сержантського і старшинського складу;

5) військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки (далі – вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів);

6) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу;

7) військова служба за призовом осіб офіцерського складу.

На строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу (далі – громадяни призовного віку) [4].

Зрозуміло, що в часи, коли тероризм відкрито та зухвало кидає виклик нашій державі, її суверенітету та незалежності, потреба Збройних Сил України в призовних ресурсах тільки зростає, тому ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу боляче б'є по обороноздатності країни. За зазначені суспільно небезпечні діяння статтею 335 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність, однак, незважаючи на це, проблема продовжує існувати. Даний злочин є найрозповсюдженішим злочином у сфері забезпечення призову та мобілізації. Лише з січня по серпень 2016 року обліковано 290 випадків скоєння зазначеного суспільно небезпечного діяння. Для порівняння, випадків вчинення другого по розповсюдженості злочину у сфері забезпечення призову та мобілізації – ухилення від призову за мобілізацією, було зафіксовано за такий же період часу у понад сім разів менше (44 випадки).

Ми погоджуємося з думкою І.І. Митрофанова, який вважає, що одними з основних причин ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу є відсутність протягом тривалого часу державної ідеології, внаслідок чого невиконання конституційних обов'язків визнається суспільством нормальним явищем; спотворення військової історії і сьогодення української армії, занепад військово-промислового комплексу, технічної оснащеності і постачання військ, у результаті чого служба у Збройних Силах почала розцінюватися громадською думкою як непривабливий тягар, якого призовникам варто уникати; недоста-

тнє грошове забезпечення тощо [5, с. 188].

Звісно, підвищення фінансування армії зможе зменшити кількість випадків вчинення даного злочину, однак, на нашу думку, до списку причин І.І. Митрофанова варто також додати недостатню жорсткість санкції, передбаченої в ст. 335 КК України – обмеження волі на строк до трьох років [6]. Ми вважаємо, що в зазначеній правовій нормі варто замінити термін «обмеження» на «позбавлення», а строк до трьох років збільшити як мінімум до п'яти. Отже, пропонуємо редакцію статті в такому вигляді: «Ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу – карається позбавленням волі на строк до п'яти років». На нашу думку, загроза більш суворого покарання в багатьох випадках сприятиме активізації у потенційних «ухилянтів» маргінальної поведінки, завдяки чому кількість злочинів у цій сфері істотно зменшиться.

Окрім того, профілактичним засобом у боротьбі зі злочинами у сфері забезпечення призову та мобілізації має стати потужна державна діяльність, спрямована на патріотичне виховання молоді, адже коли ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу буде сприйматися суспільством як величезна ганьба, засуджуватися, випадків скоєння даного злочину суттєво поменшає.

Отже, випадки ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу підривають обороноздатність держави, а отже, опосередкованим способом сприяють розвитку та поширенню тероризму. Для подолання даної проблеми необхідно вносити комплекс змін на законодавчому, соціально-економічному та освітньому рівнях.

1. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків : постанова Кабінету Міністрів України (від 18 лютого 2016 року № 92) // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 60.

2. СБУ встановила рівні терористичної загрози для регіонів України / Прес-центр СБ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/1614#sthash.LFpxPVWj.ICWzDjRV.dpbs.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 41 ; Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1 Спец. вип. – С. 15. – Ст. 2598.

4. Про військовий обов'язок і військову службу (зі змінами і доп.) : Закон України // ВВР України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

5. Митрофанов І.І. Окремі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу / І.І. Митрофанов // Вісник Кременчуцького нац. ун-ту імені Михайла Остроградського. – 2015. – Вип. 2 (91). – С. 187–193.

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року (зі змінами і доп.) // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

Шевченко Таїсія Віталіївна
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ`ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗА СТАТТЕЮ 258 КК УКРАЇНИ

На сьогоднішній день світова спільного стурбована зростанням проявів тероризму. Україна, в свою чергу, теж не залишається осторонь цього питання. За останні роки в Україні, у сфері боротьби з тероризмом, зроблено чимало: прийнято Закони України "Про боротьбу з тероризмом" [1], "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" [2], ратифіковано ряд міжнародних конвенцій антитерористичної спрямованості [3]. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) містить низку статей, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю. Розділом IX (злочини проти громадської безпеки) КК України встановлено кримінальну відповідальність за ряд злочинів: терористичний акт (стаття 258), втягнення у вчинення терористичного акту (стаття 258-1), публічні заклики до вчинення терористичного акту (стаття 258-2), створення терористичної групи чи терористичної організації (стаття 258-3), сприяння вчиненню терористичного акту (стаття 258-4), фінансування тероризму (стаття 258-5) [4]. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. Боротьба з тероризмом – діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності [1].

Визначення суб'єктивної сторони й усіх її елементів є дуже важливим, тому не викликає сумнівів в актуальності вказаної теми. Більш детально хотілось би зупинитися на дослідженні проблемних моментів визначення факультативних ознак (мотив, мета) суб'єктивної сторони терористичного акту для правильної кваліфікації і відмежування від інших видів злочинів. Тому виникла необхідність визначити мотив і спеціальну мету при вчиненні терористичного акту.

Із суб'єктивної сторони злочин характеризується лише прямим умислом. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є наявність спеціальної мети, яка вказана безпосередньо в диспозиції статті 258 КК: 1) порушення громадської безпеки; 2) залякування населення; 3) провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення; 4) вплив на прийняття рішень, вчинення або нев-

чинення дій державною владою чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями цих громадян, юридичними особами; 5) привертання уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) [5, с. 478].

На думку В.С. Канцір, мотив – це форма суб'єктивного відображення. Сформований вектор «мотив-мета» реалізується в діяльності; завершена діяльність (досягнута мета) створює можливість переведення цього вектора на новий рівень. Тероризм можна розглядати як особливий вид діяльності, головною об'єктивною метою якого є залякування інших людей. Наявність такої мети не заперечує існування інших різноманітних суб'єктивних цілей, якими керуються окремі терористи. Однак саме чужий страх, як мета, керує їхніми діями і надає сенс усьому існуванню. Для досягнення такої мети, тобто для масового поширення страху, терорист здійснює найрізноманітніші дії [6].

Можна погодитися з думкою М. Коссек, для конкретної злочинної дії потрібен достатньо вагомий мотив. Це може бути життєва ситуація, проблемна для певної особи, або загальна ситуація в регіоні, країні, світі. Тероризм виникає й реалізується у поєднанні мотивів і ситуацій. З точки зору мотивації можна визначити типологію тероризму, яка включає як "політичні", так і "неполітичні" форми тероризму [7].

Провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення – це підбивання (підбурювання) до настання таких дій. Якщо дії, передбачені ст. 258 КК, вчинені з метою ослаблення держави, то відповідальність настає за диверсію (ст. 113 КК). Спеціальна мета диверсії націлена на ослаблення держави, тобто заподіяння шкоди її економічній системі, обороноздатності, внутрішній безпеці. Саме ця мета і відрізняє диверсію від тероризму.

Зробивши за період з 2012 до 2016 року аналіз судових вироків за ст. 258 КК, України ми дійшли висновку, що спеціальною метою вчинення терористичного акту були такі:

1) порушення громадської безпеки – 8;

2) залякування населення – 13;

3) провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення – 2;

4) вплив на прийняття рішень, вчинення або невчинення дій державною владою чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями цих громадян, юридичними особами – 6;

6) привертання уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного – 6.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти такого висновку: спеціальна мета, зазначена в диспозиції ст. 258 КК, відрізняється складністю і неоднозначністю. Виходячи з практичного застосування ст. 258 КК України та аналізу судової практики: залякування населення і порушення громадської безпеки є не окремою метою, а проміжною на шляху впливу для досягнення іншої мети (мети ідеологічної чи «перетворення», у зв'язку з недосконалістю і несправедливістю цього світу), зазначених у диспозиції ст. 258 КК України.

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 24.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua.
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua.
3. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму: ратифіковано Законом України від 31.07.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua.
4. Кримінальний кодекс України, зміни на 1.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., доп. – Х. : Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 2013.
6. Канцір В.С. Міжнародний тероризм як прояв деструктивної правосвідомості / В.С. Канцір // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. – 2011. – № 1. – С. 159–168.
7. Коссек М. Типологія мотивацій, методів та засобів сучасного тероризму / М. Коссек, С.М. Беседа // Наукові праці МАУП. – 2010. – № 1 (24). – С. 258–264.

Южека Роман Сергійович
студент 4-го курсу
юридичного факультету
наук. кер. – к.ю.н. ***Соболь О.І.***
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ» В ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Тероризм в сучасних умовах – це складне і багаторівневе явище дійсності, що посягає на різноманітні сфери життєдіяльності, зокрема, політичну, економічну, соціальну, духовно-культурну та інші сфери. Особливе занепокоєння громадян викликає зрощування тероризму з організованою злочинністю, яка надає стимулюючого впливу на тероризм і одночасно використовує тероризм для досягнення злочинних намірів. Насамперед це стосується проблем зрощування тероризму з наркобізнесом, торгівлею зброєю та людьми, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Тероризму присвячені праці таких українських вчених: Я.Ю. Кондратьєва, В.О. Глушкова, В.В. Крутова, С.М. Мохонука, В.Ф. Антипенка, В.А. Ліпкана М.О. Свіріна, Ю.М. Коцюбинської, М.В. Семикіна, М.А. Погорецького, С.С. Яценка та інших. Проте, дослідження вчених здійснюються зазвичай з позицій боротьби з терористичними актами та іншими злочинами терористичної спрямованості, а також заходів протидії створенню терористичних груп чи терористичних організацій. Аналіз робіт вітчизняних авторів свідчить про те, що загальним практично для усіх науковців при розгляді даної теми є пра-

гнення чіткіше розмежувати поняття «терористичний акт» від інших понять, наприклад, «терор».

Метою нашого дослідження є кримінально-правовий аналіз поняття «терористичного акту» за чинним Кримінальним кодексом України.

Згідно з ч. 1 ст. 258 Кримінального кодексу України, терористичний акт – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [1]. На думку науковця В.П. Емельянова, формулювання диспозиції, яка міститься у ч. 1 ст. 258 Кримінального кодексу України, вважається невдалим. Основний недолік даного складу злочину полягає в тому, що в ньому такі ознаки, як «залякування населення» і здійснення «впливу» передбачаються не у взаємозв'язку і взаємообумовленості, а в альтернативному порядку. Це призвело до того, що переважна більшість злочинів повністю підпадає під ознаки складу злочину «терористичний акт» [2, с. 95–104].

Звертає на себе увагу й та обставина, що одні й ті самі діяння в ст. 205 Кримінального кодексу Російської Федерації і ст.ст. 289, 290 Кримінального кодексу Республіки Білорусь називаються тероризмом, а в ст. 258 Кримінального кодексу України терористичним актом. Крім того, якщо в кримінальному законодавстві Росії і Білорусі є склади, які передбачають відповідальність окремо за тероризм і терористичний акт, то згідно з ч. 2 ст. 88 Кримінального закону Латвії та ч. 2 ст. 155 Узбекистану, поняттям «тероризм» охоплюються й ті діяння, які в Росії і Білорусі розцінюються як терористичний акт [3, с. 95].

У статтях Кримінального кодексу України помилково використовується вузьке для українського законодавства поняття «терористичний акт», тоді як у Конвенції Ради Європи йдеться про запобігання тероризму, терористичній діяльності та терористичним злочинам [4]. У науковій літературі давно вже визнано, що терміном «терористичний акт» в українському законодавстві охоплюються лише ті дії, ознаки яких передбачено в диспозиції ст. 258 Кримінального кодексу України; що поняття «терористичний акт» є складовою частиною більш широкого поняття – «злочини терористичної спрямованості», яке, у свою чергу, охоплюється ще більш широким поняттям – «терористична діяльність», яке охоплює як злочини терористичної спрямованості, так і сприяння таким діянням у будь-якому вигляді: створення терористичної групи чи терористичної організації; фінансування терористичної діяльності; підготовку терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму і т.п.

Таким чином, терористичний акт – це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою. Серед вчених немає єдиної думки з питання кримінально-правового визначення поняття «терористичного акту», що, безперечно, значною мірою перешкоджає ефективній антитерористичній діяльності.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (Із змінами, внесеними згідно із Законами) / ВВР України. – 2001. – № 25–26. – 131 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14. – Заголовок з екрана.

2. Ємельянов В. П. Проблеми застосування антитерористичного законодавства України і шляхи його вдосконалення / В. П. Ємельянов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 15. – С. 95–104.

3. Власов И. С. Зарубежное законодательство в борьбе в терроризмом / отв. ред. И. С. Власов. – М., 2002. – 144 с.

4. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму 16 травня 2005 року (Конвенцію ратифіковано із заявами і застереженнями Законом № 54-V (54-16) від 31.07.2006) / ВВР України. – 2006. – № 39. – Ст. 340 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_712.

ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ ТЕРОРИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

Булай Юрий
доктор права, доцент кафедры
уголовного процесса и криминалистики
Академии «Штефан чел Маре»
МВД Республики Молдова

ФЕНОМЕН ЭКСТРЕМИЗМА / СЕПАРАТИЗМА – ТЕРРОРИЗМА, ФАКТОРЫ ЕГО ПОРОЖДАЮЩИЕ, ИЗМЕНЕНИЕ СТРАТЕГИИ ОТ БОРЬБЫ К ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ

В XX столетии многие социально-политические и исторические процессы сфокусировались вокруг противостояния различных идеологий, верований, экономических систем. Обычно стороны в достижении своих целей нередко прибегали к методам террора, и в этих условиях терроризм стал международным геополитическим явлением. Наибольшей интенсивности международный терроризм достигал в тех случаях, когда он ставил своей задачей захват власти или сепаратизм в одном или ряде государств. Движения, структуры, которые применяли терроризм как метод политической борьбы, объявляли себя носителями истины, справедливости и добра [1, с. 6].

Но главная их цель – посеять страх и неуверенность в обществе и ослабить существующую государственную власть.

Считаем, что условия и предпосылки появления экстремизма / сепаратизма – терроризма могут быть выделены в двух ипостасях: 1) индивидуальные, что акцентируются на индивидууме / личности; и 2) общие – на социальном, которые появляются на уровне общества – нации, региона – страны.

На индивидуальном уровне: считаем, что предпосылки, которые приводят к тому, что индивидуум становится террористом, были представлены объективно Э. Шоу, который попытался смоделировать процесс становления террориста. Признавая ограничения и недостатки своей модели, Э. Шоу тем не менее четко обозначает 4 фактора, которые приводят человека к терроризму. Такими факторами являются: 1) ранняя социализация; 2) нарцистические нарушения; 3) конфликтные ситуации, особенно конфронтация с полицией; 4) личные связи с членами террористических организаций. Шоу приходит к выводу, что террористами становятся выходцы из так называемых групп риска, которые с детства испытывали трудности с самооценкой. Идентификация с

террористической группой обеспечивает таким людям социальную роль, хотя и негативную [1., с. 19].

Вторая предпосылка, как мы упомянули выше, на общем – социальном уровне общества – нации, региона – страны/стран может быть поделена на два уровня: внутренний – внутри страны; и внешний – за пределами страны, который включает круг элит с интересами в этой стране.

Первый уровень представляет собой отношения элиты страны с этническими, религиозными меньшинствами и т.д.

Второй уровень представляет сферы интересов внешних элит, которые могут быть представленными как соседними странами, так и интересами супердержав в регионе.

Терроризм все более явно становится фактором геополитического влияния мировых центров силы на остальные страны, поэтому терроризм в данном случае можно трактовать как один из практических примеров социального управления – противоправный, но весьма эффективный [2, с. 92-96].

Так, в силу объективных причин на сегодняшний день не является секретом, что именно спецслужбы США сыграли немаловажную роль в становлении и распространении исламского терроризма. Еще в январе 1979 года Збигнев Бжезинский в статье в газете Таймс заявил, что дуга напряженности Иран – Афганистан – Индостан является серьезным вызовом Западу, но одновременно и наилучшим оружием против СССР [1, с. 23].

В этом ключе хотим подчеркнуть, что и СССР, и Китай, и другие страны/державы не брезговали использовать такие же приемы для реализации своих геополитических стратегий.

Считаем нужным подчеркнуть, что государства, которые могут быть предметом таких манипуляций, могут и должны предпринять меры как внутреннего характера, так и внешнего, чтобы предотвратить экстремизм / сепаратизм – терроризм, направленный против собственного народа и страны.

Мы согласны с мнением О. В. Нардиной, которая отмечает, что общегосударственная антитеррористическая система мер должна состоять из следующих составляющих: меры политического и управленческого характера, экономические и социальные; судебные и юридические; полицейские и тюремные; военные; культурно-образовательные; коммуникационные [3, с. 32].

Но также считаем, что меры должны быть предприняты как на государственном, так и на региональном / международном уровне. Считаем рациональным предпринять следующий комплекс мер, обязательных для всех государств: общее правовое поле (подписание договоров всеми государствами), ввести и соблюдать общую обязательную процедуру экстрадиции всеми государствами на практике; создать структуры с представителями всех государств, которые бы осуществляли: меры по координации обмена информацией между странами; усилили внимание к проблемам безопасности на границах, которые бы предусматривали данные лиц, членов террористических / экстремистских группировок, за которыми надо установить надзор. Предп-

ринимать меры локального, регионального, международного уровня по повышению уровня готовности органов власти и рядовых граждан к предупреждению и отражению возможной террористической атаки, и если этого не удастся, минимализировать ее возможные последствия.

Но также считаем важным принятие мер на государственном уровне, которые устранили бы на месте предпосылки появление этого феномена. Среди которых: реализация государственной стратегии, которая бы учитывала особенности и специфику данного меньшинства; исключила нарушения и ограничения прав и свобод по национальному религиозному, социальному или другому признаку. Исключила фактор неуважения к языку, культуре людей другой национальности, особенно если это происходит в отношении лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам; выявить и предупредить националистическую нетерпимость (национализм, расизм), а также целенаправленное разжигание национальной розни национальными лидерами, криминальными элементами, иностранными спецслужбами в целях подрыва государства и др.

Для этого считаем нужным реализовать государственную программу, которая бы включала, в том числе: реализацию постоянных переговоров на общегосударственном, локальном уровне с участием неправительственных организаций, общественных объединений, представителей меньшинств; создание групп из представителей местной, центральной власти, полиции и т.д. Реализовать программы на общегосударственном уровне, по решению тех национальных, экономических, религиозных, образовательных, политических проблем, которые становятся питательной почвой для экстремизма/ сепаратизма – терроризма. Уделить особое внимание предотвращению радикализации и рекрутирования молодежи организациями, проповедующими экстремизм / сепаратизм – терроризм. Устранить или минимизировать информационное обеспечение этих организаций через собственные информационные программы.

На начальном этапе конфликта (появления симптомов экстремизма / сепаратизма – терроризма) нужно предпринять активные меры, к примеру: немедленная организация переговоров на локальном, государственном уровне с включением представителей меньшинств, широкой медиатизации по всем техническим средствам распределения информаций, который бы представляли действительное желание властей к переговорам и стремление решения существующих проблем. Действия, которые бы материализовались в конкретных и реальных мерах. К примеру: начать немедленный диалог с представителями меньшинств по решению существующих проблем, приступить к немедленной их реализации и медиатизации мер, предпринятых для этого. В процессе желательно привлечение представителей общественных организаций, неправительственных организаций, представителей локальной, центральных властей, полиции и т.д. Все эти меры должны быть направлены на демонстрацию открытого диалога властей по решению существующих пробле-

мы и предупреждению перехвата инициативы организациями, проповедующими экстремизм / сепаратизм – терроризм, которые бы стремились реализовать эти проблемы насильственными методами.

Чтобы нейтрализовать / минимизировать феномен экстремизма/ сепаратизма – терроризма, должен быть предусмотрен комплекс многогранных – соломоновых –мер политического, экономического, культурно-образовательного, коммуникационного, социального, полицейского и уголовно-пенитенциарного характера. В решении феномена экстремизма / сепаратизма – терроризма считаем все-таки наилучшим методом предотвращения, предупреждения этого путем устранения или минимизации причин и условий его порождения.

Уважение, развитие культуры, традиции, языка, свободное вероисповедание и толерантность, чуткое отношение к проблемам экономического, образовательного, политического характера для всех граждан, проживающих постоянно на территории вне зависимости от национальности и других критериев, должны быть основополагающими для каждого государства, реализация этих общечеловеческих ценностей предотвратит в первую очередь появление условий и причин, порождающих экстремизм / сепаратизм – терроризм.

1. Антонович И.И. Международный опыт профилактики терроризма. Предложения в сфере международного взаимодействия по противодействию распространения идеологии терроризма / Антонович И.И., Особенков О.М., Панкова Л.Н., Щегорцов В.А. – М., Университетская книга, 2010. – 132 с.

2. Карданов Р.Р. Роль судебно-криминалистических экспертиз в антитеррористической деятельности // Доклады Адыгской Черкесской Академии наук. – 2014. – Т. 16. – № 1. – С. 92–96.

3. Нардина, О. В. Общегосударственная антитеррористическая стратегия: культурно-мировоззренческие меры противодействия терроризму / О. В. Нардина // Культура: управление, экономика, право. – 2007. – № 1. – С. 32–36.

Липкан Владимир Анатольевич
доктор юридических наук, доцент,
Глава Института стратегических коммуникаций
Глобальной организации союзнического лидерства

ПРОФИЛАКТИКА ТЕРРОРИЗМА С ПОЗИЦИЙ СТРАТЕГИЧЕСКИХ КОММУНИКАЦИЙ

Проблема стратегирования развития Украины зиждется на манипулятивно созданных и поддерживаемых дихотомических постулатах: Запад и Россия, что изначально располагает Украину в пояс перманентной нестабильности, в том числе делает весьма уязвимой для террористической активности преступных групп и транснациональных корпораций.

В свою очередь, Запад для России топонимически отнесен к вражеской системе, соответственно любые попытки Украины двигаться на Запад приравнивают Украину ко врагу, что также создает предпосылки для коррекции алгоритма управления внутри Украины, не исключая методов терроризма, экстремизма и сепаратизма [1].

Весьма актуальны ныне нарративные исследования, в рамках которых исследуется взаимосвязь между формированием информационного продукта, определенными поведенческими реакциями, формированием мировоззренческих установок и непосредственной деятельностью. В этой связи стоит отметить работы О. Мандзюка, который впервые в рамках научной информационно-правовой доктрины Украины определил понятие и место аналитического нарратива в стратегических коммуникациях, развивает свои идеи на уровне монографических исследований [2-4].

Доминирующая в историографии концепция европоцентризма и оксидентальности может смело интерпретироваться в качестве последовательного воровства (по Дж. Гуди "Похищение истории") Западом достижений других культур, когда Европа не только лишь пренебрегает историей остальной части мира, но и будущим мира, навязывая собственные понятия и периодизацию, систему ценностей и путь развития. В данном ключе оцифровка цифровых архивов несет в себе прямую угрозу: создав виртуальную реальность, архивы могут выступать мощнейшим манипулятивным средством управления социальными системами. Более того, именно это создает прямые предпосылки для одиночного терроризма, поскольку факты фальсификации истории в цифровой реальности станут обыденными, а большинство адептов реального мира не смогут с этим мириться. Таким образом, бомба замедленного действия в виртуальной реальности сработает в реальном мире, одним из методов может выступать терроризм.

Доминирование на данном этапе исторической формации западного стиля мышления и интеллектуальной жизни над остальными регионами мира

приводит к экстраполяции западного понимания и интерпретации истории на весь ход исторических событий. Более того, эта проекция накладывается и на глобальную перспективу, в которой место периферии четко отведены незападным странам, в тому числе и Украине. Именно потому, когда терроризм уносит человеческие жизни в Париже, весь мир окрашивает флагами Франции и свои аккаунты в социальных сетях, подсвечивает здания цветами флагов Франции и т.д., но когда теракты происходят в Украине, то об этом даже никто не говорит. Мир четко поделен на касты, и дальнейшие гомерические попытки постоянного выписывания Украине новых правил «соответствия европейским стандартам» являются ничем иным, как фальшью, помноженной на сознательную деградацию украинской самобытности и самоидентичности.

Вестернизация будущего, как следствие доминирования европоцентризма в мировой традиции историописания, является той моделью, виртуальной реальностью, которую нам навязывают при помощи системы разнообразных нарративов.

Сохранение концепции опоры на этноцентризм при построении национальной идентичности в эпоху глобализации представляется задачей отнюдь не тривиальной, поскольку столкновение цивилизаций выступает органическим элементом развития отдельных этносов, установления доминирования в тех или иных сферах жизнедеятельности, что в целом приводит к перманентной глобальной напряженности и наличию большого количества потенциальных конфликтов, в том числе динамикой терроризма.

В этой связи развитие украинской нации следует интерпретировать в контексте развития всего человечества. Акцент необходимо смещать в сторону того, как единство развития человечества проявилось в украинской культуре, как общие механизмы антитеррористической безопасности имплементированы в украинское пространство безопасности.

Только такая интерпретация может не дать скатиться нашему государству в разряд failed state, поскольку общая сопряженность с мировыми процессами и вовлеченность Украины может служить конструктивным импульсом для собственного развития. Это может служить мощным подспорьем в дискуссиях как с глобалистами, так и с представителями концепций построения национальных государств. Одним из основных критериев эффективности построения государственности в эпоху глобализации угроз выступает формирование общего «знаменателя» ценностей и принципов антитеррористической политики, исключающего разность толкования террористической деятельности в зависимости от стратегий развития каждой отдельно взятой социальной системы.

Причем этот знаменатель должен выступать наименьшим общим знаменателем, ибо каждая национальная культура есть взросшее на той или иной этнической либо национальной благодатной почве семя мировой культуры; в свою очередь, антитеррористическая культура и политика, всеобщая история и всеобщее будущее должны служить общей интерпретационной матрицей

для развития отдельных национальных культур и систем антитеррористической безопасности.

При этом следует избегать *коммеморативных практик*, в рамках которых старое пытаются объединить на новых принципах. Сегодня абсолютно пагубно и деструктивно говорить о борьбе с терроризмом, понимая под ним лишь реакцию на уже совершенный террористический акт.

Новое время предполагает применение новых научных методов, новых подходов и коррелятивно получаемых новых результатов. В этой связи борьба противоположностей в виде позитивистской и неокантианской концепций, номотетического и идеографического знания должна быть интерпретирована в качестве динамики познания и одного из путей выхода на нарративную теорию в современном ее понимании, поскольку современная роль историка уже не сводится к собирательству фактов, а трансформируется в роль морального и культурологического ментора, неся ответственность абсолютно понятно – не за фактологическое изложение о тех или иных событиях и даже не за повествование, а за оценки тех или иных событий и процессов.

Точно в таком же аспекте можно говорить и о нарраторах, ибо сегодняшний объясняющий дискурс многих исторических событий, будучи многоструктурированно изощренным, фактически уводит вообще от самого явления либо исторического факта. Нынче артикуляция проблемы обратно пропорциональна ее действительному пониманию и содержанию.

Навязываемая нарастающая фрагментация знаний, с одновременной дискредитацией самой идеи синтеза, приводит к появлению узкопрофильных специалистов, которые в целом вообще мало понимают роль своих исследований в глобальном мировом процессе развития.

В частности, тенденции фрагментации наблюдаются и в ключевых документах касательно государственной антитеррористической политики. Вместо учета имеющихся наработок по стратегическим коммуникациям [5], теории адаптивных систем, теории терророгенеза чиновники сужают государственную антитеррористическую политику лишь к борьбе с терроризмом, то есть к пресечению уже совершенных террористических актов.

Украина всегда была, есть и будет самобытной страной с собственной идентичностью, в том числе принципами профилактики терроризма, потому конструктивным нам видится привлечение более широких кругов научной общественности к этой теме, вовлечение специалистов из разных отраслей, поскольку терроризм затрагивает все сферы общественных отношений, он влияет на реализацию практически всех национальных интересов.

1. Липкан В. А. Национальная безопасность и негосударственная система безопасности / Липкан В. А. // Угроза международной стабильности : аспекты проблемы. – Братислава, 2013. – С. 90-93.

2. Мандзюк О. А. Стан та перспективи розвитку правового режиму податкової інформації в Україні : монографія / О. А. Мандзюк. – К. : Дорадо-Друк, 2015. – 192 с.

3. Мандзюк О. А. Правове регулювання аналітичної діяльності в Україні : монографія / О. А. Мандзюк, М. Г. Сабіна. – К. : Дорадо-Друк, 2015. – 312 с.

4. Мандзюк О. А. Правовий режим податкової інформації в Україні : монографія / В. А. Ліпкан, О. В. Шепета, О. А. Мандзюк / за заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2015. – 440 с.

5. Стратегічні комунікації : словник / Т. В. Попова, В. А. Ліпкан ; за заг. ред. доктора юрид. наук В. А. Ліпкана. – К. : ФОП Ліпкан О.С., 2016. – 416 с.

Мінченко Сергій Іванович
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИЗМУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В усьому світі на сьогодні проблеми запобігання тероризму мають особливу актуальність. Тому спробуємо визначити деякі важливі та актуальні аспекти діяльності в запобіганні тероризму.

Будь-яка діяльність державних органів вимагає поінформованості, і запобігання тероризму не є винятком. Постає лише питання: де отримувати інформацію про дані факти?

Практика запобіжної діяльності тероризму свідчить про ефективність виявлення та аналізу відомостей з різних інформаційних систем. Така діяльність є основою інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання тероризму, яке охоплює:

- аналіз статистичної інформації про стан терористичної діяльності;
- аналіз статистичної інформації про способи вчинення терористичних актів;
- розробку запобіжних заходів;
- аналіз та синтез інформації, накопиченої в різних обліках правоохоронних органів;
- використання відомостей, що містяться в базах даних інших державних та недержавних органів, установ та організацій;
- використання комунікаційних систем для логічного та технічного об’єднання різних інформаційних ресурсів.

А отже, інформаційне забезпечення є одним із важливих аспектів ефективної запобіжної діяльності тероризму.

Також ефективним діяльнісним заходом запобігання тероризму є міжнародне співробітництво у цій сфері. Ця діяльність здійснюється шляхом вироблення єдиної державної політики щодо запобігання тероризму, оперативного обміну інформацією між державними органами, кримінальним переслідуванням терористів і притягненням їх до відповідальності.

Одним із слабких місць антитерористичної запобіжної діяльності є слабка і неузгоджена координація діяльності спецслужб. Тому потребується постійна робота над удосконаленням механізмів співпраці та укладанням нових міждержавних угод з цього питання.

Окремої уваги заслуговують заходи, спрямовані на виявлення та припинення діяльності фінансової інфраструктури терористичних організацій. Зокрема, позбавлення терористів доступу до фінансів, відстеження й перекриття фінансових джерел у спосіб заморожування активів та унеможливлення фінансових операцій.

Серед важливих заходів із запобігання тероризму є державне забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, а також соціальний захист працівників правоохоронних органів, де важливу роль відіграє розмір їх грошового забезпечення.

Окремої уваги вимагає боротьба з нелегальною міграцією, а саме: поліпшення управління міграційними процесами та посилення юридичної відповідальності як іноземців, так і громадян України за порушення міграційного законодавства.

Важливе значення у запобіжній діяльності тероризму, окрім практичної реалізації комплексу можливих заходів, набуває постійна робота науковців над теоретичними та методологічними засадами запобігання тероризму, розробка рекомендацій для вирішення конкретних завдань, надання пропозицій щодо вдосконалення організаційно-правових та управлінських рішень.

Таким чином, виявляти, припиняти, а тим самим ліквідовувати загрози вчинення терористичних актів можна шляхом використання сукупності різних форм та методів запобіжної діяльності правоохоронних органів, державних та недержавних установ та організацій.

Ващенко Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника
Голуб Вікторія Геннадіївна
інспектор
*(Запорізький навчальний центр
підготовки поліцейських)*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЕКСТРЕМІЗМУ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Трансформація системи цінностей, яка зумовлена процесами модернізації економічної, політичної і культурної сфер суспільства, зачіпає життя населення країни і призводить до ускладнення вже наявних структурних зв’язків,

створює напруженість між людьми різних націй, формуються різного роду опозиційні групи, що йдуть до своєї мети через тероризм і екстремізм.

Вплив різного роду негативних тенденцій в першу чергу зачіпає молодих людей, які при залученні в екстремістські формування мають лише поверхневе уявлення про їх ідеологічну основу, а тому стають легкою «мішенню» для впливу та маніпуляцій.

У цьому контексті важливою задачею сучасної школи є формування гуманістичної особистості, яка визнає ідею толерантності в міжетнічних відносинах. Завданням керівництва загальноосвітніх установ є створення усіх необхідних психолого-педагогічних умов, які сприяють виникненню і підтримці толерантності серед школярів. Цього можна досягти при готовності вчителів та учнів до співпраці та діалогу.

Цей процес є тривалим і непростим. При його проведенні й здійснюється профілактика екстремізму. На початковому етапі педагог повинен забезпечити емоційний комфорт дітям. Крім того, він зобов'язаний прищепити школярам здатність до критичного мислення, самоконтролю та співпраці.

Вміння домовлятися та йти на компроміс, здатність переконати у своїй правоті без створення конфліктної ситуації зближує інтереси учнів різних національностей і виробляє непримиренність до проявів жорстокості й агресії. Таку роботу неодмінно повинна включати в себе прийнята в загальноосвітньому закладі програма. Профілактика екстремізму при цьому буде максимально дієвою.

Існує кілька напрямків, які значно впливають на формування толерантності в молодіжному середовищі, при цьому здійснюється профілактика екстремізму в освітніх установах.

Одним із таких напрямів є організація зустрічей з ветеранами як Великої Вітчизняної, так і локальних війн, учасниками АТО, Збройних Сил, Національної гвардії, працівниками прокуратури, судів, поліції, установ у справах неповнолітніх тощо. Вищеописані заходи профілактики екстремізму будуть найбільш дієвими, якщо до організації подібних заходів підключаться гуртки з художньої творчості та краєзнавчі музеї. Все це матиме значний вплив на інтерес до традицій свого народу, його звичаїв і культури, а також на зміцнення любові до рідного краю.

Для усунення передумов до агресії, жорстокості і національної ворожнечі в загальноосвітніх установах широко використовуються ігри, які є найважливішою сферою життєдіяльності дітей, особливо в молодших класах. Під час гри, разом з мистецтвом, спортом, пізнанням і працею, забезпечуються ті емоційні умови, які ведуть до формування національної свідомості і до вироблення культури міжнаціональних відносин.

У цьому контексті чудово зарекомендували себе народні ігри. Вони є одним з основних засобів, що сприяють вихованню культури спілкування між націями.

Крім того, профілактика екстремізму буде найбільш дієвою при прове-

денні з дітьми різних актів милосердя та інших добрих справ. Зміст даної роботи можна диференціювати за віком учнів. Так, першокласники відвідують театри та музеї, а також знайомляться з фольклором. На даному етапі можуть бути проведені свята з казковими героями. При переході до наступного класу діти вивчають творчість національних письменників і поетів. Також у другому класі організовуються різноманітні заняття та ігри. Школярі втягуються в пошукову роботу і знайомляться з історією своєї малої батьківщини. Такі заходи проводяться на всьому етапі початкової школи. З п'ятого – сьомого класу учні залучаються у нові корисні та цікаві справи. Усі проведені заходи покликані збагатити і розвинути знання дітей про національну культуру і рідний край. Головною в цей період стає діяльність, спрямована на творчий розвиток школярів, а також на виховання у них інтернаціональних і патріотичних почуттів. Одночасно діти знайомляться з традиціями і життям людей інших національностей.

Толерантність у цьому віці формується завдяки усвідомленню себе як суб'єкта культури сім'ї. В цей період діяльність педагога має бути спрямована на формування терпимого і доброзичливого ставлення між дітьми та їх батьками.

Профілактика екстремізму в старших класах здійснюється через проведення уроків народної мудрості, основою яких є різні народні традиції. Наприклад, в ігровій та творчій формі може бути представлена родина: японська, англійська, російська та єврейська. Все це сприяє вивченню дітьми національних свят і традицій іншого народу, його життя й культури.

Почуття міжнародної толерантності неможливе без віротерпимості молодих людей. Згідно з чинною Конституцією, Україна є світською державою. Це говорить про те, що жодна релігія в нашій країні не встановлюється в якості обов'язкової або державної. Крім того, Конституція України стверджує свободу віросповідання. Тобто кожна людина має право вибрати її для себе, а також зайнятися поширенням релігійних та інших переконань.

Для профілактики агресії і жорстокості дітям треба розповідати про різні віросповідання. Тільки в такому випадку у школяра формується доброзичливе ставлення до будь-якого світоглядного підходу, іншого погляду, точки зору.

Веріго Інга Михайлівна
кандидат філологічних наук,
завідувач наукової лабораторії
соціологічного моніторингу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КОНТРОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ ТА ПРОТЕСТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ЗАПОБІГАННЯ ПРОЯВАМ ЕКСТРЕМІЗМУ

Проблема забезпечення національної безпеки є предметом дослідження багатьох галузей знань, у тому числі соціології. Остання звертається до такого явища, як соціальний конфлікт, що негативно відбивається на життєдіяльності нації, ставить під удар саме її існування. Початкова (латентна) фаза соціального конфлікту характеризується зростанням соціальної напруженості. На мікрорівні вона провокує значні структурно-функціональні деформації у вигляді міжособистісної та міжгрупової ворожнечі. Часто соціальна напруженість проявляється у зростанні протестного потенціалу населення. Погано контрольована протестна активність населення може бути використана екстремістськими рухами для досягнення деструктивних цілей.

Сучасний етап соціально-політичної модернізації відзначається протиріччям формування демократичних інститутів та відносин, непослідовністю реформ, призводить до зростання суспільного невдоволення, соціальної напруги. На сьогодні сформовано нові практики активності громадян, причому не тільки конструктивного характеру. Поняття «протесту» охоплює широке коло явищ, соціальний протест є проявом колективного невдоволення, незгоди, наявність протилежних інтересів.

Під протестним потенціалом розуміють наміри (схильність) громадян брати участь у протестних акціях за певних умов. У науковій думці найбільш поширеним є пояснення формування протестного потенціалу через теорію депривації, тобто незадоволеності особистості або певної соціальної групи своїм становищем, почуття «соціальної образи». Протестна активність передбачає реалізацію потенціалу у конкретних поведінкових реакціях, відкриту форму вираження незадоволення й висування вимог щодо змін процесів, що відбуваються у суспільстві. Втілення протестних настроїв в акції протесту означає актуалізацію конфлікту, що відбувається у кілька етапів. На першому спостерігається неявне зростання невдоволення, коли населення ще не усвідомлює повною мірою причин та масштабів негативних змін. На другому етапі відбувається взаємодія носіїв невдоволення, формуються протестні настанови, поки що використовуються непублічні форми висловлення протесту. На третій стадії протестні вимоги концептуалізуються, виокремлюється

актив, чітко усвідомлюється й визначається протилежна сторона конфлікту, формується протестний «контент», що у цілому означає перевищення «порогу толерантності» щодо іншої сторони конфлікту. На четвертій стадії безпосередньо реалізуються акції протесту.

Коли і як відбувається радикалізація протестних настроїв? У теорії відносної депривації важливими для розуміння протесту є психологічні переживання з приводу неузгодженості між очікуваним і бажаним статусом, породженими цією неузгодженістю станом фрустрації, невдоволення, тривожності. Організаційна теорія мобілізації ресурсів розглядає наявні та потенційні ресурси протестного руху і способи їх мобілізації. Ціннісно-орієнтована теорія інтерпретує ціннісні неузгодженості і ціннісні конфлікти між групами як підґрунтя радикалізації протесту. Інформаційне протиборство у глобальній мережі є репрезентацією протесту у реальному просторі, а також ресурсом моделювання громадської думки, впливу на протестні настанови користувачів. Протестна активність, яка реалізується переважно у віртуальному просторі, також має соціальні і політичні наслідки.

Незважаючи на значний обсяг накопиченого теоретичного та емпіричного матеріалу, методологія детальної оцінки та прогнозування протестної активності представлені недостатньо для прийняття своєчасних рішень органами управління. Існуючий інструментарій не дозволяє спрогнозувати характер можливих акцій, їх види, форми поведінки, ініціаторів, активних учасників, кількість учасників, що дозволило б цілеспрямовано діяти у напрямку своєчасного регулювання суспільно-політичної ситуації.

Для аналізу протестної активності представників різних соціальних груп ефективно застосовувати концепції соціальної дії, що дозволяють простежувати її динаміку у суспільстві, що модернізується. Сьогодні прогнозування динаміки протестної активності відбувається переважно на підставі статистичних даних. Це економить час і кошти, проте не є достатнім. До статистичних даних належать лише деякі показники, що детермінують протестну активність. Ряд зовнішніх чинників**,** у тому числі соціальна несправедливість та незахищеність, недовіра до органів державної влади, проблеми виборчих кампаній не відображаються даними статистики, а, відповідно, не враховуються у показниках соціальної напруги та протестної активності. Також вимірювання соціальної напруженості на підставі статистичних даних завжди є ретроспективним, тобто не дозволяє отримати оперативну інформацію про актуальний рівень соціальної напруженості. Не по усіх об'єктах, що цікавлять соціолога, ведеться статистика, доступ до деяких статистичних даних обмежений органами влади або ці дані умисно викривлені чиновниками.

Отже, необхідно систематично аналізувати об'єктивні фактори, що впливають на формування протестного потенціалу: соціально-економічні, політичні та чинники суб'єктивного порядку – настанови, потреби, ціннісні орієнтації, рівень політичної та правової культури. Кожен із цих напрямів вивчення протестного потенціалу передбачає власне методичне забезпечен-

ня. Доцільно розпочинати з досліджень громадської думки на предмет виявлення переважаючих стратегій поведінки громадян в умовах, наприклад, зростаючих кризових явищ в економіці. Домінування стратегії неконвенціональних дій (стратегії «бунту»), тобто готовності до реалізації практик, що не відповідають законним і прийнятним нормам, означає критичний стан протестних настроїв. Експертні опитування, наприклад журналістів, представників законодавчої та виконавчої влади, фокус-групові дослідження з формальними та неформальними лідерами молодіжних та інших рухів. Останній метод доречний саме для отримання даних про мотивацію участі у масових протестах, соціальний портрет ініціатора протесту, перспективи використання легітимних форм вираження невдоволення діями влади тощо. Уся ця інформація може бути використана для діагностики та моделювання різних форм протестної поведінки. Метод спостереження також дозволяє вивчати механізми формування протестного потенціалу. Йдеться про безпосередній особистий контакт з учасниками акцій протесту в момент як санкціонованих подій, так і масових заворушень. Соціологічні технології дослідження протестного потенціалу включають також аналіз ЗМІ, інформаційних ресурсів: тематичних сайтів, порталів та веб-сервісів – форумів, соціальних мереж. Одиницями аналізу можуть виступати теми, тексти, заголовки, фотокартки, що містять заклик до протестних дій, а також фото, відео, тексти, де відображені акції протесту в інших країнах.

Таким чином, для запобігання розповсюдженню екстремістських настанов та настроїв важливим є контроль стану соціальної напруженості, визначення ступеня невдоволення, готовності громадян брати участь в акціях протесту комплексом соціологічних методів.

---

1. Баранова Г.В. Методология и методика измерения социальной напряженности / Баранова Г.В., Фролов В.А. // СоцИс. – № 03. – 2012. – С. 50–65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.isras.ru/files/File/Socis/2012_3/Baranova.pdf

2. Коневская О.Ю. Методологические подходы к изучению протестной активности населения / Коневская О.Ю. // Вопросы современной юриспруденции : матер. Междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск : СибАк, 2015. – № 12(51) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sibac.info/conf/law/lvi/43990

3. Ротман Д.Г. Особенности социологического измерения социальной напряженности / Ротман Д.Г., Филинская Л.В. // Методология, теория и практика социологического анализа современного общества : сб. науч. тр. – Х., 2008. – С. 198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.levada.ru/13-02-2012/opros-na-mitinge-4-fevralya.

Гелемей Микола Олегович
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ

МОЛОДІЖНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ В УКРАЇНІ

Еволюція соціуму завжди супроводжується як позитивними, так і негативними зрушеннями. Нові знання, уміння і технології відкривають численні додаткові можливості для забезпечення потреб індивідів, їх захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз. Водночас багато змін несе явну або приховану небезпеку, яку не всі здатні адекватно оцінити, а тим більше – вчасно виявити, відвернути або нейтралізувати [1].

Стрімкий розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій в останні десятиліття сприяє становленню глобального інформаційного суспільства. Різноманітні соціальні інститути, явища і процеси набувають нових форм, раніше не відомих та не досліджуваних. Це стосується в повній мірі і такого негативного соціального явища, як екстремізм. Масштаби поширення екстремістських ідей останнім часом вражають, адже спрощений доступ до інформаційних ресурсів, нові способи і засоби комунікації дозволяють екстремістам емоційно та інформативно впливати на мільйони людей, залучати їх до своїх акцій, пропагувати свої ідеї, заклики, принципи. Мобільний зв'язок, мультимедіа, комп'ютерні технології перетворили міжособистісну комунікацію на масову, завдяки чому екстремісти отримали доступ до багатотисячної аудиторії.

Екстремізм можна розглядати як усі види діяльності (погляди, установки, почуття, дії, стратегії), які відрізняються від загальноприйнятих [2]. У загальному вигляді екстремізм може бути охарактеризований як схильність до крайніх поглядів і таких самих методів їх реалізації. У більшості випадків під екстремізмом розуміють погляди нетолерантного, нетерпимого характеру, які легітимізують застосування насильства до прихильників інших поглядів, а також діяльність насильницького характеру [3].

Глобалізація, неврегульованість локальних, регіональних і міжнародних конфліктів, фінансово-економічна криза стали надзвичайно поживними середовищами для стрімкого поширення екстремізму, пропаганди екстремістських ідеологій. Екстремістські угруповання, використовуючи новітні технології впливу на свідомість і поведінку людей, маніпулюючи їх потребами та цінностями, намагаються значно розширити свою соціальну базу. Деяким це вдається. Вони знаходять підтримку у населення, котре проживає як всередині держави, так й поза її межами. Громадяни, перебуваючи, як правило, під

ідеологічним впливом, надають екстремістам організаційну, технічну, фінансову чи матеріальну допомогу.

Підкреслюючи вищезазначене, можна констатувати, що в сучасних умовах екстремізм є реальною загрозою для людини, суспільства та держави. Ми переконані, що протидіяти цьому явищу необхідно комплексно, з урахуванням усіх проблем, які існують у соціумі, а також у міждержавних відносинах. Держава має підтримувати контакти з міжнародними організаціями та своїми іноземними партнерами з метою обміну відповідною інформацією та досвідом. Водночас держава не може покладатися суто на зовнішню допомогу в процесі розв'язання внутрішніх проблем і забезпечення національної безпеки.

1. Використання екстремістами мережі інтернет: правові проблеми виявлення та протидії в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ippi.org.ua/sites/default/files/irha.pdf.

2. Coleman P.T. Addressing Extremism / P. Coleman, A. Bartoli [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.tc.columbia.edu/i/a/document\9386_WhitePaper_2_ Extremism_030809.pdf.

3. Сергеев С.А. Исследования экстремизма и радикализма в зарубежных и отечественных социальных науках / С.А. Сергеев // Официальный сайт Казан- ского федерального университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kpfu.ru/docs/F110664239/Statya.Ekstremizm.radikalizm.sokr.bibliograf.pdf.

Титаренко Олексій Олексійович
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу організації наукової роботи
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СТАН ПРОГРАМУВАННЯ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ ТА СЕПАРАТИЗМУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ (за результатами вибіркового аналізу окремих регіональних правоохоронних програм)

За останні майже три роки для України стали притаманні такі явища як тероризм та сепаратизм. На сьогодні в умовах неоголошеної військової агресії Російської Федерації у східних регіонах України, проведення антитерористичної операції та окупації країною-сусідом Автономної Республіки Крим залишається складною ситуація протидії проявам тероризму та сепаратизму в нашій країні. Аналіз наявних статистичних даних Генеральної прокуратури України за 2014–2015 роки та 6 міс. 2016 року щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із сепаратизмом, показує незначну тенденцію до зниження їх проявів на території України (див. гістограма 1) [1].

Гістограма 1

Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із сепаратизмом (за статистичними даними Генеральної прокуратури України)

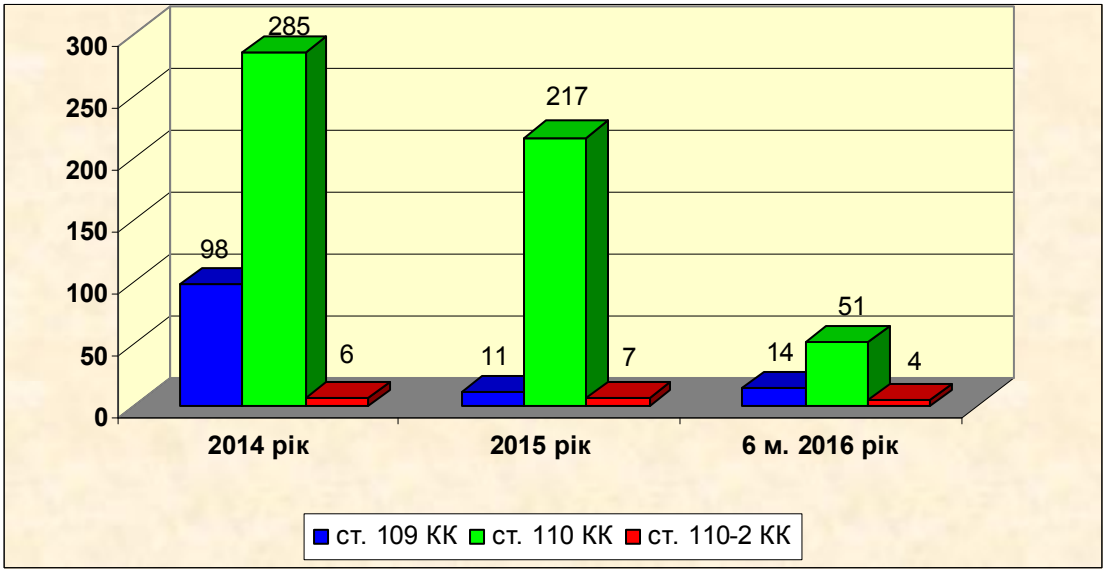

Так, якщо у 2014 році було зареєстровано 382 таких злочини (ст.ст. 109, 110, 110-2 КК України), то вже у 2015 році їх кількість зменшилася до 272 (- 28,8 %).

Що ж до динаміки терористичних злочинів, то ситуація, на відміну від зареєстрованих проявів сепаратизму, виглядає дещо протилежною. Так, за звітний період кількість зареєстрованих терористичних злочинів (ст. ст. 258–258-5 КК України) збільшилася з 2053 (у 2014 році) до 2299 (у 2015 році), що склало + 11,9 %. За 6 міс. 2016 року було зареєстровано 971 такий злочин (див. гістограму 2) [1].

Гістограма 2

Кількість зареєстрованих терористичних злочинів
(ст.ст. 258–258-5 КК)
(за статистичними даними Генеральної прокуратури України)

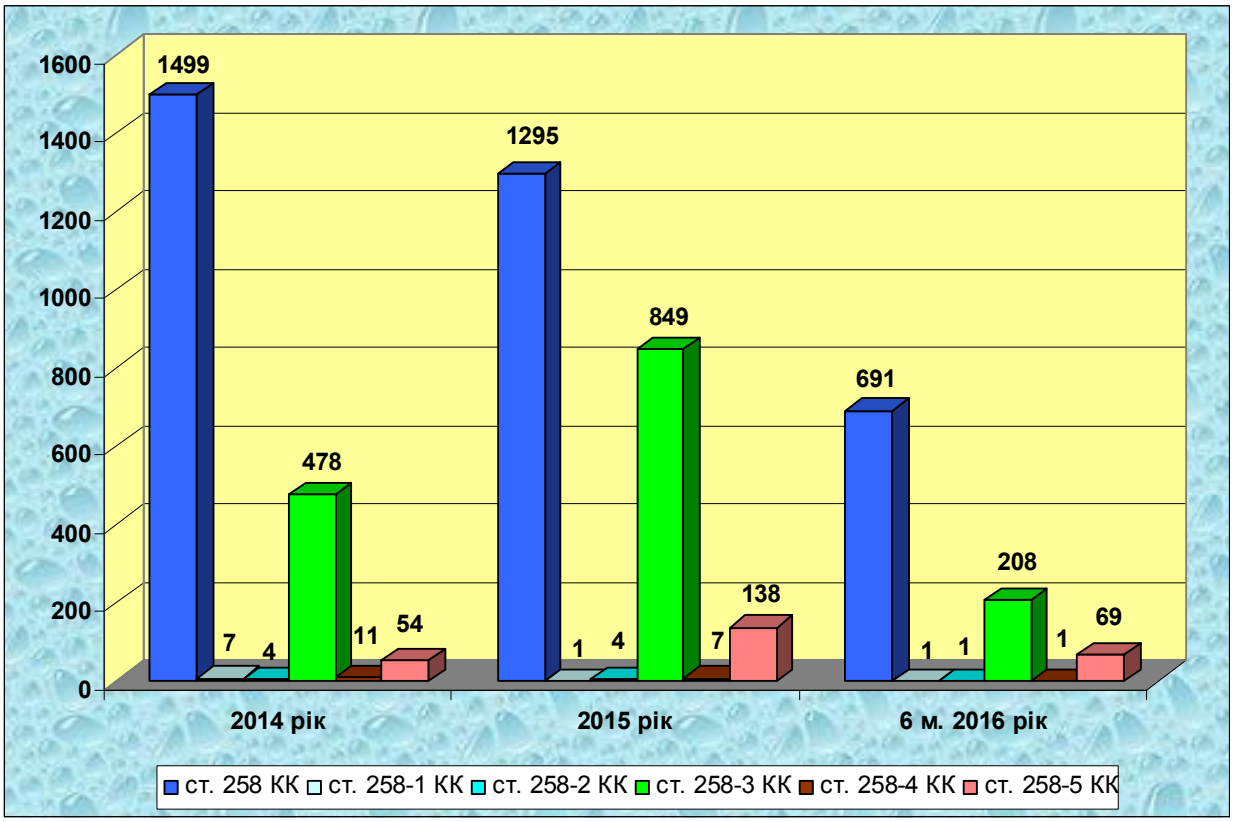

Враховуючи внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці зазначимо, що складна ситуація з протидії злочинам, пов'язаним з проявами сепаратизму та тероризму, спостерігається на території саме прикордонних областей, які межують з Російською Федерацію. Це створює реальну загрозу дестабілізації суспільно-політичної і соціально-економічної ситуації на Сході України. Також одним із чинників, який може вплинути на виникнення терористичних загроз та сепаратистських настроїв, крім інших, є перебування на території прикордонних областей криміногенних елементів із числа біженців та переселенців із Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Враховуючи наведене, слід наголосити на тому, що одним із напрямів підвищення ефективності протидії сепаратизму та тероризму залишається якісне програмування протидії цим явищам на регіональному рівні, що безпосередньо пов'язано з реалізацією державної безпекової політики. Саме вжиття необхідних програмних заходів на регіональному рівні дозволить раціонально акумулювати основні зусилля як спеціальних, так і загальних

суб'єктів, які спрямовані на мінімізацію виникнення ризиків терористичних загроз та проявів сепаратизму, а також зниження ризиків соціально-економічної та політичної дестабілізації в окремому регіоні.

Проведений аналіз діючих регіональних правоохоронних програм прикордонних областей України, які межують з державами – членами ЄС (Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина), Республікою Молдова та Республікою Білорусь, показав, що продовжує існувати практика закріплення в таких програмних документах заходів переважно з протидії торгівлі людьми, нелегальній міграції, контрабанді, тероризму, незаконному обігу зброї та наркотиків, які не є конкретизованими та мають загальний характер, що в подальшому знижує ефективність такої роботи на регіональному рівні. В Чернівецькій області станом на вересень 2016 року взагалі відсутня чинна оновлена програма профілактики правопорушень в регіоні на 2016–2020 роки. Щодо програмування заходів, спрямованих на протидію проявам тероризму та сепаратизму в прикордонних регіонах, то слід зазначити, що в правоохоронних програмах Закарпатської та Чернігівської областей на 2016–2020 роки вони взагалі не передбачені [2; 3], хоча поодинокі факти вчинення злочинів за ст.ст. 258, 258-2, 258-3 КК України протягом 2013–2015 років були зафіксовані [4]. І це при тому, що для цих областей СБУ встановлено синій (потенційна загроза) та жовтий (ймовірна загроза) рівні терористичної загрози* [5].

Зазначимо, що окремі програми протидії тероризму передбачені, наприклад, у таких прикордонних областях: Волинська (синій рівень), Львівська (синій рівень), Харківська (жовтий рівень) [7–9]. В більшості областей заходи, спрямовані на протидію проявам тероризму, передбачені в обласних правоохоронних програмах. Проте на сьогодні є випадки, коли в окремих регіонах ще не прийнято нові програми забезпечення публічної безпеки (або профілактики правопорушень), що може свідчити про неналежний стан програмування протидії проявам тероризму та сепаратизму. Зокрема, мова йде про Дніпропетровську, Запорізьку, Чернівецьку області. Станом на жовтень 2016 року в цих областях ще розробляються відповідні правоохоронні (безпекові) програми.

На нашу думку, враховуючи реалії сьогодення, заходи з протидії проявам тероризму та сепаратизму бажано в обов'язковому порядку передбачати в окремих регіональних програмах або як складову в правоохоронних (безпе-

---

* *Червоний рівень* (реальна загроза) встановлено для Донецької та Луганської областей і Криму.

Жовтий, який означає ймовірну загрозу, – для Запорізької, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей.

Синій рівень (потенційна загроза) – в Дніпропетровській, Закарпатській, Рівненській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Київській областях та Києві.

Сірий рівень, який позначає можливу загрозу, встановлений для Вінницької, Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської та Тернопільської областей.

Рівні загрози встановлено через загострення на адмінкордоні з Кримом і в зоні АТО [6].

ковх) програмах тих областей, для яких СБУ встановило червоний, жовтий та синій рівні терористичної загрози.

Метою як окремих регіональних програм у сфері протидії тероризму та сепаратизму, так і правоохоронних (безпекових) програм, із відповідною складовою, буде забезпечення ефективної реалізації державної політики в цих сферах шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на посилення захисту життя та здоров'я людей, публічної безпеки, охорони особливо важливих об'єктів та забезпечення протидії терористичній та сепаратистській діяльності, мінімізація їх наслідків.

Такі регіональні програми мають велике превентивне значення та будуть спрямовані на таке:

- покращення ефективності заходів щодо виявлення та усунення причин і умов, що сприяють виникненню і поширенню терористичної діяльності на території області з підвищеним рівнем вчинення терористичних актів та сепаратистських проявів;

- підвищення якості проведення заходів щодо виявлення, попередження і припинення дій осіб та організацій, спрямованих на підготовку і вчинення злочинів терористичного характеру, а також пов'язаних із сепаратизмом та сприяння такій діяльності;

- проведення заходів стосовно протидії поширенню ідеології тероризму, сепаратизму в активній інформаційно-пропагандистській формі роботи;

- чітка координація заходів, що здійснюються суб'єктами боротьби з тероризмом у взаємодії з місцевими органами виконавчої влади, місцевими органами самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, спрямованих на своєчасне реагування на загрози терористичного та диверсійного характеру;

- підвищення рівня готовності сил і засобів, що залучаються координаційною групою Антитерористичного центру при УСБУ в областях до проведення антитерористичних заходів;

- удосконалення антитерористичного захисту та безпеки важливих об'єктів, місць масового перебування людей та критичної інфраструктури великих місць і області, їхньої захищеності від диверсійних та терористичних посягань;

- належний рівень інформаційно-аналітичного забезпечення та матеріально-технічного оснащення заходів щодо реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом.

---

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (2014–2015 роки, 6 міс. 2016 року) // Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

2. Програма профілактики злочинності на території Закарпатської області на 2016–2020 роки, затверджена рішенням Закарпатської обласної ради від 28.07.2016 № 400 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakarpat-rada.gov.ua/normatyvni-dokumenty/rishennya-rady/vii-sklykannya/4-sesiya-i-zasidannya-28-07-2016.

3. Програма профілактики правопорушень у Чернігівській області на 2016–2020 роки, затверджена рішенням Чернігівської обласної ради від 29.08.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cg.gov.ua/docs/1/2016/09/469837.doc.

4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2015 роки в Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zak.gp.gov.ua/ua/zakdoc.html; Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2014–2015 роки в Чернігівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chrg.gp.gov.ua/ua/stat_infoc.html.

5. Служба безпеки встановила рівні терористичної загрози для регіонів України від 12 серпня 2016 року / Офіційний веб-сайт Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/1614#sthash.Aw2oLjGt.dpbs.

6. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків : постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248852549.

7. Обласна Програма протидії тероризму на 2015–2016 роки, затверджена рішенням Волинської обласної ради від 20.03.2015 р. № 34/10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volynrada.gov.ua/session/34/10-0.

8. Програма протидії тероризму у Львівській області, затверджена рішенням Львівської обласної ради від 01.03.2016 № 103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oblrada.lviv.ua/архів_ініціатив_466cms.htm.

9. Програма протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2016 рік, затверджена рішенням Харківської обласної ради від 19 квітня 2016 року № 104-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oblrada.kharkov.ua/ua/programa-protidiji-teroristichnij-diyalnosti-na-teritoriji-kharkivskoji-oblasti-na-2016-rik/15314-normativni-dokumenti.

Політова Анна Сергіївна
кандидат юридичних наук
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судових експертиз
Донецького юридичного
інституту МВС України

АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПРОЕКТІВ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ

Розглядаючи концептуальні основи методики розслідування екстремістської діяльності, В. І. Бояров зазначає, що глобальна економічна криза, в умовах якої знаходиться більшість країн світу, загрожує світовому співтовариству розповсюдженням расизму, ксенофобії, ескалацією нетолерантності і в цілому – вибухом екстремістських настроїв у суспільстві, а отже й збільшенням у світі злочинів, які є проявом екстремізму [1, с. 23]. Можна погодитися з його думкою, що не стоїть осторонь від зазначених процесів і наша країна, де поширення екстремізму пов’язано з економічною і політичною кризою, існуванням в Україні багатьох соціальних груп, які відрізняються

між собою за національністю, расовою, регіональною належністю та іншими ознаками [1, с. 23].

Д.С. Савочкін ще у 2010 році зазначав, що на території України нараховується близько десяти екстремістських організацій. Одними з найрадикальніших є партійна організація кримських татар Автономної Республіки Крим «Адалят», правова громадсько-політична організація «Братство», воєнізоване формування «Варта», екстремістська група лівого толку «Революційна військова рада України», націоналістична воєнізована організація правого толку «УНА-УНСО» та ін. [2, с. 23]. І це говорить про актуальність протидії екстремізму в Україні.

Про актуальність проблеми протидії екстремізму говорить і збільшення кількості екстремістів протягом останніх трьох років. Так, наприклад, лише протягом 2014 року зафіксовано 1980 екстремів [3, с. 8].

Рис. 1. Рівень екстремізму в Україні та у регіонах у 2014 році[1]

Перш ніж зробити аналіз проектів Законів України щодо протидії екстремізму, слід зазначити, що у міжнародному праві екстремізм уперше визначено в Шанхайській конвенції з питань боротьби з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом. Відповідно до Конвенції, під екстремізмом необхідно розуміти певне діяння, спрямоване на насильницьке захоплення влади чи насиль-

[1] Екстремізм в Україні – 2014: прояви, тенденції, прогнози (результати дослідження) / Український інститут дослідження екстремізму. – К., 2015. – 37 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uire.org.ua/doslidzhennya/rezultati-doslidzhennya-ekstremizm-v-ukrayini-2014-proyavi-tendentsiyi-prognozi/

ницьке її утримання, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави або насильницьке посягання на громадську безпеку, у тому числі організація із зазначеною метою незаконних збройних формувань та участь у них [4, с. 202].

Аналіз проектів нормативно-правових актів за 2013–2016 роки показав, що у Верховній Раді України народними депутатами було зареєстровано лише 2 проекти, які торкалися питань екстремізму, зокрема: Проект Закону про протидію екстремізму (реєстр. № 3718 від 02.12.2013) та Проект Постанови про деякі заходи щодо попередження екстремізму та сепаратизму в Україні (реєстр. № 4792 від 29.04.2014). Обидва ці проекти не були включені до порядку денного та відкликані ініціаторами законопроекту.

Також слід зазначити, що законопроекти, що мали врегулювати заходи з протидії екстремізму, подані на розгляд Верховної Ради України протягом 2002–2011 рр. (№ 1154 за 2002 р. «Про протидію політичному екстремізму», автор – народний депутат України О. Волков; № 4010 за 2007 р. «Про протидію екстремізму», автор – народний депутат України О. Антіпов; № 9156 за 2011 р. «Про протидію екстремізму», автор – народний депутат України В. Колесніченко), також були відхилені парламентом.

Що стосується Проекту Постанови про деякі заходи щодо попередження екстремізму та сепаратизму в Україні (реєстр. № 4792 від 29.04.2014), то у ньому пропонувалося:

«…1. Заборонити розміщення на будівлях державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також публічне використання фізичними особами державних символів Російської Федерації, невизнаних республік або георгіївських стрічок.

2. Вчинення дій, передбачених пунктом 1 цієї Постанови, визнається проявом екстремізму та сепаратизму і тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену статтями 109, 110 та 111 Кримінального кодексу України.

3. Дія пунктів 1 та 2 цієї Постанови не поширюється на осіб, які використовують символіку Російської Федерації під час проведення спортивних та культурно-мистецьких заходів, не пов’язаних з акціями протесту» [5].

Отже, виходячи із змісту проекту Постанови, дії особи, яка розміщує на будівлях державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також публічно використовує державні символи Російської Федерації, невизнаних республік або георгіївських стрічок, за винятком, осіб, які використовують символіку Російської Федерації під час проведення спортивних та культурно-мистецьких заходів, не пов’язаних з акціями протесту, слід кваліфікувати за ст. 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» та ст. 111 «Державна зрада» Кримінального кодексу України.

Разом з тим, виходячи із змісту проекту Постанови, не є зрозумілим, які дії відносяться до екстремізму, а які до сепаратизму.

Цікавим є Проект Закону про протидію екстремізму (реєстр. № 3718 від 02.12.2013). За своєю структурою законопроект складався із 7 розділів, зокрема:

Розділ 1. Загальні положення – визначено загальні поняття; загальні засади та основні принципи протидії екстремізму; свободу слова та мирних зібрань.

Розділ 2. Види та форми екстремістської діяльності – встановлено види та форми екстремістської діяльності.

Розділ 3. Протидія екстремізму – сформульовано основні напрями протидії екстремізму; визначено суб'єкти, які здійснюють протидію екстремізму, та способи протидії; окреслено профілактичні заходи, підстави визнання матеріалів екстремістськими тощо.

Розділ 4. Відповідальність за здійснення екстремістської діяльності.

Розділ 5. Контроль та нагляд за законністю протидії екстремізму.

Розділ 6. Міжнародне співробітництво у сфері протидії екстремізму.

Розділ 7. Прикінцеві положення [5].

У зазначеному законопроекті під екстремізмом розуміється діяльність фізичної особи або (та) юридичної особи, або (та) об'єднання громадян чи їхні публічні заклики або (та) підбурювання, які спрямовані на насильницьке захоплення або утримання влади чи незаконне втручання в діяльність органів влади, посягання на основи конституційного ладу та національної безпеки, порушення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, яка є наслідком несприйняття правових норм чи інших правил поведінки (соціальних норм) [5].

Проте, на наш погляд, запропоноване визначення екстремізму не охоплює усі суспільно небезпечні діяння, які можуть відповідно до КК України умовно належати до екстремісткою діяльності.

Так, зокрема, злочини з ознаками екстремізму визначено у ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», злочини проти виборчих прав громадян України (ст.ст. 157–159-1), ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», злочини проти свободи віросповідання (ст.ст. 179–181 КК України), якщо вони вчинюються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України). Крім того, до цієї групи злочинів також належать визначені у ст. 263 «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами», ст. 296 «Хуліганство» та ст. 258–258-5 КК України.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, є вкрай необхідним розроблення законодавчого акту протидії екстремізму (Закон України «Про протидію екстремістській діяльності») з метою розбудови єдиного понятійного апарату

системи протидії екстремістській діяльності. Це дозолить сформувати в Україні єдиний підхід різних державних органів, інститутів громадянського суспільства до розуміння сутності й змісту екстремізму як загрози правам людини та національній безпеці, його взаємозв'язку із соціальними суперечностями та конфліктами, ролі в цьому комплексі зовнішніх та внутрішніх чинників.

1. Бояров В.І. Щодо концептуальних засад (основ) методики розслідування кримінально-караних проявів екстремістської діяльності / В.І. Бояров // Вісник Академії адвокатури України : наук. журн. – 2016. – Т. 13. – № 1 (35). – С. 23–34.

2. Савочкін Д.С. Актуальні питання розбудови системи протидії екстремізму в Україні / Д.С. Савочкін // Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 2. – С. 200–207 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/nvdduvs/2010_ 2/Savochkin. pdf.

3. Екстремізм в Україні – 2014: прояви, тенденції, прогнози (результати дослідження) / Український інститут дослідження екстремізму. – К., 2015. – 37 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uire.org.ua/doslidzhennya/rezultati-doslidzhennya-ekstremizm-v-ukrayini-2014-proyavi-tendentsiyi-prognozi/.

4. Міжнародна поліцейська енциклопедія : в 10 т. – К. : Атіка, 2007. – Т. 4.

5. Проект Постанови про деякі заходи щодо попередження екстремізму та сепаратизму в Україні (реєстр. № 4792 від 29.04.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50802.

6. Проект Закону про протидію екстремізму (реєстр. № 3718 від 02.12.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49227.

УДОСКОНАЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

Velişcu Viorel
profesor at the Police Academy
„Alenadru Ioan Cuza", Bucharest, Romania

REACTIONS OF THE MEMBER STATES OF THE EUROPEAN UNION TO REFUGEE CRISISME

Віорел Веліску
доктор філософії, професор Поліцейської академії
«Олександра Іону Куза», Бухарест, Румунія

РЕАКЦІЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА КРИЗУ БІЖЕНЦІВ

Поглиблення кризи біженців і особливо епізод в квітні 2015 року (потоплення судна з сирійськими біженцями в Італії) спонукало лідерів ЄС приймати активні заходи щодо вирішення цієї проблеми. Ми не можемо побачити масштаб цієї безпрецедентної кризи в історії післявоєнної Європи. Всі європейські лідери знають, що ця проблема є спільною і не може бути вирішена за допомогою ізольованих і неузгоджених дій. Колючим дротом, силами безпеки, розміщених на кордонах не можна зупинити потоку біженців, який витікає щодня на старому континенті. Це було повністю доведено діями балканських країн, незважаючи на ці заходи не тільки вдалося виграти короткий перепочинок. Рішення повинні вийти з наднаціонального регулювання.

The deepening refugee crisis and especially the episode from April 2015 (the sinking carrying Syrian refugees in Italy) prompted EU leaders to pass the adoption of active initiatives to resolve this problem.

We cannot see the size of this unprecedented crisis in the history of postwar Europe. In less than a year the crisis put on fire the authorities in many countries. From Paris to Ankara from London to Athens, European authorities are trying to find fast and especially efficient solutions. All European leaders are aware that this problem is a common one and cannot be solved through isolated and uncoordinated actions. Barbed wire fences, security forces placed at the borders cannot stop the tide of refugees flowing out daily on the old continent. This fact has been fully proved by Balkan countries actions, despite these measures have not

only managed to win a short reprieve. The solutions should appear from supranational arrangement. Only in this way could prevent a "ping-pong" with refugees. Schengen and Dublin arrangements have proven their inefficiency in this matter, so efforts should be channeled towards creating a framework compatible with the size of the problem. It's not easy, however, much of the continent to sit at the negotiating table.

At the same time, it must not forget the contribution or rather, lack of contribution of the international community. Refugees are not just Europe's problem, they are everyone`s problem. Therefore is it necessary to identify means by which other states may contribute to the improvement of their present situation.

Thus, on a proposal from the Italian Prime Minister, Matteo Renzi, a meeting of the European Commission has developed a 10 point plan aimed to provide the necessary tools to contain the crisis. The meeting from Luxembourg on April 20 reached the following conclusions[1]:

- Strengthening Frontex joint operations in the Mediterranean, Triton and Poseidon respectively, by increasing financial resources and staffing levels.
- Also widening their area of operation, which will allow an extended intervention in the mandate of Frontex.
- A systematic effort to destroy and capture vessels used by those dealing with trafficking of immigrants.
- Europol, Frontex, EASO and Eurojust will conduct joint meetings to work closer together to gather information on the mode of operation of guides and to investigate their activities.
- EASO will send teams in Italy and Greece for processing asylum applications with the authorities of those countries.
- Member States will ensure fingerprinting for all immigrants.
- The possibility of establishing a mechanism for emergency relocation.
- Coordinate a EU pilot project of voluntary in order to ensure living conditions for people who need protection.
- Establish a new program of fast return of illegal immigrants coordinated by Frontex.
- Conclusion of an engagement with Libya's neighboring countries to conduct joint actions.
- Conduct of immigration liaison officers in key third countries to gather information on migration flows and to strengthen the role of EU delegations.

EU response did not stop there. On 18 May 2015, the European authorities have decided to launch a new operation to secure the border with the operations control center in Rome, called EU Nafvor Med, under the command of Admiral Italian Enrico Credendino. It has the task to strive systematic efforts to identify and

[1] European Commission, Joint Foreign and Home Affairs Council: Ten point action plan on migration, Luxembourg, 20 aprilie 2015.

capture the ships used by immigrants guides[1]. In the first phase of the operation, launched on 22 June, the forces involved were focused on naval surveillance for detecting boats smugglers and traffickers monitoring modes of operation of Libyans in Libya. The second phase, called "Sophia Operation" began in October and aimed at hindering the actions of smugglers by searching, seizing and diverting boats of refugees to international waters. The operation uses six warships Italian aircraft carrier Cavour coordinated EU (France, UK, Germany, Spain, Belgium and Slovenia)[2]. The European Union aims to increase EU NAVFOR Med capabilities so that a third phase of the operation would include patrols in Libyan waters, in order to capture and dispose of the vessels used by smugglers. At the same time, land operations from Libya have been proposed to destroy boats used by traffickers, but this kind of action would require ONU approval or consent of the Libyan government.

1. European Agenda for Migration

In April 2015, German Chancellor Angela Merkel proposed a new quota system to distribute asylum seekers outside EU Member States. Thus was born the European Agenda for Migration, document created by the European Commission in order to identify solutions to the current crisis.

This document discusses the terms of relocation and resettlement fundamentals for the new EU strategy. As defined by the Commission, "relocation" means a distribution between Member States of persons in need of international protection obvious. On the other hand, the term "resettlement" means the transfer of displaced persons individual who really need international protection, with the cooperation of United Nations High Commissioner for Refugees and in accordance with country resettlement, from a third country in a Member State, in which case these will be granted residency and other rights comparable to those granted to a beneficiary of international protection[3].

According to the agenda, distribution will be based on objective criteria, quantifiable and verifiable which reflect Member States' capacity to absorb and integrate refugees. These criteria will circumscribe the following:

-Population size (40%), because it reflects the ability to absorb a certain number of refugees;

-Total PIB (40%), which reflects the economic power of a country and is also an indicator for an economy's ability to absorb and integrate refugees;

-The average number of asylum applications and the number of resettled refugees per 1 million inhabitants in 2010-2014 period (10%), element which reflects the efforts of Member States in the recent past;

[1] James Kanter, E.U. Agrees to Naval Intervention on Migrant Smugglers, The New York Times, 28 noiembrie 2015.

[2] James Reynolds, Migrant crisis: EU to begin seizing smugglers' boats, BBC News, 7 octobrie 2015.

[3] European Commission, An European Agenda on Migration, 13 mai 2015, p. 19.

-The unemployment rate (10%) because it is an indicator reflecting the ability to integrate refugees.

Also, how will be distributed the refugees in each Member State will depend on the specific situation at the time of implementation procedures. The document also provides that the host state will be the one who will have the responsibility for examining asylum applications submitted by people relocated or resettled.

The European Commission is committed to providing Member States with a relocation plan. This will be caught in all EU members and associated countries will be invited to participate in the common effort. Relocation plan is going to be based on the percentages set by the European Commission for each member. It will consist initially of a single European commitment for 20,000 places for relocation and resettlement. For its implementation, the European Commission will allocate from its budget $ 50 million in 2015 and 2016.

Priority regions for resettlement will include North Africa, the Middle East and the Horn of Africa, focusing on countries where programs are implemented for regional development and protection. European authorities desire is to establish close ties with these international programs.

At the same time, it will focus on cooperation with the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) and other relevant organizations and specialists within them will be called to help implement the program in accordance with current practice (identification, transmission, transfer, etc.). It must pay attention to the practical involvement of the European Asylum Support Office. However, each Member State will remain responsible for individual admission decisions.

The European Commission has not forgotten the related items that may arise in case of relocation of people. For example, there is a risk of secondary movements of implicated migrants. This can be prevented by obtaining guarantees in the sense that those resettled will have to give consent to remain in the host country for a period of at least 5 years immediately informing the authorities about a possible move to another Member. This kind of action will void to gain legal status in another Member State or to gain access to social rights. Identification and return of persons who do not comply with such an agreement is already possible in accordance with the regulations of the EU.

The Commission, in cooperation with Member States and relevant organizations will develop additional tools for the practical application of those measures.

This strategy could not be implemented in the summer of 2015, but subsequent events have prompted European authorities to rethink this idea to a larger scale, in accordance with the realities of the second half of year.

2. Discussion and inconsistencies between Member States on this issue

Crisis escalating during the summer of 2015, determined the leaders of Germany, Italy and France to apply in September, a compromise whereby the responsibility for the resettlement of migrants to be shared between EU states.

A first solution to this was, in fact, the reiteration of the idea of the European Agenda for Migration born in the spring of the same year. European Commission President Jean-Claude Juncker has proposed distributing 160,000 asylum seekers in the EU States under a new quota system which were to be determined later. Moreover, Jean Asselborn, Foreign Minister of Luxembourg, called for the establishment of a European Agency for Refugees, which would have the power to investigate if each EU member state apply the same standards for granting asylum to refugees. This initiative has been criticized. The most vehement dissenters was Hungarian Prime Minister Viktor Orban, whose name is connected to many actions criticized by European public opinion and more than that. He said that Europe should expect tens millions of immigrants, and that the proposed system would be ineffective. Orban's reaction determined the Foreign Minister of Germany to take into consideration, in case of rejection by some member countries of the system proposed by the European Commission, the possibility of using the instrument of qualified majority for the adoption of the new mechanism[1].

During a debate, leaders of the Visegrad Group (the Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia) said in a September meeting in Prague, they will not accept mandatory quotas for redistributing refugees in the long term. Secretary Czech Government European Affairs declared that "where two or three thousand people who do not want to be here, are forced to live in the Czech Republic is fair to assume that they will leave anyway the country. Quotas imposed for redistributing refugees are unfair, you cannot move from here to beyond out like cattle ". In accordance with the previously declared by the Czech Minister of Interior, Milan Chovanec since 2 September 2015 the Czech Republic has granted asylum to every Syrian caught by the police, despite regulations Dublin Regulation, but from1,300 detained until 9 September only 60 decided to ask asylum in the Czech Republic, the other continuing his trip to Germany or elsewhere. Czech President Miloš Zeman said that refugees from Ukraine, fleeing the war in Donbass, should be also included in the quota of immigrants[6]. In November 2015, the Czech Republic initiated a program of medical assessment of Syrian refugees arriving in Jordan (400 in total). Under the program, children seriously ill were selected for treatment in the best medical facilities in the country, their families, giving them the possibility to obtain asylum if clearly pledged to remain in the country. However, when the first three families were transported to Prague, one of them immediately ran in Germany. Czech Prime Minister Bohuslav Sobotka said that this episode points out that the quota system will not work[2].

In case of Western countries, the reaction was different. On 7 September, France has announced it will accept 24,000 asylum seekers over two years. In turn, Britain announced that it would receive up to 20,000 refugees, primarily vulnerable

[1] Steve Goode, Eastern European countries may be forced accept quotas for migrants, The Daily Telegraph, 18 septembrie 2015.

[2] Milos Poborsky, Ukrainian refugees should be among voluntarily accepted – Zeman, ČTK, 17 septembrie 2015.

children and orphans from camps of Jordan, Lebanon and Turkey[1], while Germany has promised to allocate $ 6.7 billion to cope refugee crisis. However, at the same date, 7 September 2015, both Austria and Germany have warned that they will not be able to keep up with the current pace of influx and that a first step should be slowing it[2].

On 22 September, the Juncker`s idea materialized and interior ministers Union European, in a meeting in the Council of Justice and Home Affairs approved a plan to redistribute a number of 120,000 asylum seekers from states from ' first line ", respectively Italy, Greece and Hungary to all the other EU countries (except Denmark, Ireland and Britain which enjoyed a different status). The relocation plan would apply to asylum seekers who "justifies unmistakably need international protection" (eg Syrians, Eritreans and Iraqis). This measure would benefit 15,600 refugees in Italy, 50,400 in Greece and 54,000 in Hungary, will be distributed to EU member states on the basis of quotas taking into account the size of the economy and population of each state, and the average number of asylum applications. The decision was taken by majority vote, the Czech Republic, Hungary, Romania and Slovakia voting against and Finland abstaining. While Hungary voted against the plan to relocate those 54,000 asylum seekers will not be relocated for the moment and the quota is going to be redistributed in Italy and Greece one year after decision entry. The document also stipulated that the host country will receive 6,000 euros for each refugee received[3]. After deciding Slovak Prime Minister Robert Fico has threatened legal action against compulsory quotas of refugees set by the EU, at the European Court of Justice Luxembourg[4]. The first result of this measure materialized on 9 October, when the first 20 asylum seekers from Eritrea were moved by plane from Italy to Sweden, not before being fingerprinted in Italy, as the first member country where there has been a demand asylum[5].

On 25 October, the leaders of Greece and other countries located along the Balkan route to the richer countries of Western Europe, including Germany, have agreed to set up camps with a capacity of 100,000 refugees, an approach supported by Chancellor Angela Merkel.

Terrorist attacks from Paris at the beginning of November 2015 have scaled debate on the refugee crisis. Thus, Minister for European Affairs of Poland, Konrad Szymanski, said he sees no possibility of adopting the quota system set by

[1] Angus Robertson, UK to accept 20,000 refugees from Syria by 2020, BBC, 7 septembrie 2015.

[8] Holly Yan , Arwa Damon , Migrant crisis:More troubles in Hungary as Austria, Germany near tipping point, CNN, 7 septembrie 2015.

[9] Consiliul European, Justice and Home Affairs Council, 22 septembrie 2015.

[10] Ian Traynor, EU braces for turbulent summit after divisive deal on refugee quotas, The Guardian, 23 septembrie 2015.

[5] Elisabetta Povoledo, Italy Sends Eritreans to Sweden as E.U. Migrant Relocations Begin, The New York Times, 10 octombrie 2015.

the EU for the resettlement of refugees saying: "We accept refugees if we have security guarantees"[1]. The attacks in the capital of France led European officials, especially German officials to reassess their position on EU policy on immigrants, especially in light of the ongoing crisis. Many German politicians have expressed the view that a higher level of control required and did not hesitate to criticize the stance of German Chancellor Angela Merkel. The reply came from German Vice Chancellor Sigmar Gabriel, who defended the government's position and stressed that a lot of refugees fleeing terrorism.

Since the begginig of October, the Frontex Agency established on the Lesbos Island, from Greece, mixed centers that are designed to ensure processing of asylum applications and deportation of persons that are incompatible with refugee status. About the name Frontex is the EU proposal in December 2015 that it wants to take responsibility for security of border areas subjected to high pressures due to the large number of refugees. These points would be embedded in Frontex operations ongoing.

In 11-12 November 2015 period, began the Summit on migration issues in Valletta, Malta. Here discussions were held between European leaders and the African about refugee crisis on the old continent. Summit was materialized by signing an agreement to create an emergency fund in order to help the development of African countries and to encourage these countries to take back immigrants who have arrived in Europe. Fund involves an aid of 1.8 billion euros, and other development assistance of about 20 billion euros every year. European leaders also promised measures to improve the social and economic situation of the countries in the Horn of Africa, the Sahel, Lake Chad and other parts of Africa, with the ultimate aim of reducing the flow of refugees[2].

3. The crisis effects on Schengen and Dublin Regulations

Under the Dublin Regulation, an applicant must apply for asylum in the first EU country they entered, and, assuming that cross borders into another country, after being fingerprinted, it can be returned to the first country. Since most asylum seekers trying to go to Germany or Sweden by other EU countries in order to apply for asylum there, and that 22 EU countries form the borders with other Schengen states, in which case are removed controls internal borders, the implementation of the Dublin Regulation has become increasingly more difficult to end the first half of 2015. Consequently, some countries allow asylum seekers to transit their territories and others have waived the right to return them back or resumed Schengen border controls to prevent them from entering. Examples of this kind are extremely numerous and enlightening.

Hungarian system for processing today`s applications was overwhelmed by

[12] Kacper Pempel, Poland says cannot take migrants under EU quotas without guarantees after Paris attacks, Reuters, 14 noiembrie 2015

[13]Herman Grech, Live commentary: Valletta summit – the final day, Times of Malta, 12 noiembrie 2015

their number and, as of June 23, 2015, Hungary had ceased to take back its applicants who passed later in other EU countries and were detained there[1].

On 24 August 2015 in accordance with Article 17 of the Dublin Regulation III, Germany decided to suspend the general procedure regarding Syrian refugees and decided to process asylum applications directly. The change in asylum policy of Germany and Angela Merkel's statement that "there is no legal limit to the number of refugees", caused large numbers of immigrants to move to Central European states.

Meanwhile, Austria allowed unimpeded passage of immigrants from Hungary to Germany through its own territory[2]. This measure was maintained for only a few weeks since Austria in early September announced it would phase out special measures which have allowed tens of thousands of migrants to cross its territory and will reinstate the Dublin Regulation[3]. Thus, on 14 September, Austria established border controls with Hungary. The Austrian border by deploying secure not only police officers but also military units.

Germany, established temporary controls at the borders which are along its border with Austria in order to "limit the current entries" and "return to regular procedures when people enter the country," according to German Minister of the Interior, Thomas de Maiziere.

The Czech Republic responded by increasing police presence on the border with Austria in order to be able to react if the immigrants in Austria would try to reach Germany via the Czech Republic. Czech police has not established effective control at the border such as Germany, but ordered random checks of vehicles and trains on Czech territory under the border, efforts backed by trucks and helicopters patrolling having. There were policemen stationed on Czech territory of Austria in order to alert national authorities where a large number of refugees would head to the Austro-Czech borders.

The Nordic countries were not exempted from the need for taking measures contrary to the Schengen Agreement. Thus, between 9 and 10 September Denmark closed railway lines in Germany, after hundreds of migrants have refused to be registered in the country as asylum seekers and insisted to continue their trip to Sweden.

All these actions have demonstrated that communication systems cannot fully meet the requirements of a crisis and as necessary, based on experience, to proceed to the identification of new tools to be made available to European states and beyond.

---

[14] Krisztina Than, Defying EU, Hungary suspends rules on asylum seekers, Reuters, 23 iunie 2015.

[2] Virginia Oblak, The Latest: Merkel says no legal limit to refugee numbers, KVOA, 12 septembrie 2015.

[3] James Reynolds, Migrant crisis: Austria 'to end emergency migrant measures, BBC News, 7 septembrie 2015.

4. **International reactions**

It is obvious that the issue Europe is facing right now is not just a matter that should be limited to the UE state members capacity of answering. The dimensions of EU require a collective effort for the entire international community. However, many states did not manifest availability to participate in any way to find some long term solutions. To sustain this affirmation I will present a conclusive example.

In August 2015, Amnesty International reported that Qatar, United Emirates, Saudi Arabia, Kuwait and Bahrain offered "zero places to reallocate Syrian refugees", even though they offered some money to support helping initiatives for refugees[1]. As for some studies, Saudi Arabia and its allies from Gulf Cooperation Council may get, without any problem, up to three millions of Syrian refugees for one year. European authorities didn't remain impassive facing this attitude, and the president of European Council, Donald Tusk, criticized Golf states saying: "many countries represented here take care of this problem in a much easier way they do not let immigrants and refugees to come on their territories, without any exception"[2]. However, is necessary to mention that Saudi Arabia didn't signed ONU convention for refugees. In return, they volunteer to build 200 new mosques for Mussulmen refugees from Germany.

A similar attitude was manifested by Japan who, using premiere's Shinzo Abe voice, obviously rejected the possibility to accept refugees. In an interview regarding this matter, the Prime Minister said: "I would say, before accepting immigrants and refugees, we should focus on activities for supporting women and old people and find solution to increase the birth rate. There are many things we should take care before accepting immigrants."

On another note, there were states that offered to give actual help, reallocating a significant number of refugees. American president, Barack Obama, complimented Germany for assuming the main role in refugee crisis. Furthermore, in September 2015, he decided to raise the number of Syrian refugees accepted in USA from 2000 in 2015 to 10.000 in 2016[3].

The Syrians will take part of a plan that propose to raise the total number of refugees, around the world accepted by the United States of America, every year (the main ethnic groups of refugees are the ones from Irak, Myanmar, Somalia, Bhutan and the Democrat Republic of Congo with a number raising from 70.000 in 2015 to 85000 in 2016 and 100.000 in 2017).

Despite of the official position of American authorities, the billionaire and candidate for presidency, Donald Trump, said that if he is going to be chosen as

[1] Bobby Ghosh, Hey, Saudi Arabia: Here's what you can do to help the Syrian refugees, Quartz, 31 august 2015.

[2] Justin McCurry, Japan says it must look after its own before allowing in Syrian refugees, The Guardian, 30 septembrie 2015.

[3] Gardiner Harris, Obama Increases Number of Syrian Refugees for U.S. Resettlement to 10.000, The New York Times, 10 septembrie 2015.

president he will deport all Syrian refugees, as they may encourage ISIS's manifestations.

During electoral campaign, Canadian premier Justin Trudeau promised that his country will accept 25000 refugees from Turkey, Liban and Jordan until February 2016. Will be accepted only families and unaccompanied women, because men are seen as a risk factor for the security of the country, fear manifested by assuming they may take advantage of this system and blend with the refugees.

The actions of European authorities were not exempted by the critics either. These came, first of all, from some international humanitarian organizations. Thereby, in a report published in January 2016, Medecins Sans Frontieres organization denounced the EU answer to the refugee crises, saying that policies of deterrence and the chaotic response to the humanitarian needs of the refugees worsened their condition seriously and created an "artificial humanitarian crisis". According to this organization, the policies applied by EU governments didn't provide an alternative to clandestine crossing of the seas, but they assumed lifting barbed wire walls, a continuous change in the administrative procedures, and recording acts of violence on the sea and borders, and of course the failure of ensuring appropriate reception condition in Italy and Greece[1].

Australian Prime Minister, Tony Abbott, said that the tragedies were "compound by the refusal of Europe to learn from their mistakes and from the efforts of others who faced similar problems. The destruction of trafficking networks was the center of gravity of our inspection border policies"[2].

Amnesty International and Humans Rights Watch have criticized the financing of search and rescue operations. Amnesty International stressed that the European Union "turns away from its responsibilities and clearly endanger thousands of lives" and condemned European governments for "neglecting humanitarian crisis in the Mediterranean"[3].

1. Bobby Ghosh, Hey, Saudi Arabia: Here's what you can do to help the Syrian refugees, Quartz, 31 august 2015.
2. Consiliul European, Justice and Home Affairs Council, 22 septembrie 2015.
3. Elisabetta Povoledo, Italy Sends Eritreans to Sweden as E.U. Migrant Relocations Begin, The New York Times, 10 octombrie 2015.
4. European Commission, Joint Foreign and Home Affairs Council: Ten point action plan on migration, Luxembourg, 20 aprilie 2015.
5. Gardiner Harris, Obama Increases Number of Syrian Refugees for U.S. Resettlement to 10.000, The New York Times, 10 septembrie 2015.
6. Giovanni Insolino, EU faces fury after new migrant shipwreck tragedy, Yahoo!

[1] Médecins Sans Frontières, Migration: European policies dramatically worsened the so-called 2015 "refugee crisis, 19 ianuarie 2016.

[2] David James, EU should follow Australia's example and send back migrant boats, says Tony Abbott, The Daily Telegraph, 21 April 2015.

[3] Giovanni Insolino, EU faces fury after new migrant shipwreck tragedy, Yahoo! News, 15 aprilie 2015.

News, 15 aprilie 2015.

7. Herman Grech, Live commentary: Valletta summit – the final day, Times of Malta, 12 noiembrie 2015

8. Ian Traynor, EU braces for turbulent summit after divisive deal on refugee quotas, The Guardian, 23 septembrie 2015.

9. Justin McCurry, Japan says it must look after its own before allowing in Syrian refugees, The Guardian, 30 septembrie 2015.

10. Kacper Pempel, Poland says cannot take migrants under EU quotas without guarantees after Paris attacks, Reuters, 14 noiembrie 2015

11. Krisztina Than, Defying EU, Hungary suspends rules on asylum seekers, Reuters, 23 iunie 2015.

Зьолка Валентин Леонідович
доктор юридичних наук, доцент,
начальник кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ МІЖНАРОДНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ТА ПРИКОРДОННИМИ ОРГАНАМИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС У ПРИКОРДОННІЙ СФЕРІ

На сучасному етапі розвитку нашої країни існує потреба у розробці та реалізації принципово нових підходів до забезпечення національної безпеки України, у тому числі і в прикордонній сфері. Це обумовлено суттєвими змінами геополітичних, соціально-економічних, військово-стратегічних умов існування України. У силу цілої низки об'єктивних причин вирішувати питання забезпечення правопорядку у прикордонному просторі лише національними механізмами стало неможливим. У сучасних умовах захищеність національних інтересів України у прикордонній сфері усе більше залежить від стану міжнародних відносин. Лише інтегровані зусилля правоохоронців суміжних держав та регіональних міжнародних інституцій можуть принести ефективні результати з локалізації транскордонної злочинності.

Україна, як одна з найбільших країн європейського континенту, маючи близько 20 % кордону з країнами-членами ЄС, намагається активно розвивати з ними прикордонне співробітництво та партнерство, метою якого є не лише збереження територіальної цілісності та суверенітету, а й запобігання порушенню територіальних інтересів суміжних держав.

Науковій розробці проблем удосконалення міжнародного співробітництва у правоохоронній сфері щодо забезпечення національної безпеки присвятили свої праці вчені з різних галузей права: В. Б. Авер'янов, М. І. Ануфрієв, І. В. Арістова, А. О. Білоус, І. Л. Бородін, Р. А. Калюжний, М. Н. Курко, Б. А. Кормич, В. А. Ліпкан, О. М. Литвак, Л. А. Луць, Н. П. Матюхіна, О. Г. Мельников, В. С. Овчинський, В. П. Пєтков, О. П. Рябченко, О. Ф. Скакун, Ю. А. Тихомиров, О. Г. Фролова, Ю. В. Щокін та ін. Їх роботи сприяли розвитку співробітництва між прикордонними органами суміжних з Україною держав.

Наміри України розбудовувати відносини з ЄС на принципах інтеграції були проголошені із проголошенням її незалежності.

Міжнародно-правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії й їхніми державами-членами.

Норми Угоди про асоціацію є правовою основою співпраці України з ЄС та державами-членами у багатьох сферах, у тому числі й у сфері забезпечення національної безпеки у прикордонній зоні.

Основною метою для європейської спільноти є забезпечення безпеки її зовнішнього кордону з кордоном України. Жодна з європейських країн не має територіальних претензій одна до одної, хоча до України відверті претензії висловлює Румунія, дещо в завуальованому вигляді – Угорщина. Незважаючи на це, питання безпеки зосереджується не на питаннях перегляду наявних кордонів, а на проблемі охорони та захисту нового кордону.

Згідно зі ст. 12 Шенгенського кодексу про кордон, забезпечення прикордонної безпеки здійснюється з метою запобігання недозволеному перетину кордону, боротьби з транскордонною злочинністю та застосуванню заходів стосовно осіб, які нелегально перетнули кордон.

Складовою забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері є врегулювання питань договірно-правового оформлення кордону та забезпечення подальшого розвитку прикордонної інфраструктури.

Державний кордон між Україною і Республікою Польща (54239 км), Угорською Республікою (1367 км), Словацькою Республікою (97852 км) в договірно-правовому відношенні оформлено повністю, що становить лише близько 20 відсотків від загальної протяжності державного кордону України.

Завершення договірно-правового оформлення державного кордону є одним з пріоритетних завдань діяльності органів державної влади України.

Установлення державного кордону та його правове оформлення має стратегічне значення для забезпечення національної безпеки України та безпеки у прикордонній сфері. Урегулювання зазначеного питання дозволить нормативно закріпити питання режиму державного кордону та сприятиме активній протидії протиправній діяльності на кордоні.

Як показує практика, для реалізації завдань з договірно-правового оформлення повинні бути задіяні усі можливі методи, а саме: міждержавні пере-

говори, особисті контакти керівників держав і урядів, міжвідомчі переговори і консультації. Бажаний результат може бути досягнутим лише за умов чіткої координації цієї роботи і тісної взаємодії між учасниками процесу.

Методологія проведення цієї роботи в цілому характерна для усіх держав, але шляхи вирішення проблемних питань, які виникають при цьому, дуже різноманітні. Консолідованих державно-управлінських рішень потребує також питання розвитку прикордонної інфраструктури.

Стратегічними завданнями у цьому напрямку є такі:

- реконструкція існуючих та розвиток інфраструктури нових пунктів пропуску через державний кордон України. На сьогодні наявна система пунктів пропуску не забезпечує зростаючий пасажиро-транспортний потік і потребує збільшення їх кількості, зміни категорій та виду транспортних перевезень, режиму функціонування;

- урегулювання питання місцевого прикордонного руху та запровадження спільного контролю в пунктах пропуску з країнами ЄС;

- створення належних умов для забезпечення учасників міжнародного руху в пунктах пропуску.

Необхідність забезпечення правопорядку на державному кордоні України та зовнішніх кордонів ЄС вимагає комплексного, системного державно-управлінського підходу.

Прикладом реалізації такого підходу є схвалення розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 1149-р Концепції інтегрованого управління кордонами. Метою Концепції є підвищення реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону, запровадження європейських стандартів інтегрованого управління кордонами, розвиток міжнародного, прикордонного та міжвідомчого співробітництва.

Представники Держприкордонслужби України брали участь у переговорному процесі щодо укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині створення дієвої системи інтегрованого прикордонного менеджменту на спільних кордонах.

Важливим елементом співпраці є надання Україні країнами ЄС міжнародної технічної допомоги.

Метою реалізації проектів міжнародної технічної допомоги є посилення управління прикордонного та міграційного менеджменту, удосконалення системи управління персоналом, протидія корупції, покращення інфраструктури та матеріально-технічної бази прикордонних підрозділів, навчальних закладів Держприкордонслужби, проведення спеціальних тренінгів, навчань та підготовка відповідних фахівців, тренерів та мультиплікаторів.

Як Україна, так і країни-члени ЄС важливого значення надають розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Таке співробітництво розглядається як інструмент розвитку прикордонних територій та, водночас, як складова загального європейського інтеграційного процесу України.

Основними завданнями у цій сфері, починаючи від 2014 р., є започатку-

вання практичної фази з імплементації проектів за програмами транскордонного співробітництва «Угорщина – Словаччина – Румунія –Україна», «Румунія – Молдова – Україна», «Польща – Білорусь – Україна» із забезпечення пунктів пропуску автоматизованими робочими місцями прикордонного контролю.

Розвиток системи державного управління у сфері забезпечення національної безпеки у прикордонній сфері передбачає налагодження взаємодії та ефективного використання можливостей агенції Фронтекс, метою діяльності якої є інтегроване управління зовнішніми кордонами на європейському рівні, а також поліпшення оперативної співпраці між прикордонними органами країн-членів ЄС, відповідальними за контроль зовнішніх кордонів Євросоюзу та управління міграційними процесами.

Одним із напрямків співпраці між Держприкордонслужбою України та інституціями ЄС є підписання 11 червня 2007 р. в Люксембурзі, під час засідання міністрів юстиції та внутрішніх справ у форматі Україна – Трійка ЄС, Робочої Домовленості про встановлення оперативного співробітництва між Адміністрацією Держприкордонслужби України і Агенцією Фронтекс. Цей документ окреслює основні принципи співпраці, її цілі та зміст.

Заходами, що проводяться у сфері обміну інформацією, є співпраця між Головним центром управління службою Держприкордонслужби України та Ситуаційним центром Агенції Фронтекс; організація зустрічей керівників центрів; погодження механізму обміну терміновими повідомленнями даних обстановки.

Співпраця у сфері аналізу ризиків містить: обмін відкритою статистичною інформацією та аналіз ризиків на східному кордоні ЄС між Агенцією Фронтекс і прикордонними службами сусідніх держав: Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова в рамках проекту Eastern Borders risk Analysis Network (EB-RAN) відповідно до Механізму обміну інформацією для співробітництва у сфері аналізу ризиків.

Представники Держприкордонслужби беруть участь у спільних міжнародних операціях на спільному кордоні. Упродовж 2012 року у 35 заходах Агенції Фронтекс взяли участь 102 представники Держприкордонслужби України.

Вагомого значення набуває питання участі України у проекті FRONTEX щодо створення Системи технічного спостереження (Technical surveillance system, BORTEC) та посилення моніторингу південних морських кордонів.

Крім того, беззаперечним є факт необхідності залучення українських прикордонних підрозділів до спільної діяльності ЄС-івських прикордонних груп швидкого реагування (Rapid Border Intervention Teams, RABIT) та посилення їх участі в Європейській патрульній мережі (European Patrols Network, EPN) – постійно діючому органі у сфері забезпечення безпеки кордонів, який координує заходи країн-членів ЄС щодо забезпечення внутрішньої безпеки й охорони зовнішніх кордонів. Також важливим кроком є залучення представників Держприкордонслужби України до роботи Центру збору даних обста-

новки (Frontex Situation Centre, FSC), який виконуватиме функції координаційного оперативного центру та користуватиметься власною інформаційною системою – Frontex Information System (FIS).

Одним із етапів налагодження співпраці із Агенцією Фронтекс має стати створення Національного координаційного центру із співробітництва з Фронтекс.

Правовою основою співробітництва на рівні прикордонних органів стали договори, згідно з якими було завершено оформлення державного кордону із суміжними країнами-членами ЄС.

Згідно з міжнародними договорами ефективно діють Прикордонні змішані комісії з перевірки проходження кордону, які очолюють представники Держприкордонслужби України. Перевірки проводяться у терміни, визначені Договорами про режим спільного із суміжними країнами державного кордону.

Завершено спільні перевірки державного кордону з Польщею, Словаччиною та Угорщиною, триває перша перевірка з Румунією.

Здійсненню заходів, спрямованих на зміцнення довіри та розвитку співробітництва з прикордонними службами суміжних держав на різних рівнях з протидії протиправній діяльності на державному кордоні, сприяло укладення на урядовому рівні міжнародних договорів про співробітництво у боротьбі з організованою злочинністю.

Задля ефективної боротьби з незаконним перетинанням спільного з країнами-членами ЄС державного кордону поза пунктами пропуску особами, транспортними засобами та незаконним переміщенням товарів Адміністрацією Держприкордонслужби України і відповідними міністерствами суміжних держав було укладено угоди про спільне патрулювання державного кордону.

На вдосконалення співробітництва прикордонних органів України і Румунії під час охорони державного кордону спрямовані норми Протоколу між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Генеральним Інспекторатом Прикордонної Поліції Міністерства Адміністрації та Внутрішніх Справ Румунії про правила плавання у прикордонних водах плавучих засобів, які належать прикордонним властям України та Румунії, та порядок їхнього співробітництва під час охорони українсько-румунського державного кордону, від 22 жовтня 2009 р.

Для зміцнення добросусідських відносин, забезпечення правопорядку на державному кордоні і швидкого й ефективного врегулювання виникаючих на кордоні інцидентів за взаємною домовленістю між Україною та суміжними державами створюється інститут прикордонних уповноважених та прикордонних представників.

Відомчу базу діяльності Прикордонних Представників України та їх апарату складають накази Адміністрації Держприкордонслужби.

Основними шляхами забезпечення ефективності співробітництва з міжнародними безпековими інституціями та правоохоронними органами у прикордонній сфері є такі:

- активізація роботи з розробки концептуальних та прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на формування та реалізацію основних напрямків міжнародного співробітництва з прикордонних питань;

- зацікавленість ЄС у безпеці кордонів як власних, так і по усій території України в частині сприяння удосконаленню діяльності прикордонного органу нашої держави, створення інфраструктури українського кордону та його охорони;

- постійні контакти та обмін досвідом прикордонників Держприкордонслужби України з прикордонниками держав ЄС та Співдружності Незалежних Держав, які мають значні успіхи в охороні кордонів. Із цією метою доцільно створити Координаційний центр прикордонного співробітництва за участю як представників України, так і зазначених держав;

- прийняття Стратегії співробітництва у прикордонній сфері з країнами-членами ЄС та європейськими безпековими інституціями. При цьому співробітництво у прикордонній сфері повинно здійснюватися на принципах самостійності та в межах власних інтересів національної безпеки;

- активна інформаційна кампанія, яка включатиме роз'яснення для населення України очікуваних результатів від співробітництва прикордонних органів нашої держави та країн-членів ЄС у прикордонній сфері.

Камінська Наталія Василівна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних
і загальноправових дисциплін факультету № 2
Національної академії внутрішніх справ

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ТУРИЗМУ: ФОРМИ, ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ

Геополітичне розташування України в центрі Європи зумовлює необхідність і водночас сприяє розвитку її зовнішньоекономічних, політичних та інших відносин з іншими державами. Розмаїття її природних ресурсів, ландшафтних комплексів, рекреаційний потенціал, історико-культурні, етнічні надбання розглядають як дієві засоби вирішення проблем стабілізації екологічної ситуації, забезпечення належної якості життя населення тощо. Особливістю України є її високий "транскордонний потенціал": 19 прикордонних областей, велика довжина кордонів (близько 5,5 тис. км) і сусідство з багатьма державами. Тому зростає соціально-економічне значення прикордонних регіонів України, які мають зовнішні зв'язки з територіями з іншого боку кордону, доповнюючи міждержавні контакти урядового рівня.

У сучасній науці іноді ототожнюють прикордонне і транскордонне спів-

робітництво (ТКС) [1]. Останнє характеризується як особлива сфера політичної, зовнішньоекономічної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, що здійснюються на регіональних рівнях. Це зумовлено налагодженням контактів між органами влади і населенням сусідніх держав, наявністю кордону і потребою його облаштування, спільним використанням природних ресурсів, забезпеченням екологічної й економічної безпеки, функціонування транспортних коридорів і транскордонних ринків, митних преференцій, розвитком туристичної сфери тощо.

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами це поняття визначає як "...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або владами, що знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних Сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей" [2]. Можливо тому вона розглядається не тільки як правовий документ, а й покликана виконувати роль методичного посібника щодо організації та юридичного оформлення такої співпраці на міждержавному рівні і на рівні регіональних, місцевих влад.

Принциповим положенням, яке має бути покладене в основу певних форм транскордонного співробітництва, є дотримання національних законодавств і виконання міжнародних зобов'язань держав, до яких належать територіальні громади або влади, що є суб'єктами згаданих відносин. Специфіка туристичної сфери передбачає врахування ряду важливих чинників, зокрема,

- природно-кліматичні особливості, природно-ресурсний потенціал, що забезпечують можливість розвитку різних видів сезонного та несезонного туризму в межах транскордонного регіону;
- наявність унікальних історичних, архітектурних та культурних пам’яток, спільність історичних подій та видатних постатей, що становить цінність для розвитку пізнавального туризму;
- сприятливе географічне розташування на перетині транзитних міжнародних шляхів;
- значна кількість закладів розміщення туристів;
- розвинена мережа інституцій та організацій підтримки малого і середнього бізнесу, в т.ч. туристичного, професійних бізнес-асоціацій та інноваційних структур;
- розвинена мережа закладів підготовки кадрів для туристичної сфери та наявність інтелектуального потенціалу і висококваліфікованих працівників у сфері туризму, охорони здоров’я та рекреації;
- значні обсяги взаємних туристичних обмінів тощо [3].

Аналіз світового досвіду розвитку транскордонного співробітництва свідчить про те, що найбільш ефективною формою його реалізації для України є єврорегіони. Це одна з організаційних форм прикордонних відносин, за якої у рамках своєї компетенції та за згодою центральних державних органів влади

– на основі особливих розширених повноважень у сфері міжнародного співробітництва – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми взаємодії та реалізовувати прикордонні економічні проекти співпраці [4].

Однак утримання прикордонного співробітництва у рамках єврорегіонів, що знаходяться на території України, через фінансові проблеми, а також різницю у повноваженнях між місцевими органами влади країн-партнерів поки що є значно складнішим, ніж у єврорегіонів, що формуються на кордонах ЄС. Це можна прослідкувати на прикладах активно співпрацюючих прикордонних районів Швейцарії, Німеччини, Данії, Польщі та Франції.

Сучасні наукові дослідження демонструють переваги використання кластерних моделей розвитку транскордонного співробітництва для посилення інтегральної конкурентоспроможності туристичної сфери. Це стосується надходжень до бюджетів, доходів підприємців, задоволення потреб населення і т.д. Наприклад, результати реалізації проекту з питань розвитку транскордонного кластеру сільського туризму Єврорегіону "Дніпро", що об’єднує шість суміжних прикордонних районів Гомельської та Чернігівської областей", засвідчили про розроблені "зелені" закільцьовані і радіальні маршрути – пішохідні, велосипедні, кінні, які пролягають визначеною кластером територією. Спільно розроблений інтернет-проект транскордонного кластеру сільського туризму Єврорегіону "Дніпро" презентує понад 300 природних, історико-культурних та археологічних пам'яток для туристів. У результаті створюються умови для функціонування спільних транскордонних туристичних продуктів та маршрутів.

Іноземний досвід демонструє також позитивні приклади функціонування транскордонних кластерів у різних сферах: 1) транскордонний кластер „Біо Долина” (Швейцарія, Німеччина, Франція); 2) транскордонне об’єднання навколо затоки Ересунн (Данія, Швеція); 3) транскордонне об’єднання Твенте (прикордонні регіони Нідерландів та Німеччини); 4) транскордонне об’єднання „Долина Доммель” на бельгійсько-нідерландському кордоні; 5) транскордонний кластер скла (Австрія, Німеччина); 6) транскордонний кластер текстилю (Австрія і Чехія). Окрім туристичного призначення, вони є також провідними європейськими центрами біотехнологій, біомедицини та переробки металів тощо. Тут задіяно тисячі студентів та створено сотні тисяч робочих місць.

Водночас активізація транскордонного співробітництва в умовах сьогодення може іноді спричинити потік нелегальних мігрантів, сепаратистських настроїв тощо. Тому важливим є посилення заходів забезпечення суспільного порядку і безпеки не лише на національному, а й на місцевому чи регіональному рівнях.

Таким чином, український туризм повинен пройти інтенсивні модернізаційні процеси у пристосуванні до європейських стандартів у цій сфері з метою забезпечення його конкурентоспроможності на світовому ринку, активі-

зації участі України в євроінтеграційних процесах. Вони, на нашу думку, повинні базуватися на засадах сталого гармонійного розвитку, принципах соціально-економічної та екологічної політики, захисту прав людини, а також відображати національні інтереси та потреби населення.

1. Ілько І. Регіони Європи у транскордонному співробітництві: історичний досвід 70–90-х років XX ст. // Регіональні студії. – Вип. 1. – С. 57–68; Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 138–170.

2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами [Електронний документ].

3. Бєлєвцева В.В. Міжнародні правові інструменти у сфері прикордонного співробітництва / В.В. Бєлєвцева // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – Вип. 3 (50). – С. 168–173.

4. Обґрунтування доцільності реалізації кластерної моделі розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва у сфері туризму [Електронний документ]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/.

Логвиненко Борис Олексійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСВІДУ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ У ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРЦІЇ

Обрання Україною політичного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу та кроки щодо практичної реалізації домовленостей про асоційоване членство активізували протиправні дії частини українського суспільства, спрямовані на недопущення успішної реалізації зазначених угод і домовленостей. Все це, в сукупності з військової агресією Російської Федерації, інтенсифікувало прояви сепаратизму, тероризму та нелегальної міграції в Україні.

Незважаючи на підтримку міжнародної спільноти тавагомий доробок вітчизняних правоохоронних органів і військових формувань у протидії вищевказаним негативним явищам, корисним для вивчення і впровадження в Україні вбачається досвід Держави Ізраїль.

Виключний досвід цієї держави пов’язаний з тривалою військовою агресією окремих держав-сусідів (Сирія, Ліван, Єгипет), внутрішніми проблемами окремих адміністративно-територіальних одиниць (округ Юдея і Самарія) та поліконфесійністю населення (юдеї, мусульмани, християни).

Що стосується ізраїльського досвіду протидії тероризму, вважаємо за доцільне зупинитися на такому. Всі виявлені загрози про терористичні дії поділяються на три категорії: а) загрози, що потребують невідкладної уваги; б) менш вірогідні, але такі, що можуть статися; в) маловірогідні, але можливі. Саме такий підхід дозволяє ізраїльським спецслужбам вдало розподіляти людські та технічні ресурси для протидії тероризму [1, с.30].

Зауважимо, що громадяни Ізраїлю негайно повідомляють у відповідні органи стосовно підозрілих осіб, предметів, незнайомих автомашин і т. ін. Ізраїльтяни добре обізнані з приводу, куди і за якими телефонами необхідно повідомляти стосовно підозрілих осіб. Інформація, що надходить від цих осіб, має конфіденційний характер і не підлягає розголошенню за будь-яких обставин. Також повчальними є дії ізраїльських спецслужб для інших країн щодо запровадження дієвих заходів безпеки як керівництва, так і громадян. Перед святковими днями ізраїльтяни закривають палестинські території, Сектор Газу і Західного Берегу річки Йордан, де проходять основні маршрути терористів. Біля входів усіх великих магазинів виставляється охорона, проводиться ретельна перевірка у підозрілих осіб документів, речей. Регулярно зупиняється підозрілий транспорт для детального огляду. Будівництво споруд і домів здійснюється з урахуванням неможливості паркування біля них автомашин [2].

Одним з контртерористичних заходів Ізраїлю, враховуючи багаторічний конфлікт з Палестиною, стало спорудження бар'єру безпеки, що відокремлює Західний берег річки Йордан. 703-кілометровий прикордонний бар'єр на 90% складається з паркану з 60-метровою смугою відчуження і на 10% – зі стіни заввишки до 8 метрів. Ізраїльські солдати мають наказ стріляти в будь-кого, хто спробує подолати паркан і смугу відчуження. З моменту завершення будівництва бар'єру число терактів знизилося в рази [3].

Загалом, необхідно відзначити такі аспекти організації протидії тероризму в Державі Ізраїль, як: 1) диференційований підхід у реагуванні на терористичні загрози (залежно від ступеня вірогідності); 2) широка участь громадян у профілактиці тероризму (волонтерство при усуненні наслідків терористичних актів, тематичні заняття про алгоритми реагування груп населення у випадках терористичної загрози тощо); 3) використання сучасних технологій (металошукачі, дрони-спостерігачі, бази генетичного матеріал осіб, причетних до терористичних або радикальних організацій) у протидії тероризму.

Проблема нелегальної міграції в Державі Ізраїль безпосередньо пов'язана з публічною безпекою. Це пояснюється тим, що більшість нелегальних мігрантів походять з мусульманських держав та мають за мету дестабілізувати публічний порядок і безпеку під впливом ідей радикального ісламу або ідеологічних течій.

Певну подібність має нелегальна міграція в Україні, де поряд з традиційними явищами «трудової» та «транзитної» нелегальної міграції з'явилися «військові» нелегальні мігранти. Останні незаконно перетинають кордон

України переважно з боку Російської Федерації та виступають в ролі військових найманців, радників з військових питань та обслуговування техніки, цивільних працівників та працівників культу в терористичних утвореннях «ДНР», «ЛНР».

Повертаючись до позитивного ізраїльського досвіду у протидії нелегальній міграції, зауважимо, що поряд з представниками арабських держав до Ізраїлю намагаються нелегально потрапити громадяни держав Африки,зокрема Еритреї та Судану. Цікавими новелами можна назвати заборону надсилання грошей додому нелегальними трудовими мігрантами (без пред'явлення посвідчення особи). У випадку порушення заборони як нелегального мігранта, так і посередника з числа громадян Ізраїлю буде піддано санкції у вигляді штрафу з тюремним ув'язненням на термін від 1 до 6 років. Подібну юридичну відповідальність у вигляді штрафу нестимуть особи за працевлаштування нелегальних мігрантів [4].

Цікавим моментом є виплата одноразової фінансової допомоги та сприяння з боку держави при добровільному поверненні нелегального мігранта до країни, звідки він прибув.

Насамкінець, слід зупинитися на тому, що ізраїльський парламент та правоохоронні органи часто піддають критиці у засобах масової інформації за доволі жорсткі заходи у протидії тероризму та нелегальній міграції. Втім, лише рішучими діями в сукупності із правомірним застосуванням всього арсеналу державного примусу можна досягти належного рівня публічної безпеки і порядку. Досвід Ізраїлю переконливо свідчить про ефективність діючих там алгоритмів. Отже, на часі постає удосконалення національного законодавства та перегляд чинних концепцій антитерористичної діяльності.

1. Рибачук М. В. Використання досвіду Ізраїлю щодо запобігання тероризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pupch/2008_1_2/94P.pdf.

2. Стратегія боротьби спецслужб Ізраїлю з тероризмом [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://ua.textreferat.com/referat-6184.html.

3. Боротьба з тероризмом: чий досвід може перейняти Україна // Segodnya.ua. – 01.09.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://ukr.segodnya.ua/ukraine/borba-s-terrorizmom-chey-opyt-mozhet-perenyat-ukraina-747604.html.

4. Гольбин Н. Борьба с нелегалами: сильные и слабые стороны израильского опыта/ Н. Гольбин [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://blog.liga.net/user/ngolbin/article/9790.aspx.

Місюра Андрій Олександрович
заступник завідувача відділу Національного
інституту стратегічних досліджень

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ ІЗ СЕПАРАТИЗМОМ: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасному світі сепаратизм є однією із найбільш складних проблем. Це багатогранне та неоднозначне явище, оскільки з одного боку пов'язане з питаннями існування держав та збереженням територіальної цілісності, з іншого – з правом всіх народів на самовизначення.

Для України зазначена проблематика набула особливої актуальності з початком агресії Російської Федерації.

Природа сепаратизму складна і формується під впливом багатьох чинників. Існують різні підходи до визначення поняття «сепаратизм», але усі вони виокремлюють головну рису сепаратизму − прагнення відокремлення частини держави від цілого.

Вибір методів і способів протидії сепаратизму багато в чому залежать від природи такого конфлікту та стадії його розвитку. В цілому, визначення шляхів врегулювання проблеми збереження територіальної цілісності держави має здійснюватися з урахуванням історичних, культурних, етнічних, релігійних та інших особливостей розвитку регіонів. При цьому досвід кожної країни є по-своєму унікальним.

Національним інститутом стратегічних досліджень у цьому році підготовлено аналітичну доповідь «Міжнародний досвід боротьби з сепаратизмом: висновки для України», у якій досліджено міжнародний досвід застосування силових і ненасильницьких методів врегулювання сепаратистських конфліктів, а також досвід використання міжнародних форматів для врегулювання збройних сепаратистських конфліктів. Проведено аналіз ефективності застосування окремих методів і способів протидії сепаратизму, у т.ч. досліджено негативний досвід інших країн задля недопущення його повторення в Україні. Визначено сутність сепаратистського конфлікту на Донбасі як елементу «гібридної» війни, яка ведеться Російською Федерацією проти України. Запропоновані шляхи врегулювання конфлікту на Донбасі з урахуванням способів і методів, які підтвердили на практиці свою ефективність.

Проведене в НІСД дослідження дозволило виявити визначальні особливості сепаратизму на Донбасі.

Так, квазідержавні утворення «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка», маріонеткові режими яких повністю контролюються та підтримуються Російською Федерацією, є одним з елементів розв'язаної проти України «гібридної» війни.

Цей сепаратизм не є результатом внутрішньодержавного конфлікту на

міжетнічному, міжконфесійному або іншому ґрунті. Протягом всієї історії незалежної України на цій території не спостерігалися системні організовані сепаратистські рухи з визнаними лідерами та широкою підтримкою з боку населення, а також відсутні райони компактного проживання представників окремих народів, етнічних або конфесійних груп. Основу цього конфлікту складає політичний сепаратизм, інспірований і підтримуваний ззовні.

Ідеологічні основи такого сепаратизму були розроблені за межами України у вигляді проекту «Русский мир». Організаційне і фінансове забезпечення діяльності цих утворень здійснюється з території Росії за постійного контролю з боку кураторів від урядових структур та спецслужб РФ. Безпосередню участь у бойових діях на території Донбасу беруть регулярні підрозділи ЗС РФ.

Узагальнення міжнародного досвіду протидії сепаратизму дозволило дійти таких висновків:

1. Сепаратизм − явище, що містить загрозу національній безпеці. Він формується під впливом різних чинників, у т.ч. тих, що пов'язані з процесами трансформації суспільства.

2. Конфлікти найчастіше спалахують тоді, коли загальне соціально-економічне становище в країні різко змінюється на гірше та (або) коли настає політична нестабільність.

3. Еволюція досвіду протидії сепаратизму відбувалась протягом двох сторіч і силові методи поступалися політичним компромісним заходам врегулювання конфліктних ситуацій. Такий підхід дозволяє управляти дезінтеграційними процесами та не допускати насильницьких проявів.

4. Не існує єдиного підходу чи концепції, мінімального набору способів і методів боротьби або тактик, які будуть ефективними у всіх випадках і неодмінно призведуть до припинення сепаратистської діяльності.

5. Всі конфлікти такого характеру є довготривалими, що очевидно потребує значних ресурсів та тривалих зусиль щодо їх вирішення. Міжнародний досвід доводить, що у середньому конфлікти тривають протягом десяти років. По завершенню збройної фази конфлікту проходить ще не менше шести років для остаточного посткризового врегулювання ситуації.

6. Жодна держава не виключає можливості застосування сили для збереження своєї територіальної цілісності. Хоча силові методи можуть зняти гостроту проблеми проте слід враховувати, що вони можуть закласти основи для майбутніх конфліктів.

7. Ефективні спецслужби та боєздатні збройні сили – один з ключових факторів протидії сепаратизму.

8. Обов'язковою умовою протидії сепаратизму, особливо за умов збройного протистояння, є відновлення органами державної влади контролю над кордоном. Серед іншого, це дозволяє блокувати канали матеріального, фінансового, кадрового забезпечення бойовиків, порушити їх системи командування і управління.

9. Політичні та інші несилові методи врегулювання конфлікту застосовуються у повній мірі по завершенню активної фази збройного конфлікту і встановленню стійкого перемир'я (припинення вогню).

Під час активної фази збройного конфлікту найбільш ефективними несиловими методами і способами боротьби є ті, що забезпечують прихильність місцевого населення у зоні конфлікту, зокрема шляхом доведення на практиці соціально-економічних і політичних переваг мирного способу життя у складі єдиної держави, врахування потреб місцевого населення під час проведення необхідних реформ тощо.

10. Політичне врегулювання сепаратистських конфліктів має виходити з необхідності забезпечення національних інтересів і захисту національних цінностей. Рішення, вироблені у рамках міжнародних процесів мирного врегулювання, хоча, як правило, і дозволяють зупинити кровопролиття, проте не забезпечують вирішення всіх наявних суперечностей, які слугували причиною конфлікту. При цьому відповідальність за наслідки таких рішень несе безпосередньо керівництво цієї держави.

11. Суттєвим фактором для врегулювання конфлікту є досягнення згоди між безпосередніми сторонами конфлікту. Це вказує на важливість визначення типу конфлікту, а також його сторін, що в умова «гібридної» війни суттєво ускладнюється. Третя сторона, як правило, виконує роль посередника або гаранта. Важливою умовою процесу мирного врегулювання є досягнення та реалізація на практиці домовленостей щодо відмови від застосування сили обома сторонами.

12. Амністування учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, широко використовується у світовій практиці як один з методів врегулювання збройного конфлікту в його активній або завершальній фазі. При цьому ефективність програми амністії, як правило, вища, коли проурядові сили перемагають (або близькі до перемоги) у збройному протистоянні.

13. Важливе значення має проведення державою попереджувальних заходів з метою недопущення переростання сепаратистських рухів у збройний конфлікт. Це може передбачати, зокрема, відповідне корегування державної політики, активізацію діяльності спеціальних служб держави тощо.

14. З метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, поведінка яких серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави, деякі демократичні країни застосовують механізми позбавлення таких осіб громадянства або обмеження певних їх прав (зокрема, права бути обраним у виборні органи державної влади або вступу на державну чи військову службу).

З урахуванням зазначених висновків та виходячи з природи і характеру сепаратистського конфлікту на Донбасі авторами дослідження були розроблені рекомендації щодо його врегулювання, з якими можна ознайомитися на сайті Національного інституту стратегічних досліджень за наведеним посиланням.

1. Міжнародний досвід боротьби з сепаратизмом: висновки для України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський. – К.: НІСД, 2016. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/Separatizm.pdf

Морозов Ігор Євгенович
кандидат військових наук,
начальник науково-організаційного відділу,
Національної академії Національної гвардії України

Мацюк Віталій Васильович
кандидат юридичних наук,
начальник навчально-методичного відділу
навчально-наукового інституту перепідготовки
та підвищення кваліфікації кадрів СБ України,
Національної Академії Служби безпеки України

ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ З ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Процеси глобалізації обумовили нові виклики у забезпеченні національної безпеки держави. Сучасне світове суспільство – це суспільство ризику з соціальними, природними і техногенним викликами. Такі реалії вимагають розробки єдиної стратегії захисту людини під час вчинення терористичних актів та інших кризових ситуацій. Особливо актуальною ця проблематика є для України, територіальна цілісність якої порушена, руйнація обжитого простору стала реальністю для населення деяких районів Луганської та Донецької областей України, які опинилися у ситуації дезорієнтації, втрати усталеного життєвого порядку.

Цими міркуваннями обумовлена актуальність дослідження зарубіжного досвіду службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку з протидії тероризму, сепаратизму та екстремізму. У контексті порушеної проблеми на перший план виходить питання службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку як головних суб'єктів забезпечення внутрішньої безпеки держави.

У розвинутих світових державах широко практикується залучення громадськості у сектор безпеки з метою допомоги силам охорони правопорядку у врегулюванні кризових ситуацій. Організації громадянського суспільства здійснюють моніторинг кризових ситуацій з метою запобігання виникненню конфліктів та їх врегулювання.

Сьогоднішні міжнародне суспільне право та більшість національних

конституцій визначають, що в умовах гострих кризових ситуацій військові формування та правоохоронні органи спеціального призначення можуть обмежувати деякі громадянські свободи з метою відновлення порядку і більш широкого використання найбільш фундаментальних прав людини.

Введення надзвичайних повноважень регулюється трьома основними міжнародними та регіональними договорами про права людини: Міжнародним пактом про громадянські та політичні права – на всесвітньому рівні; Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод – для громадян Європи; Міжамериканською конвенцією про права людини – для громадян Південної та Північної Америки.

Під час виникнення кризової ситуації важливо оперативно реагувати на виниклі загрози та забезпечення швидкої ліквідації можливих наслідків кризової ситуації. Одним із основних чинників для швидкої та результативної реакції є скоординованість та взаємодія всіх державних органів, які є безпосередніми та опосередкованими учасниками з локалізації та ліквідації певної кризової ситуації. Грамотно налагоджена взаємодія суб'єктів становить є необхідну передумову забезпечення правопорядку в державі та її окремих регіонах. Саме тому, створення спільного координаційного комітету, основним завданням якого буде розробка ефективного алгоритму діяльності з урахуванням специфіки оперативної обстановки, а також раціонального використання сил та засобів виступає найпершим необхідним заходом у такій ситуації.

Ситуаційні центри, які почали утворюватися відразу після закінчення Другої світової війни, розглядаються як системи підтримки прийнятих рішень і є запозиченням досвіду міліарних принципів керівництва. Ситуаційний центр є однією з найбільш ефективних форм реалізації систем підтримки прийняття рішень. Це гнучкий інструмент управлінської діяльності, істотною перевагою якого є можливість застосування в широкому функціональному діапазоні. Ситуаційний центр можна визначити як інтегрований програмно-апаратний комплекс, що реалізує функції підготовки й підтримки прийняття рішень.

Ситуаційні центри дозволяють вирішувати такі завдання, як: забезпечення інформаційної підтримки керівників; здійснення безпосереднього доступу керівників до територіально вилучених інформаційних ресурсів структурних підрозділів; узгодження й забезпечення цілісності функціонування інформаційно-комунікаційних систем; здійснення доступу до інформації організацій, взаємодіючих при ухваленні рішення; скорочення тимчасових і фінансових витрат, викликаних несумісністю інформаційно-телекомунікаційних систем, дублюванням підготовки даних, їхньою суперечливістю, утрудненнями з доступом, вибіркою й передачею інформації; інтеграція інформаційних систем структурних підрозділів у єдиний інформаційний простір.

У склад ситуаційного центру обов'язково входить група моніторингу ЗМІ. Основне призначення групи моніторингу ЗМІ полягає у запобіганні

кризових ситуацій за рахунок своєчасного надання особам, що приймають рішення, вичерпної інформації з поточного стану контрольованих сфер, об'єктів, прогнозів можливих сценаріїв розвитку подій, пропозицій щодо ефективного впливу на негативні сценарії розвитку ситуації. Група повинна працювати під безпосереднім керівництвом начальника прес-центру. У випадку, якщо кризової ситуації уникнути не вдалося, групи моніторингу ЗМІ стають, по суті, оперативним підрозділом по координації керування процесами попередження, локалізації (ліквідації наслідків) надзвичайної ситуації.

Таким чином, на основі викладеного можна наголосити на такому.

1. У розвинутих світових державах широко застосовується практика залучення громадськості у сектор безпеки з метою допомоги силам охорони правопорядку у врегулюванні кризових ситуацій. Організації громадянського суспільства здійснюють моніторинг кризових ситуацій з метою запобігання виникненню конфліктів та їх урегулювання. Створення подібних організацій громадянського суспільства за підтримкою європейських країн в Україні наразі є дуже доречним.

2. З метою не порушення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованих Україною, під час урегулювання кризових ситуацій необхідно використати досвід запровадження надзвичайних адміністративно-правових режимів.

3. На сьогодні вже досить розробленою є система організації сил та засобів держави для швидкого та ефективного реагування у разі виникнення надзвичайних ситуації в розвинутих країнах. Саме тому Україні, яка зараз, на жаль, стала осередком збройного конфлікту та численних терористичних актів, необхідно негайно реформувати власну систему реагування. Першочерговим завданням сьогодні є створення єдиного органу централізованого управління і прийняття рішень у разі виникнення терористичних актів, проявів сепаратизму та екстремізму, головною функцією якого буде координація і забезпечення взаємодії всіх державних органів (сил охорони правопорядку) та громадянського суспільства задля швидкої ліквідації будь-яких кризових станів.

Конєв Олександр Юрійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної
та вогневої підготовки
Ніколаєв Олександр Трифонович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної
та вогневої підготовки
(Одеський державний
університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СВІТОВОГО ДОСВІДУ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У попередніх дослідженнях нами неодноразово було вказано на те, що тероризм є одним з особливо небезпечних злочинів, пов'язаних з глобальними соціальними, політичними, економічними протиріччями розвитку суспільства. Зазначимо, що у той же час, за своїми масштабами, напрямками та тяжкістю наслідків він є одним із найнебезпечніших злочинів для держави і окремих громадян. Спецслужби і правоохоронні органи у своїй практиці протидії тероризму стикаються з громадськими, економічними, політичними, психологічними та іншими проблемами, вирішення яких не завжди входить до їх компетенції.

У науковій та спеціальній літературі багато уваги приділяється визначенню антитерористичної діяльності. На думку відомого вченого М.П. Кірєєва, існує два базових поняття антитерористичної і контртерористичної діяльності. У першому випадку вчений вказує на комплекси заходів щодо недопущення (попередження) проявів терористичних акцій (антитерористична діяльність), а в другому випадку мова йде про боротьбу з уже досконалим актом терору (контртерористична діяльність) [1, с. 142].

Для української держави на сьогоднішній день проведення антитерористичної операції є особливо актуальним у зв'язку з ситуацією, що склалася в країні. У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» законодавчо закріплено поняття «антитерористична операція», як комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою [2]. Відповідно до викладеного, українське законодавство закріплює основи антитерористичної діяльності, які є базовими для формування повноважень тих органів, які здійснюють зазначену діяльність.

У науці існують й інші думки вчених щодо антитерористичної діяльності. Так В.Я. Кикоть звертає увагу на те, що традиційні сили поліції через повільне реагування продемонстрували свою непридатність у заходах, проведених проти невеликих мобільних терористичних груп [3, с. 317]. Саме ці терористичні групи після здійснення ними терористичного акту легко ховаються в міському середовищі. У цьому випадку ми повністю погоджуємося з автором і вважаємо, що особливістю проведення антитерористичної операції в містах є неможливість використання з боку поліції масивного, потужного вогню для ураження терористів, так як можуть постраждати мирні громадяни і їх власність. Саме дії по тактиці захоплення терористів у містах є небезпечними, оскільки існує загроза захоплення заручників.

За час, що минув з моменту створення перших антитерористичних підрозділів, керівники європейських поліцейських формувань усвідомили, що вони є багатоцільовими, здатними виконувати, крім своїх безпосередніх завдань, велике число інших тактичних функцій, пов'язаних з правоохоронною діяльністю. Тому, крім антитерористичних функцій, на європейські тактичні поліцейські підрозділи були покладені ще й інші завдання, у тому числі: боротьба з організованою злочинністю та наркобізнесом (використання спеціальних підрозділів NOCG і CIS в боротьбі проти мафії в Італії); придушення неонацистських і фашистських груп, боротьба з бандами «бритоголових» (наприклад, GSG 9 в Німеччині), надання допомоги іншим правоохоронним органам при забезпеченні безпеки під час різних масових заходів (іспанські підрозділи GEO і UEI під час олімпійських ігор в Барселоні в 1992 році) [4, с. 634]. У багатьох країнах також існують спеціальні підрозділи змішаного типу: напіввійськові і напівполіцейські.

Антитерористичні підрозділи зазвичай використовуються або як попереджувальна тактична сила, тобто для проведення превентивних операцій відповідно до зібраної службами безпеки оперативної інформації, або як реагуюча тактична сила для втручання в особливо небезпечні кримінальні інциденти, коли інші поліцейські підрозділи не можуть ліквідувати загрозу самостійно.

В Україні для організації і проведення антитерористичних операцій та координації діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до антитерористичних операцій, при Службі безпеки України функціонує Антитерористичний центр, положення про який затверджується Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України [5].

Оскільки згідно із Законом України «Про Національну поліцію», одним із завдань поліції є охорона інтересів суспільства і держави [6], то відповідно Міністерство внутрішніх справ України і Національна поліція теж повинні здійснювати боротьбу з тероризмом шляхом надання Антитерористичному центру, створеному при Службі безпеки України, необхідних сил і засобів; забезпечувати їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій.

Повертаючись до світового досвіду протидії тероризму, не можна не зазначити найбільш професійні антитерористичні підрозділи, що створені і функціонують в країнах Європи і США. Наприклад, у Великій Британії антитерористичний підрозділ спеціальної авіадесантної служби (Special Air Servis «SAS») складається з парашутного взводу (Air Troop), гірської (Mountain Troop) і мобільної груп (Mobility Troop), а також з підрозділу, що діє на воді (Boat Troop). Дані підрозділи отримують загальний базовий курс спеціальної підготовки, який є обов'язковим для військовослужбовців SAS, а потім спеціальний курс підготовки залежно від функціональних обов'язків. Саме SAS має компетенцію для проведення антитерористичних операцій за межами країни. Антитерористичний підрозділ Військово-морського флоту (Special Boat Service) – SBS, забезпечує проведення спеціальних операцій в морській акваторії і на морських судах.

У США існує спеціальний штурмовий підрозділ поліції SWAT (Special Weapons And Tactics). Даний підрозділ, адміністративний офіс якого розташований в місті Фенікс (штат Арізона), складається з трьох бойових одиниць: підрозділи тактичних операцій, вибухотехнічний і поліцейський кінологічний підрозділ. Юрисдикція діяльності даного підрозділу поширена тільки на території США.

Ще одним всесвітньо відомим підрозділом по боротьбі з антитерористичною діяльністю є SWAT Поліцейського департаменту Ріалто. SWAT – це підрозділ, особовий склад якого складається з 26 спеціально навчених офіцерів поліції, основним завданням яких є захист життя і власності громадян, а також мирне врегулювання ситуацій, які становлять реальну загрозу, що вимагає спеціальних тактичних дій співробітників поліції. Спеціальна команда SWAT призначена для дій у таких випадках: виконання завдань, пов'язаних з пошуком і арештом особливо небезпечних або озброєних злочинців; дії в екстремальних ситуаціях; допомога підрозділам правоохоронних органів, що виконують суміжні функції; супровід небезпечних або легкозаймистих матеріалів; снайперське прикриття спеціальних операцій; здійснення контролю за дотриманням громадського порядку; проведення рятувальних заходів; контртерористична діяльність; забезпечення охорони і безпеки особливо важливих персон (VIP-персон).

Складовою частиною SWAT є кризова переговорна команда CNT (Crisis Negotiation Team), яка складається з семи осіб, спеціально навчених ведення переговорів при захопленні заручників, збору розвідувальної інформації, управління і діям у конфліктних ситуаціях. Вони задіяні по усіх викликах SWAT для виконання своїх безпосередніх обов'язків – встановлення контакту з особами, які утримують заручників, і безпечного звільнення невинних людей у випадках їх захоплення. Група CNT працює в тісному контакті зі SWAT при проведенні розвідувальних заходів, щоб забезпечити безпеку при здачі зброї або осіб, які брали участь у захопленні. Служити у SWAT або CNT означає виконувати багатопрофільні і специфічні завдання, тому особо-

вий склад підрозділу укомплектований професіоналами, які підготовлені для виконання цієї роботи цілодобово і в будь-яких умовах. На поточний момент часу усі операції по вирішенню кризових ситуацій, в яких брали участь бійці SWAT, були проведені успішно і без втрат.

Говорячи про компетентність і професіоналізм антитерористичних підрозділів, не можна не відзначити роботу антитерористичної спеціальної групи Військово-морських сил SEAL-6 (США). Даний підрозділ складається з: «Червоної групи», «Синьої групи», «Золотої групи», «Сірої групи», між якими існує чіткий поділ функціональних обов'язків. Саме SEAL-6 компетентний у проведенні антитерористичних операцій за межами країни, в особливих випадках може бути задіяний при проведенні внутрішніх антитерористичних операцій. Отже, усі названі зарубіжні антитерористичні підрозділи мають чітко визначені форми і методи, своє місце і роль, здійснюють антитерористичну діяльність всередині країни і за її межами.

Світовий досвід боротьби з тероризмом є важливим на сьогоднішньому етапі розвитку української держави. Концепція протидії тероризму в Україні має кілька завдань протидії тероризму, у тому числі виявлення, попередження і припинення дій осіб і організацій, спрямованих на підготовку і вчинення терористичних актів та інших злочинів терористичного характеру, реалізація яких неможлива без використання світового досвіду антитерористичних підрозділів. Серйозними проблемами залишаються протиріччя у чинному законодавстві і відомчих нормативних правових актах, недостатній рівень антитерористичної підготовки співробітників органів внутрішніх справ, а накопичений за останні роки вітчизняний і зарубіжний досвід по боротьбі зі злочинами терористичного характеру потребує узагальнення та вивчення.

1. Киреев, М.П. Терроризм – проблема общая / М.П Киреев // Вестник МВД РФ. – 1994. – № 6. – С. 141–147.

2. Про боротьбу з терроризмом : Закон України від 20 березня 2003 року // ВВР України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

3. Терроризм: борьба и проблемы противодействия : учеб. пособие для студентов юрид. вузов / под ред. проф. В.Я. Кикотя, проф. Н.Д. Эриашвили. – М., 2004.

4. Требин М.П. Терроризм в XXI веке / М.П. Требин. – М. : Харвест, 2003.

5. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року // ВВР України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року // ВВР України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

Ніколайченко Галина Михайлівна
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри правових дисциплін
Криворізького факультету Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

Корупція в Україні заполонила усі сфери суспільного життя та стала причиною недовіри до влади, неповаги до держави і держаних службовців та чиновників, зниження рівня патріотизму серед населення, падіння престижу державних установ. Усі ці причини призвели до падіння міжнародного авторитету України, створили негативний імідж, що, у свою чергу, впливає на економічну співпрацю України з іншими країнами, а останнє стає причиною падіння рівня життя і добробуту населення. У механізмі антикорупційних заходів важливе місце займають антикорупційні інституції, які створюються державою, адже саме вони практично застосовують прийняті нормативно-правові акти, стежать за їх виконанням.

Метою дослідження є визначення принципів діяльності антикорупційних інституцій в українській та світовій практиці.

Для запобігання корупції в усіх сферах життя запроваджується антикорупційне законодавство, яке представлене такими основними нормативно-правовими актами: Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 9 грудня 2003 р., Резолюція (97) 24 Комітету міністрів Ради Європи про двадцять принципів боротьби з корупцією від 6 листопада 1997 р., Кримінальна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р., Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15 травня 2003 р., Закон України "Про засади запобігання і протидії корупції" від 7 квітня 2011 р., Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення" від 7 квітня 2011 р., Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики» від 14 травня 2013 р., Указ Президента України «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки» від 21 жовтня 2011 р., постанова Кабінету Міністрів України "Питання запобігання та виявлення корупції" від 04 вересня 2013 р., розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» від 5 квітня 2012 року, цей перелік не є вичерпним, це лише основні нормативно-правові акти, які визначають основні принципи діяльності антикорупційних інституцій.

Г. Клеменчіч, Я. Стусек, І. Гайка зазначають, що в міжнародній практиці

забезпечують виконання антикорупційного законодавства такі органи: поліція і прокуратура, органи контролю і аудиту (наприклад Державна служба аудиту), інститут омбудсмена, органи виконавчої влади, комісія з етики і запобігання конфліктові інтересів, спеціалізовані служби із запобігання корупції, які складають 3 групи інституцій відповідно до виконання ними різних функцій:

1) багатоцільові органи з правоохоронними повноваженнями;
2) спеціалізовані служби з боротьби проти корупції у системі правоохоронних органів;
3) інституції із запобігання корупції, розроблення політики і координації [2].

Мар'яна Трівуновіч, експерт Ради Європи, має інший погляд на аналогічну класифікацію:

1. Запобіжні.
2. Репресивні (правоохоронні).
3. Багатоцільові (наприклад Антикорупційна комісія Гонконгу, створена в 1974 р.).

Особлива увага у європейському досвіді приділяється створенню спеціальних органів по боротьбі з корупцією, тоді як в Україні в ст. 5 Закону "Про засади запобігання і протидії корупції" покладено аналогічні повноваження у першу чергу на Верховну Раду України, Президента, Кабінет Міністрів та органи прокуратури [1]. Наприклад, у ЄС створено досить автономний орган GRECO (англ. The Group of States against Corruption – «Група держав проти корупції»). Але цей орган являє собою об'єднання 49 держав світу, створений з метою удосконалення компетентності її членів у боротьбі з корупцією згідно зі Статутом «GRECO», тобто є міжнародною організацією. Прикладами національних антикорупційних спеціалізованих інституцій у світі є Центральна служба запобігання корупції (Франція), Бюро по розслідуванню випадків корупції (Сінгапур), Національна рада по боротьбі з організованою злочинністю (США). В Україні Національний антикорупційний комітет створено Указом Президента від 26 лютого 2010 р. Також існують органи у складі держаних (наприклад при Міністерстві юстиції таким уповноваженим підрозділом є Управління з питань запобігання корупції).

Проаналізувавши антикорупційне законодавство України, можна виділити такі принципи роботи інституцій:

- ✓ Пріоритет превентивних (запобіжних) заходів.
- ✓ Відкритість і прозорість органів влади.
- ✓ Надання органам державної влади інспекційних функцій.
- ✓ Залучення громадських організацій.
- ✓ Виконання моніторингу і оцінки їх діяльності міжнародними організаціями.
- ✓ Держава має забезпечувати їх діяльність фінансово.
- ✓ Верховенства права.

- ✓ Законності.
- ✓ Комплексного здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів .

Проаналізувавши світовий досвід діяльності спеціалізованих антикорупційних інституцій, дослідники Г. Клеменчіч, Я. Стусек, І. Гайка зазначають такі умови ефективної діяльності спеціалізованих антикорупційних органів:

- ✓ Незалежність і підзвітність.
- ✓ Юридичний статус (наявність чіткої законодавчої бази, де чітко визначено його компетенцію).
- ✓ Наявність чітко визначеного місця в інституційній системі з наданням такому органу широкої автономії.
- ✓ Керівник органу повинен мати високі моральні якості, призначатися кількома політичними силами (наприклад Президентом і Парламентом); строк перебування на його посаді має бути захищеним законом від необґрунтованих звільнень.
- ✓ Процедура підбору і призначення персоналу повинна відрізнятися прозорістю, об'єктивністю і базуватися на професійних особистих якостях кандидатів.
- ✓ Фінансова автономність.
- ✓ Підзвітність і прозорість.
- ✓ Держава має надати персоналу відповідну професійну підготовку та необхідні для діяльності фінансові ресурси [2].

Отже, ми бачимо, що в цілому Українське антикорупційне законодавство відповідає європейському, але на практиці такі важливі принципи роботи антикорупційних органів, як незалежність (у т.ч. і фінансова), підзвітність і прозорість поки що не втілені. Головною причиною цього, на нашу думку, є те, що в Україні антикорупційний орган не є незалежним, та те, що Президент покладає такі повноваження у першу чергу на владу, яка апріорі може бути корупційною, тоді створюється такий парадокс, що унеможливлює ефективність проведення антикорупційної політики у нашій державі.

---

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17/page2
2. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції : огляд моделей / Горан Клеменчіч, Янек Стусек, Інесса Гайка ; Організація економічного співробітництва і розвитку ; Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oecd.org/corruption/acn/39972270.pdf
3. Трівуновіч М. Технічний документ щодо моделей антикорупційних органів в Україні, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/corruption/Technical%20Papers/UPAC/UA/344-UPAC-TP26-Trivunovic-ACB-comments_May2008_Ukr_2Dec09.pdf.
4. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки : Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011.

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОЯВАМИ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Борець Тетяна Олександрівна
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем кримінальної поліції
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ, ЗУМОВЛЕНІ ТЕРОРИСТИЧНИМИ АКТАМИ

Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає усвідомленому,цілеспрямованомузастосуваннінасильствашляхомзахопленнязаручників,підпалів,убивств,тортур,залякуваннянаселення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Основним безпосереднім об'єктом злочину є громадська безпека в частині захищеності суспільства від вчинення терористичних актів, *додатковим обов'язковим об'єктом* – життя, здоров'я людини, власність, довкілля, зовнішня та внутрішня безпеки.

Об'єктивна сторона злочину полягає у двох діяннях: перше – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків; друге – погроза вчинення зазначених дій (ч.1 ст.258КК України).

Суб'єкт терористичного акту – особа, якій до вчинення злочину виповнилося 14 років.*Суб'єктивна сторона* терористичного акту характеризується прямим умислом.

У кримінально-правовій практиці тероризм визначають як застосування чи погрозу застосування насильства чи інших загальнонебезпечних дій, що створюють небезпеку життю чи здоров'ю невизначеного кола осіб, заподіяння майнової шкоди або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії спрямовані на підрив атмосфери спокою, дестабілізацію, залякування чи пригнічення суспільства з метою ухвалення державою, міжнародною організацією, фізичною чи юридичною особою або групою осіб будь-якого рішення чи

утримання від нього.

Джерелом тероризму будь-якого виду є, як правило, соціальне середовище, але за критеріями наслідків надзвичайні ситуації, зумовлені терористичними актами, можуть носитихарактертехногенних, біолого-соціальних чи соціальних.

Працівники спеціальних підрозділів та підрозділів особливого призначення суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, уповноважені вживати організаційні та практичні заходи превентивного характеру з метою знешкодження терористів, якщо є підстави вважати, що в ситуації, яка склалася, протиправні дії останніх можуть призвести до техногенно-небезпечних наслідків.

Висновок про можливість виникнення відповідних наслідків повинен формуватися шляхом здійснення попереднього аналізу й прогнозування імовірного ускладнення ситуації.

При цьому *процес аналізу та прогнозування включає*такі стадії:

– збір, систематизація й розгляд оперативно-розшукової інформації про можливість настання небезпечних наслідків (за наявності можливості до цієї стадії слід залучати спеціалістів у сферах забезпечення життєдіяльності, на які посягають терористи);

– виділення із загального обсягу отриманої інформації відомостей, які вказують на посилення терористичної активності;

– здійснення повторної перевірки й уточнення за допомогою оперативно-розшукових засобів і методів отриманої первинної оперативно-розшукової інформації про можливість настання техногенно-небезпечних наслідків для вироблення варіантів і проектів управлінських рішень.

У даному контексті техногеннонебезпечні наслідки слід розглядати якпродукт надзвичайної ситуації, спричиненої або виниклої у результаті протиправних дій терористів.

Відповідно до положень Національного класифікатору "Класифікатор надзвичайних ситуацій"ДК 019:2010 (далі – Класифікатор) під надзвичайною ситуацією слід розуміти порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом чи іншою небезпечною подією, зокрема епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, що призвело (може призвести) до виникнення великої кількості постраждалих, загрози життю та здоров'ю людей, їх загибелі, значних матеріальних утрат, а також до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності.

Залежно від характеру походження, ступеня поширення, розміру людських втрат і матеріальних збитків *надзвичайні ситуації поділяються на ситуації*:техногенного, природного, соціального та воєнного характеру.

Зважаючи на характер та спрямованість протиправних дій, що вчиняються терористами, їхнім наслідком може стати виникнення надзвичайних

ситуацій техногенного та воєнного характеру.

Запропоновані у Класифікаторі визначення цих видів надзвичайних ситуацій підтверджують вищезазначене твердження.

Так, *надзвичайною ситуацією техногенного характеру*є порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті унаслідок транспортної аварії (катастрофи), пожежі, вибуху, аварії з викиданням (загрозою викидання) небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин, раптового руйнування споруд; аварії в електроенергетичних системах, системах життєзабезпечення, системах телекомунікацій, на очисних спорудах, у системах нафтогазового промислового комплексу, гідродинамічних аварій тощо.

Надзвичайною ситуацією воєнного характеру є порушення нормальних умов життя та діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене застосуванням звичайної зброї або зброї масового ураження, під час якого виникають вторинні чинники ураження населення, що її визначають в окремих нормативних документах [1].

Нажаль,тероризмє досить дієвим знаряддям залякування і знищення, а за останні кілька років проблема тероризму набула в усьому світі глобальних масштабів і має тенденцію до стійкого зростання.

Терористичні акти з кожним роком стають все більш ретельно організованими і жорстокими, з використанням найсучаснішої техніки, зброї, засобів зв'язку.

Так, наприклад, кривавий теракт в Ніцці (Франція), який відбувся 14 липня 2016 рокупід час святкування французького національного свята – Днявзяття Бастилії та під час якого терорист, керуючи вантажівкою,на повній швидкості в'їхав у натовп людей на місцевій набережній, після чого вчинив стрілянину. У результаті теракту 84 людини загинуло, понад 100 поранено.

Ще більш трагічними були наслідки від серії терактів у Парижі, які мали місце 13 листопада 2015 року, – кількість загиблих перевищила 130 осіб.

Загалом, у країнах Європи лише за останні два роки внаслідок терористичних атак загинуло більше 440 осіб[2].

---

1. Класифікатор надзвичайних ситуаційДК 019:2010 від 01.01.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST001982.html.

2. Скільки людей постраждало від тероризму в Європі [Електроннийресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/ru/skolko_ljudej_postradalo_ot_terrorizma_v_evrope_n710052.

Ботнаренко Ірина Анатоліївна
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем кримінальної поліції
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 258-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (ВТЯГНЕННЯ У ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ)

Допит є найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої з'ясовується інформація про кримінальне правопорушення. Це зумовлюється його високими інформативними можливостями та надійністю, простотою і швидкістю отримання результату [1, с. 218].

У літературі питанням організації проведення допиту приділялася увага в роботах В.М. Бахарєва, В.П. Бахіна, В.К. Весельського, В.А. Журавля, Н.С. Карпова, В.С. Комаркова, В.О. Коновалова, Л.М. Корнєєва, В.С. Кузьмічова, Є.Д. Лук'янчикова, М.І. Порубова, О.Б. Соловйова, К.О. Чаплинського, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька та інших науковців.

Отримання від допитуваної особи об'єктивної інформації й тим самим сприяння швидкому і повному розслідуванню втягнення у вчинення терористичного акту передбачає проведення цілої системи дій з планування допиту, що передбачає: 1) визначення кола осіб, які підлягають допиту, та черговості їх проведення; 2) вирішення питання про час і місце проведення допиту і способу виклику на допит; 3) вивчення матеріалів кримінального провадження (для визначення кола обставин, з яких необхідно отримати показання); 4) збір та вивчення особи допитуваного (біографічні та психологічні дані, освітній, культурний, моральний рівень, спосіб життя, кримінальні зв'язки, місце у структурі терористичної групи (організації), стосунки з лідером тощо); 5) вивчення спеціальних знань; 6) визначення кола учасників допиту (спеціаліста, експерта, захисника, перекладача тощо); 7) створення матеріально-речової обстановки для допиту (підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення підозрюваному); 8) визначення необхідних технічних засобів для фіксації допиту та їх підготовка до роботи (відео-, звукозапису); 9) складання письмового плану допиту.

Особливу увагу необхідно звернути на вивчення особливостей злочинного угруповання (організації), до якого належить підозрюваний, особливості формування особистості, авторитети тощо. Це допоможе правильно вибрати тактику спілкування з ним. Крім того, враховуючи те, що в судовому засіданні підсудні часто відмовляються від первинних показань, аргументуючи

це застосуванням до них насильства або незаконних методів у ході розслідування, обов'язковою має бути відеофіксація усіх слідчих (розшукових) дій з підозрюваним та забезпечення участі захисника під час проведення з ним усіх слідчих (розшукових) дій.

Основними джерелами отримання суб'єктом проведення допиту інформації при підготовці до нього в ході розслідуванні цього кримінального правопорушення є такі: 1) вивчення матеріалів кримінального провадження про втягнення у вчинення терористичного акту з тим, щоб точно визначити всі обставини, з яких необхідно отримати інформацію від підозрюваного; 2) використання довідкової літератури, консультації зі спеціалістами.

Предмет допиту, передусім, складають загальні дані, а саме: обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення (час, місце, обстановка, спосіб тощо); обставини, які встановлюють чи спростовують винність конкретних осіб та мотиви їх дій, що впливають на ступінь та характер відповідальності підозрюваного; обставини, які стосуються характеру та розміру шкоди, нанесеної злочинним діянням, тощо.

У кримінальних провадженнях про втягнення у вчинення терористичного акту предмет допиту складають обставини, пов'язані із з'ясуванням таких питань: які дії було вчинено підозрюваним (втягнення або примушування до вчинення терористичного акту, способи втягнення (фізичний або психічний вплив на особу), способи примушування (обман, шантаж, використання уразливого стану особи, фізичне насильство чи погроза його застосування (усно, письмово чи за допомогою конклюдентних дій)); виявлення осіб, причетних до вчинення протиправного діяння; встановлення характеру злочинної діяльності кожної з таких осіб; встановлення мотивів злочинних дій; яким чином маскувалася злочинна діяльність та способи маскування; зв'язок з іншими кримінальними правопорушеннями; яким чином здійснювалася діяльність злочинців по готуванню до вчинення кримінального правопорушення тощо.

Тактику допиту доцільно обирати з урахуванням специфічних ознак, притаманних злочинам терористичної спрямованості, а саме: специфічної поведінки затриманих, підозрюваних (нахабність, заперечення своєї вини, обструкція, конфронтація зі слідчим, складні стосунки затриманих між собою тощо); швидкого спрацьовування захисних механізмів, характерних саме для терористичної організації, що має політичні і корумповані зв'язки, групи безпеки, своїх адвокатів (погрози слідчому і його близьким, тиск на слідство різних впливових осіб, залучення найдосвідченіших адвокатів, що блокують процес розслідування, унеможливлюють документування дій терористичного формування тощо). Крім урахування індивідуальних особливостей підозрюваного, особливу увагу необхідно звернути на його місце у структурі терористичної групи, стосунки з лідером тощо.

Потрібно враховувати і використовувати і те, що в терористичних групах (організаціях) можуть існувати приховані чи явні суперечності і конфлікти, між окремими затриманими підозрюваними можуть складатися напруже-

ні взаємовідносини, які у разі їхнього затримання можуть ще більше посилитися через незнання того, як поведеться і які дасть показання інший затриманий. Вплив цих конфліктів може посилити і слідчий, наприклад, демонструючи поінформованість про їхнє існування та причини, вибираючи до затриманих різні запобіжні заходи, умови утримання, використовуючи отримані від них показання тощо.

Під час допиту підозрюваного з'ясуванню підлягають такі питання: 1) чи знав раніше особу (осіб), яку (яких) втягнули у вчинення терористичного акту і які були між ними відносини; 2) причини обрання саме злочинного способу власної поведінки, що спонукало до злочинного способу життя; 3) причини вибору конкретного способу вчинення злочину; 4) характер та послідовність дій з реалізації злочинного умислу (починаючи з підготовки і закінчуючи приховуванням слідів); 5) способи втягнення у вчинення терористичного акту (фізичне або психічне насильство, обман, шантаж, усна чи письмова погроза тощо); 6) час і місце, де відбувалося втягнення чи примушування до вчинення терористичного акту; 7) знаряддя вчинення злочину, у тому числі використання вогнепальної зброї і засобів зв'язку; 8) мотиви вчинення кримінального правопорушення; 9) співучасники учинення протиправного діяння, чи є підозрюваний учасником злочинного угруповання, якщо так, то коли і за яких умов вступив до нього; 10) структура та особливості злочинного угруповання, до якого належить, які відносини всередині організації, правила поведінки, хто є лідером (організатором); 11) місце злочинного угруповання у кримінальному середовищі; 12) прикриття злочинної діяльності легальними структурами, участь членів злочинного угруповання в політичній діяльності, джерела фінансування тощо.

Таким чином, організація проведення допиту підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258-1 Кримінального кодексу України, представляє собою складний тактико-психологічний процес, пов'язаний з низкою процесуальних, психологічних та етичних вимог, урахування та дотримання яких визначає успішність і результативність проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

---

1. Чаплинська Ю.А. Наукові підходи до організації проведення допиту / Ю. А. Чаплинська // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – С. 218–224.

Пазинич Тетяна Анатоліївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
та судової експертології,
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВВЕДЕННЯМ В ОБІГ ТВОРІВ, ЩО ПРОПАГУЮТЬ КУЛЬТ НАСИЛЬСТВА І ЖОРСТОКОСТІ, РАСОВУ, НАЦІОНАЛЬНУ ЧИ РЕЛІГІЙНУ НЕТЕРПИМІСТЬ ТА ДИСКРИМІНАЦІЮ

Наша держава зараз переживає дуже складний період становлення. Фактичні умови ведення війни із сусідньою державою, політичне протистояння, реформування сфер державного контролю і регулювання, правоохоронної діяльності, зниження доходів багатьох громадян на фоні стрімкого росту цін – усе це впливає на стан і настрої суспільства. Зараз спостерігається тенденція падіння морально-етичних, духовних цінностей, деформуються моральні засади суспільства, частіше спостерігаються прояви нетерпимості, жорстокості й агресії в соціумі. Треба зазначити, що цьому явищу сприяють некоректна інформація, що подається через ЗМІ, прямі заклики і пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства, разом із послабленням контролю з боку органів виконавчої влади, закладів освіти і культури, бездіяльність інколи й правоохоронних органів.

Основним напрямом державного контролю за засобами масової інформації є регулювання обігу матеріалів, що містять елементи пропаганди та негативно впливають на суспільну мораль. У рамках цього контролю встановлено заборону обігу продукції, що за своїм змістом несе небезпеку нормальному розвитку суспільства.

Так, статтею 300 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за ввезення в Україну творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні, а також за ті самі дії щодо кіно- та відеопродукції, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, а також збут неповнолітніми чи розповсюдження серед них творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію.

Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України свідчать про реєстрацію досить невеликої частки досліджуваної категорії

злочинів, але це не відображає дійсної картини їх вчинення. Більшість цих фактів залишається поза статистикою у зв'язку із складністю виявлення, а майже третина проваджень, що відкриваються, розсипаються за недостатністю доказів. Так, за період 2013–2016 року таких фактів зареєстровано 322, і тільки 225 з них мали доказову перспективу і були направлені в суд з обвинувальними актами.

Розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень дуже специфічне, і доказування наявності складу злочину у діях зловмисників пов'язане із низкою труднощів. Ці труднощі пов'язані із конкретними факторами, на які хотілось би звернути окрему увагу.

По-перше, предмет представленої категорії злочинів особливий, адже це не певний визначений перелік матеріальних об'єктів, а, як встановлено законом – будь-які твори (друкована продукція, кінофільми, відеофільми, фото- і відеозаписи, комп'ютерні програми та інші носії інформації), зміст яких містить пропаганду культу насильства і жорстокості, дискримінації і нетерпимого ставлення до груп меншин, тобто прославляють застосування грубої сили, жорстокість, розправи і знущання над людьми, застосування катувань, жорстоких способів вбивств тощо. Відповідно, якість доказування залежить від вміння слідчого швидко орієнтуватися у тому, які саме об'єкти підлягають вилученню і який порядок подальшої роботи з ними.

По-друге, реєстрація і відкриття кримінальних проваджень за фактами вчинення таких злочинів пов'язані із необхідністю попередньої експертної оцінки матеріалів пропаганди (друкованих видань, кінострічок), текстів публічних виступів (у засобах масової інформації, на зібраннях, концертах тощо). Відповідно, слідчі повинні чітко знати, які експертизи необхідно призначити для отримання висновків щодо оцінки висловлювань, символіки, як таких, що розпалюють ворожнечу, розбрат або принижують певні меншини. Слід зазначити, що експертні дослідження вилучених творів і матеріалів не проводяться у звичайних експертних установах. Для вирішення питань щодо їх змісту необхідні спеціалісти таких галузей знань, як лінгвістика, політологія, релігієзнавство, історія, культурознавство та інші. Очевидно, що виникає й питання визначення статусу експертних досліджень, які проводяться фактично до відкриття кримінального провадження. Чи можуть виступати доказами висновки таких експертиз? Воно залишається відкритим.

По-третє, слідчий після встановлення наявності складу злочину повинен вміти правильно визначати перелік об'єктів, що належать до знарядь і засобів вчинення правопорушення, а також вміти їх кваліфіковано описувати, пакувати і вилучати. А це досить специфічні об'єкти, зокрема цифрова техніка (фотоапарати, відеокамери, веб-камери), комп'ютери та спеціальне програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюється фото- або відеомонтаж, накладання музичного супроводу, тексту перекладу), копіювальна та розмножувальна техніка (сканери, ксерокси), техніка для друку (принтери), пишучі прилади (CD-ROM, DVD, аудіо-, відеомагнітофони) та інші.

Підводячи підсумок вищезазначеному, слід наголосити, що представлені висновки не відображають усіх проблем і специфіки розслідування злочинів, пов'язаних із ввезенням, виготовленням і розповсюдженням творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, але вони можуть бути одним із кроків у формуванні напрямку дослідження цієї тематики.

Приходько Юрій Павлович
доцент кафедри криміналістичних експертиз
Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАНЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО СКОЄНІ ШЛЯХОМ ВИБУХУ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Останніми роками в нашій державі позначилася стійка тенденція зростання злочинів із застосуванням енергії вибуху зарядів вибухових речовин чи вибухових пристроїв, тобто кримінальних вибухів. Застосування цього способу для здійснення різного виду злочинів, а, як правило, це: диверсія, терористичний акт, знищення або пошкодження майна, посягання на життя та здоров'я громадян та інші, стає вже звичайною справою.

Ця категорія злочинів, безумовно, характеризується особливою зухвалістю, продуманістю діяння за способом, часом і місцем учинення, визначеністю вибору об'єкта посягання. У разі вчинення злочину за участю групи осіб простежується чіткий розподіл ролей, високий рівень узгодженості дій злочинців, попередня підготовка до вчинення діяння (попереднє спостереження за об'єктом посягання, рекогносцировка місцевості, прогнозування шляхів відходу, використання заздалегідь підготовленого транспорту, засобів маскування, зв'язку, документів тощо). Складний механізм учинення кримінальних вибухів указує на їх високу суспільну небезпеку, а, відповідно, й на необхідність ретельного планування й організації діяльності слідчого та працівників органів національної поліції з розслідування та запобігання вказаним злочинам.

Питання, пов'язані з окремими аспектами розслідування злочинів, учинених із застосуванням вибухових пристроїв, досліджувалися у працях В. Н. Агинського, М. І. Асташова, В.П. Бахіна, Л. В. Бертовського, Р. З. Боршигова, Т. М. Бульби, О. А. Буханченка, С.М. Колотушкіна, М. А. Михайлова, І. Д. Моторного, В.В. Поліщука, М.А. Погорецького та інших вчених.

Практика розслідування злочинів за фактами кримінальних вибухів показала, що успіх розслідування даного виду злочинів залежить у першу чергу від того, наскільки грамотно і повно було оглянуто місце події і вилучено не-

обхідні речові докази. Також велику роль при отриманні значимих результатів вибухотехнічної і хімічної експертиз відіграють правильна упаковка і транспортування речових доказів. Навіть при правильному вилученні речових доказів недотримання вимог до їх пакування може призвести до негативних результатів експертного дослідження.

Досвід практичної роботи дозволяє виділити три типові ситуації злочинів, пов'язаних з використанням енергії вибуху:

- загроза вибуху по прийнятому повідомленню, коли вибуховий пристрій не виявлено;

- загроза вибуху при виявленні предмета, підозрілого на приналежність до вибухового пристрою;

- безпосередньо місце вибуху (тобто вибух вже стався).

Перша типова ситуація: загроза вибуху по прийнятому повідомленню, коли вибуховий пристрій не виявлено.

Оскільки інформація, яка надійшла черговому, як правило, не містить відомостей, що дозволяє зробити будь-які висновки, то необхідно раціонально організувати подальшу роботу виходячи із забезпечення безпеки громадян і фахівців, що беруть участь у розслідуванні. Для цього необхідно вжити такі заходи:

- терміново викликати фахівців-вибухотехніків з метою очищення місцевості від вибухонебезпечних предметів;

- визначити межу небезпечної зони. Відстань від огороджувальної стрічки до місця розташування вибухонебезпечного предмета або епіцентру вибуху визначається з урахуванням конкретної обстановки, як правило, не менше 50 метрів у приміщенні та 100 метрів на відкритій місцевості;

- організувати евакуацію людей з небезпечної зони;

- організувати оточення по межах небезпечної зони за допомогою постів і умовних знаків (червоні прапорці, огороджувальна стрічка та ін.).

Друга типова ситуація: загроза вибуху при виявленні предмета, схожого на вибуховий пристрій.

При виникненні цієї ситуації необхідно вжити такі заходи:

- виконати увесь комплекс заходів, передбачених для першої типової ситуації;

- зробити фотографування, а по можливості – і відеозйомку вибухонебезпечного предмета;

- скласти детальний опис цього об'єкта: зовнішній вигляд, габарити і забарвлення, засоби перенесення і маскування (сумка, портфель, валіза та ін.), зовнішній вигляд, габарити і забарвлення самого об'єкта (по можливості), видиме маркування та інші специфічні ознаки;

- при прибутті на місце події фахівців-вибухотехніків негайно вирішити питання про можливість транспортування вибухонебезпечного об'єкта у безпечне місце для його знешкодження або знищення;

- якщо спеціаліст з розмінування визнає можливим транспортування

цього об'єкта, а також безпечними певні маніпуляції з вибуховим пристроєм (повороти, піднімання та ін.), то необхідно досліджувати поверхню вибухового пристрою на наявність слідів криміналістичного походження (слідів рук, трасологічних слідів і т.п.), при цьому доцільно зробити (по можливості) рентгенівську зйомку предмета;

- якщо фахівець з розмінування визнає необхідним зробити руйнування вибухонебезпечного предмета за допомогою гідроруйнівної гармати, то треба вжити заходи по відвертанню розльоту осколків корпусу вибухового пристрою й інших вражаючих елементів (використати вибухозахисний контейнер, мішки з піском і т.п.);

- після руйнування осколки й інші фрагменти вибухового пристрою упаковуються і направляються на експертизу;

Третя типова ситуація: огляд місця вибуху.

Оскільки на місці вибуху можуть бути вибухові пристрої, що не спрацювали, то необхідно виконати увесь комплекс заходів, передбачених для другої типової ситуації.

Місце вибуху оглядається в такому порядку:

- фіксується обстановка місця події (фото і відеозйомка);

- організовуються при необхідності рятувальні і аварійно-відновлювальні роботи, а за наявності жертв і потерпілих викликаються на місце події працівники відповідних медичних служб;

- детальному огляду мають бути піддані: об'єкт вибуху, територія, безпосередньо прилегла до місця вибуху, потерпілі, а також їх одяг, документи і речі;

- фіксуються у протоколі огляду місця події необхідні для проведення експертизи геометричні і якісні характеристики;

- збираються предмети з кіптявою, причому доцільно вилучати їх цілком, якщо об'єкт-носій занадто громіздкий, а локалізація кіптяви відома, то необхідно вилучити відповідний фрагмент об'єкта;

- здійснюється ретельний збір осколків і уламків вибухового пристрою (металеві осколки, шматки шнурів, дроту, електродетонаторів, деталі годинникових механізмів, радіодеталі, елементи електроживлення, частини можливої упаковки);

- якщо вибух стався на ґрунті, беруться проби ґрунту безпосередньо з епіцентру вибуху, а також в якості зразків порівняння контрольні проби на достатньому віддаленні від місця вибуху;

- при зборі речових доказів не треба забувати про виявлення і фіксацію традиційних криміналістичних слідів (відбитки пальців, сліди взуття, сліди інструментів та ін.).

Інформація, отримана на стадії попереднього дослідження слідів вибуху, частіше за усе є дуже приблизною, неповною і такою, що не має доказового значення, але вона потрібна для визначення видів і послідовності проведення оперативно-розшукових заходів і здійснення слідчих дій.

Інформація ж отримана експертами в лабораторних умовах, здатна внести ясність у суть справи і відповісти на широке коло питань, вирішення яких сприятиме розкриттю злочину, пов'язаного з протиправним застосуванням вибухових матеріалів. Але це твердження є правдивим тільки у тому випадку, якщо проведено вірно фіксацію і вилучення слідів вибуху та послідовність призначення тієї або іншої експертизи.

Вибухотехнічна експертиза, як правило, має комплексний характер, її проведення вимагає залучення фахівців, що мають знання в різних галузях науки, техніки, ремесла. Крім того, за фактом вибуху нерідко виникає необхідність у призначенні інших експертиз, послідовність проведення яких визначається з урахуванням інформації, отриманої на стадії попереднього дослідження криміналістичних слідів, що є основними об'єктами подальших досліджень. Інакше кажучи, важлива для слідства і оперативних працівників інформація може бути втрачена, а речові докази передчасно видозмінені або зруйновані. Уникнути цього – одна з головних вимог криміналістичного підходу до дослідження усієї сукупності ознак, що обумовлюють властивості речових доказів.

1. Алексеев Н. Н. Боеприпасы / Н.Н. Алексеев // Советская воєнная знциклопедия. – Т. 1. – М. : Воениздат, 1976.

2. Басін К.В. Криміналістична вибухотехніка у боротьбі зі злочинами терористичної спрямованості : навчальний посібник / К.В. Басін, О.І. Ізотов, О.Г. Семенюк. – К, 2012.

3. Баум Ф. А. Физика взрыва. – 2-е изд., перераб. / Ф. А. Баум, Л. П. Орленко, К. П. Станюкович и др. ; под ред. К.П. Станюковича. – М. : Наука, 1975.

4. Дильдин Ю. М. Взрывы и обнаружение взрывных устройств (Вопросы организации и методика работы) : метод. рекомендации / Ю. М. Дильдин, А. Ю. Семенов, А. А. Шмырев. – М. : ВНКЦ МВД СССР, 1991.

5. Дильдин Ю. М. Из практики зкспертного исследования объектов, обнаруженных после взрыва самодельного устройства / Ю. М. Дильдин, А. И. Колмаков, С. И. Тетерев // Экспертная практика. – М., 1982. – № 18. – С. 76–83.

6. Дильдин Ю. М. Место взрыва как объект криминалистического исследования / Ю. М. Дильдин, В. В. Мартынов, А. Ю. Семенов. – М. : ЗКЦ МВДРФ, 1995.

7. Кофанов А.В. Особливості проведення огляду і збору слідової інформації на місці кримінального вибуху : метод. рекомендації / А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Ю.П. Приходько. – К. : УкрДГРІ, 2013.

8. Красюк И. П. Взрывчатые вещества и взрывные устройства : пособие / Красюк И. П., Садченко А. А., Захматов В. Д., Щербак Н. В., Мазниченко Ю. А. – К. : НАВСУ, 2004.

9. Тихонов Е. Н. Криминалистическая взрывотехника и взрывотехническая экспертиза / Тихонов Е. Н. – Барнаул : БГУ, 1989.

10. Фатеев В.М. Пиротехника : курс лекций / Фатеев В.М., Таборов Л.И., Приходько Ю.П. – К. Аграр, Медиа Групп, 2014.

Волошин Олексій Гнатович
старший викладач кафедри
криміналістичних експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБУХІВ, ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

В останні роки позначилася тенденція збільшення кількості подій, пов'язаних з вибухами. До 1992–1993 рр. виявлення вибухових пристроїв (ВП) в Україні було надзвичайною подією. Вилучені об'єкти надавали на дослідження до Москви. Зараз за один день в м. Києві вилучається стільки бойових припасів, скільки раніше – за рік. У зв'язку з цим створено відділ з дослідження вибухових речовин (ВР) та слідів вибуху в КНДІСЕ. Крім того, цими питаннями займаються в ДНДЕКЦ МВС України та відповідних підрозділах на місцях, СБУ, спеціальній військовій лабораторії.

Вибухом називається виділення за короткий проміжок часу великої кількості енергії внаслідок раптових, досить швидких перетворень речовини, при яких внутрішня енергія молекул, атомів (або атомних ядер) переходить в енергію руху речовини. Вибух супроводжується різким збільшенням температури та тиску в системі, викликаючи значні руйнування (пошкодження) та переміщення оточуючих об'єктів, фрагментів ВП. Його супроводжує різкий, досить сильний звуковий і часто світловий ефект; в деяких випадках можлива і пожежа.

Вплив вибуху на різні об'єкти оточуючої обстановки є досить різноманітним, тому місця подій суттєво відрізняються одне від одного за ступенем руйнувань та пошкоджень оточуючих об'єктів. Відмінність обумовлюється, насамперед, різною природою вибухів, технічними причинами їх виникнення, а також великою різноманітністю ВП як промислового, так і саморобного виготовлення, які використовуються зі злочинною метою.

За природою розрізняють хімічні, фізичні та ядерні вибухи.

Фізичні вибухи найчастіше відбуваються внаслідок вивільнення енергії стиснутого газу або пари. Досить часто вони є наслідком порушення правил експлуатації парових котлів, газових балонів тощо. Фізичні вибухи герметично закритих ємностей відбуваються в місці пожежі. Прикладом злочинного використання фізичного вибуху є розташування в печі балона зі стиснутим газом. При фізичному вибуху металеві оболонки зазвичай руйнуються в місцях зварних, різьбових та інших сполучень і утворюють декілька великих уламків.

Хімічні вибухи відбуваються за рахунок швидкого перетворення енергії ВР в енергію стиснутих газів у результаті хімічної реакції. Вибухи пило- та

пароповітряних, газових сумішей мають, як правило, ненавмисний характер. Вони трапляються в шахтах, на підприємствах по переробці зерна, цукру, деревини, на елеваторах, хімічних заводах, при пошкодженні газової мережі тощо. Ці вибухи є найбільш руйнівними.

Із злочинною метою найчастіше для здійснення вибуху використовуються ВП, основним компонентом яких є конденсована (тверда, в'язка) ВР. Навмисні вибухи проводяться з метою вбивств, зламу перепон при крадіжках зі сховищ (сейфів), для знищення майна, при вчиненні диверсій та терористичних актів, а також при хуліганстві, браконьєрстві, самогубствах, приховуванні слідів інших злочинів тощо. Однак часто при неправильному поводженні з ВР бувають нещасні випадки, які завдають серйозної шкоди особі та майну.

Як зазначалося вище, наслідки вибуху обумовлюються як його природою, так і різноманітністю ВП.

Під вибуховим пристроєм (ВП) розуміють спеціально виготовлений пристрій, якому притаманна сукупність ознак, що вказують на його призначення та придатність для здійснення вибуху.

Найбільш розповсюджені ВП складаються із заряду ВР, конструктивно об'єднаного із засобами підриву, корпусу та допоміжних елементів, які забезпечують його функціонування.

ВП можуть бути виготовлені як промисловим, так і саморобним способом. Їх легко відрізнити за виглядом корпусу.

Основними видами ВП промислового виготовлення (штатні ВП) є гранати, міни, снаряди, детонатори, вибухові пакети тощо (тобто ВП військового та промислового призначення). ВП використовують у гірничій, нафтовій промисловості, сейсморозвідці, при будівництві (руйнування будівель, риття котлованів), у машинобудуванні, на залізничному та водному транспорті та ін.

В якості оболонок саморобних ВП використовуються корпуси предметів побутового призначення (прасок, телефонів, електробритв, ліхтариків, авторучок, балонів високого тиску, електрозапобіжників тощо), а також книжки, ящики поштових повідомлень, паперові коробки від цигарок, соків, пластикові пляшки, тонкі металеві оболонки (консервні банки, балони аерозольних упаковок) тощо. До засобів вчинення вибуху, які також виступають складовою ВП, належать засоби ініціювання. Засоби ініціювання розділяють на засоби детонації (капсулі-детонатори, електродетонатори, детонуючі шнури) та засоби запалювання (електроспалахувачі, вогнепровідні шнури). Складовими частинами *підривача* є виконуючі механізми (із застосуванням тертя, удару, наколювання, а також замикачі тощо), розглянуті засоби ініціювання та інші елементи (проводи, джерело живлення тощо).

На місці вибуху виявляють фрагменти зазначених складових ВП.

Окремі елементи ВП по-різному впливають на об'єкти обстановки місця події. Сліди цього впливу повинні бути виявлені, зафіксовані, а деякі об'єкти (ВР, осколки ВП тощо) вилучені. Аналіз слідів вибухової дії дозволяє на міс-

ці події визначити центр та природу вибуху, а також зробити припущення про вид та масу ВР, що вибухнула.

Бризантна (подрібнююча) дія вибуху проявляється на об'єктах, що знаходяться у безпосередньому контакті із зарядом у момент вибуху. Основні ознаки:

– локальні деформації, руйнування у вигляді вм'ятин, воронок, сколів;

– локальні ділянки суцільних руйнувань на нетривких об'єктах із дерева, скла та ін.;

– тяжкі тілесні ушкодження.

Сліди бризантної дії виявляються на відстані не більше 0,1–0,3 м.

Фугасна дія вибуху проявляється в набагато більшому просторі і обумовлюється впливом на оточуючу обстановку ударної хвилі та стиснутих газів, що розширюються. Основні ознаки:

– воронка на ґрунті; переміщення предметів;

– ураження людей.

Розміри області фугасної дії залежать від маси заряду, а також розмірів, конструктивних особливостей та матеріалу оточуючих об'єктів.

Осколочна дія обумовлюється руйнуванням та польотом осколків або окремих елементів зруйнованого ВП. Ознаки:

– кратери та траси (подряпини), на міцних об'єктах;

– пробоїни від заглиблення уламків у менш міцні матеріали;

– траси на ґрунті; проникнення у тіло людини.

Термічну дію обумовлюють сильно нагріті (t°≈2500° С) продукти вибуху, які швидко збільшуються в обсязі. Ознаки:

– сліди кіптяви та оплавлення;

– опіки на тілі потерпілого.

Виникнення пожежі характерне переважно для вибуху газових, паро- та пилоповітряних сумішей. Вибух заряду ВР викликає горіння лише легкозаймистих горючих матеріалів та речовин, що знаходяться на відстані менш ніж 25–30 розмірів ВП. Деякі компоненти саморобних ВП (нафтопродукти, піротехнічні суміші) догорають після вибуху, викликаючи загорання деревини, пластмаси тощо.

Об'єктами експертизи за фактом вибуху є такі:

– залишки корпусу та окремих елементів ВП, в тому числі уламки, частки ЛФП, пластмаси, волокна тощо;

– ВР, які не прореагували;

– продукти реакції вибухового перетворення;

– сліди зовнішніх та внутрішніх змін матеріалів, які викликані дією вибуху.

У повному обсязі дослідження залишків після вибуху може проводитися тільки у визначених базових органах.

При дослідженні об'єктів за фактами вибухів з використанням ВР, стосовно останніх можуть вирішуватися такі питання:

– чи мав місце вибух з використанням ВР (за наявністю продуктів вибуху та слідів його впливу);

– який склад ВР (за залишками на різних об'єктах-носіях, які не прореагували);

– яка групова належність ВР;

– який спосіб виробництва ВР;

– чи використовувалася ВР, виявлена у підозрюваного, для спорядження даного ВП.

Уміле використання можливостей експертизи матеріалів, речовин та виробів сприяє підвищенню якості розслідування та розкриття злочинів. Але незалежно від того, наскільки досконалими є спеціальні методи, успіх дослідження значною мірою залежить від повноти та якості наданих на дослідження об'єктів (речових доказів). У деяких випадках об'єкти, внаслідок невмілого поводження з ними, стають непридатними для подальшого дослідження. Слід пам'ятати, що правильно вилучені об'єкти визначають повноту їх подальшого експертного дослідження для встановлення родових, групових і індивідуальних ознак.

Експертизою матеріалів, речовин та виробів майже за усіма експертними спеціальностями вирішуються основні діагностичні завдання щодо:

– віднесення досліджуваних речовин до певного роду та класу;

– виявлення слідів певних речовин на об'єктах-носіях.

Ідентифікаційні дослідження проводяться з метою встановлення спільної родової (групової) належності порівнюваних об'єктів.

Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу проводиться при розслідуванні фактів протиправного застосування вогнепальної зброї, здійснення вибухів, а також незаконного виготовлення та зберігання вибухових речовин.

Необхідно наголосити, що відповідно до Переліку основних видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта працівникам Експертної служби МВС України, судова експертиза за експертною спеціальністю 5.1 «Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу» є вибухотехнічною експертизою (наказ МВС України від 15.12.2011 № 923).

В Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України, затвердженій наказом МВС України від 09.07.2014 № 653, передбачено заходи безпеки при отриманні вибухових матеріалів для проведення вибухотехнічної експертизи (п. 4.6), зокрема:

– об'єкти, що містять вибухові матеріали, на дослідження приймаються керівником вибухотехнічного підрозділу;

– забороняється прийняття вибухових матеріалів працівниками канцелярії;

– розкриття упаковок з об'єктами здійснюється спеціалістами, які мають право самостійного проведення спеціальних вибухотехнічних робіт;

– незважаючи на наявність довідки про вибухонебезпеку наданих на ек-

спертизу об'єктів, роботи щодо розкриття їх упаковки проводити як із такими, що не мають зазначеної довідки.

У п. 4.7. Інструкції «Заходи безпеки під час проведення вибухотехнічних експертиз» зазначено, що при відбиранні проб від вибухових речовин обов'язково повинен залучатися спеціаліст-вибухотехнік.

Таким чином, при призначенні дослідження до підрозділу судової експертизи за експертною спеціальністю «Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу» з метою вирішення питання про належність невідомої речовини до вибухової можуть були надані лише «проби вибухових речовин» за умови наявності довідки про вибухонебезпеку.

Незвичність та складність у виявленні, вилученні та дослідженні ВР часто викликані тим, що в якості ВП використовуються, крім традиційних (гранати, міни, протитанкові комплекси тощо), саморобні пристрої, в яких в якості заряду застосовують піротехнічні суміші.

1. Басін К.В. Криміналістична вибухотехніка у боротьбі зі злочинами терористичної спрямованості : навчальний посібник / Басін К.В., Ізотов О.І., Семенюк О.Г. – К., 2012. – 194 с.

2. Колотушкин С.М. Взрывные устройства и следы их применения : учебник / С.М. Колотушкин, В.А. Федоренко. – Волгоград : ВА МВД России, 2004. – 248 с.

3. Комаринец Б.М. Судебно-баллистическая экспертиза / О.О. Комаринец. – М., 1974. – 389 с.

4. Кофанов А.В. Трасологічні дослідження : курс лекцій / А.В. Кофанов, О.Г. Волошин, О.В. Літвінова. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 304 с.

5. Кофанов А.В. Теорія та практика проведення судово-балістичних досліджень : монографія / А.В. Кофанов, Т.В. Михальчук. – К. : УкрДГРІ, 2015. – 274 с.

6. Кофанов А.В. Судова балістика та суміжні галузі знань : словник / В.В. Арешонков, А.В. Кофанов, Г.А. Кушнір, В.М. Атаманчук, Ю.П. Приходько. – К. : НАВС, 2015. – 184 с.

7. Кофанов А.В. Огляд пасажирських повітряних суден та авіаційних об'єктів на наявність вибухових пристроїв, вибухових речовин і вибухових компонентів : методичні рекомендації / В.І. Василинчук, А.В. Кофанов, П.Є. Антонюк, Р.В. Петренко та ін. – К. : НАВС, 2015. – 88 с.

8. Кофанов А.В. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, О.О. Алексєєв та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 544 с.

9. Кофанов А.В.Особливості проведення огляду і збору слідової інформації на місці кримінального вибуху : методичні рекомендації / А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Ю.П. Приходько. – К. : УкрДГРІ, 2013. – 36 с.

Гогусь Олександр Васильович
викладач відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять оперативно-розшукову
діяльність, дізнання та досудове слідство,
Національної академії прокуратури України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Серед важливих заходів із протидії злочинності в цілому та терористичним проявам зокрема варто виокремити державне забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, членів їх сімей і близьких родичів, оскільки безпека людини, як і її життя, здоров'я та недоторканність, віднесена в Конституції України до найбільших соціальних цінностей [1, ч. 1 ст. 3]. Окремим видом загроз їх життю, здоров'ю, житлу та майну є знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу. Злочинці при їх вчиненні витрачають незначні зусилля, однак кримінальні провадження за такими фактами характеризуються складністю розкриття та розслідування, встановлення винних у підпалі та притягнення їх до кримінальної відповідальності. Шкода, що заподіюється такими злочинними діями, є надзвичайно істотною як за обсягом, так і за характером, а нерідко має і тяжкі наслідки. Нерідко розкриття злочинів і провадження у справах ускладнюється соціальним становищем їх суб'єктів, як, зокрема, посадове, матеріальне, політичне тощо. Особи, які володіють інформацією про такі злочини, не завжди беруть участь у правоохоронних заходах, оскільки побоюються помсти. Залежно від ролі тієї чи іншої особи у зазначених правовідносинах можна було б застосовувати такі заходи безпеки. Так, для випадкових очевидців чи непрямих свідків факту злочину можна застосовувати, за необхідності, зміну анкетних даних у матеріалах справи; впізнання чи інші слідчі дії за їх участю повинні проводитися лише поза можливістю візуального спостереження їх з боку інших учасників цих дій; закритий судовий розгляд; у разі необхідності, й інші заходи безпеки (зміна прізвища, зміна номерних знаків автомобіля, зміна телефону, зміна місця роботи або служби, переселення в інше місце проживання або до місць, що унеможливлюють вплив на цих осіб, зміна зовнішності, фізична охорона, видача засобів сповіщення про небезпеку та засобів особистої охорони тощо). Причому забезпечувати безпеку цих осіб варто не лише в ході провадження у справі, але і в разі необхідності, по його завершенні, поки не зникне загроза небезпеки їх життю, здоров'ю, житлу чи майну [6. ч. 1 ст. 20, ч. 5 ст. 22]. Наведені заходи мали б свій ефект і щодо тих

обвинувачених, котрі співробітничають зі слідством і не перебувають під вартою. Працівникам суду і правоохоронних органів може бути видана зброя (із попереднім навчанням правилам поводження з нею) [5. п. б ст. 5]. Стосовно ув'язнених підозрюваних чи обвинувачених (підсудних), то логічним було б тримання їх під вартою у різних установах з тим, щоб унеможливити обмін інформацією між ними про обставини кримінального провадженння та запобігти їх незаконному психологічному чи фізичному впливу один на одного [4. ст. 10].

Для дієвого забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності потрібно вживати не лише правових, але і психологічних, пропагандистських, виховних, організаційних та інших заходів з тим, щоб не суб'єкти судочинства боялися незаконного впливу, а щоб потенційні правопорушники утримувалися від незаконних дій, усвідомлюючи невідворотність юридичної відповідальності. За фактами незаконного впливу на суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, членів їх сімей та близьких родичів, перешкоджання законній діяльності слідчого або прокурора треба встановлювати винних та притягувати їх до відповідальності, не залишаючи без уваги жоден факт такої протиправної поведінки [2. ст.ст. 342–343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 376, 377–381, 386, 397–400].

Корисним для більш ефективного забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності є запозичення позитивного досвіду іноземних держав, як зокрема, Сполучених Штатів Америки, де прокурор, котрий буде підтримувати обвинувачення, супроводжує провадження у справі з самого його початку, дає поради слідчим чи оперативним працівникам. Цей підхід запроваджено і в новому Кримінальному процесуальному кодексі України [3, ст. 37].

Органи прокуратури мають координувати такі напрями державного забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності:

- державне забезпечення безпеки працівників прокуратури, які брали участь у кримінальному провадженні;

- вивчення характеру і спрямованості загроз щодо інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, членів їх сімей та близьких родичів, а також прийняття щодо них рішень про забезпечення їх безпеки ще до направлення справи до суду;

- на судових стадіях – своєчасне клопотання перед судом про застосування необхідних заходів безпеки до суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, членів їх сімей та близьких родичів;

- вивчення характеру і спрямованості загроз щодо суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності після завершення кримінального провадження, а також прийняття щодо них рішень про забезпечення їх безпеки;

- нагляд за дотриманням законів при прийнятті чи виконанні рішень про державне забезпечення безпеки як на стадіях досудового і судового прова-

дження, так і по його завершенні, в тому числі і під час виконання вироку [7, ч. 2 ст. 25].

Удосконалення системи державного забезпечення безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності дозволило б особам, котрі бажають повідомити про правопорушення, не боятися за наслідки своїх активних дій, що сприяло б посиленню правоохоронної роботи у цій сфері. Підвищенню ефективності забезпечення безпеки житла та майна суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, членів їх сімей та близьких родичів, від реалізації загроз щодо його знищення чи пошкодження шляхом підпалу, сприятиме комплекс таких заходів: 1) своєчасність прийняття рішень про заходи безпеки та своєчасне виконання таких рішень; 2) оперативні та роз'яснювальні заходи щодо усунення мотивів таких загроз у зацікавлених осіб; 3) протипожежні та інші охоронні заходи щодо майна осіб, взятих під захист; 4) заходи кримінально-процесуального реагування на протиправні дії щодо життя, здоров'я, житла та майна цих осіб; 5) заходи по усуненню причин і умов, що сприяли виникненню загроз як майну, так і життю, здоров'ю та житлу осіб, взятих під захист. Це сприяло б не тільки забезпеченню безпеки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, але і дозволило б посилити протидію злочинності в цілому та мало б профілактичний ефект проти терористичних проявів.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // ВВР України. – 2013. – №№ 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // ВВР України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21.

5. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3781-12

6. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінально-процесуальній діяльності : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3782-12

7. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18.

Бідняк Ганна Сергіївна
старший викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Бобрішова Лілія Володимирівна
студентка 4-го курсу
юридичного факультету
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ст. 258 КП УКРАЇНИ (ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ)

Застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу, які створюють небезпеку для життя та здоров'я людей з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладненняє найбільш небезпечними та складними у доказуванні злочинами.Вивчення особи злочинця-терориста є має важливе значення не тільки для розвитку науки, а впершу чергу в діяльності працівників Національної поліції щодо забезпечення усунення причин та умов вчинення терористичних актів; в діяльності судів при призначенні покарання; у діяльності працівників кримінально-виконавчої системи під час відбування засудженими покарання (особливо у вигляді позбавлення волі); в оперативно-розшуковій діяльності.

В юриспруденції проблемі боротьби з тероризмом завжди приділялася особлива увага. Особу злочинця-терориста висвітлювали такі вчені, як: Д.В. Ольшанський, А.В. Щеглов, Л.Я. Гозман, В.Л. Васільєв, І.А. Кравчук та інші. Незважаючи на велику кількість праць, які присвячені даній проблематиці до кінця вона не вивчена. Підтвердженням тому є дослідження правоохоронної практики та думки вчених, які пояснюють що основна причина відсутності ґрунтовних вивчень особи злочинця-терориста полягає в тому, що дослідники мають малий доступ, або взагалі не мають доступу до терористів, навіть позбавлених волі. А якщо дослідник одержує дозвіл на інтерв'ювання ув'язненого терориста, його дослідження матиме обмежене значення, оскільки розповідь одного терориста не дозволить зробити узагальнення. При тому слід враховувати також те, що позбавлені волі терористи в більшості не схильні розкривати свої оперативні секрети групи не тільки слідчим, але й журналістам. Навіть, якщо терористи погоджуються на таке інтерв'ювання, не варто розраховувати на абсолютну відвертість в їхніх розповідях. Крім того, самі ж дослідники у такому випадку наражаються на небезпеку відплати з боку терористів[9,С. 210].

Загальноприйнятою є думка, що особа злочинця як елементкриміналіс-

тичної характеристики являє собою ті відомості, які можуть допомогти ефективномурозшуку та викриття підозрюваного й інших завдань, пов'язаних із розслідуванням [3, с. 194]. Ці відомості дозволяють виділити ті дані, що потрібні саме для організації найбільш ефективного розшуку особи, що вчинила злочин, а в подальшому – його викриття.

Загалом, ще за часів Чезаре Ломброзо сформувалися класифікаційні системи стосовно особи злочинця. Він виділив наступні їх категорії: 1) природжені злочинці; 2) злочинці внаслідок божевілля; 3) психопати та інші страждаючі психічними аномаліями; 4) злочинці із пристрасті; 5) звичні злочинці [5, с. 140].

А вже О.Н. Колесніченко писав, що це поняття широке та охоплює складний комплекс ознак, що його характеризують, в тому числі моральний та духовний світ особи, взаємодію із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які певною мірою вплинули на вчинення злочину [6, с. 38]. В свою чергу П.С. Дагель дає наступне визначення особистості злочинця: це сукупність соціально-політичних, психічних і фізичних ознак особи, яка вчинила злочин, який має кримінально-правове значення [4, с. 15].

В розробці криміналістичної характеристики особи злочинця, як зазначав М.Т. Вєдерников, досить важко виділити інформацію, що має суто криміналістичне значення, оскільки особа – єдине цілісне явище, всі сторони якого взаємопов'язані і взаємообумовлені [2, с. 76]. Це пояснює міжнауковий взаємозв'язок правових наук, оскільки криміналістика черпає дані про особу злочинця головним чином з кримінології, кримінального права, психології, фізіології та у зворотному порядку постачає суміжні галузі знань своїми науковими рекомендаціями, що відбивають специфіку деяких сторін особи злочинця в механізмі вчинення злочину, способі слідоутворення [8, с. 69].

Що ж до рис, які характеризують особу злочинця, то в юридичній літературі висловлюються різні точки зору щодо їх кількості та змісту. Слід відзначити, що під час опису вказаної складової криміналістичної характеристики більшість авторів виходить в основному з вікових, соціально-демографічних, морально-психологічних і других подібних особливостей, що характеризують ту чи іншу особу. М.Ю. Валуйська зі свого боку пропонує використовувати наступні критерії: домінуючі інстинкти; умови соціалізації (особливо ранньої); темперамент; інтелект; вольові якості; мотивація злочину (у тому числі ступінь віддаленості від умовної психологічної норми рушійних сил конфлікту, що знайшов своє вирішення у вчиненні вбивства); суб'єктивна кількість зусиль, прикладуваних для досягнення злочинного результату (фізичних, інтелектуальних, психологічне навантаження по подоланню психологічних бар'єрів); ступінь підготовленості до вбивства [1, с. 140].

Враховуючи ці критерії та думку І.А. Кравченко зазначимо, що індивідууми, які стають терористами часто не зайняті, соціальні відчужувані, психічно неврівноважені. Наприклад, молоді люди без освіти можуть намагатися приєднатися до терористичної групи для того, щоб їхнє життя набуло пригод.

Деякі індивідууми можуть мотивуватися переважно бажанням використовувати їхню спеціальну кваліфікацію, наприклад, виготовлення бомб. Більш вихована молодь може мотивуватися істинними для них політичними або релігійними переконаннями. Чоловіки, які стають терористами в Західних країнах, загалом є як інтелектуальними, так і ідеалістичними. Потенційні терористичні члени часто починають через симпатію певній групі; новобранці часто прибувають від організацій підтримки. Часто індивідуальною мотивацією стають особисті зіткнення з органами влади, усвідомлення соціального відчуження, несправедливості[9, с. 211].

Підводячи підсумок, зазначимо, що відомості стосовно типових ознак особи злочинця-терориста, котрі складають зміст відповідного елементу криміналістичної характеристики, вивчені не досконало. Це пояснюєтьсяобмеженим доступом дослідниківдо терористів, не схильністю останніх йти на контакт, психологічними установками тощо.Але, зазначимо, що дані про особу злочинця зазначеної категорії злочинів складаються з таких властивостей: біологічні та фізичні; соціально-демографічні; морально-психологічні.Досліджуваний елемент є невід'ємною складовою структури криміналістичної характеристики злочинів проти громадського порядку іважливий для подальшої кваліфікації злочину.

1. Валуйская М.Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: Наук. теоретич. журнал. – 2000. – Вип. 2. – С. 140.

2. Ведерников Н.Т. Личностьпреступникакакэлементкриминалистической характеристики преступления // Криминалистическая характеристика преступлений: Сб. науч. тр. – М.: Всесоюзн. ин-т по изучен. причин и разраб. мер предупрежденияпреступности, 1985. – С. 76-79.

3. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. – Мн., 2001. – С. 238-240.

4. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1971. – С. 15.

5. Ломброзо Ч. Преступление. – СПб: Изд-во Н.К.Мартынова, 1900. – С. 140.

6. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский. – К.: Вища шкла. Головное изд-во, 1988. – С.38

7. Мишин А. В. Расследование поджогов личного имущества граждан. Казань.: Изд-во Казан. ун-та, 1991. − 128 с.

8. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Гавриш С.В., Грузкова В.Г., Дудников А.Л. и др. / Под ред. В.Е. Коноваловой, Г.А. Матусовского. – Харьков: Глобус, 1994. – 226 с.

9. Кравчук І. А. Особа злочинця-терориста як елементкриміналістичної характеристики терористичного акту / І. А. Кравчук // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 210–216 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/20102/10kiaxta.pdf

Штиря Олександр Дмитрович
курсант 4-го курсу факультету підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
наук. кер. – ст. викл. ***Бідняк Г.С.***
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ТАТУЮВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ОСОБЛИВИХ ПРИКМЕТ ОСОБИ ТЕРОРИСТА

На сьогодні криміногенна ситуація в Україні не знаходиться на задовільному рівні. На вищезазначену ситуацію впливає низка чинників, пов'язаних з соціально-політичними та економічними подіями, що відбуваються в країні і світі. Статистичні дані вказують на високий рівень «звичних» кримінальних правопорушень таких, як крадіжка, грабіж, розбій, умисне вбивство, хуліганство, зростання «інтелектуальних» злочинів, серед яких шахрайство, комп'ютерні злочини тощо. Однак, враховуючи події на Сході нашої держави, в даний час злочини проти громадського порядку (тероризм, бандитизм) представляють особливу небезпеку. Серед осіб, винних у вчиненні даної категорії злочинів, значну частину складають ті, котрі мають не тільки кримінальне минуле, а і певні професійні навички, є членами політичних або релігійних сект тощо. Історично склалося так, що для осіб цієї категорії особливе місце мають татуювання.

Татуювання – наколоті особливою фарбою візерунки на тілі. Татуювання має поширення переважно серед злочинців. У злочинному середовищі татуювання називають «картинкою», «наколкою», «прошивкою» або «регалкою». Існують різноманітні способи нанесення татуювання. Найпоширенішим способом, що використовується у місцях позбавлення волі, є застосування двох–трьох голок, спеціальних штампів, пресів із зображеннями. Як барвник застосовують туш, графіт, ультрамарин, чорнило [1, с. 118].

Татуювання серед кримінального контингенту має виняткове значення через те, що несе інформацію про його власника та його особливості. Воно може містити відомості про напрям злочинної діяльності особи, раніше вчинені кримінальні правопорушення, судимості, роки відбування покарання у місцях позбавлення волі, ставлення до влади та правоохоронних органів, статус серед інших злочинців, сексуальну орієнтацію, місце проживання тощо.

Як зазначає К.В. Калюга, аналіз локалізації татуювань на тілі правопорушника залежно від їхнього складу, характеру злочинної діяльності, моди, національних і релігійних особливостей дозволяє сформувати таку класифікацію:

1. За формою передачі (символи, цифри, абревіатури, тексти, малюнки).

2. За змістом (сигнально-виокремлювальні, стратифікаційно-статусні, особистісно-встановлювальні, політичні, міфологічні, культові, антирелігійні, тюремні, еротичні, декоративні, гумористичні, сентиментальні, професійні й таврування).

3. За особистісною значущістю («регалки» (від «регалії») – почесні відзнаки для «еліти»; «партачки» (від «партачити») – «саморобки» низької якості; «нахалки» – таврування, нанесені нахабно, тобто із застосуванням насилля).

4. За локалізацією на тілі (на відкритих ділянках, на прихованих під одягом ділянках, на інтимних частинах тіла, по усьому тілу).

5. За ступенем впливу на суб'єкта сприйняття (ті, що легко запам'ятовуються, ті, що важко запам'ятовуються).

6. За розмірами (малоформатні, великомасштабні).

7. За способами нанесення (одноразові та такі, що наносяться багаторазово, ті, що наносяться «вручну» та за допомогою трафаретів).

8. За кількістю (одиничні, численні, суцільні).

9. За ступенем стійкості (стійкі, нестійкі) [3, с. 96].

Під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій працівники Національної поліції застосовують знання про значення татуювань для розшуку осіб, винних у вчиненні злочинів, створення психологічних портретів (схильності, уподобання, світогляд тощо), належність до злочинних груп.

Отже, татуювання є не тільки винятковою особливістю злочинця терориста, що характеризує його особистість та нахили, а й важливою прикметою для правоохоронних органів. Спираючись на криміналістичні знання в даній галузі, правоохоронці можуть ефективно розслідувати, розкривати та попереджати злочини даної категорії. Тому, незважаючи на історичні фактори, татуювання є явищем, що позитивно впливає на розслідування кримінальних проваджень взагалі і на розслідування тероризму зокрема.

1. Криміналістика : підручник / кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008.

2. Пазинич Т. А. Про новітні ознаки зовнішності людини та їх криміналістичне значення / Т. А. Пазинич, С. П. Лапта, В. В. Загорулько // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 394–398 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

3. Калюга К. В. Татуювання як криміналістична ознака особи злочинця / К. В. Калюга // Криміналістичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 94–100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2013_1_15.

ВИЯВЛЕННЯ І ПРИПИНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ТЕРОРИЗМУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Собакарь Андрій Олексійович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри тактико-спеціальної
підготовки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, І ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

Боротьба з відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, стала наріжним каменем зусиль у боротьбі з тяжкими злочинами на світовому рівні, починаючи з кінця 1980-х років. Досить значущим засобом боротьби з цими негативними проявами виступає первинний фінансовий моніторинг, мета якого полягає у виявленні, запобіганні та відверненні можливих порушень у фінансовій діяльності суб'єктів господарювання відповідно до встановлених актами фінансового права нормативів. Необхідним кроком до розв'язання цієї нагальної проблеми є формування як у світі в цілому, так і на рівні окремих незалежних держав узгоджених підходів та регламентація міждержавних відносин у сфері боротьби з відмиванням грошей. За таких умов надзвичайно важливим є використання передових зарубіжних методик, адже національна фінансова система потребує провадження ґрунтовних наукових досліджень у галузі економіки та права, метою яких повинно стати напрацювання таких механізмів реалізації законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, що запобігатиме обмеженню розвитку фінансових ринків і національної економіки в цілому.

В цілому антилегалізаційні системи країн-учасниць СНД будувалися за єдиною загальновизнаною схемою й принципами з урахуванням накопиченого досвіду та рекомендацій відповідних міжнародних організацій. Але певні позитивні напрацювання цих країн, з обов'язковим урахуванням реальних і потенційних загроз для економічної безпеки, зокрема, поширення фактів ви-

користання недосконалості кредитно-банківської системи з метою відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, та національної безпеки, у тому числі завдяки зростанню потужностей злочинних груп терористичної та екстремістської спрямованості, доцільно використовувати в національному правовому полі.

Насамперед мова йде про підрозділи фінансової розвідки (далі – ПФР), на які, як правило, покладаються три основні функції – формування та реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму; збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу; створення та забезпечення функціонування державної інформаційної системи в цій сфері (тобто інформаційне забезпечення антилегалізаційної системи). Наприклад, у деяких країнах особлива увага приділялася функції ПФР як додаткового інструмента правоохоронних органів у боротьбі з відмиванням грошей і пов'язаними з цим злочинами, і це стало причиною їх утворення у складі слідчих органів або прокуратури. Інші країни підкреслювали необхідність «буфера» між фінансовими установами й поліцією, і тому в таких країнах ПФР утворювалися поза цими відомствами.

Широку розмаїтість механізмів організації ПФР можна представити в рамках чотирьох загальних категорій: адміністративного, правоохоронного, судового/прокурорського і змішаного (гібридного) типів. Водночас слід підкреслити, що така класифікація ПФР є деякою мірою довільною, можливі й інші її способи. Проте зазначені категорії ілюструють широку розмаїтість державних інституцій, у складі яких створюються та функціонують ПФР [1, с. 509–510].

ПФР адміністративного типу входять до складу адміністративного органу, що не належить до системи правоохоронних або судових органів, чи діють під його наглядом. Іноді вони являють собою окреме відомство, істотні питання діяльності якого знаходяться під наглядом з боку якого-небудь міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади (автономні ПФР), або відомство, на яке такий нагляд не поширюється (незалежні ПФР). Головною підставою для використання такого механізму є створення «буфера» між фінансовим сектором (у більш загальному плані – структурами і визначеними фахівцями, на яких покладено обов'язки з надання повідомлень), і правоохоронними органами, що відповідають за розслідування фінансових злочинів і судове переслідування за такі злочини.

ПФР правоохоронного типу. У деяких країнах акцент на правоохоронних аспектах діяльності ПФР призвів до організації цих підрозділів у структурі правоохоронного відомства, оскільки це був найпростіший спосіб сформувати орган з відповідними правоохоронними повноваженнями без необхідності створювати нову інституцію (наприклад, Центр по боротьбі з економічними злочинами та корупцією в Республіці Молдова [2, с. 114]). В операційному

відношенні при такій схемі організації ПФР взаємодіятиме з іншими правоохоронними органами і зможе користуватися наявними у них джерелами інформації. У свою чергу, інформація, отримана ПФР, стане доступнішою для правоохоронних органів і може бути використана для розслідування, що підвищує її цінність. Обміну інформацією також може сприяти використання існуючих національних і міжнародних мереж з обміну кримінальною інформацією. Крім того, ПФР досліджуваного типу має повноваження правоохоронного відомства (відповідно, не потребує надання спеціальних повноважень за законом), включаючи право блокувати операції і накладати арешт на активи (з таким же ступенем судового нагляду, як і стосовно інших повноважень правоохоронних органів у даній країні). Це повинно у разі необхідності полегшити своєчасне здійснення правоохоронних повноважень.

Відповідно, недоліками ПФР правоохоронного типу є: тенденція приділяти більше уваги розслідуванням, а не превентивним заходам; правоохоронні відомства не є природними партнерами фінансових установ; необхідність встановлення взаємної довіри, на що може знадобитися деякий час; крім того, правоохоронні органи можуть не мати достатньої кваліфікації у галузі фінансів, необхідної для ведення такого діалогу; ПФР зазвичай не одержує даних про операції з готівковою валютою понад визначену фіксовану суму; для одержання доступу до даних фінансових організацій (крім операцій, за якими були надані відомості) потрібно проводити офіційне розслідування; установи, що надають повідомлення, можуть неохоче передавати інформацію правоохоронним органам, якщо їм відомо, що ця інформація може бути використана при розслідуванні будь-якого злочину (а не тільки відмивання грошей та фінансування тероризму); установи, що надають повідомлення, також можуть неохоче передавати правоохоронним органам інформацію стосовно операцій, що є не більш ніж «підозрілими» [1, с. 515, 516].

ПФР судового або прокурорського типу створюються або судовою гілкою влади, або (найчастіше) під егідою прокуратури. Приклади такої організації зустрічаються у країнах з європейською континентальною правовою традицією, в яких державні обвинувачі є частиною судової системи, а їхні повноваження поширюються також на слідчі органи, що дозволяє керувати кримінальними розслідуваннями і здійснювати нагляд за ними. Водночас ПФР прокурорського типу функціонують і в окремих країнах пострадянського простору (наприклад, Департамент по боротьбі з податковими, валютними злочинами та легалізацією злочинних доходів при Генеральній прокуратурі Республіки Узбекистан [3]).

ПФР гібридного типу. Ця категорія охоплює ПФР, що об’єднують різні схеми організації, охарактеризовані вище, та є спробою скористатися перевагами одночасного застосування усіх її елементів. Деякі ПФР об’єднують у собі характеристики ПФР адміністративного та правоохоронного типів, тоді як інші одночасно мають повноваження і митного органу, і поліції. У деяких країнах це є результатом об’єднання двох різних відомств, що займалися бо-

ротьбою з відмиванням грошей. Слід зазначити, що в деяких ПФР, включених у категорію підрозділів адміністративного типу, працюють працівники різних регулюючих і правоохоронних відомств, продовжуючи здійснювати повноваження свого відомства [1, с. 518].

Таким чином, використання передового зарубіжного досвіду, впровадження ґрунтовних наукових досліджень у практику діяльності національних правоохоронних органів може стати запорукою ефективної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму в Україні.

1. Зеленецький В. С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз) : наук.-практ. посіб. / В. С. Зеленецький, В. Л. Кротюк, Д. А. Файєр. – Х. : Кроссроуд, 2007.

2. Коломієць І. В. Досвід Республіки Молдова у попередженні та боротьбі з відмиванням грошей / І. В. Коломієць // Кримськ. юрид. вісн. – 2010. – Вип. 1 (8). – Ч. 1. – С. 109–116.

3. О мерах по усилению борьбы с преступлениями в финансово-экономической, налоговой сфере, с легализацией преступных доходов : Постановление Президента Республики Узбекистан от 21 апреля 2006 г. № ПП-331 // Собрание законодательства Республики Узбекистан. – 2006. – № 18. – Ст. 147.

Бацько Ігор Миколайович
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Дніпро, Україна)

Бацько Дмитро Ігорович
студент Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара

Левченко Юлія Миколаївна
заступник начальника
Установи виконання покарань № 34
по роботі з персоналом

УЧАСНИКИ ЮРИДИЧНИХ ВІДНОСИН ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ ПО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЮ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ ТА ФІНАНСУВАННЮ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ» від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII [1]

Учасники саміту «Великої двадцятки», що завершив роботу в Китаї у вересні 2016 року, підписали підсумкове комюніке, в якому говориться, що розроблено комплексний сценарій заходів за назвою «Ханьчжоуський консе-

нсус». Лідери «Групи двадцяти» знову засудили тероризм в усіх його формах і пообіцяли боротися з ним і усіма способами його фінансування [2].

Закон від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII імплементував усі рекомендації організації FATF та інших міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також приписи і положення міжнародно-правових актів у вказаних сферах.

Серед основних завдань Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», спрямованих на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, закріплено забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Вказаний Закон є одним із базових джерел вітчизняного права, що регламентують правові відносини щодо протидії тероризму, разом з Кримінальним кодексом України та іншими законодавчими актами України, що регулюють діяльність суб'єктів фінансового моніторингу, актами Кабінету Міністрів України, а також іншими нормативно-правовими актами (ст. 3 Закону).

Дія Закону поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, фізичних осіб – підприємців, а також на юридичних осіб, їх філії, представництва та інші відокремлені підрозділи, що забезпечують проведення фінансових операцій на території України та за її межами відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 1 ст. 2 Закону).

Усіх учасників правовідносин, коло прав і обов’язків яких регулює вказаний Закон і діяльність яких спрямована на протидію фінансуванню тероризму, можна умовно поділити на три групи:

1) суб’єкти первинного фінансового моніторингу (ч. 2 ст. 5 Закону). Завдання, обов'язки та права суб'єкта первинного фінансового моніторингу закріплені у ст.ст. 6–13 Закону;

2) суб’єкти державного фінансового моніторингу (ч. 3 ст. 5 Закону), зокрема: Нац. банк України; центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Мінюст України; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Нац. комісія з цінних паперів та фондового ринку, Нац. комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; спеціально уповноважений орган;

3) суб’єкти фінансових операцій, стосовно яких здійснюється фінансовий

моніторинг (зокрема: клієнти фінансових установ – фізичні і юридичні особи; діячі, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, – посадові особи міжнародних організацій, що обіймають або обіймали протягом останніх трьох років керівні посади в таких організаціях (директори, голови правлінь або їх заступники) або виконують будь-які інші керівні функції на найвищому рівні, в тому числі в міжнародних міждержавних організаціях, члени міжнародних парламентських асамблей, судді та керівні посадові особи міжнародних судів; а також інші суб'єкти, які перелічені в п. 19 ст. 1 Закону);

4) державні правоохоронні органи, що мають повноваження та юридичну юрисдикцію провадити адміністративні та кримінальні справи стосовно осіб, які вчинили правопорушення;

5) місцеві та інші суди України, що розглядають справи про фінансові правопорушення;

6) органи прокуратури України в межах своїх повноважень та згідно із приписами цього Закону.

Відповідно до приписів Закону, суб'єкти первинного і державного моніторингу у межах своїх повноважень здійснюють внутрішній і державний моніторинг.

Внутрішній фінансовий моніторинг – «сукупність заходів з виявлення фінансових операцій, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; обов'язкового звітування до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення про фінансові операції, щодо яких виникає підозра, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, передбачених цим Законом» (п. 9 ст. 1 Закону).

Державний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, і являє собою сукупність заходів із збору, обробки та аналізу інформації про фінансові операції (п. 11 ст. 1 Закону).

Фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона здійснюється, дорівнює чи перевищує 150000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронне (віртуальне) казино, – 30000 гривень) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150000 гривень (для суб'єктів господарювання,

які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронне (віртуальне) казино, – 30000 гривень), та має одну або більше ознак, зазначених у ч.1 ст.15 Закону.

Національна оцінка ризиків – система заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу, уповноваженими органами державної влади із залученням інших суб'єктів (у разі потреби) з метою визначення (виявлення) ризиків (загроз) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, їх аналіз, оцінка та розроблення заходів, спрямованих на запобігання виникнення та/або зменшення негативних наслідків (п. 24 ст. 1 Закону).

У випадках виявлення фінансових правопорушень суб’єкти фінансового моніторингу передають матеріали до правоохоронних органів для проведення адміністративного або кримінального провадження. Такі справи після закінчення проваджень направляються до судів для розгляду і постановлення судових рішень відповідно до чинного законодавства України.

Поглиблене вивчення і належне практичне застосування положень Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII разом із реалізацією приписів і заборон Кримінального кодексу України та КпАП є запорукою ефективної протидії проявам тероризму та інших форм протиправної діяльності.

---

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/

2. Через невеликий обсяг тез деякі положення цієї роботи викладено кратко і стисло з посиланням на першоджерело – приписи Закону від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII з відповідними змінами.

Корнієнко Василь Володимирович
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри криміналістики
та судової експертології
Харківського національного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА «КОНВЕРТАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ» ЯК ПРОВІДНОГО ЕЛЕМЕНТА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ ТА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Створення так званих конвертаційних центрів (КЦ) та легалізація за їх допомогою грошових коштів або іншого майна, здобутого злочинним шляхом, є необхідною умовою існування та розвитку більшості кримінальних структур. Така злочинна діяльність не має національних кордонів. Постійно зростаюча інтегрованість світової банківської системи, відсутність міждержавних бар'єрів для переміщення капіталу сприяє спрощенню легалізації незаконно отриманих доходів та фінансування тероризму.

Незаконна діяльність КЦ (як сукупність легальних та фіктивних підприємницьких структур) і сам процес легалізації доходів від злочинної діяльності останнім часом достатньо повно були досліджені у працях окремих науковців (Лисенко В.В., Головіна В.П. та ін. [1, 2]). Тому вважаємо, що немає потреби зайвий раз розглядати цей вид кримінальної діяльності у повному обсязі. У даному випадку для нас науковий інтерес представляє дослідження можливостей використання банківської установи у структурі центру з конвертації грошей, отриманих злочинним шляхом. Тим більше, що цей напрямок на сьогодні залишається недостатньо дослідженим. Варто сказати, що саме банк є необхідним та вузловим елементом, який включений у протиправну діяльність КЦ.

Легалізація злочинного капіталу за допомогою КЦ має за мету маскування справжнього джерела доходів та їх власника. Цей кримінальний економічний цикл складається з декількох стадій, які можна умовно розділити на 1) генерування кримінальних доходів; 2) їх легалізація; 3) використання (інтеграція) легалізованих кримінальних коштів.

Що стосується першої стадії, то особливо небезпечними видами кримінального бізнесу, від яких генеруються доходи, є незаконна торгівля зброєю, нафтою, іншими цінними або унікальними природними ресурсами та наркотиками. На другому етапі (власне, легалізації) якраз і задіяні КЦ. Вони створюються при комерційних банках за участю груп підприємств (різних форм власності), які можуть займатися реальною підприємницькою діяльністю або бути фіктивними. Кожен «центр» має свій сегмент ринку та зорієнтований на різних клієнтів господарських (приватних) та державних структур. За відпо-

відну винагороду (10 до 25 % прибутку від «тіньового» обігу) КЦ проводить деякі фінансово-господарчі операції із забезпечення відповідними документами, у результаті яких грошові кошти «відмиваються», тобто, з одного боку, отримують законне джерело походження, з іншого – маскують (приховують) сліди злочинної діяльності. Операції по переводу готівкових коштів у безготівкові чи навпаки називаються конвертацією. Звідси і назва – конвертаційний центр.

На стадії безпосереднього «відмивання» гроші відмежовуються від незаконного джерела походження шляхом створення складних «шарів» фінансових трансакцій, зокрема, із застосуванням банківських рахунків фіктивних фірм та на підставних осіб. Метою є ускладнення моніторингу їх переміщення та надання анонімності. Цей процес також включає зміщування законних та незаконних прибутків, використання низки бухгалтерської та фінансової документації на неіснуючі поставки та перекази на фіктивні фірми.

Створення КЦ – доволі прибутковий кримінальний бізнес. Проведене дослідження показало, що посадові особи банківської сфери часто самі виступають ініціаторами створення КЦ для проведення незаконних операцій по легалізації грошових коштів і приховування слідів від такої злочинної діяльності. На це вказують 90,7 % опитаних нами слідчих та оперативних працівників із різних регіонів України[1]. Але довести причетність банківського персоналу до незаконних операцій вдається дуже рідко. Причинами тому є недостатній рівень знань слідчих та оперативних працівників технології банківської діяльності, а також труднощі в одержані будь-якої інформації від банку через всеохоплюючий характер банківської таємниці.

Тому єдиним ефективним способом протидії легалізації злочинно отриманих доходів є виявлення фіктивних фірм у структурі конвертаційних центрів та припинення фінансування діяльності кримінальних структур терористичної спрямованості.

КЦ має свою структуру та учасників. Розподіл ролей між учасниками групи визначається загальними задумами учасників центру «конвертації». У структурі конвертаційного центру виділяються: керівництво, диспетчер, дилери, юристи та особи, що здійснюють прикриття злочинної діяльності та заходи безпеки. Керують конвертаційними центрами особи, які знайомі із порядком здійснення банківських розрахунків, веденням підприємницької діяльності та бухгалтерським обліком. Як правило, роль керівників КЦ виконують посадові особи банківських установ. Управління діяльністю даної структури здійснюється через мережу «дилерів» і «диспетчера». Практично безпосередня участь банківських установ у ланцюгу злочинного збагачення полягає у таких діях з підготовки, скоєння та приховування злочинів:

- забезпечення зовнішньоекономічних контрактів фіктивних підприєм-

[1] Нами було опитано 127 слідчих та 103 оперативних працівників служби БЕЗ органів внутрішніх справ України в якості експертів у період 2009–2012 р.

ницьких структур валютними коштами, легально отримуваними через уповноважені банки;

- використання кореспондентських лоро-рахунків з іноземними банками для перерахування іноземної валюти;

- переведення безготівкових коштів у готівку з використанням фіктивних фірм. Використовують такі фінансові інструменти: рахунки фізичних осіб, система електронних розрахунків, вексельна форма розрахунків тощо.

Механізм злочинної діяльності КЦ забезпечується такими безпосереднім діями працівників банку: а) пошук та складання угоди з іноземним банком про відкриття кореспондентських рахунків; б) відкриття поточних рахунків для фіктивного підприємства; в) отримання індивідуальних валютних ліцензій; г) забезпечення прикриття незаконних фінансових операцій за рахунками фіктивних фірм; д) відкриття запасних рахунків (поточних, дебетових, кредитових) фізичних осіб за підробленими документами; е) організація домовленостей з посадовими особами з контролюючих органів (наприклад, НБУ) [1, с. 27–30].

Далі провідна роль керівників банків у цій системі зводиться до безперебійного постачання фірм конвертаційного центру та його клієнтів готівковою грошовою масою, забезпечення захисту безготівкових грошових коштів на рахунках фіктивних фірм від раптового блокування з боку правоохоронних та наглядових органів. У цьому випадку банківській сфері допомагає існування інституту банківської таємниці. Також зберігати «таємницю» злочинної діяльності комерційним банкам дозволяє те, що вони є суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Фактично на банк покладено основні контрольні функції з перевірки пакета наданих підприємством та завірених реєстраційних документів для відкриття рахунків; перевірки наданих документів, що підтверджують здійснення зовнішньоекономічної діяльності (контракти, вантажно-митні декларації та інше). Тому злочинна змова керівників банківських установ з бізнес-структурами для здійснення технології злочинного збагачення у цьому напрямку може довгий час залишатися непоміченою правоохоронними органами.

Очевидно, що за умов вступу керівників банківських установ у злочинну змову з бізнес-структурами, технологія злочинного збагачення цього напрямку може мати довготривалий, системний характер та величезні масштаби протиправної діяльності.

---

1. Лысенко В.В. Фиктивные фирмы (криминалистический анализ) / В.В. Лысенко. – К., 2002.

2. Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика, Р.Л. Степанюк та ін. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004.

3. Особливості розслідування злочинів, вчинених шляхом кредитно-фінансових операцій : практичний посібник / В. В. Марков, В. В. Корнієнко. – Х. : НікаНова, 2012.

Дмуховський Руслан Сергійович
здобувач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ: СТАН СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОЯВУ В УКРАЇНІ

На сьогодні, проблема забезпечення миру та міжнародної безпеки є чи не найактуальнішою для кожної держави світу. Активізація тероризму та сепаратизму в Україні по-новому формулює завдання боротьби з їх фінансуванням і вимагає вжити жорстких заходів по контролю за фінансовими потоками. Тому діяльність щодо виявлення та ефективного блокування каналів фінансової підтримки терористичних та сепаратистських організацій повинна бути одним із ключових напрямів довгострокової стратегії діяльності державних органів.

Актуальність дослідження обумовлюється різким збільшенням загрози фінансування тероризму та сепаратизму в Україні та кількості злочинів, передбачених Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму 2000 року, переважна більшість яких вчиняється громадянами України, Російської Федерації та юридичними особами, які зареєстровані та/або знаходяться на її території. З березня 2014 року на території України незаконно діють терористичні організації «Донецька народна республіка» та «Луганська народна республіка».

На сьогоднішній день питання, пов’язані із фінансуванням тероризму, отримали своє регулювання як на рівні міжнародних, так і національних правових актів. Так, до таких нормативно-правових актів належать: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, яка була ратифікована Україною 17 січня 2002 р.; Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 31 липня 2006 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15 грудня 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 9 грудня 1999 р., Кримінальний кодекс України [1], Закони України «Про боротьбу з тероризмом» [2], «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [3], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [4], а також укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України й інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів.

За висновками вітчизняних експертів, нині для України найімовірнішими та найнебезпечнішими є виклики й потенційні загрози, спричинені міжнародно-державним тероризмом з боку РФ. Зокрема, до 2014 року Україну зараховували до країн з найменшим ризиком у цій сфері, а тероризм як соціа-

льне явище в нашій державі тоді мав вияви, характерні для початкової стадії його розвитку. Проте з початку російської агресії та анексії Криму, а також безпосередньої участі збройних формувань РФ у терористичній діяльності, прямому керівництві незаконними збройними формуваннями на Донбасі, масштабному озброєнні й підготовці терористів, ситуація в Україні докорінно змінилася [5]. Підтвердженням цьому можуть слугувати численні повідомлення ЗМІ про вибухи та вбивства з використанням вогнепальної зброї, що трапилися в зоні АТО, Одеській, Харківській та інших областях України, а також майже щоденні звіти СБУ про виявлені на території нашої держави сховища з вибухівкою, зброєю та боєприпасами [6].

На думку фахівців, в Україні є зовнішні й внутрішні чинники, які посилюють загрозу терористичних виявів. До зовнішніх чинників належать:

• геополітичне становище України на стику сфер впливу Росії, Заходу, США, Туреччини і країн мусульманського світу;

• терористична діяльність російсько-терористичних найманців і диверсійно-розвідувальних груп Збройних сил РФ у зоні АТО та прилеглих до неї областях України;

• масштабні незаконні постачання з РФ майже усіх видів зброї до деяких окупованих нею районів Донецької і Луганської областей;

• потужна інформаційна війна РФ проти України, використання усіх засобів спецпропаганди (несилових інструментів розв'язання політичних і воєнних завдань) з метою цілеспрямованого інформаційно-психологічного впливу на населення нашої держави;

• участь України в міжнародних миротворчих і антитерористичних операціях;

• ухвалення Україною рішень із чутливих питань міжнародної політики, які можуть суперечити позиції країн мусульманського світу;

• існування міграційних потоків через Україну з терористично небезпечних регіонів, зокрема Іраку, Сирії, Лівії, Афганістану, Пакистану, Таджикистану, Індії та ін.

Серед внутрішніх чинників терогенності слід виокремити таке:

• криміналізацію та корумпованість усіх галузей суспільства;

• поєднання кримінальної та терористичної діяльності, що виявляється в залученні представників криміналітету як виконавців терактів та найманців під час військової агресії РФ [7];

• поширення незаконного обігу зброї в Україні з початку 2014 року;

• соціально-економічне розшарування та соціальне невдоволення більше ніж 83 % населення держави, яке перебуває за межею прожиткового мінімуму;

• неефективність правоохоронної та судової систем влади;

• внутрішньополітична нестабільність, спроби посилити протистояння західного і східного регіонів України, розігрівання «сепаратистських настроїв»;

• присутність в Україні прихильників міжнародних ісламістських терористичних та релігійно-екстремістських організацій, посилення фундаменталістського впливу на окремих осіб, які сповідують ідеологію релігійно-

екстремістських організацій [7];

• наявність в Україні дипломатичних представництв та установ іноземних держав, які беруть активну участь в антитерористичних операціях на територіях Іраку, Сирії та Афганістану.

На думку Ткача В.Ф., слід виокремити такий внутрішній чинник як висока ймовірність поповнення соціальної бази тероризму за рахунок деяких колишніх учасників воєнних конфліктів і бойових дій, які перебувають у стані «посттравматичного синдрому» [8, с. 60].

Терористична діяльність передбачає потребу фінансового забезпечення. Слід зазначити, що практика протидії фінансуванню тероризму світовою спільнотою засвідчила той факт, що терористичні організації прагнуть скористатися найпростішими, найдоступнішими та зрозумілими методами переказу коштів.

Фінансова підтримка терористичної та сепаратистської діяльності може відбуватися як шляхом безпосередньої передачі активів, коштів та зброї, так і дистанційно, тобто з використанням послуг фінансової системи [9, с. 13].

Слід зауважити, що терористичні організації та сепаратистські рухи можуть самостійно забезпечувати своє існування в місцях особливо активної присутності за рахунок експлуатації місцевого населення, видобувних, переробних та виробничих фондів у регіоні присутності. Так, наприклад, у тимчасово окупованих регіонах України захоплені та експлуатуються підприємства, зокрема, по видобутку вугілля. Інші підприємства та населення змушені до виплати так званих «податків», що збираються представниками окупантів, терористичних організацій та сепаратистських рухів.

Окремої уваги заслуговують банківські перекази з-за кордону. Випадки, виявлені суб'єктами первинного фінансового моніторингу та правоохоронними органами, свідчать про беззаперечний факт здійснення міжнародних переказів, спрямованих на фінансування терористичної та сепаратистської діяльності в Україні, з території Російської Федерації. Зазначені перекази здійснюються як фізичними, так і юридичними особами, приватними та навіть державними структурами.

Також зафіксовано випадки проведення резидентами Російської Федерації міжнародних переказів із зарахуванням на рахунки неприбуткових організацій, які зареєстровані та діють на території України, коштів в якості допомоги, що в наступному мали бути використані для проведення на території України пропагандистської роботи по дискредитації діючої влади, провокації збройних конфліктів між різними верствами населення України, розпалювання національної ворожнечі [9, с. 33].

Отже, для України зростає актуальність викликів і потенційних загроз, спричинених міжнародним тероризмом, що зумовлено терористичною діяльністю російсько-терористичних найманців та диверсійно-розвідувальних груп Збройних сил РФ у зоні АТО та прилеглих до неї областях України, розширенням політичних, економічних, гуманітарних та культурних зв'язків України з країнами світу, де тривають збройні конфлікти, участю українсько-

го військового контингенту в миротворчих операціях.

Потрібно надалі розвивати систему забезпечення антитерористичної безпеки, яка відповідала б стандартам розвинених держав світу, а також створити дієвий механізм запобігання, реагування та протидії терористичним загрозам.

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // ВВР України. – 2001. – № 25–26.

2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 31.05.2005 р. № 2600-IV // ВВР України. – 2005. – № 25.

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII // ВВР України. – 2014. – № 50–51.

4. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III // ВВР України. – 2002. – № 1.

5. Оцінювання та управління ризиками у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні: кримінологічний моніторинг, тактичний аналіз та використання відкритих джерел / І. М. Гриненко, Д. М. Прокоф'єва-Янчиленко, Б. В. Сокрут. – К. : ВІТЕ, 2015. – 158 с.

6. Ткач В.Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України // Стратегічні пріоритети. – № 3 (36). – 2015. – С. 12.

7. Протидія терористичній діяльності (Кримінально-правові аспекти) / Шамара О.В., Бантишев О.Ф., Чорний Р.Л. – К. : НА СБУ, 2011.

8. Ткач В.Ф. Особливості сучасного міжнародного тероризму: тенденції, вияви, виклики та загрози для України / В.Ф. Ткач // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Вип. 11. – 2013. – С. 60.

9. Держфінмоніторинг: типологічне дослідження «Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму». – 2014. – 45 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf.

Біліченко Валерій Віталійович
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИЯВЛЕННЯ І ПРИПИНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ ТЕРОРИЗМУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У нашій країні проблеми тероризму у час АТО дуже актуальні. Крім того, питання протидії тероризму в Україні мають теоретичний характер, а прийняті законодавчі акти швидше приймалися не з метою їх використання, а для виконання взятих на себе зобов'язань у напрямку європейської інтеграції. Коли наша країна у 2014 році зіткнулася з проявами тероризму на своїй території, це стало серйозним питанням для кримінально-правових дій в Україні та зробило це питання ефективно протидіяти цьому суспільно небезпечному діянню.

Перше питання щодо прояву фінансування тероризму було підняте в

1994 році в Декларації Організації Об'єднаних Націй(ООН).

«ООН глибоко стурбована триваючими в усьому світі проявами міжнародного тероризму які загрожують життю ні в чому не винних людей або призводять до їх загибелі, мають згубні наслідки для міжнародних відносин і можуть поставити під загрозу безпеку держав акти, методи і практика тероризму є грубе нехтування цілями і принципами Організації Об'єднаних Націй, що може загрожувати міжнародному миру і безпеки, ставити під загрозу дружні відносини між державами, перешкоджати міжнародному співробітництву і вести до підриву прав людини, основних свобод і демократичних основ суспільства;» [1]

«Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому невинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей»(2)

Отже, Тероризм є видом організованої злочинності. Розслідування безпосереднього прояву тероризму потребує знань і навичок правоохоронцям.

Ураховуючи ситуацію на сході нашої країни та незаконний вивіз зброї Верховна Рада України поставила питання щодо створення органу, який буде розслідувати ці злочини. *12 лютого 2015 року у Верховній Раді України зареєстровано проект закону «*Про Державне бюро розслідувань*», ДБР.* Саме тому на ДБР покладається розкриття і розслідування злочинів терористичного характеру. Тому саме слідчим ДБР доручили виконання функції розслідування випадків катування підслідних слідчими органів внутрішніх справ та СБУ.

«Вміння розкривати злочини завдяки високій інтелектуальній здатності та вміння застосовувати сучасні досягнення криміналістичної науки має зробити слідчих ДБР стійкими до можливого використання незаконних методів розслідування, таких як тортури. Природно, що слідчі ДБР будуть несхвально ставитися до фактів застосування катування, інших жорстоких і нелюдських видів поводження і покарання під час розслідування злочинів.» [3]

Наскільки нам відомо: Чим більше повноважень надається тому чи іншому правоохоронному органу, тим більш надійною має бути **система контролю** за його діяльністю з боку держави і суспільства.

Статтею 6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» виявляти фінансові операції, стосовно яких є достатні підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму та в день їх виявлення або спроби їх проведення інформувати про це Держфін моніторинг України та визначені законом правоохоронні органи.

Терористичні організації використовують кошти не тільки для забезпечення своїх операцій, але також для ведення пропаганди, підготовки своїх найманців. Тож важлива протидія фінансуванню тероризму адже він продо-

вжує залишатися пріоритетним, враховуючи загрозу, яку представляють терористичні організації. Ця загроза також виходить від невеликих терористичних осередків або окремих терористів, які можуть вчинити терористичні акти і завдати істотної шкоди суспільству. У зв'язку з цим важливо виявляти і ліквідувати мережі фінансування терористичних угруповань всіх типів.

Більш тісний контакт з експертами по боротьбі з тероризмом підвищить інформованість про стратегії управління фінансами, які використовувались конкретними терористичними організаціями.

Особлива увага може бути приділена, крім іншого, виявленню тих осіб в складі терористичних організацій, які займаються збором обліком фінансових коштів. Для цього правоохоронним органам необхідно, в тому числі, сконцентрувати свої зусилля на проведенні розслідувань щодо кінцевих одержувачів грошових коштів у складі терористичних організацій, не тільки на з'ясуванні джерел коштів. (Тобто, виявлення тих, хто отримує гроші, є не менш важливим, ніж встановлення тих, хто посилає або сприяє переміщенню коштів).

Як правило, управління фінансами терористичних організацій здійснюється в безпечних географічних регіонах або в закритих соціальних мережах, що ускладнює проникнення і надання прямого впливу на відповідних суб'єктів. Відносно фінансових керуючих і пособників терористичних організацій можуть застосовуватися адресні фінансові санкції, а також здійснюватися поліцейські або військові операції. Особлива увага може бути приділена підвищенню можливості держав отримувати і надавати оперативні розвідувальні дані про осіб, що займаються управлінням фінансами терористичних організацій.

Отже, виявлення і припинення фінансової підтримки тероризму являється однією з найважливіших складових запобігання терористичної діяльності. Верховна Рада України ефективно діє задля вирішення питань на сході країни і тому розробила закон про створення органу, який буде розслідувати і розкривати злочини терористичного характеру, який має назву ДБР (Державне бюро розслідувань). Цей орган повинен виявляти фінансові операції призначені для фінансування тероризму та виявляти і ліквідувати мережі фінансування терористичних угруповань.

Доцільним буде вважати, що тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, залякуванні населення; терористичні організації використовують кошти не тільки для забезпечення своїх операцій, але також для ведення пропаганди, підготовки своїх найманців.

Тож дуже важлива протидія фінансуванню тероризму для запобіганню безпосередньо самому тероризму і його прояву.

1. Декларація про заходи по ліквідації міжнародного тероризму від 09.12.1994.
2. Закон України «Про боротьбу з тероризмом». Розділ І. Загальні положення.
3. Закон України «Про Державне бюро розслідувань».

УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У СФЕРІ ВИЯВЛЕННЯ І ПРИПИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З ПРОЯВАМИ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ, МІНІМІЗАЦІЇ ЇХ НАСЛІДКІВ

Городнов Вячеслав Петрович
доктор військових наук, професор,
професор кафедри тактики,
Власюк Валерій Васильович
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури,
(Національна академія
Національної гвардії України)

РОЗРОБЛЕННЯ МОДЕЛІ ОЦІНКИ ПОВНОТИ ТА ІМОВІРНОСТІ СВОЄЧАСНОГО ПОСТАЧАННЯ МАТЕРІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ ЧАСТИНАМИ (ПІДРОЗДІЛАМИ) НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД У СФЕРІ ПРИПИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З ПРОЯВАМИ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Результатом загострення суспільно-політичної обстановки в державі стало запровадження на сході України антитерористичної операції (АТО) та оголошення рішення про мобілізацію. Вказані заходи є підставою для настання особливого періоду. Головними задачами проведення АТО є урегулювання конфліктної ситуації між державою та населенням сходу України. Внаслідок сепаратистської діяльності другої сторони конфлікту урегулювання ситуації вимушено перейшло до силової фази – ведення бойових дій. Тому згідно із чинним законодавством були залучені сили Національної гвардії (НГ) – частини (підрозділи), а також правоохоронні органи та інші військові формування за призначенням. За рішенням вищого військового командування України, кожна залучена до проведення АТО силова структура отримала визначені завдання та приступила до їх виконання.

Процес виконання поставлених завдань силами НГ супроводжується витрачанням різноманітних матеріальних засобів. З метою задоволення виникаючих потреб у відповідних засобах організовується і здійснюється матеріальне забезпечення залучених частин НГ.

На даний момент існують керівні документи, підручники, наукові публікації, що регламентують, описують положення матеріального забезпечення. У наявних бойових статутах, настановах, підручниках з військового тилу розглядається тактика штатних військових частин (бригад, полків, окремих батальйонів), підрозділів (батальйонів, рот, взводів) й відповідних їм ланок матеріального забезпечення (рот, взводів). Вказані роботи формують відповідному командиру вказівки щодо ведення загальновійськового бою. Відомі наукові публікації розкривають службово-бойові дії сил правопорядку для боротьби із незаконними збройними формуваннями (НЗФ). Комбінація можливих дій може бути непередбачуваною. Як варіант, може відбуватись пошук НЗФ, блокування напрямків його можливого руху, оточення, захоплення (знешкодження) та інші. Для знешкодження особливо небезпечного НЗФ влада України уповноважена ввести правовий режим надзвичайного стану, але не більш як на 30 діб на всій території держави та не більш ніж як на 60 діб в окремих її місцевостях За сукупністю, описані джерела роблять значний внесок у розвиток теорії службово-бойового застосування Національної гвардії, проте можливість їх використання в умовах особливого періоду під час проведення АТО виявляється обмеженою. Службово-бойова діяльність (СБД), яка реалізується виконанням службово-бойових завдань (СБЗ), ведеться силами об'єднаного угруповання (ОУ) НГ. Масштаб та планові строки ведення дій щодо боротьби із НЗФ істотно відрізняються від відповідних характеристик умов проведення АТО. Тому виникає потреба у доопрацюванні, а в деяких питаннях – розроблення нових підходів в організації матеріального забезпечення в умовах особливого періоду.

Відомі джерела визначають типовий порядок утворення угруповання перед його застосуванням. Залежно від особливостей майбутніх завдань обирається необхідна організаційно-штатна структура (ОШС) угруповання. Проводиться уточнення та розрахунок необхідних сил і засобів для виконання завдань. На підставі отриманих розрахунків обґрунтовується достатній бойовий та чисельний склад (БЧС) угрупування, який є основою для розрахунку потреби та утворення визначених запасів матеріальних засобів для виконання завдань на плановий період. Реалізація визначених заходів завершує процес формування угруповання та дає можливість перейти до його застосування за призначенням. Таким чином, угруповання НГ формується шляхом об'єднання частин (підрозділів) на необхідний період для виконання визначених завдань.

Описаний порядок не відповідає умовам проведення антитерористичної операції тому, що вже сформований БЧС угрупування НГ може змінюватися в ході виконання завдань. Однією з причин змін є розпорядження штабу АТО на прийом під охорону (оборону) нових об'єктів або передачу наявних. Прийом-передача об'єктів може відбуватися декілька разів на тиждень, як між підрозділами НГ, так і між іншими силовими структурами. Кожний такий випадок спричиняє перерозподіл бойового та чисельного складу угруповання

НГ. Тому актуальність плану матеріального забезпечення на місяць може втрачатися ще до моменту завершення його складання. Постачання матеріальних засобів об'єктам угруповання може переходити у «диспетчерський» режим та інші.

Таким чином, виникає необхідність у розробленні моделі, яка дозволить оцінити повноту та імовірність своєчасного постачання матеріальних засобів для виконання службово-бойових завдань частинами (підрозділами) Національної гвардії України в особливий період. Модель, що розробляється, може бути використана командиром частини та його заступником з тилу для отримання оцінок ймовірностей своєчасного підвезення та компенсації витрачених матеріальних засобів усіх видів та у кожному місці споживання. На підставі отриманих оцінок командир частини може приймати управлінські рішення щодо недопущення зриву виконання завдань через нестачу матеріальних засобів. Модель може бути застосована для організації матеріального забезпечення в умовах особливого періоду у «диспетчерському» режимі, коли наявні плани постачання втратили актуальність.

Городнов Вячеслав Петрович
доктор військових наук, професор,
професор кафедри тактики
Павленко Сергій Олександрович
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Овчаренко Вячеслав Володимирович
кандидат військових наук, доцент,
начальник командно-штабного факультету
(Національна академія
Національної гвардії України)

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ОБМЕЖЕНОГО ФІНАНСУВАННЯ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРИПИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З ПРОЯВАМИ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Національна гвардія України (НГУ) є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих

або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій.

Виконання службово-бойових завдань (СБЗ) підрозділами НГУ потребує наявності ресурсів, а саме: особового складу, підготовленого професійно і морально, справних та забезпечених розхідними матеріалами техніки, озброєння; засобів зв'язку, а також медичних засобів, продовольства, речового майна, пального. З цього переліку основним ресурсом є особовий склад відповідної кваліфікації та всебічно забезпечений, наявність якого неможлива без належного (повного) фінансового забезпечення.

Виконання зазначених завдань представляє собою процес витрачання ресурсів – відновлюваних (обсяг служби особового складу [люд/год], періодично поповнюваних запасів продовольства, пального, медикаментів і інших) та невідновлюваних (особовий склад у разі загибелі, ОВТ у разі поразки й ін.), наявних у військовій частині. Невідновлювані ресурси можуть бути поновлені зовнішніми поставками.

Із зазначених ресурсів військової частини НГУ центральним є обсяг служби особового складу, який (особовий склад) безпосередньо виконує всі СБЗ. Решта ресурсів є такими, що забезпечують застосування центрального ресурсу БрОП і впливають на його кількість, придатну до застосування за призначенням, і на якість. Так, нестача палива для автотранспорту може привести до необхідності додаткової витрати часу ([люд/год]) на переміщення особового складу до місця виконання задачі, несвоєчасне постачання боєприпасів – до додаткових втрат особового складу і втрати основного ресурсу військової частини – наявного, за період виконання СБЗ, обсягу служби. Своєчасне фінансування дозволяє відновлювати елементи видів забезпечення і не знижувати наявний у військовій частині обсяг служби.

На фоні тотального дефіциту бюджету країни недофінансування відбувалось й у внутрішніх військах (ВВ) як у попередника Національної гвардії України. Кошти виділялись на грошове забезпечення військовослужбовців та на продукти харчування для солдатів строкової служби, а про розвиток і модернізацію озброєння і військової техніки навіть не йшлося.

Початок антитерористичної операції (АТО) на сході України висвітлив проблему обмеженого фінансування службово-бойової діяльності з'єднань (або військових частин) Національної гвардії України, про що свідчать такі факти: неповна (близько 60%) забезпеченість бронежилетами особового складу; незадовільний стан речового майна – черевики з високими берцями не витримували встановлений строк експлуатації; часткова забезпеченість сучасними засобами зв'язку та медикаментами і т.д.

У більшості робіт, присвячених питанням удосконалення діяльності правоохоронних органах у сфері припинення злочинів з проявами тероризму, сепаратизму та екстремізму, негласно прийнято гіпотезу про те, що всі необхідні матеріально-технічні та фінансові засоби, які породжують можливості виконати поставлені завдання, гарантовано існують і поставляються своєчас-

но й у повному обсязі. У практиці військового будівництва в Україні таких гарантій немає. Тому виникає потреба оцінки впливу обмеженого фінансування на можливості військової частини НГУ щодо виконання заданого обсягу задач.

Щоб оцінити, наскільки факти обмеженого фінансування впливають на можливості виконання службово-бойових завдань, потрібен інструмент. Таким інструментом може бути модель оцінки впливу фінансового забезпечення на службово-бойові можливості військової частин щодо виконання заданого обсягу задач.

Басс Вікторія Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності
Націлнальної академії внеутрішніх справ

ПОЛІЦІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ПРАВООХОРОННИЙ ІНСТИТУТ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПОБУДОВИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ СИСТЕМ

Погляд на поліцію як на специфічний правоохоронний інститут знаходить висвітлення в організаційній побудові поліцейських систем. При цьому враховуються державний режим і пов’язаний з ним ступінь децентралізації соціального управління, форма державного устрою, що склалася в кожній конкретній країні, географічні, історичні та інші національні особливості.

У більшості країн західної демократії виникла проблема вибору найбільш придатної моделі організації охорони громадського порядку на межі XIX-XX ст., коли створювалися сучасні служби поліції. У цей період ідеї самоврядування як фактора, що забезпечує розвиток демократії і громадського суспільства, розглядалися як одні з найбільш прогресивних політико-правових теорій. Самоврядування стало відігравати провідну роль у здійсненні охорони порядку і громадської безпеки при одночасному обмеженні участі в цьому держави. Впроваджувана система базувалася на принципах децентралізації, що характеризується, з одного боку, домінуванням ліберальних поглядів на функціонування суспільства і громадського життя, а з іншого – є відображенням специфічних особливостей розвитку тієї чи іншої країни [1, с. 55].

Для України особливий інтерес становить досвід держав з вираженим демократичним режимом, що свідчить про неодмінне проектування системи влади в поліцейських організаційних структурах. У країнах, механізм соціального управління яких достатньою мірою децентралізований, поліцейські системи мають, як правило, багаторівневу побудову. Певна децентралізація поліцейських функцій одночасно з розмежуванням повноважень між судо-

вою і виконавчою владою розглядаються як найважливіші умови демократії, гарантії дотримання рівноваги між потребами правоохоронної діяльності в застосуванні примусових заходів і необхідністю забезпечення прав і свобод громадян.

Децентралізація поліцейських сил спостерігається здебільшого у країнах з федеративною формою державного устрою, у той час як унітарні держави тяжіють до деякої централізації своїх правоохоронних систем.

У науковій літературі виділяються дві основні класифікації моделей організації охорони громадського порядку і громадської безпеки:

1) суб'єктивна, до якої належить: державна модель (централізована або децентралізована); самокерована модель, за якої поліцейські формування безпосередньо підпорядковані місцевим органам влади; державна модель з обмеженою співучастю місцевих органів влади і громадськості;

2) об'єктивна, що включає: модель, засновану на монолітній поліцейській службі; плюралістичну модель, що припускає множинність видів поліцейських служб, які відрізняються одна від одної з погляду походження, підпорядкованості, територіальних меж діяльності, компетенції і функціональності [2].

Однак у західній поліцейській моделі частіше можна зустріти класифікацію, в якій три типи моделей охорони правопорядку розрізняються за ступенем підпорядкованості органам державної влади: централізована, децентралізована (фрагментарна) та інтегрована.

У країнах, в яких правоохоронна система будується на принципах централізації, а це, як правило, унітарні держави з континентальною моделлю організації влади та управління, поліцейські сили перебувають під прямим контролем національного уряду, і місцеві підрозділи поліції більше підпорядковані вищим органам управління, ніж місцевій владі. Сьогодні високий рівень централізації поліцейських сил має місце в Ізраїлі, Данії, Норвегії, Португалії, Фінляндії, Швеції, Японії та деяких інших країнах [3].

Наприклад, у Фінляндії, як і у всіх скандинавських країнах, поліція функціонує у вигляді централізованого державного органу. Вона підпорядкована міністру внутрішніх справ. У складі МВС Фінляндії є Департамент поліції, що керує організаційно відособленими поліцейськими службами: кримінальною поліцією, поліцією безпеки, мобільною (дорожньою) поліцією та місцевими поліцейськими органами. Останні планують свою роботу в тісному співробітництві з провінційною владою і громадськими інститутами у формі різних поліцейських комітетів та рад [4].

Франція, що є прикладом централізованої поліції, провела низку реформ і сьогодні не може називатися країною з централізованою системою управління поліцією та жандармерією.

Високим рівнем централізації управління міліцією характеризуються держави, які утворилися після розпаду Радянського Союзу (Білорусія, Казахстан та ін.).

1. Заросило В. О. Порівняльний аналіз адміністративної діяльності міліції України та поліції зарубіжних країн (Великобританії, США, Канади та Франції) : дис. ... канд. юрид. наук / В. О. Заросило. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 250 с.

2. Легеза Є.О. Адміністративні послуги, що надаються міліцією громадської безпеки : автореферат... канд. юрид. наук / Є. О. Легеза. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2011. – 20 с.

3. Організація діяльності поліції зарубіжних країн : навч. посіб. / Заросило В. О., Басс В. О., Курилін І. Р., Братков С. І. – К. : Акад. управління МВС, 2007. – 250 с.

4. The Police of Finland. – Helsinki, 2003. – 237 p.

Грачов Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук,
начальник сектору УСБУ
у Дніпропетровській області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В сучасних умовах, у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, значно підвищилася роль контррозвідувальної діяльності при виконанні оперативними підрозділами Служби безпеки України покладених на них завдань.

Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України «Про контрррозвідувальну діяльність» одним з основних завдань означеної діяльності є протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України.

Разом із тим наявні недоліки нормативно-правових актів, що регламентують порядок проведення таких контррозвідувальних заходів, на практиці призводять до невиправданого збільшення строків їх організації.

Так, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контрррозвідувальну діяльність» оперативні підрозділи Служби безпеки України в ході контррозвідувальної діяльності мають право виключно з метою попередження, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України, отримання інформації в інтересах контррозвідки здійснювати на підставі відповідної контррозвідувальної справи заходи, визначені ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», – лише за ухвалою слідчого судді, постановленою за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженим прокурором.

При цьому нагляд за додержанням законів під час проведення контрроз-

відувальної діяльності здійснюється на рівні Генерального прокурора України, виконувача його обов'язків або уповноважених наказом Генерального прокурора України його заступників.

Згідно з ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» такими заходами є:

- негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
- аудіо-, відеоконтроль особи та місця;
- спостереження за особою;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем;
- накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки;
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

Тобто це ті негласні заходи, які дозволяють оперативним підрозділам Служби безпеки України своєчасно та ефективно протидіяти розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на національні інтереси України.

Проте існуюча на практиці процедура погодження у Генеральній прокуратурі України клопотань на проведення вказаних негласних заходів суттєво зменшує оперативність реагування на зовнішні та внутрішні загрози безпеці України в тих складних умовах, які склалися на Сході України.

Крім того, необхідно зазначити, що дана норма Закону України «Про контрррозвідувальну діяльність» протирічить п. 9 Перехідних положень Конституції України, де визначено виключний перелік тимчасових функцій прокуратури, серед яких відсутній нагляд за здійсненням контррозвідувальної діяльності.

Поряд із цим не передбачено функції нагляду прокурора за додержанням законів органами, які здійснюють контррозвідувальну діяльність, і Законом України «Про прокуратуру», ч. 3 ст. 2 якого спеціально закріплено, що на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України.

Таким чином, на нашу думку, існуючий прокурорський нагляд за контррозвідувальною діяльністю у вигляді погодження клопотань на проведення зазначених негласних заходів є необґрунтованим, особливо в теперішній час, та повинен бути скасований шляхом внесення законодавцем відповідних змін до п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контрррозвідувальну діяльність».

---

1. Конституція України : затв. Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Офіційний сайт ВРУ [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws.html.

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII / Верховна Рада України // Офіційний сайт ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws.html.

3. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26 грудня 2002 р. № 374-IV / Верховна Рада України // Офіційний сайт ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws.html.

4. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII / Верховна Рада України // Офіційний сайт ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws.html.

Кравченко Ірина Сергіївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ АТО

Не перший рік триває проведення в окремих регіонах України антитерористичної операції, яка спрямована на збереження територіальної цілісності держави. Для забезпечення ефективної реалізації ліквідації надзвичайної ситуації, яка склалася у Луганській та Донецькій областях, залучаються всі сили та засоби держави. Органи та підрозділи МВС України складають основний масив сил, які здійснюють охорону публічного порядку та безпеки в зоні антитерористичної операції. У зв'язку із цим гостро постає питання пошуку та застосування відповідних форм і методів реагування на порушення вказаного порядку та безпеки з додержанням конституційних принципів.

Залучення сил та засобів Національної поліції України до проведення антитерористичної операції (особовий склад, спеціалісти, зброя, спеціальні і транспортні засоби, засоби зв'язку, інші матеріально-технічні засоби тощо)вимагає відповідного законодавчого підґрунтя. Так, згідно Закону України «Про боротьбу з тероризмом»антитерористична операція –це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності[1].

Слід наголосити, що охорона публічного порядку передбачає присутність представників влади (зокрема, поліції), їх відкритість для населення і активну участь правоохоронців у безпосередньому врегулюванні проблем, які стосуються захисту громадян (перевірка документів, огляд транспортних засобів, охорона коридорівдля залишення непридатної для життя території тощо)[2].

Роль Національної поліції України в зоні проведення АТО полягає в ор-

ганізації боротьби з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення злочинів, вчинених з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до компетенції Національної поліції; наданні Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідних сил і засобів; забезпеченні їх ефективного використання під час проведення антитерористичних операцій[1].

Слід наголосити, що під час несення служби в зоні АТО співробітники Національної поліції України діють відповідно до норм Закону України «Про Національну поліцію»[3], який визначає підстави та межі застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Крім того, для організації охорони публічного порядку та безпеки донині застосовуються норми Наказу МВС України № 404 від 28.07.94 «Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України» [4].

На наш погляд, необхідно акцентувати увагу на пріоритетних проблемах діяльності Національної поліції під час проведення антитерористичної операції. Так, важливим є питання нормативно-правового забезпечення взаємовідносин управлінських органів та підлеглих формувань МВС України, а також розробки оперативних і бойових документів, в яких повинна знайти відображення чітка регламентація прав і обов'язків посадових осіб у системі управління і взаємодії.

Актуальними вважаємо проблеми взаємодії органів системи МВС України пов'язані із оперативним обміном інформацією, яка координується єдиним штабом АТО. Сьогодні сили МВС України виконують притаманні їм функції в тилу проведення АТО на територіях, прилеглих до цієї зони. Головними задачами є охорона правопорядку та протидія злочинності з урахуванням специфіки таких порушень. Відповідно, крім патрулювання та несення служби на стаціонарних постах, має бути належним чином організовано проведення оперативно-розшукових заходів, постійна координація діяльності всіх сил та засобів МВС України з чіткою постановкою завдань з урахуванням оперативної обстановки у конкретному регіоні.

Необхідно наголосити на технічних можливостях передачі інформації, що має передбачати уникнення можливості прослуховування каналів зв'язку. У даному випадку має значення обмін оперативною інформацією між підрозділами МВС та штабом АТО, а також особисті розмови поліцейських, в яких може міститися інформація важлива для терористів.

Водночас непідготовленість окремих поліцейських до протистояння проявам тероризму вважається нагальною проблемою сьогодення. На наш погляд, поліцейські, які відряджаються в зону АТО, мають проходити додаткове навчання для несення служби у таких умовах. Таке навчання має передбачати, як теоретичний курс про особливості несення служби в зоні АТО, так і практичний курс з тактико-спеціальної підготовки та вогневої підготовки.

Відсутність відповідної важкого озброєння, бронетехніки ускладнюють ефективність припинення збройної агресії на блокпостах, які перебувають у

безпосередньому контакті з особами-правопорушниками. Дана проблема пов'язана із недосконалим механізмом збору даних про необхідні ресурси, потреби поліцейських.

Важливою проблемою діяльності Національної поліціїв зоні АТОє планування проведення спеціальних операцій. Недосконале командування призводить до нескоординованих дій окремих органів та підрозділів МВС України, а як наслідок – людські та матеріальні втрати. Відповідної координації потребує діяльність відряджених поліцейських з місцевими відділеннями Національної поліції, які під час виконання службових обов'язків здійснюють взаємодію (доставлення затриманих осіб, документування виявлених правопорушень, обмін інформацією щодо оперативної обстановки і регіоні тощо).

Як висновок, необхідно зауважити на провідній ролі Національної поліції під час проведення АТО у сфері охорони публічного порядку та забезпечення публічної безпеки. Особливостями такої діяльності Національної поліції є умови, в яких вона здійснюється, а відповідно і підвищений стан бойової готовності. Дана тема є актуальною для сучасної науки адміністративного права та практичних органів Національної поліції зокрема, а тому потребує подальшого дослідження та наукових пошуків.

---

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон Українивід 20 березня 2003 року № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15.

2. Вайда Т.С., Домніцак В.В. Удосконалення охорони громадського порядку працівниками органів внутрішніх справ в умовах проведення антитерористичної операції // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 2. – С. 128-137.

3. Про Національну поліцію: Закону України від 02.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page?text=%E0%ED%F2%E8%F2%E5%F0%EE%F0.

4. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України: Наказ МВС України № 404 від 28.07.94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0213-94.

Поливанюк Василь Дмитрович
кандидат юридичних наук, доцент
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТАКТИЧНИХ ДІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ ПІД ЧАС ЗУПИНЕННЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ З НЕВІДОМИМ СТУПЕНЕМ РИЗИКУ

Згідно з абз. 2 ч. 2 статті 16 Закону України «Про дорожній рух», водій зобов'язаний виконувати розпорядження поліцейського, … що даються в межах їх компетенції, передбаченої чинним законодавством, Правилами дорожнього руху та іншими нормативними актами.

Відповідно до п. 1 ч. 1 статті 35 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський може зупиняти транспортні засоби у разі:

1) якщо водій порушив Правила дорожнього руху;

2) якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу;

3) якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо є інформація, що свідчить про те, що транспортний засіб чи вантаж можуть бути об'єктом чи знаряддям учинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення;

4) якщо транспортний засіб перебуває в розшуку;

5) якщо необхідно здійснити опитування водія чи пасажирів про обставини вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, свідками якого вони є або могли бути;

6) якщо необхідно залучити водія транспортного засобу до надання допомоги іншим учасникам дорожнього руху або поліцейським або як свідка під час оформлення протоколів про адміністративні правопорушення чи матеріалів дорожньо-транспортних пригод;

7) якщо уповноважений орган державної влади прийняв рішення про обмеження чи заборону руху;

8) якщо спосіб закріплення вантажу на транспортному засобі створює небезпеку для інших учасників дорожнього руху;

9) порушення порядку визначення і використання на транспортному засобів спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв.

Поліцейський зобов'язаний поінформувати водія про конкретну причину зупинення ним транспортного засобу з детальним описом підстави

зупинки, визначеної у Законі України «Про Національну поліцію».

Безпосереднє зупинення транспортного засобу здійснюється:

- гучномовцем;
- з використанням світлових сигналів (маячків);
- жестами (у виняткових випадках).

Забороняється, крім крайньої необхідності, зупинення транспортного засобу: на підйомах, на мостах, естакадах, шляхопроводах, крутих поворотах, інших ділянках доріг з обмеженою оглядовістю, в умовах недостатньої видимості.

Будь-яка зупинка транспортного засобу може бути небезпечною, тому таку ситуацію називаємо «зупинка транспортного заходу з невідомим ризиком». У зв'язку з цим поліцейським рекомендовано вживати заходів особистої безпеки:

1) під час зупинки ТЗ враховувати такі фактори: характер зупинки, місце зупинки, кількість пасажирів, поведінка водія та пасажирів, можлива зброя, тип транспортного засобу;

2) зупинити свій ТЗ за 3–5 м до зупиненого ТЗ;

3) здійснити перевірку безпеки попутного потоку транспортних засобів, відрегулювати світло, оглянути навколишню територію, після виходу з транспортного засобу спостерігати за водієм, пасажирами та їхніми діями;

4) наближатися до транспортного засобу ззаду, з боку водія або зі сторони пасажира – за потреби, оглянути салон крізь вікна, впевнитися у відсутності небезпеки;

5) під час огляду транспортного засобу і спілкування із водієм необхідно обирати безпечну відстань, не випускати водія і пасажирів з поля зору, *не повертатися до них спиною.*

Алгоритм дій патрульного поліцейського:

- негайно, з дотриманням вимог для забезпечення власної безпеки, підходити до водія зупиненого транспортного засобу. *Водій та пасажири повинні залишатися у транспортному засобі;*
- привітатися з водієм, повідомити причину (підставу) зупинення;
- перевірити наявність посвідчення водія та реєстраційного документа транспортного засобу, інших документів відповідно до законодавства;
- здійснити інші необхідні дії, зокрема, повідомити про суть скоєного порушення Правил дорожнього руху та про складення постанови про накладення адміністративного стягнення.

Виняткові обставини, за яких патрульний може попросити водія, а за потреби і пасажирів, вийти із транспортного засобу:

- для усунення несправності транспортного засобу чи неналежного закріплення (перевезення) вантажу;
- якщо виникає підозра щодо перебування водія у стані алкогольного

(наркотичного) сп'яніння;

- якщо виникає підозра щодо вчинення водієм та/або пасажирами транспортного засобу адміністративного або кримінального правопорушення;
- для участі водія в розгляді справи про адміністративне правопорушення (якщо це необхідно);
- у разі виникнення потреби в наданні допомоги іншим учасникам дорожнього руху;
- за потреби здійснення повірки (порівняння) номерних знаків, інших номерів транспортного засобу (зокрема, серійного) з указаними в реєстраційних документах;
- коли знаходження патрульного біля автотранспортного засобу перешкоджає правилам дорожнього руху або існує загроза його особистої безпеки.

Обов'язково, для спілкування із водієм, який вийшов із транспортного засобу, необхідно покинути проїжджу частину.

Покайчук Віталій Ярославович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СИСТЕМА СИЛ ОХОРОНИ ПОРЯДКУ ЯК ГАРАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Загострення проблеми забезпечення національної безпеки України в її основних сферах зумовлено появою нових і збільшенням рівня традиційних зовнішніх загроз національним інтересам, корупція, правовий нігілізм, організована злочинність, незаконна міграція, соціально-економічна та політична нестабільність, протистояння різних гілок влади. Саме ці загрози найбільш деструктивно впливають на національну безпеку. Їх нейтралізація згідно з чинним законодавством покладається переважно на сили охорони правопорядку. Водночас їх діяльність регулюється законодавчими актами, які неповно враховують специфіку умов надзвичайних ситуацій певної ґенези. Це обумовлено, насамперед, відсутністю належного науково-методичного забезпечення такої діяльності, недостатньою організацією та координацією наукових досліджень у правоохоронній сфері, несформованістю відповідної галузі науки та її системного функціонування, яка передбачає міждисциплінарну інтеграцію окремих напрямків у систему наук з проблем національної безпеки.

На тлі посилення загроз і зростання нестабільності у світі постають нові виклики міжнародній безпеці у сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, екологічній і продовольчій сферах. А такі загрози, як поширення зброї масового ураження, міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність, нелегальна міграція, піратство, ескалація міждержавних і громадянських конфліктів, стають дедалі інтенсивнішими, охоплюють нові регіони і держави. Зростають регіональні загрози міжнародній безпеці, які за своїми негативними наслідками можуть мати потенціал глобального масштабу.

Спостерігається небезпечна тенденція перегляду національних кордонів поза нормами міжнародного права. Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, «заморожених» конфліктів поблизу її кордонів, а також критична зовнішня залежність національної економіки обумовлюють уразливість держави, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на периферію світової політики, у «сіру зону безпеки».

Не менш нагальними залишаються внутрішні виклики національній безпеці.

Консервація неефективної пострадянської суспільної системи, насамперед державної влади, викривлення демократичних процедур, що штучно стримують процеси кадрового оновлення державних органів, обумовлюють слабкість, а подеколи і неспроможність держави виконувати її функції, передусім у сфері захисту прав і свобод людини й громадянина, зростаючу недовіру до держави з боку суспільства.

Ці фактори разом із незадовільним станом системи забезпечення національної безпеки перешкоджають розв'язанню нагальних проблем суспільного розвитку, породжують політичну радикалізацію, призводять до зростання екстремістських настроїв і рухів, що у стратегічній перспективі може створити реальну загрозу національному суверенітету і територіальній цілісності України.

На наш погляд, для України питання забезпечення національної безпеки постають особливо гостро, що пояснюється потребою створення сприятливих умов для подальшого розвитку українського суспільства та держави; перебігом перманентної фінансової економічної кризи; порушенням прав і свобод людини і громадянина в державі та за її межами; зростанням рівня організованої злочинності та корупції; поширенням загрози тероризму, неконтрольованого розповсюдження зброї і вибухових речовин, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; загрозливим станом довкілля; погіршенням демографічної ситуації; появою нових видів злочинів (кібертероризм, екстремізм, неофашизм, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та ін.).

Обов'язковою передумовою належного захисту національних інтересів і протидії названим загрозам є створення та ефективне функціонування систе-

ми забезпечення національної безпеки.

Аксіомою, на наш погляд, є і те, що у цій системі провідну роль відіграють сили охорони правопорядку.

Аналізуючи дослідження даної сфери, слід погодитися з думкою В.І. Лазутко, що нині немає єдиної позиції щодо визначення суб'єктів службово-бойової діяльності (виду правоохоронної діяльності, для якої характерне забезпечення внутрішньої безпеки держави, що полягає у виконанні правоохоронних завдань через їх службову діяльність (правоохоронними методами), а у разі загострення оперативної обстановки й військовими методами [1, с. 267]) та належності окремих структур і підрозділів правоохоронних органів до категорії «сили охорони правопорядку» [2, с. 357].

При визначенні сил охорони правопорядку автори наводять доволі детальний і точний перелік суб'єктів службово-бойової діяльності. До останніх відносяться такі структури: Міністерство внутрішніх справ України (Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба України); Служба безпеки України; Військова служба правопорядку у Збройних Силах України; Управління державної охорони України.

Слід погодитися з позицією В.І. Лазутко, що зазначений перелік не є вичерпним, більш того, некоректно при визначенні сил охорони правопорядку вказувати конкретні підрозділи правоохоронних органів, адже зазначені військові формування мають у своєму складі значно більший перелік підрозділів, що здатні виконувати завдання в особливих умовах та при виникненні надзвичайних обставин [2, с. 359].

Резюмуючи зазначене вище, виникає запитання: «Яким чином перелічені вище суб'єкти службово-бойової діяльності співпрацюють, координують свою діяльність, взаємодіють і взагалі виконують службово-бойові завдання?». Відповіддю може слугувати невтішна практика виконання таких завдань, незлагодженість дій під час їх виконання, дублювання функцій структурними підрозділами навіть у середині одного відомства (не кажучи про міжвідомчу координацію), небажання співпраці та обміну оперативною інформацією на різних рівнях і, як наслідок, – численні втрати особового складу у ході проведення спеціальних операцій.

У зв'язку з цим актуалізується питання створення державної системи сил охорони правопорядку, яка би на національному рівні забезпечила координацію діяльності сил охорони правопорядку, взаємодію суб'єктів, зняла актуальність якості їх всебічного забезпечення тощо.

Для успішної боротьби з виникненням, попередженням виникнення та подоланням наслідків надзвичайних ситуацій у їх ґенезі необхідна цілеспрямована державна політика та створення основного інструменту її реалізації – системи сил охорони правопорядку.

Реалізація такої державної політики у сфері національної безпеки

здійснюється на основі та через відповідні нормативно-правові акти, нормативні документи, виконання державних, регіональних, науково-технічних цільових програм, планів розвитку.

Як підтверджує практика службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку, як на рівні центральних органів виконавчої влади, так і на рівні територіальних підрозділів існують свої відомчі та структурні підходи до вирішення завдань; тактика застосування сил та засобів, покликаних на попередження, припинення і локалізацію надзвичайних ситуацій у їх ґенезі.

Це призводить до неузгодженості дій центральних органів виконавчої влади, їх територіальних управлінь та структурних підрозділів цих управлінь у частині виконання покладених на них завдань та у цілому – до зниження ефективності роботи із забезпечення державної безпеки України.

Тому створення і функціонування державної системи сил охорони правопорядку забезпечить координацію та злагодженість дій центральних органів виконавчої влади, їх територіальних управлінь з виконання перелічених завдань.

На нашу думку, державну систему сил охорони правопорядку слід визначити як сукупність органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, яка би на національному рівні забезпечила реалізацію державної політики у сфері національної безпеки у мирний час та в особливий період.

Державна система сил охорони правопорядку повинна складатися з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем та їх ланок.

---

1. Шмаков О.М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань / Шмаков О.М. – Х.: Військовий ін-т ВВ МВС України, 2005. – 362 с.

2. Лазутко В.І. Сили охорони правопорядку: проблемні питання визначення та характеристики /В.І. Лазутко// Форум права. – 2012. – № 3. – С. 357-363.

Покайчук Віталій Ярославович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Анісімов Дмитро Олексійович
слухач магістратури
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ СПІВРОБІТНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Згідно зі ст. 3 Конституції України недоторканність людини визначена однією з найвищих соціальних цінностей. А права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Для забезпечення даних положень, чинне законодавство України наділило деякі верстви службових осіб правом на застосування і використання табельної вогнепальної зброї.

Окремих працівників правоохоронних органів лякає достатньо реальна перспектива відкриття відносно них кримінальних проваджень у випадках застосування табельної вогнепальної зброї, які призвели до поранення або смертельних наслідків, веде до породження у них перестраховочної психології і невпевненості у своїх діях, а це лише на руку злочинцям [1, с.190].

Тому, на даний час, застосування табельної вогнепальної зброї вбачається одним з найбільш важливих і дискусійних питань в теорії і практиці правоохоронних органів. Зокрема це зумовлюється тим, що її застосування обмежує основні конституційні права людини і громадянина.

Застосування табельної вогнепальної зброї співробітниками Національної поліції України на даний час регулюється Законом України «Про національну поліцію» (далі – ЗУ), а саме ст.ст. 43, 46.

Так, в ч. 9 ст. 46 ЗУ встановлено, що поліцейському заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогненебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності. Дане положення можна трактувати так, що в умовах необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності вогнепальна зброя може бути застосована у вогненебезпечних та вибухонебезпечних місцях [2, с.155].

В.І. Осадчий зазначає, що за таких умов положення ч. 9 ст. 46 ЗУ є дещо суперечливим. Воно не повною мірою узгоджується з правом на поведінку в стані необхідної оборони чи крайньої необхідності. Бо за умов вогненебезпечності чи вибухонебезпечності застосування вогнепальної зброї може

заподіяти шкоду стороннім особам, спричинити інші неконтрольовані наслідки. Виходячи з цього, ми можемо погодитися з науковцем, що положення ч. 9 ст. 46 ЗУ належить привести у відповідність до ст. 36, 39 КК України [2, с.155].

Наступне питання виникає у положенні п. 5 ч. 4 ст. 46 ЗУ де зазначено, що поліцейському надано право застосовувати вогнепальну зброю для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти.

Але В.І. Осадчий наголошує, чи доцільно за будь-яких умов застосовувати вогнепальну зброю для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти? В аргументацію своєї точки зору, професор наводить наступний приклад: якщо, член виборчої комісії чи інша службова особа з використанням свого службового становища перешкоджають без застосування насильства вільному здійсненню громадянином свого виборчого права (ч. 3 ст. 157 КК України – тобто вчиняється тяжкий злочин), і після цього намагаються втекти чи доцільно за таких умов застосування вогнепальної зброї? Така особа відома, її можна затримати в інший час, без застосування вогнепальної зброї. В даному випадку, ми теж погоджуємося з думкою автора, та з тим, що застосування вогнепальної зброї вбачається доцільним у випадку не лише вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, але обов'язково насильницького чи корисливо-насильницького спрямування, за умови, що така особа намагається втекти [2, с.155-156].

З вище викладеного, ми можемо зробити висновок, що у чинному законодавстві України, ще багато важливих та дискусійних питань, які потребують уваги законодавців та науковців. Це ми можемо побачити на прикладі розглянутих нами норм ЗУ, які регулюють питання застосування табельної вогнепальної зброї співробітниками Національної поліції України.

---

1. Шафіков Е.Д. Застосування табельної вогнепальної зброї співробітниками органів внутрішніх справ: теорія і практика [Електронний ресурс] / Е.Д. Шафіков // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4. – С. 190-197. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2004_4_32.
2. Осадчий В.І. Кримінально-правова складова регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію» / В.І. Осадчий // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2015. – № 4. – С. 154-160. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2015_4_31.

Рогальська Вікторія Вікторівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Циб Ірина Сергіївна
курсант 3-го курсу факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування
(Дніпропетровського державного
університетувнутрішніх справ)

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ:ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Тероризм є однією з найгостріших проблем та загроз для світової спільноти початку XXI ст., що негативно впливає як на різні сфери суспільного життя всередині держави, так і на різні аспекти міжнародних відносин. Як свідчать факти, тероризм глобалізується, має місце тенденція до зростання терористичних проявів у всьому світі. Політичні, етнічні, екстремістські угруповання майже щоденно здійснюють акти тероризму, про які повідомляють засоби масової інформації [1, с. 295][1].

Розвиток сучасного міжнародного тероризму характеризується формуванням таких негативних явищ, як багатоплановість руйнівного впливу на різні сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціальну, духовну, а також на національну безпеку: суспільну, державну, воєнну, інформаційну тощо. На сучасному етапі тероризм із його політично вмотивованою насильницькою ідеологією становить серйозну небезпеку для світової спільноти та окремих держав, зокрема й для України [3, с. 230].

[1]Варто зазначити й те, що у Європі «ера тероризму» в XXI столітті мала свій початок 11 березня 2004 року в іспанській столиці: цебув теракт у вагонах на трьох вокзалах у Мадриді. У результатівибухузагинули 192 осіб, близько двох тисяч осіб отрималипоранення.7 липня 2005 року в Лондоні стався вибух в метро і міському автобусі. В результаті вибуху загинула 52 людина і щонайменше 700 осіб отримали поранення.26-29 листопада 2008 року – теракт в Мумбаї. У серії з 10 нападів на два готелі і єврейський культурний центр загинули щонайменше 195 осіб, близько 300 отримали поранення.11 квітня 2011 року в Мінську стався напад на метро, де загинули 15 людей і 204 отримали поранення. 7 січня 2015 року – у Парижі стався напад на редакцію сатиричного тижневика «Charlie Hebdo», відомий своїми карикатурами на пророка Мухаммада. Загинули 12 осіб, у тому числі вісім журналістів. 18 березня 2015 року – теракт в музеї Бардо в Тунісі. Понад 20 людей були вбиті і 50 отримали поранення. 13 листопада 2015 року – серія терактів в Парижі і Сен-Дені, Франція. Пролунали три вибухи. У театрі «Bataclan» зловмисники захопили заручників. У цілому 137 осіббуло вбито, понад 300 людей отримали поранення. 14 листопада 2015 року у Парижі відбулася серія терактів, постраждало 140 осіб. 22 березня 2016 року відбувся масштабний вибух в аеропорті Брюсселя постраждало 26 осіб. 27 червня 2016 року у Франції, Сент-Єтьєнн-дю-Рувре відбувся жорстокий напад на церкву у Нормандії [2, с.10-12].

В основу протидії тероризму має бути покладено виважену, послідовну системну державну політику гармонізації суспільних відносин, своєчасного усунення суперечностей та негативних процесів у економічній, соціальній, соціально-психологічній сферах життєдіяльності суспільства [3, с. 230].Але без внесення змін у діяльність правоохоронних органів у сфері протидії тероризму досягти позитивних результатів не можливо.

В сучасних умовах однією з найголовніших сил, які протидіють злочинності, є правоохоронні органи (поліція). Дані служби являють собою не тільки виконавчий орган в механізмі влади тої чи іншої держави, який відповідає за підтримання правопорядку згідно з вимогами діючих нормативних актів своєї країни, але виступає ще й як спеціалізовано-правова служба в суспільстві, яка виконує спеціальні цілі і завдання [4, с. 27].

На сьогоднішній день, організована та міжнародна злочинність набирає досить швидкого розвитку і, на жаль, інколи за рівнем професійності набагато перевищує ступінь службової підготовки правоохоронних органів. Вдосконалюється тактика дій та професійна підготовка бойових груп організованої злочинності: вже зараз в багатьох державах ці формування по ступеню професійної підготовленості і спорядженню (зброя, екіпіровка, засоби зв'язку тощо) на порядок перевищують підрозділи правоохоронних органів. В розвиток міжнародної злочинності та тероризму вкладаються великі кошти. Професійне навчання майбутніх правоохоронців (поліцейських) значно відстає в своєму розвитку [5, с. 786].

Актуальність удосконалення системи професійної підготовки правоохоронних органів різних країн підтверджується збільшенням втрат поліцейського персоналу. У рамках реформування правоохоронних органів країн Європейського Союзу одним з пріоритетних напрямів вказано на підвищення рівня професійної підготовки поліцейських сил. Сам підхід, способи, методи та методики цієї підготовки відрізняються в залежності від країни і виду [6, с. 87].

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти до висновку, що з урахуванням імовірних терористичних загроз доцільно створити загальнодержавну систему протидії тероризму. Така система має містити в собі не тільки правоохоронну, а й економічну, соціальну, політичну та пропагандистську складові. У здійсненні антитерористичної діяльності мають брати участь органи законодавчої, виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, суспільно-політичні об'єднання та громадські організації, засоби масової інформації, релігійні організації.Особливу увагу необхідно приділити удосконаленню системи професійної підготовки правоохоронних органів . Міжнародний досвід, а саме досвід країн Європейської Співдружності дає зрозуміти те, що вище наведена пропозиція є доцільною й ефективною.

---

1. Кузьмін С. А. Стан терористичної загрози в Україні: перспективи та на прями протидії / С. А. Кузьмін // Державна політика у сфері запобігання тероризму: Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) 48 міжнародний досвід і його актуальність для України : зб. мат-лівнаук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2011 р.). – К. : Ін-

тертехнологія, 2011. – С. 8–11.

2. Ромашенко Ю. М. Щодо запобігання поширення радикалізму та те-роризму в Україні. Міжнародний досвід Европейських країн. / Ю. М. Ромашенко // Державна політика у сфері запобігання тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України : зб. мат-лівнаук.-практ. конф. (Київ, 18 серпня. 2016 р.). – К. : Інтертехнологія, 2016. – С. 10–12.

3. Корнієнко М.В. Роль правоохоронних органів в охороні громадського порядку при ускладненні оперативної обстановки: Монографія / М.В. Корнєнко. – Дніпропетровськ: "Україна", 2015. – С. 230;

4. Антипенко В. Ф. Сучаснийтероризм. Стан і шляхи йогозапобігання: автореф. дис. канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.08 / В. Ф. Антипен- ко ; Інститутдержави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2001. – 27 с.

5. Сучаний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучань / Уклад : О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк.-К.: Довіра,2006.-789 с.

6. Шамара О. В. " Тероризм" – "Терористична діяльность": співвідношеня понять та їх розуміння для застосування у правозастосо-вчій практиці / О. В. Шамара // Б-ба з орг. злоч. і корупцією (теорія і практика) : на-ук.-практ. журнал Міжвід. наук.-досл. центру з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2012. – № 24. – С. 84–90.

Сіроштан Юрій Володимирович
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри правових дисциплін
Криворізького факультету Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАТРУЛЬНИХ СЛУЖБ ПОЛІЦІЇ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ, КАНАДИ, США ТА ФРАНЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Реформування, що відбувається в Україні, вимагає перебудови і значного підвищення рівня ефективності та якості діяльності правоохоронних органів. У першу чергу ці вимоги стосуються патрульної служби – найчисленнішого загону правоохоронців, що безпосередньо виконує завдання з охорони публічного порядку й безпеки, профілактики проявів сепаратизму, екстремізму. Успішне виконання цих завдань неможливе без урахування кращих зразків досвіду таких зарубіжних «флагманів» як Великобританія, Канада, США та Франція.

Дослідженню цього питання присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: Баланкіна Б.Г., Бахраха Д.М., Бельського К.С., Веремеєнка І.І., Голосніченка І.П., Гончарука С.Т., Додіна Є.В., Коваля Л.В., Кондратьєва Я.Ю., Коренєва О.П., Яценка С.С., вчених зарубіжних країн: Веделя Ж., Драго Р., Інсіарді Д., Кенні К., Келлінга Г., Лея Л., Марфі К., Неджаті З., Судерленда Е., Фрідмана Р., Фельтеса Т., Хагана Ф. та інших.

Метою цієї публікації є надання характеристики охорони публічного по-

рядку, профілактики проявів сепаратизму, екстремізму поліцією Великобританії, Канади, США та Франції.

Для зручнішого проведення характеристики доцільно поділити правові системи згаданих зарубіжних країн на загальну систему (систему статутного права, до яких належать Великобританія, США та Канада) та континентальну систему, представником якої є Франція. Такий поділ викликано кількома причинами. Головною з них є те, що в країнах континентального права існують «писані», тобто прийняті вищими органами законодавчої влади кримінальні, кримінально-процесуальні й інші кодекси, які регламентують діяльність правоохоронних органів та весь процес виявлення правопорушень та їх попередження, а також покарання правопорушників. У країнах загального (статутного) права такі детальні систематизовані кодекси відсутні і діяльність правоохоронних органів регламентується тут Статутами (актами парламенту), які приймаються щорічно, або судовими прецедентами. Разом з тим зазначимо, що цей поділ можна назвати дещо умовним, оскільки, наприклад, у Канаді існує свій кримінальний кодекс, прийнятий парламентом. Є Федеральний кримінальний кодекс у США, а також у кожному штаті США є свій кримінальний кодекс, прийнятий законодавчими органами штатів. У Великобританії існує усталена система статутів, прийнятих парламентом, які, з певними припущеннями, можна вважати кодифікованим законодавством, що регулює діяльність правоохоронних органів взагалі та поліції зокрема [1; 2].

Враховуючи таку правову специфіку, зупинимося детальніше на наданні характеристики профілактичної діяльності патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції [3; 4].

Робота Британської патрульної поліції по охороні публічного порядку, профілактиці проявів сепаратизму, екстремізму, затриманню та ізоляції правопорушників, виданню окремих розпоряджень та нормативних актів, спрямованих на покращення цього напряму, адміністративною діяльністю не називається. У ряді випадків вживається термін «охорона королівського порядку» [5] та запозичений з США термін охорона «публічного» порядку. Питання про те, хто займається попередженням вказаних проявів, в юридичній літературі Великобританії також не ставиться. Мається на увазі, що усі поліцейські, які носять форму, повинні цим займатися [6]. Але, як свідчить статистика, робота з попередження злочинності, сепаратизму, екстремізму займає понад 55–60 % усього робочого часу поліції Великобританії [7].

Необхідно підкреслити, що уся профілактична діяльність у Великобританії щорічно детально організовується та планується. На основі аналізів складаються пропозиції щодо покращення роботи і доводяться до відома усіх поліцейських, які працюють у цій сфері [8; 9, с. 75]. Вони також мають право вносити пропозиції щодо покращення діяльності поліції.

Для прикладу візьмемо організацію охорони публічного порядку, профілактики проявів сепаратизму, екстремізму у місті Нью-Касл.

Ця діяльність має свої особливості:

1) 75 % усього особового складу патрульної поліції працює в період від 22.00 до 04.00, тобто коли скоюється найбільша кількість правопорушень;

2) 12 пар патрульних поліцейських зосереджені лише в центрі міста, де знаходяться нічні клуби, кафе бари та інші розважальні заклади;

3) патрулювання здійснюється лише пішки, але при черговій частині знаходиться поліцейський автобус зі спеціальною черговою групою поліцейських, який при виникненні ускладнень оперативно допомагає в наведенні порядку, в затриманні правопорушників та доставлянні їх до поліцейських дільниць. На чергуванні також знаходяться спеціальні підрозділи поліцейських з собаками [10].

В деяких регіонах, наприклад у Нотумбрії, в суботу та неділю у вечірній час задіяно до 80 % усього особового складу. Вдень на службі перебуває лише 10–15 % особового складу, тому складається враження, що у Великобританії працює дуже мало поліцейських [11].

Приблизно така ж картина зафіксована і в Канаді. Поліцейський офіцер, згідно зі статистичними даними, реєструє правопорушення, за яке може бути порушена кримінальна справа, приблизно один раз на тиждень. Але не обов'язково порушник може бути засуджений. Тобто це так зване «сумарне» правопорушення, за яке правопорушник може бути притягнений до відповідальності суддею одноособово, але він може бути і не засудженим. Добивається ж засудження правопорушника поліцейський Канади в середньому один раз на 9 місяців.

Слід враховувати і таку особливість канадської поліції, що вона поділена на федеральну, провінційну та муніципальну. Тому і кожна поліція має свою організаційну структуру, свої чергові частини, патрульну та дорожню поліцію та ін.

Наприклад, Королівська канадська кінна поліція поділена на тринадцять регіональних штабів, які розташовані в столицях провінцій. У свою чергу, вони мають 41 підрозділ, а підрозділи складаються з 700 відділів. Відповідно, кожен відділ має свою чергову частину [12, с. 341]. Як і у Великобританії, невеликі поліцейські дільниці вночі зачиняються, усі громадяни знають номери домашніх телефонів поліцейських і якщо трапляється якась несподіванка, то поліцейські прибувають на роботу з дому. У великих містах та столиці створено спеціальні підрозділи патрульної служби, які працюють цілодобово. Але більшість поліції задіяна в нічний час [13].

Основні зусилля патрульної поліції Канади спрямовані на профілактику і вимога поліцейського до громадянина є законом.

У США основним завданням поліцейських відомств є боротьба із злочинністю. Але як стверджує статистика, понад 50 % усієї роботи поліції США – це рутинна повсякденна діяльність, спрямована на профілактику, виявлення, попередження та припинення дрібних правопорушень, підготовка матеріалів для розгляду в судах [14].

Д. Ф. Коул з Конектикутського університету (США) проаналізував

діяльність більше ніж 900 патрульних поліцейських США в процесі виконання ними своїх службових обов'язків. У результаті аналізу він наводить такі цифри:

1. У середньому за добу за час виконання своїх службових обов'язків патрульні поліцейські витрачають лише 3 % свого робочого часу на злочини проти особи.

2. Кожен патрульний витрачає до 15 % свого робочого часу на розкриття злочинів, пов'язаних з власністю, розшуком злочинців, які їх скоїли, та інші пов'язані з цими злочинами дії.

3. На регулювання дорожнього руху у випадках ДТП та інших подій, спостереження за дорожнім рухом, перевірку водіїв та інші дії витрачається 9–11 % усього робочого часу.

4. Частина часу, яка витрачається патрульними поліцейськими США на допомогу потерпілим, тим, які заблукали, людям похилого віку, на пошуки загублених речей, пошуки зниклих тварин та ін., становить приблизно 12–13 %.

5. Весь інший час, тобто приблизно 60 %, витрачається на охорону публічного порядку, профілактику проявів тероризму, сепаратизму, екстремізму [15].

Аналіз, який провів Д. Лівінгстон у своїй праці «Злочини та кримінологія», переважно співпадає з висновками Дж. Ф. Коула. Кількість часу, яку витрачає в середньому поліцейський США на різні види діяльності під час виконання своїх службових обов'язків, за його аналізом, розподіляється таким чином:

1. Робота з розкриття злочинів, скоєних проти особи – 2,96 %.
2. Робота з розкриття злочинів, скоєних проти власності – 14,82 %.
3. Регулювання поліцейськими дорожнього руху – 9,20 %.
4. Спостереження за станом громадського порядку – 9,20 %.
5. Соціальна допомога малозабезпеченим верствам населення – 13,70 %.
6. Профілактична діяльність – 50,19 % [16].

Система поліції та жандармерії Франції склалася у процесі історичного розвитку країни і є досить своєрідною. Жандармерія Франції, яка обслуговує понад 90 % території країни, де проживає 60 % населення, підпорядкована Міністерству оборони і виконує його директиви. Поліція обслуговує 10 % території та 40 % населення і підпорядкована Міністерству юстиції [17].

Наприклад, поліція Парижа патрулює місто, охороняє порядок у місті, займається розкриттям злочинів та ін. У той же час у Парижі ряд особливо важливих об'єктів охороняється жандармерією. При виникненні надзвичайних ситуацій або загрози терористичного акту ці дві правоохоронні організації діють разом [18]. У звичайний вечір у Парижі для охорони публічного порядку задіяно понад 10 тисяч поліцейських та жандармів.

Маленькі міста та сільська місцевість – це повністю юрисдикція

жандармерії. Поліція працює лише у великих містах, на залізницях та по окремих напрямках діяльності, наприклад, поліція лотерей, моралі та ін. З іншого боку, жандармерія також має певні напрями роботи, крім охорони громадського порядку. Існує морська та річкова жандармерія, гірська та гірсько-рятувальна жандармерія, жандармерія озброєння та ін.

Залежно від розміру поліцейської дільниці та оперативної обстановки чергування поліцейських у Франції організовано по-різному. Там, де поліцейські функції виконує жандармерія і дільниці невеликі, цілодобового чергування немає, але воно може бути запроваджене у випадку ускладнення оперативної обстановки, скоєння серії резонансних злочинів та з інших причин. У звичайний період дільниця зачиняється на ніч, але жандарми є відповідальними і якщо трапляється якась несподіванка, вони завжди готові прибути на місце події.

Отже, профілактична діяльність патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції в тому розумінні, як це прийнято на Україні, окремо як вид діяльності не виділяється, цим займаються усі працівники поліції, що носять формений одяг (за винятком детективів), її змістом охоплюються усі заходи з попередження правопорушень, охорони публічного порядку та боротьби зі злочинами. У країнах загального права (Великобританія, Канада та США) профілактична діяльність поліції не є централізованою та визначається багатьма нормативними актами (статутами), у тому числі – судовими прецедентами. У країнах континентальної правової системи (Франція, у т.ч. Україна) вказаний напрямок діяльності є чітко регламентованим у нормативно-правових актах, що приймаються вищим законодавчим органом влади. Патрульні служби поліції зарубіжних країн мають значно більше часу на проведення заходів з попередження, виявлення та припинення правопорушень, тому що вони не мають дискретних повноважень по притягненню правопорушників до відповідальності.

1. English I. Butterworth's Police Law / English I., Card R. – 6-th edition, Butterworth. – London, 1999. – P. 1, 2, 18, 46, 109, 182, 467, 468, 457–472, 520, 691–694.

2. Dalley M.I. Changing the Way We Do Business into the Twenty / Dalley M.I., Landry P. R. – First Century, Gazette. –Vol. 62. – № 1. – 2000.

3. English I., Card R., Butterworth's Police Law, 6-th edition, Butterworth, London 1999. pp. 1, 2, 18, 46, 109, 182, 467, 468, 457 – 472, 520, 691 – 694.

4. Sampson F. Blackstone's Police Manual, General Police Duties 1998/99. / Sampson F. – London, Blackstone, 1999. – P. 183, 217.

5. Lord Hailshame of Maryenborne, Laws of England, Butterworths. – London, 1990. – P. 112, 200.

6. Koch B.C.M. The Politics of Crime Prevention / Koch B.C.M. – Aldershort, Ashgate, 1998. – P. 103.

7. Report of the Commissioner of Police of the Metropolis 1995/96, Secretary of State for the Home Department. – London, 1996. – P. 111.

8. Butler A.I.P. Police Management. – 2nd edition, Billing and Sons LTD / Butler A.I.P. – Dartmouth, 1994. – P. 94.

9. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран / Губанов А.В. – М. : МАЭП, 1999. –

74 с.

10. Police Review. – 1 May. – 1998. – P. 22–23.
11. Police Review. – 10 April. – 1998. – P. 18.
12. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / Бандурка О.М. – Х. : Основа, 1996. – С. 341.
13. Pony Express. – № 9. – 1998.
14. Police Chief. – 1998. – May. – P. 28.
15. Coul J. The Function and the Role of the Police Studies, Academy of Criminal Justice, volume 17(2) / Coul J. – Baden Wurtenberg, 1994. – P. 12, 21.
16. Livingstone I. Crime and Criminology / Livingstone I. – 2nd edition, Prentice Hall. – New Jersey, 1996. – P. 402.
17. Dien F. Maintien de l'Ordre et defense, Preparation au concours d'admission a l'ecole de formation des officiers de gendarmerie / Dien F. – Paris : Centre de documentation, 1996.
18. La Gendarmerie Aujourd'hui. – Paris : Atlas, 1991. – P. 84–87.

Царьов Олександр Дмитрович
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Мазенко Наталя Андріївна
курсант 3-го курсу факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ДІЙ ПРИ ОТРИМАННІ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НЕБЕЗПЕКУ ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Тактико-спеціальна підготовка є складовою частиною спеціальних знань науки управління у сфері правопорядку, яка вивчає проблеми службово-бойової діяльності правоохоронної системи, розробляє специфічні питання щодо застосування сил і засобів підрозділів Національної поліції за надзвичайних обставин і у військовий час.

Питанням теоретико-практичного характеру терористичних актів значну увагу приділяли такі вчені: Н. Саліщева, В. Сорокін, Ю. Козлов, Ю. Старилов. Нові тенденції відображені у працях А. Селіванова, Ю. Педько, І. Бородіна, О. Кузьменка, В. Перепелюк та ін. Однак тема є досить актуальною у зв'язку з сучасним станом неоголошеної війни на теренах нашої держави та підвищеним криміногенним становищем суспільства.

Метою пропонованої розвідки є визначення особливостей тактико-практичних дій поліцейськими при отриманні інформації про небезпеку скоєння терористичних актів.

Рівень розвитку суспільства характеризується існуванням гострих гло-

бальних проблем, які стосуються не тільки окремих людей, соціальних груп, націй, регіонів, але усього людства в цілому. Поряд з такими, як екологічна, демографічна, ядерна загроза, в XXI столітті з'явилася така, як тероризм. Факти тероризму виявляються навіть у країнах, що мають стабільний внутрішньополітичний і кримінальний стан. Можна впевнено прогнозувати посилення організаційно-тактичного потенціалу і професійного рівня тероризму за рахунок придбання терористичними структурами досвіду великомасштабних і зухвалих насильницьких акцій (Чечня, Ізраїль), розширення спеціальної підготовки терористів, зокрема у ближньому й далекому зарубіжжі, де вони здобувають досвід ведення бойових дій [1, с. 86].

Способами вчинення актів тероризму є використання вибухівки; застосування вогнепальної зброї; використання підпалів; викрадення осіб; застосування погроз; кінцевою метою будь-якого терориста може бути вплив на ухвалення рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного.

Відповідно до ст. 258 Кримінального кодексу України [2], терористичний акт – це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [2].

Розслідування терористичних актів має свою специфіку, оскільки при цьому виникає дуже багато проблем, пов'язаних із тим, що терористи мають багатосторонні зв'язки не лише з правоохоронними органами, а й з соціальними інститутами та громадською думкою.

При отриманні інформації про наміри осіб вчинити терористичний акт, працівник поліції повинен негайно інформувати про це чергову частину відділу поліції та діяти відповідно до отриманих вказівок. За відсутності часу на підготовчі дії, з метою попередження терористичного акту, що несе загрозу життю та здоров'ю людей, працівник поліції, дотримуючись заходів особистої безпеки, вживає заходи щодо затримання осіб, які підозрюються в підготовці та вчиненні злочину, а у випадках, якщо є необхідність – здійснює силові заходи по знешкодженню озброєних злочинців із застосуванням вогнепальної зброї [4]. У разі відсутності можливості застосування силового впливу на особу, яка погрожує скоєнням терористичного акту, вживає заходів щодо встановлення психологічного, словесного контакту з особою з метою

вивчення її подальших намірів та відволікання на деякий час від здійснення терористичного акту («виграє час») до прибуття спецпідрозділу поліції.

Для розслідування злочину застосовуються як слідчі дії, так і оперативно-розшукові заходи – виявлення свідків, переслідування терористів, використання джерел оперативних даних [3, с. 218]. Для подолання можливих перешкод і отримання об'єктивного результату обов'язково потрібно застосовувати такі специфічні елементи розслідування як раптовість, швидкість і оперативність.

До завдань слідчих органів у боротьбі з терористичною діяльністю входить не лише власне розслідування вчинених злочинів, а й створення усіх умов для припинення існування терористичних формувань. У іншому випадку боротьба з тероризмом виявиться неефективною, оскільки на місця викритих і покараних членів терористичних організацій заступають інші, а злочинна організація продовжує існування. Тому без розгрому злочинного формування завдання розслідування не може вважатися виконаним.

Отже, зростання злочинності у суспільстві, збільшення кількості вчинених терористичних актів висуває перед органами, які ведуть боротьбу з цим негативним явищем, і нові завдання, зумовлює необхідність перегляду стратегічних напрямів їхньої діяльності, пошуку нових підходів до боротьби зі злочинністю, які відповідали б сучасній ситуації й тенденціям розвитку злочинності.

1. Арцишевский Г. В. Выдвижение и проверка следственных версий / Г. В. Арцишевский. – М. : Юрид. лит., 1978.

2. Кримінальний Кодекс України : Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України, від 4 червня 2009 року № 1449-VI.

3. Петрищев В. Е. Антитеррористическое законодательство за рубежом / В. Е. Петрищев // Современный терроризм: состояние и перспективы. – 2000. – С. 217–235.

4. Салтевський М. В. Тактична підготовка (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005.

5. Емельянов В. П. Терроризм как явление и как состав преступления / В. П. Емельянов. – Х., 1999.

Шинкаренко Інна Олександрівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та політології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПОСТСТРЕСОВИХ СТАНІВ ТА УСУНЕННЯ СТРЕСОГЕННИХ ФАКТОРІВ ПІД ЧАС ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Стресогенними є фактори, пов'язані з необхідністю виконання службового обов'язку в позаштатних, швидко мінливих і порівняно важко прогнозованих ситуаціях, наприклад, дій працівників поліції в умовах антитерористичної операції, звільнення заручників, затримання озброєних злочинців, знешкодження терористичних угруповань та вперше застосування зброї на ураження і т. ін. Працівники поліції, що здійснюють означені заходи, несуть значне морально-психологічне навантаження. Виникаючі при цьому психодезадаптивні стани знаходять вираження у зниженні працездатності, девіантних формах поведінки (зловживання алкоголем, суїцидальна поведінка, агресивність, імпульсивність вчинків і т. ін.), у нервово-психічних і психосоматичних порушеннях.

Істотно впливають на характер розладів індивідуально-особистісні особливості працівників, ступінь підготовленості до дій у надзвичайній обстановці, кліматичні умови, стан медико-психологічного забезпечення, психологічний клімат у колективах та ін. Як бачимо, ступінь психологічної вираженості персоналу поліції під час виконання службово-бойових завдань може бути знижений за рахунок психологічної профілактики. Означене неможливе без наукової розробки її психологічних та організаційних проблем.

Тривалий час вважалося, що особи, зайняті в небезпечних професіях, відрізняються підвищеною психологічною стійкістю до будь-яких психотравмуючих обставин, тому що, по-перше, як правило, проходять спеціальний добір, по-друге, спеціальну психологічну підготовку, у тому числі «загартування» у процесі самої діяльності. Крім того, у ряді випадків ці професії безпосередньо пов'язані з наданням допомоги людям, які опинилися у надзвичайних обставинах. «Той, хто допомагає іншим, сам не має потреби в допомозі».

Однак проведені дослідження і досвід психологічної роботи з персоналом рятувальних служб, поліцейськими, пожежними, працівниками швидкої медичної допомоги, які брали участь у ліквідації різного роду наслідків надзвичайних обставин, у тому числі терористичної загрози, показали наявність у них широкого спектра психологічних реакцій, що за своєю природою є

вкрай стресогенними. Ці негативні психологічні наслідки за своєю тяжкістю часто порівняні з тими, що виникають в осіб, безпосередньо потерпілих під час подій. Як вважає Ч. Фіглі, робота в екстремальних умовах, за психологічним впливом на особистість порівняна з бойовим стресом і супроводжується аналогічними психологічними реакціями [1].

У результаті, наприклад, поліцейський підрозділ, що брав участь у терористичному інциденті, який супроводжувався масовими жертвами і великою кількістю обгорілих або покалічених трупів, може в наступні 3–5 років втратити до 20 % своєї чисельності за рахунок звільнення осіб з порушеннями психічної адаптації. А за даними Дж. Вона, з числа поліцейських, які застосовували зброю на ураження, приблизно 70 % звільняються з поліції протягом 5 років, так чи інакше пов'язуючи це з негативними психофізичними наслідками подібних інцидентів [2]. Обстеження цієї категорії осіб виявило значну поширеність у них стресових розладів. За одними даними, понад 60 % обстежених вказали на значний вплив інцидентів на їхній психічний стан і подальше життя, і лише 35 % не зазнали яких-небудь негативних психологічних наслідків.

Не применшуючи значення цілеспрямованої психологічної підготовки, ряд закордонних психологів, включаючи представників поліцейської психології, доходять висновку, що ні якість, ні обсяг спеціальної підготовки не можуть виключити постстресові порушення у працівників цієї та інших небезпечних професій [3].

Розв'язання існуючих проблем профілактики наслідків стресових ситуацій. Серед розглянутих у вітчизняній літературі заходів для підвищення психологічної стійкості, попередження розвитку станів психічної дезадаптації при роботі в умовах антитерористичної операції основна увага повинна приділятися також питанням психологічного добору і спеціальної підготовки. Між тим багато надзвичайних обставин виникають настільки стрімко і зненацька, що, незважаючи на певну стійкість до професійних агресорів, могутній психотравмуючий вплив нетипових, екстраординарних обставин робить навіть добре підготовлених людей уразливими і піддає їх високому ризикові виникнення стресових розладів.

Безпосередньо перед виїздом підрозділу до зони антитерористичної операції необхідно попередити людей про те, з чим доведеться стикнутися, про потенційні стресори. Бажано також надати короткі пам'ятки про постстресові стани, у яких зазначити джерела отримання психологічної допомоги. Кожна операція повинна здійснюватися при ретельному психологічному забезпеченні.

Присутність фахівця-психолога є бажаною на усіх етапах підготовки і несення служби, особливо на реабілітаційному етапі. Профілактика і корекція стресових станів в екстремальних умовах може розглядатися як один із ключових способів збереження і працездатності персоналу поліції, підвищення його психологічної стійкості і підтримання психоемоційної рівноваги.

Умовно можливі профілактичні та реабілітаційні заходи можна поділити на *організаційні* (наприклад, надання короткострокової відпустки, зменшення навантаження, дотримання графіку змінюваності особового складу), *соціальні* (страхування, матеріальне стимулювання, моральна підтримка з боку найближчого соціального оточення), *медичні* (профілактичні огляди, медикаментозна корекція, психотерапія) і *психологічні* (індивідуальне консультування, психологічна корекція, групова психотерапія). Очевидно, що дві останні групи заходів вимагають обов'язкової присутності на місці подій підготовлених фахівців, практичних психологів, що поки далеко не завжди передбачено чинними нормативними документами і залишається поза полем зору керівників поліції.

Основними принципами надання допомоги особам, які перенесли психічну травму в результаті тих або інших критичних інцидентів у процесі професійної діяльності, є такі: невідкладність, наближеність до місця подій, очікуваність відновлення нормального стану, єдність і простота терапевтичного (психологічного) впливу.

Групові методики показані у випадках, коли люди піддалися спільній (колективній) травмі, наприклад, у складі групи або цілого підрозділу. Поблизу від місця подій можуть бути проведені сеанси декомпресії і розрядки, спрямовані на зняття психологічної напруги, викликаної травмою. Ці сеанси являють собою укорочені дибрифінги, містять у собі короткий вступ, обговорення фактів, надання інформації. Після закінчення періоду участі проводиться так звана деескалація або демобілізація: зменшення дистресу, пов'язаного з поверненням до повсякденного життя і діяльності.

У найбільш структурованому вигляді процес роботи з наслідками колективної психічної травми відображає метод «дибрифінгу стресу критичного інциденту (Critical Incident Stress Debriefing – CISD), розроблений Дж. Мітчелом і який набув значного поширення [3].

Психологічні дибрифінги, як форма надання допомоги в кризових ситуаціях, проводяться з групами людей, які спільно зазнали стресових або трагічних подій. Це можуть бути групи, створені за ознакою професійної приналежності, або просто об'єднані спільністю пережитої ситуації. Підкреслюється, що дибрифінги не замінюють собою власне лікування, яке буває необхідним у деяких випадках; їхня мета – мінімізувати небажані психологічні наслідки і попередити розвиток синдрому посттравматичних стресових розладів. Ця мета досягається через:

– «вентиляцію» вражень та емоцій; когнітивної організації досвіду; зменшення тривоги і напруженості;

– розуміння універсального характеру індивідуальних реакцій, що досягається в процесі інтенсивного «обміну» почуттями;

– мобілізацію ресурсів для соціальної підтримки, посилення групової солідарності та згуртованості;

– підготовку учасників до правильного сприйняття свого наступного

стану і використання різних стратегій психологічної допомоги.

За даними закордонних авторів, до 75 % тих, хто пройшов психологічні дибрифінги, зазначають їхню високу ефективність і корисність [4]. Переваги методу полягають у тому, що він надає можливість взаємного навчання людей тому, як краще мобілізувати свої ресурси для подолання стресу, дозволяє краще зрозуміти природу травматичного стресу, його прояви і способи подолання, для того щоб використовувати ці знання при можливих нових драматичних інцидентах; надає умови для самовираження і знаходження впевненості в собі в умовах взаємної підтримки і професійної участі фахівців.

Вивчення умов несення служби в екстремальних умовах антитерористичної операції показало [5], що необхідна комплексна підготовка працівників як для дій в екстремальних умовах (психологічна, медична, соціально-правова, фізична, тактико-спеціальна), так і для несення служби в умовах повсякденної напруженої службово-бойової діяльності, для чого надалі доцільно вивчити умови несення служби різних підрозділів, їхній психологічний клімат, дотримання техніки безпеки.

На наш погляд, для здійснення комплексу психологічної реабілітації особового складу необхідно:

- удосконалити систему службової підготовки за рахунок впровадження тематичних тренінгів;
- здійснити систему заходів щодо створення психологічних служб в усіх спеціальних підрозділах поліції з обов'язковим складанням програм психологічної профілактики постстресових станів.

1. Figley C.R. (Ed) Stress Disorders Among Vietnam Veterans. –New York : Bruner. Masel, 1978.

2. Twain D. Funktional areas of psychological actimity / Twain D., Mc Gee R., Bennet L.A. ; ed. S.L. Brodsky // Psychologists in the Criminal Justice System. – Carbondale, IL: Admark, 1972. – P. 15–20.

3. Mitchell J.T. Helping the helper: Practice and policy in the 1990's / Mitchell J.T. // Third European Conference on Traumftic Stress. – Bergen, Norway, 1993.

4. Workshop «Post-Traumatic Stress Disorders»: Texbook. – Brussels : Queen Astrid Military Hospital, 1991. – P. 7–9.

5. Плетньов О.В. Службово-бойова діяльність служби безпеки України при проведенні антитерористичних заходів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.05 «службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку» / О.В. Плетньов. – Одеса : ОДУВС, 2015.

Бойко Олена Іванівна
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ ЯК ЗАСІБ МІНІМІЗАЦІЇ ВТРАТ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Соціально-економічна, політична та криміногенна ситуація, що склалася у суспільстві, значно ускладнила умови професійної діяльності працівників поліцейських підрозділів, підвищила ступень професійного ризику. Це, у свою чергу, ще більш загострило проблему безпеки життєдіяльності працівників поліції, розробки та застосування системи заходів, спрямованих на збереження їх здоров'я і життя.

Важко усунути фактор небезпеки із професійної діяльності працівників поліції, враховуючи її спрямованість на охорону правопорядку та боротьбу зі злочинністю, професійний ризик завжди був і є її складовим елементом. У цих умовах особливого значення набуває вивчення та аналіз сукупності причин, що зумовлюють небезпечність правоохоронної діяльності та можливі її наслідки для поліцейських і членів їх сімей, а також визначення можливостей суспільства, держави, певних інститутів щодо їх мінімізації, компенсації та корекції.

В Україні вже накопичений певний досвід підготовки поліцейських до дій у критичних ситуаціях, забезпечення особистої безпеки, але факти пошкоджень, поранень та загибелі, які мають місце серед особового складу за сучасних умов, свідчать про недоліки у цій діяльності, її недосконалість.

У зв'язку з цим особливо значущою постає проблема підвищення ефективності навчання працівників органів внутрішніх справ стратегії, тактики та прийомів забезпечення особистої безпеки, в тому числі під час протидії проявам тероризму. На сторінках спеціальної літератури для характеристики цього напрямку все частіше застосовують поняття «менеджмент безпеки» за аналогією із зарубіжжям, де це поняття має широкий обіг, у тому числі і у сфері підготовки поліцейських. Важливо зазначити, що навчання працівників поліції безпечним діям повинно відбуватися у межах загальної їх підготовки, але в той же час як окремий, самостійний напрямок.

Корисним у цій справі може стати досвід зарубіжних країн, де навчання «менеджменту безпеки» стало обов'язковою частиною навчання «поліцейського менеджменту». Пошлемося на досвід США, де розроблюється та впроваджується велика кількість програм та рекомендацій, спрямованих на забезпечення особистої безпеки поліцейських. Це такі програми, як: «Виживання

поліцейського при виїзді на місце події»; «Виживання поліцейського під час рейду по вилученню наркотиків»; «Виживання поліцейського під час здійснення затримання»; «Виживання на вулиці» та інші. Здійснюються також програми, що спрямовані на навчання окремих категорій працівників з урахуванням їх специфіки (наприклад, забезпечення особистої безпеки працівників дорожньої поліції), існує і спеціальний курс навчання для жінок – поліцейських. Зміст програм складає розгляд тактики та методів забезпечення особистої безпеки. Всі ці програми є постійним компонентом професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів.

При розробці та впровадженні «навчальних програм виживання поліцейських» головна увага зосереджується на формуванні у поліцейських знань, умінь та навичок індивідуальної професійної поведінки, які спрямовані на забезпечення особистої безпеки у комплексі із здатністю «працювати у команді» (тобто забезпечувати безпеку колег), а також умінь керувати, забезпечуючи максимально можливу безпеку підлеглих. Головними завданнями цих програм у їх найбільш загальному вигляді є: формування у поліцейських професійно-психологічних установлень на забезпечення особистої безпеки та безпеки колег; оволодіння відповідними знаннями; практичне навчання тактики та прийомів забезпечення професійної безпеки; навчання поєднанню тактики та прийомів забезпечення безпеки з тактикою та прийомами вирішення професійних завдань та інші. Зрозуміло, що ці завдання конкретизуються у кожному конкретному випадку.

Прикладом програми універсального характеру є програма «Шлях до виживання». Ця програма розрахована на 40 навчальних годин і передбачає розгляд наступних питань: аналіз причин загибелі або поранень працівників; узагальнений соціально-демографічний та психологічний «портрет» працівника – жертви; умови та фактори, що сприяють забезпеченню особистої безпеки; психологічний «портрет» працівника, який здатний забезпечити оптимальний рівень безпеки; тактика особистих дій та роботи «у команді» по забезпеченню безпеки; комплекс конкретних знань, що характеризують стан людини у ситуаціях небезпеки; конкретні рекомендації – як діяти у межах закону по забезпеченню особистої безпеки та деяких інших. Обов'язковим елементом програми є практичне відпрацювання тактики та прийомів забезпечення особистої безпеки при вирішенні професійних завдань [1, с. 53-60].

При розробці та реалізації програм забезпечення особистої безпеки поліцейських багато уваги приділяється формуванню у співробітників поліції окремих умінь та навичок виживання. Одним із таких умінь є уміння спілкуватися. З точки зору американських фахівців, уміння спілкуватися, проводити опитування, управляти спілкуванням в тих або інших обставинах – це обов'язкові уміння поліцейського, від якості сформованості якого залежить його особиста безпека. Саме тому ці питання обов'язково входять у навчальні програми, що спрямовані на забезпечення безпеки поліцейських у різних

ситуаціях.

Не тільки американські фахівці з питань забезпечення особистої безпеки акцентують увагу на значущості цього уміння для поліцейських. Подібна ситуація існує і в інших країнах світу. Так, на думку британських фахівців, безпека поліцейського залежить від низки навичок та умінь. Але в першу чергу, це навички спілкування у конфліктних або у стресових ситуаціях або при конфронтаціях. Навчання цих навичок дозволить поліцейським уникнути використання надмірної сили і тим самим знизити травматизм. Обов'язковим елементом будь-якої програми по тактиці спілкування є вивчення мови рухів тіла та реакцій у відповідь в умовах стресу, що дає можливість поліцейським краще зрозуміти противника та передбачити його дії, а також правильно відреагувати на них, вибравши відповідний прийом. Уміння та навички спілкування відпрацьовуються одночасно з фізичними навичками в умовах, які наближені до реальних. Головна мета тут – забезпечити поліцейському особисту безпеку [2, с.19–20].

Звичайно, уміння та навички спілкування у різних ситуаціях професійної діяльності не єдино важливі для забезпечення особистої безпеки працівників поліції. Це тільки приклад того, як поєднується у цьому процесі суто професійні та соціальні аспекти. Соціальні уміння та навички розглядаються вже не як щось другорядне у підготовці поліцейських, а як важливий елемент їх професіоналізму, від якого значною мірою залежить виконання ними професійних завдань і збереження при цьому власного життя та життя оточуючих.

1. Матюхіна Н.П. Забезпечення особистої безпеки персоналу органів внутрішніх справ: основні підходи // Вісник університету внутрішніх справ. – 2000. − № 10. − С. 53-60.

2. Боутмен П. Основы обеспечения личной безопасности полицейского // Вопросы борьбы с преступностью за рубежом. − М., 1996. − Вып. 35. – С. 19-20.

Вичавка Валерій Іванович
ад'юнкт Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький)

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Питання, присвячені боротьбі з тероризмом, є надзвичайно актуальними для нашої держави на сьогоднішній день та одночасно болючими для усього світового співтовариства. Уже майже три роки на південно-східних рубежах нашої держави триває антитерористична операція (далі – АТО).

Проблематика тероризму дуже складна у своєму дослідженні, а ще

складніша у попередженні та реальному вирішенні. Лише за останні двісті років це явище зазнало колосальної еволюції і змін. Те, наскільки розвинулося людство у плані науково-технічного прогресу, є прямо пропорційним тому, наскільки розвинувся тероризм.

Тероризм спрямовано на людей, різні суспільні інститути, природні та рукотворні предмети – це об'єкти тероризму. В якості об'єктів ослаблення і підриву для тероризму виступають внутрішня і зовнішня безпека країни, конституційний лад, незалежність і суверенітет держави, політична, економічна та суспільна стабільність, суспільна думка.

Об'єктами безпосереднього терористичного впливу зазвичай є життя, здоров'я, свобода конкретних осіб і груп, а також персонально невизначених груп, емоційно-психічна сфера людей, фізична цілісність, збереження, законна приналежність, сталий стан і функціонування матеріальних об'єктів, фінансових коштів тощо.

Надзвичайно важливими є питання правового забезпечення боротьби з тероризмом. Постає проблематика у недостатній дослідженості цього явища, особливо це стосується обґрунтування правових засад і напрямів підвищення ефективності його регулювання. Зокрема, залишаються недостатньо вивченими концептуальні та методологічні засади боротьби з тероризмом, система взаємодії, система управління й адміністративно-правовий статус її суб'єктів, здійснення міжнародного співробітництва з провідними країнами у цій сфері.

Відповідно до пункту 5 статті 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», до переліку суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом (системи суб'єктів першого рівня), віднесено Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону, та органи охорони державного кордону. Ці суб'єкти:

- здійснюють боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення спроб перетинання терористами державного кордону України, а також незаконного переміщення через державний кордон України зброї, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів;

- забезпечують безпеку морського судноплавства в межах територіальних вод та виключної (морської) економічної зони України під час проведення антитерористичних операцій;

- надають Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби, забезпечують їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій.

Не менш важливими є питання порядку взаємодії між суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом. У статті 8 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» зазначено, що суб'єкти боротьби з тероризмом зобов'язані:

1) взаємодіяти з метою припинення злочинної діяльності осіб, причетних до тероризму, у тому числі міжнародного, фінансування, підтримки чи вчинен-

ня терористичних актів та злочинів, які скоєні з терористичною метою;

2) здійснювати обмін інформацією щодо:

- заволодіння чи виникнення загрози заволодіння терористичними групами (терористичними організаціями) зброєю, вибуховими речовинами, іншими засобами масового ураження;

- перетинання державного кордону України її громадянами, іноземцями та особами без громадянства з метою вчинення терористичних актів;

- виявлених у пасажирів проїзних документів, що дають право на проїзд у транспортних засобах міжміського та міжнародного сполучення, з ознаками підроблення;

- використання чи загрози використання терористами, терористичними групами чи терористичними організаціями засобів зв'язку та комунікаційних технологій;

3) сприяти забезпеченню ефективного прикордонного контролю, контролю за видачею документів, що посвідчують особу, та проїзних документів з метою запобігання їх фальсифікації, підробленню або незаконному використанню;

4) запобігати діям або пересуванню терористів, терористичних груп чи терористичних організацій, а також осіб, які підозрюються у вчиненні терористичних актів або причетності до міжнародних терористичних груп чи організацій;

5) припиняти спроби іноземців, щодо яких є дані про їх причетність до міжнародних терористичних груп чи організацій, здійснювати транзитний проїзд через територію України.

З досвіду проведення АТО, основними причинами, що ускладнюють узгоджені дії суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, є: невідповідність нормативно-правової бази забезпечення спільного застосування різних силових структур; відсутність єдиних (об'єднаних) систем управління та всебічного забезпечення військ (сил) та органів; відсутність інтегрованої системи прогнозування і відстеження військово-політичної, стратегічної й оперативної обстановки в потенційно вибухонебезпечних регіонах; відсутність узгодженого централізованого планування військ (сил) та органів для вирішення спільних і самостійних (відомчих) завдань; неузгодженість відомчих програмно-статутних документів з підготовки військ (сил) та органів до спільних дій у разі виникнення кризової ситуації; роз'єднаність інфраструктури військової організації держави.

Законодавство з питань антитерористичної діяльності Державної прикордонної служби України потребує вдосконалення шляхом розробки підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють спільну антитерористичну діяльність правоохоронних органів, встановлюють права і обов'язки посадових осіб у системі управління та взаємодії тощо.

З усіх цих питань у плані взаємодії має бути визначено, як діють різновідомчі органи управління в інтересах вирішення загального завдання

на стадії виникнення прикордонного інциденту, при ускладненні військово-політичної ситуації в регіоні, при введенні надзвичайного стану, при вирішенні завдань з охорони та оборони державних і військових об'єктів і при боротьбі з диверсійно-розвідувальними групами бойовиків.

Практика свідчить, що основними формами спільного застосування силових структур у збройному конфлікті можуть бути: проведення організаційно-політичних і миротворчих акцій з метою запобігання збройному конфлікту, його локалізації і нейтралізації на стадії виникнення; боротьба з розвідувальною, диверсійно-терористичною діяльністю екстремістських сил; демонстрація військової сили; посилення охорони державного кордону; встановлення та підтримання режиму надзвичайного стану; бойові дії, що проводяться під час АТО (спільної спеціальної операції) об'єднаним угрупованням військ (сил) з розгрому незаконних збройних формувань; оперативні та службово-бойові дії Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, що забезпечують дії з'єднань і частин видів Збройних сил України, родів військ і спеціальних військ; інформаційно-психологічні операції.

Антитерористична операція вважається завершеною, коли терористичну акцію припинено та ліквідовано загрозу життю і здоров'ю людей. Однак після її завершення може тривати ліквідація наслідків терористичної акції, якщо вона призвела до руйнувань, заражень, забруднень небезпечними речовинами, матеріальних і фінансових втрат.

Гіденко Євген Сергійович
викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішнах справ

ЗУПИНКА ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗАТРИМАННЯ ЗЛОЧИНЦІВ ЯК ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ЗАХІД ІЗ ВИСОКИМ СТУПЕНЕМ РИЗИКУ

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський має право зупинити транспортний засіб якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо є інформація, що свідчить про те, що транспортний засіб чи вантаж можуть бути об'єктом чи знаряддям учинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення [1].

Під час виконання патрульними поліцейськими своїх професійних

обов'язків із забезпечення публічної безпеки, особливо, якщо мова йде про залучення їх до проведення спеціальних операцій, повсякчас виникає ризик із високим ступенем небезпеки. В основному патрульні поліцейські в Україні забезпечують безпеку дорожнього руху, а отже, найчастіше ризик стосується зупинки транспортного засобу. Високий ступінь ризику може виникнути раптово, коли поліцейський наближується до водія чи пасажирів, якщо поліцейський побачив в салоні автомобіля вогнепальну зброю чи інші предмети, які потенційно створюють небезпеку для життя та здоров'я поліцейського або громадян, а також у всіх випадках, коли особа, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин втікає з використанням транспортного засобу. Тож, очевидно, що кожна зупинка транспортного засобу потенціює невідомий значний ризик для поліцейського.

Для успішного проведення зупинки в контексті забезпечення особистої безпеки поліцейського він повинен мати як тактичну підготовку, так і нормативно-правове обґрунтування своїх дій. На жаль, чинне законодавство нині не містить чіткої регламентації переліку дій патрульного, в тому числі, у нестандартних ситуаціях (алгоритмів), адже у зв'язку реформуванням міліції в поліцію на останніх не розповсюджується дія нормативно-правових актів, прийнятих до введення в дію Закону України «Про Національну поліцію». Зокрема, це стосується й Статут патрульно-постової служби міліції України від 28.07.94 № 404.

У зв'язку з вище зазначеним, у чинному законодавстві пропонується нормативно алгоритм дій поліцейського при зупинці транспортного засобу із високим ступенем ризику, коли є інформація, що особа, яка керує транспортним засобом озброєна або вчинила тяжкий чи особливо тяжкий злочин і переховується від органів правосуддя. Даний вид зупинки транспорту передбачає, що поліцейський може застосовувати вогнепальну зброю відповідно до ч. 12 ст. 46 Закону України « Про Національну поліцію»: «Під час затримання осіб, щодо яких у поліцейського виникла підозра у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також під час перевірки документів у таких осіб поліцейський може привести в готовність вогнепальну зброю та попередити особу про можливість її застосування» [1].

У цьому разі поліцейський повинен подати команди водію зупинити транспортний засіб, заглушити двигун, тримати руки на виду і повільно вийти з транспортного засобу. Зі свого боку поліцейський контролює поведінку водія, подаючи чіткі команди, контролюйте поведінку пасажирів. Потім наказує водієві пройти до патрульного автомобіля. При затриманні транспортного засобу може бути залучено два або більше патрулів.

Патрульні, які забезпечують прикриття, не повинні заважати патрульному, який вступає в контакт з водієм, подавати команди і контролювати підозрюваного. При затриманні транспортного засобу, залежно від ситуації, один або декілька поліцейських відповідають за фізичний контроль водія, а інші забезпечують контроль автомобілю та пасажирів.

Фізичне затримання підозрюваного патрульним, який контактував з водієм, має містити наступні обов'язкові елементи:

- патрульний основного підрозділу подає основні команди;
- подає команди особам, які знаходяться в транспортному засобі, вийти з нього, залишити ключі від автомобіля на даху транспортного засобі та підійти до патрульного на визначену ним відстань;
- подає команди стати навколішки, лягти на землю або інші команди залежно від ситуації яка склалася;
- слідкує за діями особи, яку виводять з транспортного засобу;
- за необхідності можливе залучення інших патрульних для фізичного затримання осіб;
- обличчя підозрюваного має бути спрямоване в напрямку патрульного автомобіля (в напрямку джерела світла);
- одягає наручники підозрюваному та переміщує його до патрульних автомобілів;
- використовує дозволені методи надягання наручників і проведення зовнішнього огляду підозрюваних на предмет заборонених речей;
- після виведення всіх осіб з транспортного засобу патрульний (контактуючий) подає команду особам, які можуть знаходитись в авто: «Ми знаємо що ви там, виходьте!». Цей спосіб дозволяє ввести в оману особу, яка може переховуватись в транспортному засобі навіть, коли ми більше не бачимо осіб у салоні авто;
- двоє патрульних проводять огляд автомобіля. Для цього до автомобіля затриманого підходять один патрульний з лівого боку, який був на місці водія, а другий патрульний з правого боку, який розташовувався на передньому пасажирському місці авто. Патрульні підходять до задніх дверей зупиненого авто під кутом 45º-60º, для того, щоб у них була змога продивитися салон авто до моменту зближення з ним. Цей метод підходу дозволяє патрульним безпечно наблизитись до транспортного засобу. Наблизившись до задніх дверей авто, патрульні одночасно відчиняють задні двері з обох сторін, якщо двері були закриті.
- тактичним кроком, не поспішаючи, патрульні мають перейти до передніх дверей, і так само одночасно відчинити їх, якщо вони зачинені, та проглянути передню частину салону автомобіля. По закінченні огляду транспортного засобу патрульні оглядають багажний відділ. Для цього, один патрульний бере ключі, які знаходяться на даху транспортного засобу і підходять до його задньої частини. Присівши відкривають кришку багажника.

Таким чином, вказана процедура повинна здійснюватися для забезпечення безпеки як самого патрульного поліцейського, так і слідчо-оперативної групи, які за допомогою патрульних проводять обшук транспортного засобу.

1. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 **№** 580-VIII.

Люлько Сергій Петрович
науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення участі
прокурорів у кримінальному провадженні
Управління науково-методичного
забезпечення прокурорської діяльності
Національної академії прокуратури України

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТОВАРІВ У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ ТА ЗАГРОЗИ

Питання неухильного виконання законів учасниками антитерористичної операції (АТО) при виконанні своїх службових обов'язків набувають великого значення. Їх неправомірна поведінка не тільки викликає негативний суспільний резонанс, а й підриває засади правової держави, перешкоджає побудові громадянського суспільства, реалізації принципу рівності усіх перед законом, заінтересованості населення в підтриманні правопорядку, мотивації поваги до закону. Правопорушення, що вчиняють учасники АТО, зачіпають інтереси багатьох громадян, оскільки сприяють формуванню моральних деформацій, які мають істотний криміногенний потенціал.

На жаль, це явище характеризується високим рівнем латентності. Факти зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, службове підроблення, службова недбалість, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, незаконне збагачення, зловживання впливом у сфері службової діяльності негативно впливають на імідж України в цілому, посилюють недовіру громадян до правоохоронних органів та Збройних Сил України.

Крім того, службова злочинність у зоні проведення АТО через її політичну спрямованість часто є темою різних спекуляцій, у тому числі із залученням засобів масової інформації. Тому актуальним є вивчення причин і мотивації злочинів корупційної спрямованості, що вчиняються у сфері службової діяльності учасниками АТО, та надання інформації, яка формувала б об'єктивну картину про їх поширеність і форми прояву.

Дослідження сучасної кримінологічної науки свідчить, що криміногенні фактори службових злочинів досить численні і різноманітні і визначаються істотними змінами у соціально-економічному житті суспільства і за сутнісною характеристикою поділяються на п'ять основних груп: політичні, економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні та правові фактори [1, с. 306]. Не заглиблюючись у розкриття їх змісту, слід зауважити, що з точки зору кримінології на даний час існують найбільш сприятливі передумови вчинення розглядуваної категорії злочинів. І це без урахування того, що

держава фактично перебуває у стані війни, а також тієї обставини, що керівництво окремо взятого підрозділу на лінії розмежування (незалежно від відомчої приналежності) з окупованою територію України, в межах зони відповідальності фактично виконує роль усіх разом взятих державних органів України, починаючи від питань міграційного контролю та забезпечення антитерористичних заходів до фіскально-прикордонних процедур на стаціонарних блокпостах чи інших зонах контролю.

Тому причиною, яка сприяє корупційним проявам у сфері незаконного переміщення товарів у зоні АТО, є концентрація владних повноважень у осіб, до компетенції яких віднесено виконання невластивих їм функцій. Обмежуючись питанням контролю на тимчасовому кордоні за незаконним обігом коштів, зброї та боєприпасів, та з огляду на те, що залежно від вмісту вантажу, який проходить через зону їх відповідальності, неправомірна вигода за безперешкодне пересування може сягати від п'ятдесяти до чотирьохсот тисяч гривень – фактично ці особи використовують наявні можливості та тимчасові владні повноваження з метою неправомірного збагачення.

З точки зору об'єктивності в даному випадку необхідно розрізняти специфіку злочинів у сфері службової діяльності як у зоні АТО, так і поза її межами. Поза зоною АТО головні мотиви вказаних злочинів – здебільшого користь, прагнення забезпечити рівень комфорту, що відповідає вимогам престижу в побутовому або службовому середовищі, до якого належить особа, та зневажливе ставлення до норм соціальної поведінки, які заважають здійсненню особистих планів, прагнень, бажань, амбіцій. У свою чергу, отримання неправомірної вигоди безпосередньо в зоні АТО не завжди матиме вказану вище мотивацію або й ґрунтуватиметься лише на такому:

– підтримка елементарних потреб особи як біологічної істоти (задоволення потреби в їжі, захисті від холоду тощо) з огляду на стан матеріального забезпечення учасників АТО;

– прагнення до підтримки мінімального життєвого рівня близьких у майбутньому у разі смерті годувальника;

– підпорядкування тиску авторитету, наказу чи погрози у випадку застосування цих заходів вищестоящим керівництвом для безперешкодного пропуску вантажу через зону відповідальності підлеглого.

Наведені можливі приклади мотивації не слід розглядати як нібито пом'якшуючі обставини, а лише з точки зору розробки заходів, що впливатимуть на локалізацію подібних проявів, з метою їх усунення в повному обсязі. Вирішення цих проблем у короткочасній перспективі не вбачається можливим через фактор відсутності належного фінансування усіх учасників АТО та їхніх потреб у продовольстві, спорядженні, облаштуванні побуту та місця дислокації. Зазначене свідчить, що явище корупції у сфері переміщення товарів у зоні АТО найближчим часом локалізувати неможливо навіть за умови відповідного фінансового забезпечення, з огляду на можливість отримати лише від проїзду одного вантажу неправомірну вигоду у розмірі річної

зарплатні. Зокрема, дослідження «Транспаренсі Інтернешнел» [2] констатували, що оборонна сфера поряд з нафтогазовидобувною промисловістю та будівництвом належать до найбільш корумпованих сфер діяльності, залучених до управління державними ресурсами. Річ у тому, що атмосфера секретності оборонного сектора побіжно сприяє його корумпованості, бо практично унеможливлює здійснення суворого нагляду та контролю.

Контроль над пропуском вантажів на відповідних контрольно-пропускних пунктах (КПП) здійснюють прикордонники і співробітники Державної фіскальної служби України. Однак майже усі ці контрольно- пропускні пункти можна об'їхати другорядними і ґрунтовими дорогами, є і човнові переправи через водні перепони. Звичайно, усі ці шляхи блокуються підрозділами Збройних Сил України (ЗСУ), але фактично військові підрозділи починають перебирати на блокпостах ці невластиві функції на себе, обмежуючи пересування правоохоронців на підвідомчій території.

Тому й робота мобільних міжвідомчих груп із залученням волонтерів у так званій «нульовій зоні» мала короткочасний ефект і найбільшим їхнім здобутком було виокремлення коридорів руху транспорту з товарами та з'ясування через чию зону відповідальності цей рух здійснено та взагалі про картину поширеності явища. Прийняття рішень за вказаними фактами від кадрових до кримінально-процесуальних, а також рівень ефективності їх застосування залежало вже від рішень керівництва органів, які залучені до проведення АТО, і певною мірою від прокуратури та суду, робота якого викликає найбільше нарікань.

Водночас волонтери, котрі брали участь у роботі мобільних груп, свідчать, що ефективності роботи вдалося досягти лише завдяки конкуренції в роботі їх учасників – військової прокуратури, Служби безпеки України, прикордонників та представників фіскальної служби та за умови волонтерського контролю. Тому вести мову як про ефективність виявлення переміщення товарів через лінію розмежування, так і корупційної складової цього процесу з боку учасників АТО надзвичайно складно, з огляду на те, що сама ефективність роботи зведених мобільних груп ґрунтується на внутрішньому самоконтролі, посиленому волонтерським [3], що одночасно не перешкоджало фіксувати факти внутрішнього витоку інформації.

Таким чином, є достатні підстави припускати, що незаконне переміщення товарів через лінію розмежування стає чинником, який нищить як уражений корупцією державний організм, так і імідж учасників АТО. У цю неправомірну діяльність втягується все більше представників силових і контролюючих органів, державних чиновників. Зазначене несе загрозу для цілісності системи державної влади.

Тому з точки зору як закону, так і моралі, у фактичних умовах війни абсолютно однаково якому саме товару сприяють у перетині лінії розмежування – продуктам, лікам, горілчано-тютюновим виробам чи навіть наркотичним засобам, оскільки ставлення учасників до вчинення цих дій однакове, але ві-

дрізняється винятково сумою отриманої неправомірної вигоди за відповідне сприяння.

Якщо не враховувати ризики, виникнення серед учасників АТО груп осіб, які поліпшили своє фінансове становище шляхом отримання неправомірної вигоди за рахунок корупційного сприяння переміщенню товарів, а сконцентруватися на більш масштабних наслідках, то можливе їх використання як джерел інформації і незаконними збройними формуваннями на тимчасово окупованих територіях Донецької і Луганської областей, і спецслужбами Російської Федерації через матеріальну зацікавленість або погрози розголошення задокументованих компрометуючих даних. І ця обставина становить більшу небезпеку для державної безпеки України, аніж неправомірне збагачення чи інший прояв службової злочинності як з боку безпосереднього учасника АТО, так і службових осіб, що задіяні у таких схемах незалежно від відомства.

Крім того, при розробці відповідних заходів протидії слід враховувати напрацювання науковців та практиків, які свідчать, що характерною рисою сучасного тероризму, сепаратизму та екстремізму є їх тісний зв'язок зі злочинним світом. Наприклад, сьогодні зв'язок міжнародного політичного тероризму зі злочинним світом настільки очевидний, що часом їх неможливо відокремити. Передусім це, звичайно, пов'язано з фінансовими можливостями сучасної міжнародної злочинності. Незаконна торгівля наркотиками, зброєю та іншими дорогими нелегальними товарами дуже часто виявляється головним джерелом фінансування терористичних організацій.

---

1. Кримінологія : підручник / В.В.Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. – Х. : Право, 2014.
2. Транспаренсі Інтернешнел «Bribe Payers Index 2008 Table» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/bpi/bpi_2008#bpi_table.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://obozrevatel.com/crime/82357-rodion-shovkoshitnyij-za-10-mesyatsev-v-menya-ni-razu-ne-strelyal-separ-tolko-svoi.htm.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА. УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Шопіна Ірина Миколаївна
доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративно-правових
дисциплін Львівського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В РАЙОНАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ СЕПАРАТИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ

Забезпечення інформаційної безпеки в районах проведення антитерористичної операції потребує консолідації зусиль держави і громадянського суспільства. Без ефективної взаємодії між ними за сучасних умов обмеження фінансових, людських та технологічних ресурсів перемога в інформаційній війні залишиться недосяжною метою. Одним з основних суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки в районах проведення АТО є сьогодні Збройні Сили України, які, внаслідок їх численності та ролі у встановленні миру і відновленні нормальної життєдіяльності регіону, мають потужні важелі впливу на формування довіри місцевого населення до інститутів Української держави.

Разом з тим, внаслідок свідомого, тривалого та цілеспрямованого знецінення ролі військової організації держави Збройні Сили України довгий час знаходилися в ситуації стагнації, не мали змоги змінюватися, удосконалювати свою діяльність відповідно до викликів часу. Наслідком такого стану стало зниження їх боєздатності, що, у поєднанні з відсутністю політичної волі з боку керівництва держави, призвело до трагічних людських та територіальних втрат. Крім того, невміння та небажання ефективно використовувати ресурси та потенціал громадянського суспільства для досягнення загальної мети – захисту територіальної цілісності та суверенітету України – ледве не спричинило ще більш тяжкі наслідки, ніж ми маємо сьогодні.

Слід зазначити, що позитивну роль у формуванні нового підходу до взаємодії з громадськістю у вирішенні завдань інформаційної безпеки відіграли і відіграють представники Збройних Сил України, які проходили

службу у складі міжнародного контингенту під егідою НАТО. Ознайомлення на практиці з концепцією цивільно-військового співробітництва (Civil-Military Cooperation), запровадженого у діяльність НАТО у другій половині 80-х років XX століття, дозволило виступити з ініціативою започаткування вказаного виду діяльності збройних сил з урахуванням національних реалій. Ініціатива була підтримана керівництвом Генерального штабу України, і у другому півріччі 2014 року перші групи цивільно-військового співробітництва (далі – ЦВС) розпочали свою діяльність на території Донецької і Луганської областей.

Не зупиняючись на висвітленні особливостей функціонування груп ЦВС, які вже знайшли своє відображення у наукових публікаціях [1; 2; 3 та ін.], розглянемо їх унікальність з точки зору проблеми організації сумісної діяльності громадянського суспільства і Збройних Сил України в інформаційній сфері. Така діяльність побудована на трьох рівнях і включає до себе етапи підготовки, моніторингу та безпосереднього здійснення інформаційних впливів.

Етап підготовки груп ЦВС охоплюється межами курсів цивільно-військового співробітництва та включає до себе ознайомлення з принципами та стандартами Civil-Military Cooperation, застосовуваними НАТО, отримання знань щодо особливостей менталітету цивільного населення Донбасу, роботу з представниками різних національних груп та релігійних конфесій, вразливими верствами населення, побудову ефективної співпраці з представниками міжнародних організацій, волонтерами, місцевими активістами, навички інтерв'ювання місцевого населення щодо актуальної ситуації в населених пунктах, мирного врегулювання конфліктів тощо. До підготовки груп ЦВС активно залучаються представники громадянського суспільства, які складають значну частину інструкторів вказаних курсів. Консолідація зусиль військових і цивільних на етапі підготовки дозволяє уникнути вузьковідомчої спрямованості, притаманної навчальним курсам багатьох силових структур, розширити діапазон знань, вмінь та навичок членів груп ЦВС, отримати необхідні контакти для надання консультативної допомоги у майбутньому. Проведення професійного психологічного відбору осіб, найбільш придатних за своїми особистісними якостями здійснювати діяльність у галузі цивільно-військового співробітництва, дозволяє своєчасно відсіювати військовослужбовців, ефективність роботи яких за даним напрямом викликає сумніви.

Взаємодія між Збройними Силами України та громадянським суспільством у контексті діяльності груп ЦВС на етапі моніторингу базується на принципі об'єктивності, сутність якого полягає у максимальному нівелюванні можливого впливу представників військових підрозділів на достовірність отриманих відомостей про ставлення населення до військової організації та інститутів держави в цілому. Для цього було обрано стратегію, яка передбачає максимальну включеність керівництва ЦВС на етапі постановки завдань такого моніторингу та повну відсутність втручання військових

у проведення самих опитувань та обробку їх результатів. Завдяки цьому було отримано змогу відстежувати динаміку настроїв населення в районах проведення АТО та використовувати отриману інформацію як у діяльності самих груп ЦВС, так і у роботі з представниками Збройних Сил України, дислокованих в Донецькій і Луганській областях.

Безпосередня діяльність груп ЦВС щодо здійснення інформаційних впливів базується на їх співпраці як з представниками волонтерських та благодійних організацій усіх регіонів України, так і в залученні активних представників місцевої громади, формальних та неформальних лідерів до вирішення завдань у сфері забезпечення інформаційної безпеки. Має інтерес, що таке тісне співробітництво мало своїми передумовами не надлишок, а жорсткий дефіцит власних ресурсів Збройних Сил України для допомоги місцевому населенню на початку антитерористичної операції. Втім, на відміну від інших державних структур, для яких обмеження у фінансуванні автоматично означає паралізацію діяльності, керівництво проекту ЦВС знайшло можливість перетворити проблему на перевагу. При цьому знову-таки додержується вимога спільного планування дій і розмежування функцій суб'єктів: допомога надається представниками громадянського суспільства, а групи ЦВС здійснюють виявлення потреб у ній та забезпечують безпеку бенефеціарів та волонтерів під час її надання. Поєднання зусиль військових та цивільних, серед яких є і місцеві волонтерські та благодійні організації, у вирішенні проблем життєдіяльності регіону дозволяє населенню Донецької та Луганської областей наочно переконатися у відсутності протиставлення держави і суспільства і отримати позитивний досвід переваг від такої співпраці. Інформація про конкретні результати вказаної діяльності активно висвітлюється у соціальних мережах, засобах масової інформації та на веб-сайті ЦВС.

Безумовно, наданням допомоги мешканцям районів проведення АТО інформаційні впливи у діяльності груп ЦВС не вичерпуються. Окремі блоки їх роботи складають взаємодія з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, пропаганда національних цінностей серед учнів загальноосвітніх шкіл, студентів, вихованців музичних, спортивних та інших навчальних закладів, протидія викривленню фактів та інших засобів інформаційної війни з боку протиборчої сторони тощо. Включення у таку діяльність цивільних осіб, врахування їх думки та уявлень щодо оптимальної побудови роботи дозволяє говорити про створення продуктивного співробітництва з метою забезпечення інформаційної безпеки.

Але, зрозуміло, що ситуація є ще далекою від ідеальної. На жаль, принципи комплектування груп на основі відряджень військовослужбовців з їх основного місця служби не дозволяють створити надійний і достатній кадровий резерв груп ЦВС, оскільки керівництво військових підрозділів цілком закономірно намагається залишити кращих військовослужбовців для виконання завдань у пунктах їх постійної дислокації. Значні перешкоди створюють нормативні прогалини у діяльності ЦВС, спроби подолати які майже рік

здійснюються на рівні законотворчої роботи, поки що безрезультатно. Разом з тим, за будь-якого варіанта розвитку подій у зоні проведення АТО, спільні зусилля Збройних Сил України та громадянського суспільства, втілені у діяльності груп ЦВС, будуть потрібні ще багато років. Вони вже принесли конкретні результати, напрацьована певна методологія, плани на майбутнє, і від уваги та розуміння керівництва держави та Збройних Сил України залежить підвищення їх впливу на актуальний стан інформаційної безпеки як у Донецькій та Луганській областях, так і в країні в цілому.

1. Ноздрачов О. О. Особливості діяльності груп цивільно-військового співробітництва Збройних Сил України / О.О. Ноздрачов // Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України : матеріали Міжнарод. науково-практ. конф. – Старобільск, 2015. – С. 64–66.

2. Коропатнік І. М. Актуальні проблеми розвитку цивільно-військового співробітництва / І.М.Коропатнік // Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України : матеріали Міжнарод. науково-практ. конф. – Старобільск, 2015. – С. 43–45.

3. Шопіна І.М. Розвиток досліджень проблем цивільно-військового співробітництва як виду взаємодії держави та громадянського суспільства / І.М.Шопіна // Наука і правоохорона. – 2014. – № 4. – С. 308–312.

Білаш Оксана Вікторівна
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри ІМ (ОТІВ)

Сорокатий Микола Іванович
кандидат фізико-математичних наук,
професор кафедри ІМ (ОТІВ)

Ковальчук Роман Анатолійович
кандидат технічних наук,
доцент кафедри ІМ (ОТІВ)

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)

КОНТРОЛЬ НАД ІНФОРМАЦІЙНИМ ПРОСТОРОМ – НЕОБХІДНА УМОВА У БОРОТЬБІ З ПРОЯВАМИ СЕПАРАТИЗМУ ТА ТЕРОРИЗМУ

У сучасний період інформація, яка поширюється засобами масової інформації (ЗМІ), стала психологічним засобом впливу на свідомість населення. Більшість громадян сприймає ці повідомлення як правду і, не перевіряючи напівправдиву інформацію, піддається її впливу, робить інколи хибні висновки, приймає рішення і діє відповідно до отриманих зі ЗМІ

імпульсів. Варто зазначити, що відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки», поширення недостовірної інформації належить до загроз національній безпеці в інформаційній сфері. Однак, незважаючи на системний характер дезінформування суспільства на Сході України, ніякої ефективної протидії їм у країні досі не існує, навіть на рівні стратегій правової політики.

З кожним роком в Україні збільшується інформаційна активність, зокрема, залежність населення країни від інформаційних потоків негативного характеру. На її базі інформаційні впливи виступають засобами психічної підготовки інформаційно-залежного населення до наступних невіртуальних впливів. При цьому механізм підготовки людини до певних психічних реакцій складається з низки послідовних етапів впливу – первинних, проміжних, кінцевих.

В Україні активно використовують потужні інформаційні технології для розвитку сепаратизму. Так, довгий період часу на Сході України через ЗМІ проводилася підготовка громадян до утворення Донецької народної республіки і Луганської народної республіки, зокрема, регулярно показувалися неправдиві новини про діяльність української влади та добровольців. Незалежний медіаексперт Костянтин фон Еґґерт наводить таку статистику: лише 18 % росіян визнають, що федеральні канали у Росії сприяють ескалації конфлікту з Україною, а 80 % впевнені у правдивості телевізійної картинки. Цей показник залишається стабільним багато років. Пропаганда поступово перетворює суспільство на аморфну масу, завжди готову до покори [1].

Варто зауважити, що думка громадян на Сході України формується під впливом російського телебачення, яке є зараз доступним для усіх окупованих територій. У зв'язку з цим більшість мешканців Донбасу володіють інформацією про українські події за російською версією, що ще більше ускладнює ситуацію. Як показали дослідження, пропаганда найлегше впливає на дві категорії людей: тих, хто вірить у все, та тих, хто ні у що не вірить. Для освічених, менш довірливих і лояльних до російських джерел українців поширення інформації, вигідної для Росії, проводиться через соцмережі, зокрема, розкрученим є міф про "поганих і невдячних біженців зі Сходу".

Мережеві дії терористів на території України в сукупності з підтримкою російських військ на кордоні сприяють постачанню терористам зброї та боєприпасів на українську територію. У зв'язку з цим ми повинні встановити контроль за інформаційним простором на власній території Сходу України, щоб не допустити підкріплення терористів з боку "зомбованого" нашого населення.

За допомогою ЗМІ пропагандисти не тільки маніпулюють громадянською свідомістю, але знищують особистість. Зокрема, філософ С. Дацюк зазначав [2]: "Суть інформаційної війни – ідентоцид, тобто знищення національної, державної, громадянської ідентичності країни-суперника до такого стану, коли про нього можна сказати одне – нелюд і ворог. Суть

ідентоциду – переконання більшості народу своєї країни, а в ідеалі й частини народу супротивника, в злих намірах (злонамірености) супротивника щодо своїх". На нашу думку, саме таку політику проводить Росія, переводячи ворожнечу з Україною на рівень стосунків пересічних людей.

За таких умов засобом ефективної протидії російській пропаганді є контроль держави над інформаційним простором. Для прикладу, Латвія вжила такі дієві заходи:

– зобов'язала сплати штраф телевізійний канал «Перший балтійський канал», що ретранслює російські програми в країнах Балтії, за його однобоку, на думку влади, позицію і намагання виправдати російську агресію в Україні;

– у 2014 році встановила тримісячну заборону на ретрансляцію російського телеканалу «РТР» (містилася інформація, яка порушувала законодавство про електронні медіа, а в окремих матеріалах про ситуацію в Україні розповсюджувалася необ'єктивна інформація, яка містила ознаки військової пропаганди);

– у 2016 році на шість місяців, за дозволом ЄС, заборонила ретрансляцію і поширення програм цього самого російського телеканалу.

Отже, для подолання сепаратизму та запобігання тероризму в сучасній Україні необхідно запровадити авторитарний контроль над інформаційним простором на усій території України, особливо актуальним є донесення правдивої інформації на окуповані території. Окрім того, необхідно сформувати позитивний зовнішній імідж України, провести реформи, спрямовані на євроінтеграцію та демократизацію життя суспільства.

1. Gladka K. Informacijna vijna za Sxid: chas boronytysya [Elektronnyj resurs] / Gladka K. // Tyzhden. – Rezhym dostupu: http://tyzhden.ua/ Columns/50/114335.

2. Dacyuk S. Strategiya peremogy Ukrayiny u vijni z Rosiyeyu [Elektronnyj resurs] / Dacyuk S. // Ukrayinska pravda. – Rezhym dostupu: http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/53a5542ba2a4a/.

Бурак Марія Василівна
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем кримінальної поліції
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

За умов глобальної інтеграції та жорсткої міжнародної конкуренції головною ареною зіткнень і боротьби різновекторних національних інтересів держав стає інформаційний простір. Сучасні інформаційні технології дають

змогу державам реалізувати власні інтереси без застосування воєнної сили, послабити або завдати значної шкоди безпеці конкурентної держави, яка не має дієвої системи захисту від негативних інформаційних впливів.

За сучасних умов інформаційна складова набуває дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. Інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та інформаційні технології значною мірою впливають на рівень і темпи соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку.

Від обсягу, швидкості та якості обробки інформації значною мірою залежить ефективність управлінських рішень, зростає значення методів управління з використанням інформаційних технологій соціальними та економічними процесами, фінансовими і товарними потоками, аналізу та прогнозування розвитку внутрішнього і зовнішніх ринків.

Використання інформаційних технологій визначає структуру і якість озброєнь, необхідний рівень їх достатності, ефективність дій збройних сил.

Спроможність ідентифікувати науково-технічні та екологічні проблеми, здійснювати моніторинг їх розвитку і прогнозування наслідків безпосередньо залежать від ефективності використовуваної інформаційної інфраструктури.

Таким чином, інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки. Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Саме тому розвиток України як суверенної, демократичної, правової та економічно стабільної держави можливий тільки за умови забезпечення належного рівня її інформаційної безпеки.

Завдяки унікальному геополітичному розташуванню України, багатству духовної та історичної спадщини Українського народу, керуючись ідеями розвитку національного самоусвідомлення та цивілізаційної єдності української нації, Україна має стати інформаційно розвиненою державою, повноправним і впливовим учасником європейського життя, посісти гідне місце у глобалізованому світі.

Так, стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві, в інформаційній сфері є прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації [1].

Відтак, реформування системи забезпечення національної безпеки є одним з найактуальніших для держави питань сьогодення і визначено головним

пріоритетом держави відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [2].

Стратегія визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України.

З метою реалізації до 2020 року визначених цією Стратегією пріоритетів державної політики національної безпеки уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», схвалене Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [3].

Відповідно до Стратегії, пріоритетами забезпечення інформаційної безпеки є такі: забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти усіх форм і проявів інформаційної агресії; створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них; протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства; розробка і реалізація скоординованої інформаційної політики органів державної влади; виявлення суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються Росією для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності; створення і розвиток інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, з урахуванням практики держав-членів НАТО; удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, упровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіакультури із залученням громадянського суспільства та бізнесу.

---

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 1993 р. № 964-I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15

2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015

3. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015

Діордіца Ігор Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
Голова інституту адміністративного
правосуддя і судової реформи Глобальної
організації союзницького лідерства

СУЧАСНИЙ КІБЕРТЕРОРИЗМ: АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства інформаційно-комунікаційні технології визначені як одні з найбільш важливих факторів, що впливають на формування суспільства XXI століття. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти і роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства. Інформаційні технології швидко стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки [1].

Дедалі частіше тероризм набуває нових форм, однією з яких виступає кібертероризм, який корелює із бурхливим розвитком віртуального світу, симулякризацією інформаційних потоків, поринанням молоді в світ мереж. Нині можемо спостерігати значне збільшення уваги питанням протидії кібертероризму, водночас їх дослідження поза контекстом стратегічних комунікацій значно нівелює системний ефект від таких досліджень, адже на практиці дублюється помилка як і у протидії теороризму в реальному світі: замість профілактики тероризму, налагодження алгоритмів соціального управління формування системи стратегічних комунікацій тощо держава продовжує нарощувати лише силові заходи боротьби, фактично зводячи усю державну антитерористичну політику до реактивного підходу. Така екстраполяція на кібертероризм є неприпустимою, оскільки останній тягне за собою миттєві наслідки і тут реактивний підхід є просто безсилим.

У роботі використано наукові доробки як зарубіжних дослідників, так і праці вітчизняних науковців, які займаються проблематикою тероризму і кібертероризму. Окремо виділимо наукову школу В. А. Ліпкана [2-6], дослідники якої присвячували свої доробки питанням боротьби з тероризмом, національній безпеці України, стратегічним комунікаціям, правовим засадам розвитку інформаційного суспільства в Україні (оскільки кібертероризм має місце саме в інформаційному суспільстві) та інформаційній безпеці України саме як цілісного та інтегрального явища.

Свої наукові доробки щодо проблем забезпечення інформаційної безпеки держави присвячували також в рамках окремих робіт і так вчені, як: Бурячок В. Л., Толубко В. Б., Хорошко В. О., Толюпа С. В. [7] та ін. Також було використано роботи дослідників кіберзлочинності, кібербезпеки та кібертероризму, таких як: Широкової-Мурараш О. Г., Акчуріна Ю. Р. [8], Топчія В. В. [9]. Окрему увагу було приділено працям Г. В. Форос, А. В. Форос [10], Макаренко Є. А., Рижкова М. М., Ожевана М. А. [11] та Грищука В. К. [12].

Маститою виступає робота доктора юридичних наук І.М. Рижова, в рамках якою детально проаналізовано базові концепти антитерористичної безпеки держави [13].

Зважаючи на визначення поняття ***стратегічних комунікацій*** як скоординованих урядом держави зусиль, спрямованих на розуміння цільової аудиторії з метою створення, зміцнення та збереження сприятливих умов для просування національних інтересів, політики та цілей держави через використання узгоджених концепцій, стратегій, доктрин і програм, планів, тем, меседжів і продуктів, поєднані та синхронізовані з діями усіх елементів національної могутності [6, с. 350], переконані, що кібертероризм становить суттєву небезпеку для державного управління.

Науково-технічний прогрес, створивши нові інформаційні технології, в короткі терміни революційно трансформував процеси створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Сьогодні його результати нерідко використовують і злочинці. Проникнення в інформаційну сферу та її використання кримінальними, в тому числі й терористичними, елементами породило явища, які називаються кіберзлочинністю і кібертероризмом. *Кібертероризм* – проведення «атак» на комп'ютерні системи. Засоби і методи кібератак вже давно освоєні як міжнародними екстремістськими організаціями, так і національними сепаратистськими рухами. Перші приклади «комп'ютерного тероризму» з'явилися наприкінці 1990-х рр., що пов'язано як з розвитком комп'ютерних мереж, так із зростаючою роллю комп'ютерів у всіх сферах життя. Як наслідок, до них зросла увага різних «кіберхуліганів» і «кібертерористів», які здійснюють напади за допомогою несанкціонованого доступу, щоб заважати нормальній роботі відповідних установ [12, с. 100].

Під *кібертероризмом* розуміють навмисну мотивовану атаку на інформацію, що обробляється комп'ютером, комп'ютерну систему або мережу, яка пов'язана з небезпекою для життя і здоров'я людей або настанням інших тяжких наслідків, якщо такі дії вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування військового конфлікту [9].

Щодо міжнародного закріплення даного терміна, то в Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність не міститься окремого визначення кібертероризму.

Положення Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність знайшли своє відображення в Законі «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 23.12.2004, відповідно до якого в розділі 16 «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» викладено у новій редакції статті 361, 362, 363 Кримінального кодексу та передбачена кримінальна відповідальність за статтями 361-1, 361-2 та 363-1 [11, с. 256].

Відповідно до проекту конвенції про посилення захисту від кіберзлочинів та кібертероризму, *інформаційний або кібертероризм* являє собою навмисне застосування незаконно встановленого повноваження, насильства,

руйнування або проникнення в кіберсистеми, у разі якщо подібні дії можуть спричинити смерть або заподіяти шкоду особі або особам, істотної шкоди майну, цивільний безлад або значну економічну шкоду [6].

У середині 1980-х років Беррі Коллін, співробітник американського Інституту безпеки та розвідки, запровадив термін *«кібертероризм»* для визначення терористичних дій у віртуальному просторі [9].

Тероризм у сфері комп'ютерних технологій має такі ознаки: анонімність, віддаленість дійової особи, відносна дешевизна, відсутність необхідності використання вибухівки і самогубних акцій, великий розголос в ЗМІ. Але у нього є і вади: через складність систем важко контролювати атаку і досягти бажаної шкоди безпосередньо людям, акція не набуває такого драматичного й емоційного характеру, як це буває при застосуванні інших засобів. Також кібертероризму властива така особливість: нові інформаційні технології є нерідко знаряддям ширшої терористичної операції [12, с. 102].

На нашу думку, найбільшу небезпеку для системи стратегічних комунікацій становить кібертероризм, а саме тероризм спланований, вчинений чи скоординований в кіберпросторі, наслідки якого можуть виходити за його рамки.

Кібертероризм є транснаціональним діянням, яке вчиняється окремими індивідами чи організаціями осіб. Мотивами вчинення можуть бути як і політичні, так і помсти або прагнення до самоствердження. Цілі можуть переслідуватися найрізноманітніші, як підрив, так і демонстративність. Кібертерористи можуть використовувати як матеріальні, зокрема інформаційні – демагогію, пропаганду помилкових ідей, залякування за допомогою ЗМІ, так і нематеріальні, наприклад хибні повідомлення про вибухи та інше.

Поняття кібертероризму виникло на межі XX-XXI століть задовго до початку масового використання Інтернету. Термін «кібертероризм» є синтезом понять «кібербезпековий простір» та «тероризм». Під кібертероризмом ми розуміємо притиправне діяння, яке вчиняється з ціллю досягнення негативних наслідків, наприклад отримання матеріальних благ чи загроза інформаційній безпеці держави. Кібертероризм має місце в кібербезпековому просторі

Для кібертероризму характерним є використання комп'ютера як інструмента злочину та існування Інтернету як міжнародного інформаційного простору, в якому перебуває об'єкт злочину. Зловмисна атака з боку кримінальних індивідів чи їх угрупувань вчиняється на такі специфічні об'єкти, як інформація, програми, комп'ютери, локальні та глобальні мережі.

Дані тези можуть слугувати для врахування їх при розробленні напрямів державної антитерористичної політики, в рамках яких ефективна кібербезпекова політика відіграє суттєве значення.

---

1. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_63.

2. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом : монографія / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко. – К. : Знання, 2002. – 254 с.

3. Ліпкан В. А. Національна безпека України : нормативно-правові аспекти забезпечення : монографія / Володимир Анатолійович Ліпкан. – К. : Текст, 2003. – 180 с.

4. Ліпкан В. А. Правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія / В. А. Ліпкан, І. М. Сопілко, В. О. Кір'ян / за заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2015. – 664 с.

5. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України : глосарій / В. А. Ліпкан, Л. С. Харченко, О. В. Логінов. – К. : Текст, 2004. – 136 с.

6. Стратегічні комунікації : словник / Т. В. Попова, В. А. Ліпкан ; за заг. ред. докт. юрид. наук В. А. Ліпкана. – К. : ФОП Ліпкан О.С., 2016. – 416 с.

7. Бурячок, В. Л. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект : підруч. / В. Л. Бурячок, В. Б. Толубко, В. О. Хорошко, С. В. Толюпа ; за заг. ред. В. Б. Толубка. – К. : ДУТ, 2015. – 288 с.

8. Широкова-Мурараш О. Г., Акчурін Ю. Р. Кіберзлочинність та кібертероризм як загроза міжнародній інформаційній безпеці: міжнародно-правовий аспект / О. Г. Широкова-Мурараш, Ю. Р. Акчурін // Науковий фаховий журнал з питань правової інформатики, інформаційного права та інформаційної безпеки «Правова інформатика». – К. : Тов-во «ПанТот», 2011. – № 1. – 12 с.

9. Топчій В. В. Кібертероризм в Україні: поняття та запобігання кримінально-правовими та кримінологічними засобами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo06/part_3/16.pdf.

10. Форос Г. В. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці України / Г. В. Форос, А. В. Форос // Правова держава. – 2010. – № 12. – С. 256-261.

11. Макаренко Є. А., Рижиков М. М., Ожеван М. А. Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози. – К. : Центр вільної преси, 2006. – 916 с.

12. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В. К. Грищука. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 328 с.

13. Рижов І. Базові концепти антитерористичної безпеки : монографія / Ігор Рижов. – К. : Національна академія Служби безпеки України, 2016. – 328 с.

Кофанов Андрій Віталійович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістичних експертиз
ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ

Біленчук Петро Дмитрович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і процесу
Київського університету права
Національної академії наук України

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Зміни, які відбуваються у соціально-політичному житті України, неминуче супроводжуються збільшенням негативних явищ криміногенного характеру. При погіршенні економічного стану виникають диспропорції між виробничою і соціальною інфраструктурами, що у поєднанні з нерозвиненістю

форм соціального контролю, недостатньо високим рівнем виховної та профілактичної роботи, низьким рівнем побуту населення призводить до небезпечних соціальних наслідків, а саме – до загального збільшення кількості правопорушень, зростання злочинності в цілому [1].

Зростає кількість грабежів і розбоїв, шантажу і вимаганню піддаються не лише представники «тіньової економіки», а й особи, що чесно заробили свої збереження. В даний час набули поширення нові види злочинної діяльності, такі як тероризм, комп'ютерні злочини, сепаратизм, екстремізм, нелегальна міграція тощо.

Профілактика та припинення таких злочинних намірів є складовою частиною боротьби зі злочинністю, оскільки нові види злочинів характеризуються значною суспільною небезпекою та високою латентністю. Тому боротьба з ними викликає самостійну багатоаспектну, в тому числі і криміналістичну, проблематику.

Разом з тим заходи, які вживаються органами правопорядку по розслідуванню цих видів злочинів, залишаються малоефективними, оскільки в ході розслідування злочинів мають місце як організаційні, так і тактичні помилки. Наприклад, несвоєчасна реєстрація кримінального провадження, низька результативність огляду місця події, слабка взаємодія між слідчими, оперуповноваженими карного розшуку та інспекторами-криміналістами. Також не беруться до уваги дані криміналістичних і оперативних обліків при розслідуванні злочинів.

Однією з умов зміни існуючого стану має стати широке використання у правоохоронній практиці досягнень не тільки юридичних наук, але й новітніх розробок у галузі інформатики, кібернетики, психології, впровадження передового досвіду, в тому числі і закордонного. У зв'язку з цим підвищується роль криміналістики, як науки, яка покликана узагальнити та інтегрувати передові наукові технології та інновації у практику розслідування злочинів. Один зі шляхів вирішення цього завдання – удосконалення існуючих та розробка нових методик розслідування злочинів на основі використання засобів обчислювальної техніки (ЗОТ) та сучасних інформаційних технологій.

Це продиктовано проблемами слідчої практики, яка має недостатньо досконалих зразків новітніх розробок та практичних методик, які віддзеркалюють останні досягнення криміналістичної науки, інших наук, ідеї, положення та висновки яких знаходять свою творчу інтерпретацію при вирішенні завдань по боротьбі з новими видами злочинів [2].

Використання засобів обчислювальної техніки та сучасних інформаційних технологій в діяльності правоохоронних органів покликане сприяти скорішому розслідуванню злочинів. На основі використання алгоритмізації та оптимізації, удосконалення технологій діяльності працівника органів правопорядку вже створені та успішно діють різні автоматизовані інформаційно-пошукові системи.

Розробка рішень типових слідчих ситуацій з використанням методів

інформатики та сучасних інформаційних технологій для розслідування злочинів буде сприяти істотному скороченню часу реагування національної поліції на повідомлення про вчинені злочини і більш повному та ефективному використанню автоматизованих систем і сучасних інформаційних технологій у їх розкритті.

Маючи відповідні удосконалені рішення типових слідчих ситуацій, працівники органів правопорядку можуть обирати оптимальні слідчі (розшукові) дії для розшуку і затримання осіб, які вчинюють злочини, вживати заходи, що запобігають приховуванню слідів [3].

Відмова від використання в розслідуванні злочинів удосконалених рішень слідчих ситуацій, розроблених на основі сучасних інформаційних технологій, може призвести до втрати цінної інформації про характер та способи вчиненого злочину, його матеріальні об'єкти (сліди та інші речові докази), хибного визначення напрямів розслідування, помилкових дій у процесі опрацювання початкових слідчих версій, затягування термінів розслідування, втрати свідків тощо.

Виходячи з вищезазначеного, на наш погляд, необхідно вжити такі заходи:

– використати системний підхід для аналізу типових слідчих ситуацій при розслідуванні злочинів;

– систематизувати типи слідчих ситуацій і розробити методику по їх вирішенню на основі використання автоматизованих систем і сучасних інформаційних технологій;

– розробити модель розкриття злочинної діяльності, спрямованої на вчинення цього виду злочинів;

– зробити впровадження типових слідчих ситуацій та методик у практику діяльності МВС України з розслідування окремих видів злочинів;

– здійснити розробку законопроектів, що регулювали би цю проблематику, а також нормативних актів, які б дозволяли об'єктивізувати процес криміналістичного документування інформації;

– створити відповідні автоматизовані банки реєстрації злочинів (об'єктів злочинного посягання, типового слідового малюнка, особи злочинця, способу вчинення злочину тощо);

– розробити та скласти формалізовану схему алгоритмів з розкриття та розслідування окремих видів злочинів;

– розробити інформаційно-логічну модель розслідування злочинів з використанням сучасних інформаційних технологій.

Формування моделі розслідування злочинів, розробка типових алгоритмів дій по їх розкриттю та створення даного виду реєстрації дозволить поповнити систему криміналістичних обліків та алгоритмів діяльності в екстремальних ситуаціях, що створить необхідні умови для більш вдалої боротьби з окремими видами злочинів.

Отже, все це, на наш погляд, спрямоване на вирішення науково-практичної проблеми в галузі розробки та використання на практиці в діяльності органів

правопорядку окремих методик та типових слідчих ситуацій розслідування злочинів з використанням автоматизованих систем та сучасних інформаційних технологій. Це дозволить вирішити питання скорішого та повного розслідування злочинів, скорочення часу розслідування, більш ефективного використання окремих криміналістичних методик у практиці органів досудового розслідування, удосконалення взаємодії підрозділів МВС України, а також більш якісного використання сучасних інформаційних технологій у вирішенні завдань по боротьбі зі злочинністю [4–17].

1. Про стан злочинності на території України за 12 місяців 2015 року: Експрес-інформація МВС України. – К., 2015.

2. Образцов В.А. Объекты криминалистической методики расследований преступлений / В.А. Образцов // Алгоритмы и организация следственных задач : сб. науч. трудов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1982. – С. 9–26.

3. Карелов Ю.Ф. Информационное обеспечение первоначального этапа расследования преступлений / Ю.Ф. Карелов // Проблемы первоначального этапа расследования : сб. науч. трудов. – Ташкент, 1986. – С. 133–136.

4. Біленчук П.Д. Інформаційна діяльність в правознавстві : монографія / П.Д. Біленчук, О.В. Кравчук, В.Б. Міщенко, Ю.О. Пілюков. – К.: Наука і життя, 2007.

5. Біленчук П.Д. Інформаційна аналітика в юриспруденції: автоматизовані системи і технології : навчальний посібник / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, В.Б. Міщенко. – К. : ННІПСК КНУВС, 2009.

6. Біленчук П.Д. Безпека інформаційної аналітики: стратегія, тактика, мистецтво, технології : навчальний посібник / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, В.Б. Міщенко. – К. : ННІПСК КНУВС, 2009.

7. Біленчук П.Д. Інформаційне суспільство: управління, право, технології, безпека : навчальний посібник / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, В.Б. Міщенко. – К. : ННІПСК КНУВС, 2009.

8. Біленчук П.Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації : монографія / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Л.Д. Скільська. – К. : ННІПСК КНУВС, 2009.

9. Біленчук П.Д. Документування результатів огляду місця події: правові і криміналістичні основи фіксації доказової інформації : монографія / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Л.Д. Скільська. – К. : ННІПСК КНУВС, 2009.

10. Біленчук П.Д. Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології : монографія / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Л.Д. Скільська. – К. : ННІПСК КНУВС, 2009.

11. Біленчук П.Д. Консолідований аналіз кримінальних справ: досвід криміналістичного дослідження : монографія / П.Д. Біленчук, О.О. Дідківський, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський. – К. : ННІПСК КНУВС, 2009.

12. Біленчук П.Д. Криміналістична інформаційно-комп'ютерна аналітика: обліки, інформаційно-пошукові системи і картотеки, статистичні дані, відомості, зразки правових документів : навчальний посібник / П.Д. Біленчук, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський. – К. : ННІПСК КНУВС, 2009.

13. Биленчук П.Д. Логико-математические и кибернетические методы в криминалистике / П.Д. Биленчук, Н.И. Клименко. – К., 1988.

14. Біленчук П.Д. Комп'ютерні злочини: соціально-правові і кримінолого-криміналістичні аспекти / П.Д. Біленчук, М.А. Зубань. – К., 1994.

15. Біленчук П.Д. Портрет комп'ютерного злочинця / П.Д. Біленчук, О.І. Котляревський. – К., 1997.

16. Біленчук П.Д. Алгоритми вирішення слідчих ситуацій / П.Д. Біленчук. – К., 1995.

17. Биленчук П.Д. Компьютерная психофизиологическая диагностика личности / П.Д. Биленчук, О.Н. Лукьянова. – К., 1988.

Куцька Олеся Миколаївна
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри тактики
Беспека Вадим Юрійович
ад'юнкт
*(Національна академія
сухопутних військ, м. Львів)*

АВІАКАТАСТРОФИ «БОЇНГІВ» 1983 ТА 2014 РОКІВ: АНАЛОГІЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

У рамках дослідження пропагандистського забезпечення у військовій сфері цікавою темою для аналізу та порівняння є трагічні авіакатастрофи лайнерів у 1983 та 2014 роках. Перша із них відбулась 1 вересня 1983 року із «Боїнгом-747» південнокорейської компанії, який летів з Нью-Йорку до Сеула. Літак відхилився від заданого курсу на 500 км вглиб СРСР і був збитий радянським винищувачем над Сахаліном. Загинуло 269 осіб. Друга – катастрофа літака «Боїнг» рейсу МН-17 малайзійської авіакомпанії, яка відбулась 17 липня 2014 року. Судно здійснювало переліт з Амстердаму в Куала-Лумпур. Загинуло 298 осіб. Міжнародне слідство встановило, що літак було збито з непідконтрольної українській владі території Донбасу з ЗРК «Бук», куди його завезли з Росії. Остання, у свою чергу, заявляє, що російські «Буки» український кордон не перетинали [1].

Несподіваність трагедії. В обох випадках інформація про збиті літаки була неочікуваною для Москви, отже пропагандистські рішення щодо її розтлумачення перед широким загалом необхідно було приймати нашвидкуруч. Так, про збитий літак у 1983 р. керівництво СРСР дізналось під час планового засідання політбюро. Генеральний секретар ЦК КПРС Ю. Андропов, з одного боку, звинувачував в інтригах Р. Рейгана, з іншого – сварив «тупоголових генералів, які зовсім не думають про велику політику». Негайно викликаний начальник генштабу М. Огарков заявив, що військові не сумнівались – літак був військовим. З приводу конкретної тактики погляди розділились. Так, заступник міністра іноземних справ (МЗС) Г. Корнієнко пропонував визнати трагічну випадковість та вибачитись. Проте перемогла точка зору міністра оборони СРСР Д. Устінова, який наполягав, що необхідно все заперечувати [2].

У 2014 році звістка про те, що сепаратисти збили цивільний літак також заскочила зненацька офіційну Москву, про що свідчать нелогічні та суперечливі повідомлення ЗМІ цього періоду. Російський «Перший канал» озвучив версію, що літак збив український штурмовик Су-25. Спецпредставник Росії в ООН В. Чуркін заявив, що навіть якщо це й зробили сепаратисти, то помилково. Президент В. Путін у своїх виступах утримується від прямих звинувачень або рішучого захисту «ополченців» [3].

Розслідування трагедії. У день катастрофи 1983 р. радянський уряд через ТАРС повідомив таку заяву: «Літак-порушник на сигнали не реагував і продовжував політ у бік Японського моря» [2]. О 10-й ранку 1 вересня корейські новини озвучили слова МЗС Південної Кореї, що з «Боїнгом-747» все гаразд, він здійснив вимушену посадку на Сахаліні. Проте радянський МЗС проінформував японське посольство (з Південною Кореєю у СРСР не було дипломатичних відносин), що літак не приземлявся на Сахаліні, а офіційні особи Москви не мають жодних відомостей про його місцезнаходження [4].

Далі радянські, американські та японські військово-морські сили розпочали пошуки уламків збитого літака. Про співробітництво при тогочасних відносинах взагалі не йшлося. Водночас у радянській пропаганді підтримувалась теза, що вся «сахалінська операція» була розроблена для того, щоб звинуватити керівництво СРСР у кривавому та нелюдському злочині. Лише 7 вересня Кремль визнав факт знищення лайнера і висловив співчуття з приводу загибелі цивільних людей. Цікавий факт, що «чорні скрині» з лайнеру радянські водолази підняли з дна моря через два місяця після трагедії, а передали їх в ІКАО лише через 10 років, вже за розпорядженням Б. Єльцина [2].

В ситуації із збитим літаком над Донбасом у 2014 році В. Путін офіційно доручив уряду РФ зробити все можливе для встановлення об'єктивної картини катастрофи літака Малайзійських авіаліній [3]. Паралельно відбувалася широка пропагандистська кампанія, в ході якої ЗМІ віднаходять фальшивих свідків, які розповіли про неіснуючий український винищувач, що збив «Боїнг»; публікують інтерв'ю українського авіадиспетчера, який бачив на радарі українські військові літаки; висвітлюють виступ першого віце-президента Російського союзу інженерів І. Андрієвського із фабрикованим знімком українського винищувача [3; 5; 6]. Проте напередодні озвучування результатів розслідування трагедії російська сторона передала міжнародній слідчій комісії дані з радарів, які свідчать про те, що сторонніх повітряних суден в цей момент над Донбасом не було та що рейс МН17 перед збиттям значної зміни курсу не здійснював [6; 7].

Зауважимо, що паралельно із вищезазначеною версією російськими ЗМІ висувається ще одне припущення катастрофи літака, а саме – «Боїнг» був збитий ЗРК «Бук». При цьому зазначалось, що в «ополченців» на Донбасі такої зброї немає, водночас повідомлялось: незалежне джерело бачило дивізіон українських «Буків» у Донецьку, що цим зенітно-ракетним засобом озброєні й спонсоровані І. Коломойським добровольчі батальйони тощо [3; 6]. У свою чергу, в ході розслідування трагедії міжнародна слідча група підготувала досить переконливу базу доказів, яка довела, що «Боїнг» був збитий ЗРК «Бук», який прибув на непідконтрольну Україні територію із Росії і після здійснення пуску по малайзійському літаку повернувся у її межі [5].

Загадкові пасажири Боїнгів. Надзвичайно аналогічні версії висувались з приводу людей, які перебували на борту збитих лайнерів. Так, у 1983 р.

повідомлялось, що радянські водолази, які підіймали рештки від збитого «Боїнга», майже не бачили рештків тіл пасажирів [8]. За свідченням одного з радянських водолазів (прізвище не вказувалось), у нього склалось враження, що «літак був заповнений сміттям і людей там не було» [4]. Отже, висувалась версія, що, можливо, людей на борту літака (крім пілота) не було.

Щодо трагедії 2014 року, то на сепаратистських сайтах можна було зустріти подібні припущення з боку І. Гіркіна: «Місцеві очевидці підтвердили, що деякі з трупів виглядають «несвіжими», тобто що літак, можливо, був наповнений трупами, ще коли він злітав в Амстердамі» [6].

Кремль щодо визнання провини. Ще напередодні трагічних подій у розпал «холодної війни» Ю. Андропов усвідомлював, що радянсько-американські відносини зайшли у глухий кут, і розмірковував, як їх стабілізувати. І хоча після катастрофи, 7 вересня, радянський уряд визнав свою провину та висловив співчуття сім'ям загиблих пасажирів, налагодження відносин так і не відбулось. Більше того, Р. Рейган назвав катастрофу «злочином проти людства, який ніколи не повинен бути забутим» [2].

Щодо подій 2014 року, то Росія розкритикувала міжнародне слідство щодо збитого «Боїнга». Так, прес-секретар президента РФ Д. Пєсков назвав його «необ'єктивним та приреченим на провал». А прес-секретар МЗС М. Захарова – «політизованим» та звинуватила прокурорів, які його ведуть, в «ігноруванні важливих фактів» [9]. Голова МЗС Росії С. Лавров відмовився офіційно приносити вибачення за загибель пасажирів рейсу МН17, заявивши, що «розслідування ще не завершене, і говорити про те, хто винний, а хто – ні, вже хоча б з цієї точки зору передчасно» [10]. Після таких повідомлень, очільник МЗС Нідерландів Б. Кундерс вказав послу Росії на недопустимість подібної «необґрунтованої критики» [1].

Варто наголосити, що світова спільнота в обох трагічних випадках щодо збитих «Боїнгів» була обурена не лише тим, що загинули безвинні люди, але й широкомасштабною дезінформаційною кампанією з боку Москви. Спроби завуалювати злочини, а не визнати свою провину, не лише завдає величезної шкоди репутації останньої, але й ставить керівництво Російської Федерації в одну лінію з міжнародними злочинцями, які вчинили злодіяння проти людства.

---

1. Нидерланды вызвали на ковер посла РФ по делу о сбитом «Боинге» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sundaynews.info/vse-novosti/v-mire/3811-niderlandy-vyzvali-na-kover-posla-rf-po-delu-o-sbitom-boinge.

2. Кречетников А. Трагедия корейского «боинга»: что было на самом деле? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bbc.com/ russian/russia/2013/08/130821_ussr_korean_boeing.

3. «Конфуз» мародеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/konfuz_maroderov.

4. Южнокорейский Боинг: интриги вокруг катастрофы 1983 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russiahousenews.info/ outline-sketch/intrigi-katastrofa-boinga.

5. Как Россия врала о сбитом малайзийском "Боинге" : подборка российских «фейков» о крушении МН-17 [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://censor.net.ua/video_news/408346/kak_rossiya_vrala_o_sbitom_malayiziyiskom_boinge_podborka_rossiyiskih_feyikov_o_krushenii_mn17_videofotoreportaj.

6. ЗМІ Росії і збитий «Боїнг». Дев'ять теорій, якими заплутували світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.radiosvoboda. org/a/28025471.html.

7. Бойовики не цілилися в «Боїнг», а в літак російського аерофлоту, щоб почати війну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://politic.kiev.ua/politika/18808boiovikine-cililisya-v-boing-a-v-litak-rosiiskogo-aeroflotu-szob-pochati-viinu-analitik.html.

8. Сбитый корейский «Boeing-747»: загадка времен холодной войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.m24.ru/articles/ 45072.

9. Кремль критикует расследование по делу Боинга МН-17 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ualife.net/politics/kreml-kritikuet-rassledovanie-po-delu-boinga-mh-17/26136.

10. «За что?» – Лавров отказался извиняться за крушение Boeing МН17 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rusvesna.su/news/ 1475251037.

Марков Вячеслав Валерьевич
кандидат юридических наук,
старший научный сотрудник,
декан факультета № 4 (киберполиции)
Сень Руслан Юрьевич
ведущий специалист факультета № 4 (киберполиции),
координатор проектов учебно-тренировочного
центра борьбы с киберпреступностью
и мониторинга киберпространства
*(Харьковский национальный
университет внутренних дел)*

ВОЗМОЖНОСТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КИБЕРТЕРРОРИЗМУ НА БАЗЕ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ СО СПЕЦИФИЧЕСКИМИ УСЛОВИЯМИ ОБУЧЕНИЯ (на примере учебно-тренировочного центра борьбы с киберпреступностью и мониторинга киберпространства ХНУВД)

Быстрое развитие информационных технологий и всестороннее внедрение глобальной сети Интернет в повседневную жизнь привело не только к стремительному развитию общества, но и принесло с собой новые угрозы и новое поле преступной деятельности. В связи с этим некоторые виды преступлений трансформировались путем внедрения в традиционный состав преступлений инновационных технологий.

Особое внимание правоохранительных органов вызывают террористические акты, которые связаны с использованием глобальной сети Интернет. Благодаря открытым источникам которой террористы могут получить ин-

формацию о технологии изготовления биологического, химического и даже ядерного оружия. Взламывая сайты, кибертеррористы получают доступ к информации разного рода, в том числе секретной.

Террористические организации и группы, включая «Аль-Каиду», активно используют Интернет для связи и обмена информацией, ведения пропаганды, вербовки новых членов и организации подрывной деятельности. Так, Рамзи Юзеф, организовавший взрыв Всемирного торгового центра в Нью-Йорке 11 сентября 2001 г., получал зашифрованные инструктивные послания от Усамы бен Ладена через Интренет.

Согласно Разделу 1 Стратегии кибербезопасности Украины, основным ее заданием является усиление возможности субъектов сектора безопасности и обороны для обеспечения эффективной борьбы с киберугрозами, кибершпионством, кибертерроризмом и киберпреступностью и углубление международного сотрудничества в этой сфере [1].

Террористические организации все чаще используют новые информационные технологии и Интернет с преступными намерениями пополнения средств, осуществления пропаганды или передачи секретной информации. Хотя террористы еще не применяли кибероружие по назначению, однако они используют новые информационные технологии и достижения компьютерного прогресса, а это уже сигнал об опасности. Интернет – главное оружие террористических групп, которое они используют для связи, проведения пропаганды, распространения информации, вирусов. Особый интерес для террористов представляют государственные информационные системы (системы управления и функционирования атомных объектов, электростанций, железные дороги, аэропорты и т.д.) [2].

Кибертерроризм является одной из форм манипулятивного воздействия на общественное сознание, когда для достижения своих политико-идеологических целей и установок террористы используют компьютеры, специальное программное обеспечение, телекоммуникационные сети, а также современные информационные технологии, обеспечивая тем самым несанкционированный доступ к тем или иным информационным и программным ресурсам, технологическим процессам. Демонстрация террористами возможности доступа к определенным ресурсам, объектам и системам и угроза использования этой возможности в ущерб обществу влияет на психологическое состояние и поведение людей [3].

Учитывая, что кибертерроризм представляет собой реальность, необходимо закрепить законодательно, на государственном уровне, обязанность государственных структур по разработке и внедрению технических, правовых и организационных мер, обеспечивающих защиту компьютерных сетей как одного из уязвимых элементов современного общества.

В соответствии с Разделом 3 Стратегии кибербезопасности Украины, одним из субъектов обеспечения кибербезопасности является Национальная полиция Украины. Постановлением Кабинета Министров Украины № 831 от

13 октября 2015 года «О создании территориального органа Национальной полиции» был создан Департамент киберполиции Национальной полиции Украины [4].

На данный момент подготовка сотрудников для этого ведомства производится на базе Харьковского национального университета внутренних дел. В системе академического образования курсанты проходят подготовку по специальностям «Право» и «Кибербезопасность». Для оптимизации учебного процесса, появления и усовершенствования у курсантов практических навыков на базе факультета № 4 (киберполиции) был создан учебно-тренировочный центр борьбы с киберпреступностью и мониторинга киберпространства.

Курсанты-участники центра борьбы с киберпреступностью и мониторинга киберпространства в качестве факультативного обучения изучают аспекты противодействия проявлениям экстремизма и терроризма, пути выявления противоправного контента в киберпространстве и социальных сетях.

Украинский сегмент сети Интернет наполнен информацией, связанной с противозаконной деятельностью террористической и экстремистской направленности. Путем проведения мониторинга открытых источников информации: различных ресурсов сети Интернет, а также социальных сетей, курсанты могут выявить субъектов общества, наиболее склонных к совершению террористических актов. Данный вид деятельности не является противодействием терроризму, однако он может способствовать борьбе с терроризмом. В ходе проведения мониторинга открытых источников курсанты определяют факторы, угрожающие сплоченности общества, и оценивают вероятность вовлечения отдельных лиц в насильственный экстремизм и радикализацию, ведущие к терроризму.

Кроме поиска противоправного контента и последующего документирования материалов, связанных с незаконной деятельностью, достаточно важными направлениями работы учебно-тренировочного центра борьбы с киберпреступностью и мониторинга киберпространства являются помощь практическим подразделениям в поиске пропавших детей.

Таким образом, проанализировав значимость этого явления в современных международных отношениях, необходимо отметить, что угроза кибертерроризма сегодня является очень серьезной проблемой, причем ее актуальность возрастает по мере развития и распространения информационно-телекоммуникационных технологий.

Кибертерроризм предоставляет методы для захвата информации, а ущерб, который они могут нанести, определяется ценой этой информации. Так как современное общество не может обходиться без электронных носителей информации и цифровых методов ее хранения и обработки, кибертерроризм представляет одну из самых больших угроз существованию и безопасному регулированию социальных процессов. Именно поэтому дальнейшее изучение этого вида преступлений, совершенствование законодательства и

объединение совместных усилий государств необходимо для успешной борьбы с современными угрозами и вызовами.

1. Стратегія кібербезпеки України : Указ Президента України № 96/2016 (станом на 15 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96/2016

2. Кібертероризм у складі сучасних проблем національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-2/10bovpnb.pdf; Науково-практичний журнал № 17 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/bozk/2007/17text/g17_30.htm.

3. Про создание территориального органа Национальной полиции : постановление Кабинета Министров Украины № 831 от 13 октября 2015 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/831-2015-%D0%BF

Рижков Едуард Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики
та інформаційних технологій Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ БІОМЕТРИЧНИХ СИСТЕМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ НА ПРОПУСКНИХ ПУНКТАХ В УМОВАХ АТО

Військові дії на Сході України, зростаюча терористична загроза на кордоні зі східними областями та всередені країни обумовлюють пошук нових підходів для стримування небезпеки та вдосконалення інструментів протидії злочинно-терористичним проявам.

Функціонування пунктів пропуску між тимчасово окупованою територією та основною територією країни в умовах проведення антитерористичної операції створює умови для застосування передових технологій з метою вдосконалення процедури ідентифікації особи, що причетна до терористичної діяльності та інших правопорушень, а також з метою підвищення ефективності розшукової роботи правоохоронних органів серед контингенту, що перетинає лінію розмежування.

Одним з таких інструментів, що має перспективу для застосування, є біометричні системи із можливостями ідентифікації особи. Біометричні системи ідентифікації охоплюють системи доступу за зображеннями відбитків пальців (долоні), райдужної оболонки ока, геометричних рис обличчя, малюнка вен руки або пальця, форми вуха, а також використанням ДНК, температури шкіри, електронного підпису та голосу. І це далеко не повний перелік, який має стійку тенденцію до розширення. Основною перевагою біометричних технологій (біометрії або біометрики) є можливість швидкої й простої ідентифікації або аутентифікації (верифікації) без спричинення яки-

хось незручностей індивідуумові [1, с. 8].

В умовах потенційної можливості зміни зовнішності та маскування біометричні технології ідентифікують особу та з достатнім ступенем вірогідності сприяють її викриттю. Крім того, вони ефективно доповнюють класичні підходи до ідентифікації особи за зовнішнім оглядом та перевіркою документів. Проте, в деяких випадках вони є незамінними та більш ефективними, на відміну від реалізації стандартних процедур контролю за перетинанням пунктів пропуску, зводячи до мінімуму суб'єктивні фактори в діяльності військових та правоохоронних контролерів.

Біометричні комплекси – то за великим рахунком є програмно-апаратні комплекси, що оброблюють відповідний сегмент інформації стосовно особи.

Найбільш перспективним, на нашу думку, є поєднання таких комплексів з інформаційно-аналітичними продуктами, що дозволяють проводити ефективні первинні та подальші розшукові заходи.

Питанням удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів в останні роки приділена увага з боку фахівців різних відомств. Вагомі результати в цьому напрямку були свого часу досягнуті фахівцями Луганського обласного управління МВС та науковцями регіону [2].

Одним із прикладів є створення та реалізація автоматизованої інформаційної системи «АРГУС», яка обробляла масив фото- та відеоданих через співставлення їх із потоковим відео зображень людей. Завдяки повній інтеграції системи «АРГУС» з автоматизованими обліками інформаційних баз даних користувач отримував вичерпну відповідь на запит про особу, яка підлягала ідентифікації [3].

Крім основної – ідентифікаційно-розшукової функції застосування біометричних технологій, система здатна суттєво прискорити процедуру проходження людьми пропускних пунктів без зменшення її якості. Їх запровадження повинно сприяти утворенню нового рівня інтеграції в рамках єдиної інфомаційної системи обліків у державі, перш за все між поліцією, СБУ, прикордонниками, банківськими установами та ін.

Військове протистояння прямо повязано із загостренням криміногенної ситуації в країні. Перший фільтр на пропускних пунктах повинен стати втіленням новітніх розробок у криміналістичній ідентифікації особи. Запорукою цьому, на наше переконання, є передові біометричні технології. В умовах української дійсності економити на їх застосуванні є неприпустимим з огляду на ступінь національних загроз та суспільної небезпеки.

---

1. Захаров В.П. Біометричні технології в XXI столітті та їх використання правоохоронними органами : посібник / В.П. Захаров, В.І. Рудешко. – 2-ге вид., доп. – Львів : ЛьвДУВС, 2015.

2. Рижков Е.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення розкриття серійних злочинів як складова оцінки та аналізу оперативної обстановки / Е.В. Рижков, Літвінов М.Ю. // Оперативна обстановка, її аналіз та оцінка у сфері діяльності підрозділів карного розшуку

ОВС України : спец. вип. Вісника ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. – 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 12–26.

3. Гуславский В.С. Информационно-аналитическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений : монография / Гуславский В.С., Задорожный Ю.А., Розовский Б.Г. – М. : Элтон-2, 2008.

Рубащенко Микола Анатолійович
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого

ПРО МОЖЛИВІСТЬ УЧИНЕННЯ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ (ст. 114-1 КК) У ФОРМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДІЙ

Законом України від 8 квітня 2014 р. № 1183-VII розділ I Особливої частини КК України було доповнено ст. 114-1, якою було передбачено відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період. Актуальність цієї законодавчої ініціативи з урахуванням загальновідомих подій на Сході України та на Кримському півострові не викликає сумнівів. Разом з тим відсутність достатньої науково-літературної бази стосовно аналізу цього складу злочину породила значну кількість практичних питань, серед яких і питання про можливість учинення перешкоджання законній діяльності військових формувань України у формі інформаційних дій. Мова йде, зокрема, про різноманітні заклики, висловлювання або виступи в ЗМІ, які спрямовані усьому населенню чи мешканцям окремих територій з метою формування: а) негативного ставлення до вступу в склад Збройних Сил України та інших військових формувань, до участі в АТО чи до проведення АТО в цілому; б) негативного ставлення до військових формувань України в особливий період; в) негативного ставлення до мобілізації, а так само думки про незаконність дій, «безсилля» військкоматів чи інших силових структур, їх дискредитації в особливий період; г) негативного ставлення до окремих представників влади чи уряду в цілому тощо.

Різноманітні публічні висловлювання, здійснені в тому числі й в особливий період, та направлені до громадян України з метою формування негативного ставлення до вступу у певні силові структури України, до їх діяльності чи участі в АТО, до призову військовозобов'язаних чи ставлення до окремих представників влади або уряду в цілому, а так само публічні висловлювання з метою формування думки про незаконність дій, «безсилля» Збройних Сил України, військоматів та їх службових осіб у процесі призову

військовозобов'язаних самі собою (у відриві від інших дій) не містять ознак складу злочину і повинні розглядатися в аспекті реалізації права на свободу вираження поглядів.

Відповідно до ст. 34 Конституції України, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1); кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ч. 2). У цьому зв'язку певне значення для правильної оцінки висловлювань, що лише «формують негативне ставлення», «дискредитують» діяльність державних органів чи посадових осіб також має практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» № 3477-IV від 23 лютого 2006 р. визнається джерелом права в Україні. У ст. 10 Конвенції встановлено, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

ЄСПЛ у своїх рішеннях виходить з того, що зміст конвенційного поняття права на свободу вираження поглядів повинен визначатися з урахуванням стандартів демократичного суспільства. Зокрема ЄСПЛ неодноразово наголошував, що свобода вираження поглядів являє собою одну з важливих засад демократичного суспільства та одну з базових умов його прогресу та самореалізації кожного. Предмет пункту другого статті 10 Конвенції застосовується не тільки до «інформації» чи «ідей», які були отримані зі згоди чи розглядаються як необразливі чи як малозначущі, але й до тих, які можуть ображати, шокувати чи непокоїти. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та відкритості думок, без чого неможливе «демократичне суспільство». Як передбачено в статті 10, ця свобода має винятки, які, проте, *повинні чітко тлумачитися, та потреба в таких обмеженнях має бути переконливо встановлена*. Свобода висловлювань також припускає певний ступінь перебільшення чи навіть провокації. При цьому *межі припустимої критики за певних обставин можуть бути ширшими*, коли йдеться про державного службовця, що виконує свої повноваження, ніж коли йдеться про звичайних фізичних осіб. Подібні правові позиції ЄСПЛ виклав, зокрема, у рішеннях у таких справах: «Кастеллс проти Іспанії» від 23 квітня 1992 р., «Об'єднана комуністична партія Туреччини та ін. проти Туреччини» від 30 січня 1998 р., «Соціалістична партія (Socialist party) та ін. проти Туреччини» від 25 травня 1998 р., «Партія свободи і демократії проти Туреччини» від 8 грудня 1999, «Ватан проти Росії» від 7 жовтня 2004 р. «Ляшко проти України» від 10 серпня 2006 р. та ін.

Разом з тим реалізація права на свободу вираження поглядів часто межує із зловживанням таким правом. У зв'язку з цим у ч. 3 ст. 34 Конституції України встановлено, що здійснення цих прав може бути обме-

жене законом в інтересах, зокрема, національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам. Зазначене конституційне положення знайшло свій розвиток у КК України. Так, у статтях 109, 110, 258-2, 295, 436 і 442 КК установлено кримінальну відповідальність за *публічні заклики та розповсюдження матеріалів із закликами* до вказаних у цих статтях дій. Публічні заклики як самостійна злочинна дія має свої особливості в характері суспільної небезпечності, які полягають у тому, що такі дії самі собою не є реалізацією умислу на вчинення тих дій, до яких закликаються інші особи (певна «публіка»), а їх суспільна небезпечність полягає лише у створенні можливості того, що внаслідок впливу закликів у інших осіб («публіки») виникне бажання вчинювати такі дії. У разі фактичного вчинення такими іншими особами відповідних дій, що призвели до суспільно небезпечних наслідків, останні перебуватимуть у причинному зв'язку саме з діями цих осіб. Крім того, публічні заклики і розповсюдження матеріалів із закликами як самостійні злочинні дії, що містяться у вказаних статтях, мають місце тільки за відсутності ознак співучасті з тими особами, до яких спрямовані заклики, тобто між суб'єктом заклику та «публікою» відсутній двосторонній суб'єктивний зв'язок (мінімальна взаємна поінформованість).

Стосовно ст. 114-1 КК України принциповим є те, що законодавець не передбачив публічні заклики як окрему форму об'єктивної сторони злочину. Разом з тим проявом (різновидом) перешкоджання законній діяльності військових формувань в особливий період можуть бути заклики, які є складовою частиною фізичних дій щодо перешкоджання законній діяльності військових формувань, зокрема в разі вчинення таких дій групою осіб публічними закликами можуть поєднуватися, координуватися чи спрямовуватися дії цих осіб. Але в такому разі слід обов'язково доводити, що саме ці конкретні заклики вплинули на певних осіб, що перешкодило законній діяльності військових формувань. Наприклад, під час просування військової техніки певним населеним пунктом особа закликала його мешканців заблокувати її рух і при цьому окремі мешканці зреагували на ці заклики та заблокували рух техніки, унаслідок чого вона не змогла вчасно прибути на визначену територію для забезпечення Антитерористичної операції. Якщо ж у тій самій ситуації на заклики особи ніхто не відгукнувся і для просування техніки не було штучних перешкод, то такі дії вже не можуть уважатися перешкоджанням і самі собою вони не містять складу злочину. Так само не буде складу злочину, якщо особа закликала до перешкоджання законній діяльності військових формувань у мережі Інтернет, але з урахуванням усіх обставин справи достеменно не можна встановити, що саме ці заклики вплинули на певних осіб та призвели до певного конкретного перешкоджання.

Якщо ж певне виловлювання є лише способом підбурювання, пособництва чи організації перешкоджання законній діяльності військових формувань, то в такому разі має місце співучасть у злочині, передбаченому ст. 114-1 КК,

і вчинене необхідно кваліфікувати з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК. Для співучасті характерний двосторонній суб'єктивний зв'язок – мінімальна взаємопоінформованість у вчиненні конкретного перешкоджання (мінімум два суб'єкти злочину, суб'єктивна та об'єктивна спільність). Співучасть може проявитися, наприклад, у тому, що підбурювач (ч. 4 ст. 27 КК) схилив конкретну особу (осіб) до блокування шляхів, якими пересувалися військові частини, або пособник (ч. 5 ст. 27 КК) надавав конкретним особам за їх зверненням поради та вказівки при такому блокуванні. Якщо ж певна особа схилила конкретного військовозобов'язаного до ухилення від призову (обліку) або конкретного військовослужбовця до невиконання наказу чи непокори, а так само надавала вказівки чи поради для цього, то відповідальність має наставати за статтями 335–337, 402 або 403 КК з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК.

Царьова Ірина Валеріївна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕДІА-ТЕРОРИЗМ У КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Розроблений і підготовлений Державним комітетом телебачення і радіомовлення України новий проект Указу Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України», «Стратегія національної безпеки України», затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287, Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи із забезпечення державної безпеки», що введено в дію Указом Президента від 14 листопада 2014 р. № 880, та значна кількість інших нормативно-правових актів містять основоположні фундаментальні засадничі принципи боротьби з інформаційними загрозами, які в сукупності дають цілісну картину векторного впливу на інформаційне середовище. Та в жодному нормативно-правовому акті не визначено поняття медіа-тероризму як загрози національній безпеці України [1, с. 112].

Дослідження означеної проблематики здійснювалося в роботах Д. Белла, Ж. Бодрійара, М. Кастельса, К. Поппера. Серед українських дослідників, які приділяли увагу проблемам тероризму, інформаційного тероризму, розробки та застосування заходів протидії тероризму, слід назвати В. Ліпкана, Г. Почепцова, І. Рижова, Ю. Максименка, М. Зубок, А. Форос.

Мета нукової розвідки – розкрити сутність феномена *медіа-тероризм* як

різновиду інформаційного тероризму.

Сучасний медіа-простір, що оперує, трасформує та дозує інформацію, став головним інструментарієм впливу суспільства. Для підвищення ефективної стратегії здійснення терористичних актів використовуються найсучасніші інформаційні технології, які допомагають маніпулювати публікою.

Необхідно зазначити, що специфічним різновидом інформаційно-психологічного тероризму (інтелектуального) є медіа-тероризм. У випадку медіа-тероризму йдеться про різновид інформаційного тероризму, що є зловживанням інформаційними системами, мережами та їхніми компонентами для здійснення терористичних дій та акцій. Засобами здійснення медіа-тероризму є друковані ЗМІ, мережі ефірних й кабельних мас-медіа, Інтернет, електронна пошта, спам тощо.

Сучасні дослідники акцентують увагу на феномені використання медіа-інструментів терористичними угрупованнями. Звідси постає і визначення поняття «медіа-тероризм» – це залякування цільової аудиторії окремими терористичними організаціями з метою реалізації політичних, соціальних та інших цілей шляхом викликання та поширення в інформаційному просторі інформації, що провокує у глядача почуття страху та панічних станів [3].

У сучасному тероризмі залякування вже стає не тільки методом, а й метою терористів: шляхом впливу на людський фактор підірвати стійкість систем національної безпеки, зокрема через відмову країн від своїх фундаментальних демократичних цінностей. При цьому можуть ставитися такі завдання: з одного боку, паралізувати волю людей, внести дезорганізацію, зруйнувати соціальний мир, а з іншого – продемонструвати свою психологічну перевагу, підірвати довіру громадян до органів влади через нібито їх неспроможність ефективно протистояти терористам. Існує чимало переконливих доказів того, що організаторам теракту в московському концертному залі під час мюзиклу «Норд-Ост» насамперед була потрібна увага телебачення з можливостями його концентрованого одночасного масового впливу на аудиторію. І це доводить, що терористична акція складається з двох основних компонентів: силового та інформаційного, до якого сучасний тероризм виявляє особливу увагу. Масштаб і обсяги використання в терористичних акціях сучасних засобів масової інформації з їхніми можливостями маніпулювання громадською думкою дають підстави говорити про існування так званого медіа-тероризму.

Медіа-тероризм являє собою особливий вид терористичної діяльності, що виділений за критерієм використання інструментів (засобів) досягнення терористами власних цілей [2]. Під впливом медіа-тероризму індивід не здатен самостійно орієнтуватися в необмеженому інформаційному просторі доступних даних, тому що мас-медіа представлені сьогодні у вигляді інструментів для конструювання недостовірної реальності. Завданням цієї реальності є не відтворення та поширення достовірної інформації, а підкорення особистості невластивим їй судженням. Таким чином, сьогодні не можна говорити про перехід кількості інформації в її якість. Особливо це стосується ЗМІ та

мережі Інтернет, так як вони виступають об'єктом політичного впливу, який має на меті викривити реальний стан речей.

Дослідник медіа-тероризму Д. Прошин називає ці процеси «м'якими методами» [1, с. 113] тероризму, коли завдяки медійному впливу відбувається своєрідне звикання та поступова легітимізація діяльності терористичних об'єднань. З іншого боку, медіадослідники говорять про те, що медіа – це відображення стану суспільства, і вони виконують його потреби, а глобальні руйнації, закладені в самому соціумі, згодом реалізувалися й у реальному, й у віртуальному вимірі.

Можна стверджувати, що медіа-тероризм – це не стільки зброя масового ураження, скільки зброя ураження масової, у тому числі й політичної, свідомості шляхом її деконсолідації, деформації, роз'єднання. Безумовно, терористичні організації одержують широку увагу засобів масової інформації, які стають заручниками та співучасниками злочинців, адже фактично своїми діями реалізовують фінальну частину терористичного сценарію. Але не лише терористи створюють акти медіажорстокості. У гонитві за сенсаційністю та видовищністю до таких методів удаються ЗМІ. Надмірна емоційність, намагання переконати аудиторію деталями жорстоких дій, насильства лише допомагає творенню «атракціону трагедій».

У перспективах подальшого дослідження слід звернути увагу на аналіз проявів медіа-тероризму, їх типологію медіа-терористичної діяльності.

---

1. Банк Р. О. Інформаційний тероризм як загроза національній безпеці України : теоретико-правовий аспект / Р. О. Банк // Інформація і право. – 2016. – № 1 (16). – С. 110–116.

2. Герасименко К. С. Сучасні ознаки загроз «інформаційного тероризму» / К. С. Герасименко Електронний ресурс. – Режим доступу : file:///C:/Users/User/Downloads/FP_index.htm_ 2009_3_26%20(12).pdf

3. Downing John. Radical media: rebellious communication and social movements / J. Downing. − Thousand Oaks, Calif. : Sage, 2001. − 425 p.

СУЧАСНІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ПОШИРЕННЯ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ І ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Ляшук Роман Миколайович
доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та історії держави
і права та приватно-правових дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННІЙ МІГРАЦІЇ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Незаконна міграція є негативним і характерним для державного кордону України явищем. Існування нелегальної міграції визначається наявністю таких умов:

- геополітичне становище України і сприйняття її території міжнародними злочинними угрупованнями як транзитного коридору для незаконного переправлення до країн Європейського Союзу транснаціональних мігрантів з країн-постачальників потенційних нелегалів (Бангладеш, Індія, Пакистан, країни Африки);
- окупація російсько-терористичними військами частини території України, ведення бойових дій, злочинної та розвідувально-підривної діяльності на цих територіях;
- незавершеність процесу договірно-правового оформлення українсько-російського та українсько-білоруського кордонів;
- нестабільна соціально-політична ситуація в країнах експортерах нелегальних мігрантів (війни, збройні конфлікти, політична боротьба в країнах Азії, Близького та Середнього Сходу, Африки);
- намагання Європейського Союзу створити центри розміщення нелегальних мігрантів за своїми межами, у тому числі на території нашої держави, тощо.

Сутність нелегальної міграції полягає в тому, що мігранти перетинають державний кордон у невстановленому місці або з порушенням порядку пере-

тинання державного кордону чи перебування на території України. Найбільш загрозлива ситуація з нелегалами існує на ділянках із Росією, Білоруссю та західними країнами. За даними наукових досліджень сутності нелегальної міграції [1, с. 3], вирішальною є злочинна діяльність провідників мігрантів, які їх супроводжують під час переправлення з країни до країни, при проїзді через країни транзиту до країн призначення.

Незаконним (нелегальним) мігрантом визнається іноземець або особа без громадянства, які перетнули державний кордон поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску, але з уникненням прикордонного контролю і невідкладно не звернулися із заявою про надання статусу біженця чи отримання притулку в Україні, а також іноземець або особа без громадянства, які законно прибули в Україну, але після закінчення визначеного їм терміну перебування втратили підстави для подальшого перебування та ухиляються від виїзду з України [2, ст. 1].

Закон України «Про Державну прикордонну службу України» (далі – ДПСУ) однією з її правоохоронних функцій визначає протидію незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів [3, с. 2].

Протидія – це зусилля, які спрямовані проти чого-небудь, що здійснюється [4, с. 197]. Реалізація владних повноважень органів держави забезпечується застосуванням заходів державного, зокрема адміністративного, примусу. Складовими адміністративного примусу, що застосовується ДПСУ, є заходи адміністративного попередження, припинення та відповідальності [5, с. 20–32].

Мета діяльності органів ДПСУ з протидії незаконній міграції може бути досягнута лише за умови поєднання примусових, організаційних, процесуальних, контрольних, режимних та інших заходів [4, с. 197]. Юридичною основою реалізації цих заходів є їх нормативно-правове регулювання.

Крім загальних заходів адміністративно-правової профілактики, прикордонні підрозділи здійснюють попередження незаконної міграції під час роботи з населенням прикордоння шляхом:

- проведення оперативно-профілактичних заходів з протидії незаконній міграції;

- оприлюднення інформативних повідомлень у місцевих засобах масової інформації, громадських місцях та місцях масового відпочинку населення зі зверненням щодо надання допомоги підрозділам ДПСУ в протидії незаконній міграції;

- проведення роботи з керівництвом та співробітниками автотранспортних підприємств, таксистами, які можуть підвозити незаконних мігрантів до кордону;

- зустрічей з керівництвами районів, головами селищних, сільських рад, керівниками взаємодіючих правоохоронних органів з метою надання допомоги підрозділам ДПСУ в охороні кордону та протидії незаконній міграції;

- подання до підприємств, установ, організацій пропозицій про усунення причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушення.

Під час протидії незаконній міграції органи ДПСУ можуть використовувати такі надані їм повноваження:

- реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон [2, ст. 24];

- організація відповідно до законодавства прийняття заяв про надання статусу біженця від осіб, які мають намір його набути та змушені були незаконно перетнути державний кордон України [6];

- проставлення в документах зазначених осіб відповідних відміток [2, ст. 11–13];

- проставлення відмітки «заборона в'їзду в Україну» за злісне і неодноразове порушення законодавства України іноземними громадянами та особами без громадянства [7];

- притягнення іноземців до адміністративної відповідальності за порушення правил перебування в Україні та незаконне перетинання державного кордону [8, ст. 222-1];

- притягнення до відповідальності перевізників за порушення правил перевезення пасажирів [9];

- видворення іноземців та осіб без громадянства з території України [10, ст. 26].

Але ці повноваження мають загальний характер і призначені забезпечувати виконання усіх завдань ДПСУ. У законодавстві немає спеціальних норм, які б регулювали порядок протидії органами ДПСУ незаконній міграції.

Аналізуючи ці заходи, варто зробити висновок, що протидія органами ДПСУ незаконній міграції, по суті, полягає в попередженні, виявленні, припиненні та притягненні до відповідальності за порушення законних підстав перетину державного кордону та перебування в Україні іноземців і осіб без громадянства.

Застосування ДПСУ заходів з протидії незаконній міграції одночасно дає підстави стверджувати, що їх недостатньо для повноцінної боротьби з цими правопорушеннями. Адже тут виникає необхідність застосування повноважень, сил і засобів різнорідних державних органів. Також варто зазначити, що службові дії органів ДПСУ можуть протистояти нелегальній міграції тих осіб, які не мають законних підстав перебування в Україні. Тому в перспективі, пропонується нормативно визначити проведення оперативно-розшукових заходів стосовно осіб, які були учасниками нелегальної міграції, але прибувають на територію України на законних підставах.

Ефективність протидії органами ДПСУ незаконній міграції в межах контрольованих прикордонних районів багато в чому залежить від матеріально-фінансового забезпечення даної функції. З часу створення ДПСУ спеціально з цією метою засобів не виділялося. Зробимо висновок про доцільність

вирішення питання правового регулювання порядку здійснення та різного роду забезпечення діяльності ДПСУ з протидії незаконній міграції.

1. Олефір В. І. Адміністративно-правове регулювання протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми : монографія / В. І. Олефір. – К. : Друкарня МВС України, 2004.

2. Про прикордонний контроль : Закон України від 5 листопада 2009 року // ВВР України. – 2010. – № 6. – Ст. 46.

3. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3.04.2003 р. № 661-IV // ВВР. – 2003. – № 27. – Ст. 208.

4. Лукашевич В. Г. Поняття правоохоронної діяльності та органів, що її забезпечують: сучасні проблеми визначення / В. Г. Лукашевич // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Юридичні науки. – 2010. – № 3. – С. 194–199.

5. Ляшук Р. М. Адміністративно-правове регулювання застосування силових заходів у діяльності Державної прикордонної служби України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Ляшук Роман Миколайович. – К., 2010.

6. Про затвердження інструкції про порядок приймання та передавання заяв про надання статусу біженця органами ДПСУ: наказ Деркомнацміграції та Адміністрації Державної прикордонної служби України від 9 липня 2004 року № 35/521 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0968-04.

7. Про затвердження Інструкції про порядок прийняття органами охорони державного кордону Державної прикордонної служби України рішень про заборону в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 5.12.2011 № 946 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1564-11.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення (зі змінами і доп.) : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

9. Про відповідальність перевізників під час здійснення міжнародних пасажирських перевезень [зі змінами] : Закон України від 10 січня 2002 року № 2920-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2920-14.

10. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17/page.

Брисковська Оксана Миколаївна
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національної академії внутрішніх справ
Алєксєєва-Процюк Діана Олександрівна
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національної академії внутрішніх справ

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ПОШИРЕННЯ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ МІНІМІЗАЦІЇ

Наш час характеризується збільшенням масштабів міграційних процесів у світі, розширенням та розвитком зв'язків та інтеграції між країнами. Для України проблема нелегальної міграції цілком нова й її зростаюча тенденція викликає занепокоєння, оскільки вона пов'язана з незаконними операціями та різними видами злочинності. Останніми десятиліттями географічне положення України почали активно використовувати з метою нелегальної міграції, транспортування мігрантів та торгівлі людьми. Водночас Україна відіграє важливу роль у стримуванні потоків нелегальної міграції зі Сходу до держав Центральної та Західної Європи. Суб'єктами нелегальної міграції через територію України є населення країн СНД та Азії. Завдяки своєму вигідному територіальному положенню стала транзитною державою для потоку мігрантів у країни ЄС через спільні сухопутні кордони з Румунією, Польщею, Словаччиною та Угорщиною, які простягаються на сотні кілометрів [1]. Попри свою економічну вигоду розташування, Україна зручна і для нелегальної міграції, тобто незаконного переміщення поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю. Основними причинами проникнення на територію країни нелегальних мігрантів є прозорість кордону України, відсутність інженерно-технічних споруд на цій ділянці кордону. Такі обставини дещо ускладнюють виявлення підрозділами прикордонної служби правопорушників на кордоні України.

Цей спосіб є найпоширенішим способом незаконного перетину особами державного кордону, тобто поза пунктом пропуску або так званою «зеленою ділянкою». Причина полягає у тому, що щільність охорони державного кордону значно мала, що саме спрощує перетин кордону порушниками.

Нелегальні мігранти та їх провідники використовують різні незаконні способи перетину кордону і подолання контролю: підробку документів, пішний перехід кордону, укриття у поїздах і вантажному автотранспорті тощо [2]. Для доправлення нелегальних мігрантів **в** Україну, як правило, використовують вантажівки, вантажівки з причепами та спеціальними сховища-

ми, автобуси із затемненими вікнами, легкові автомобілі (з використанням схованок або маскувального вантажу), пішки та комбіновано [3]. Для переправлення нелегальних мігрантів в Україну найчастіше використовується східна ділянка державного кордону. Так, нелегальних мігрантів з Індії, які прилетіли до м. Ростова, переправили автобусом до м. Москви, потім фургонами їх перевезли на кордон України, де вони перейшли річку, звідки їх автомобілями перевезли до великої річки і на гумовому човні по кілька осіб перевезли на другий берег, де вже чекали автомобілі [4].

Вибір часу вчинення злочину переправлення осіб через державний кордон зумовлений певними закономірностями. Як правило, злочинним часом вважається темна пора доби або кінець зміни прикордонного наряду, коли йде прийом та зміна чергування, що характеризується в цей період меншою увагою прикордонників. Часто вчинення злочину переправлення осіб через державний кордон планується у погану погоду, вихідні, святкові чи передсвяткові дні, саме коли потік через державний кордон дуже інтенсивний.

До багатих та благополучних країн ЄС мріє потрапити багато людей, зокрема з арабських та мусульманських країн. Серед основних потоків нелегальних мігрантів та шукачів притулку, які направляються до нашої країни, або, що відбувається найчастіше, використовують її як транзитну зону, можна виділити громадян Молдови, Грузії, Росії, Вірменії, Азербайджану, Узбекистану, Таджикистану і Киргизстану.

Варто зазначити, що у 80 % випадків незаконна міграція через територію України не є стихійною, навпаки, це добре організований і з роками налагоджений бізнес. Мало хто з мігрантів спроможний відважитися на таку «мандрівку» самотужки. Ціна на такі послуги коливається від $ 4 тис. до $ 7 тис., залежно від різних нюансів, наприклад: країни походження, транзитного маршруту, кількості посередників під час переправи. Незаконні перевезення людей стали міжнародним явищем, оскільки, як правило, така міграція проходить територіями 5–6 країн, є джерелом високих прибутків, становить національну загрозу для багатьох держав.

Найбільш активними ділянками переправлення незаконних мігрантів через кордон є: в Україну – українсько-російська – 72 %, українсько-білоруська – 25 %; з України – українсько-словацька – 55 %, українсько-польська – 21 %, – українсько-угорська – 20 %.

Аналіз слідчої та судової практики показує, що канали незаконної міграції можуть сполучатися.

Вивченням матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що найбільш характерним місцем вчинення незаконного переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон є:

- зона прикордонного контролю;
- зелена ділянка, тобто поза зоною прикордонного контролю.

Найбільш характерним є незаконне перетинання осіб державного кордону на в'їзд за допомогою:

а) дійсних паспортних документів

Збільшилася кількість випадків використання процедури легального в'їзду, студентського каналу і використання процедури отримання статусу біженця для тимчасової легалізації іноземців в Україні, зокрема, громадян Сомалі, Афганістану та В'єтнаму. Крім того, збільшується потік громадян Сирії через нестабільну ситуацію в країні.

Найбільше використовуються канали легального в'їзду іноземців з країн ризику для навчання (22 %), службова мета (18 %), туризм (18 %).

Переважно службову мету поїздки використовували громадяни Ірану, В'єтнаму та Китаю, приватну – Китаю.

Більшість громадян Китаю прямує до навчальних закладів м. Києва, В'єтнаму – до м. Харкова, Індії – до міст Києва, Харкова, Одеси.

б) недійсних паспортних документів, за допомогою інших осіб.

Дуже часто через кордон України прямують особи, дійсна мета поїздки яких не співпадає з написаною в документах, або які приховуються від прикордонного контролю.

Нелегальна міграція потребує величезних фінансових витрат на прикордонний контроль, створення таборів для біженців, на соціальні та медичні послуги, утримання під вартою, депортацію. На даний момент особливу загрозу нелегальна імміграція становить у санітарно-епідеміологічному вимірі країни перебування. Крім того, нелегали, не маючи стабільної зайнятості та бажання повертатися у гірші умови, поповнюють групи «вигнанців суспільства» і стають джерелом злочинності та тероризму. На сьогодні нелегальна міграція все частіше розглядається як один із можливих шляхів розповсюдження міжнародного тероризму.

Механізми ефективної протидії нелегальній міграції та запобігання її негативних впливів остаточно не визначено.

На нашу думку, основними шляхами її мінімізації є такі:

– перекриття найбільш небезпечних каналів міграції в Україну шляхом удосконалення візової політики та якості прикордонного контролю, припинення в'їзду до країни нелегальних мігрантів на ділянці кордону з Росією, Білорусією, Молдовою;

– викриття на території України злочинних угруповань, які займаються організацією переправлення нелегальних мігрантів, виготовленням та забезпеченням їх підробленими документами;

– укладання відповідних міжурядових угод щодо видворення нелегальних мігрантів до місць їх постійного проживання або до країн, звідки вони прибули;

– створення єдиної автоматизованої системи інформаційного забезпечення ДПСУ з прикордонними країнами для комплексної протидії нелегальній міграції;

– вдосконалення системного підходу у діяльності центральних органів виконавчої влади по виконанню завдань на державному рівні (МВС, ДМС, ДПСУ).

1. Кузьменко О. В. Основні проблеми нелегальної міграції на Україні / О.В.Кузьменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1269

2. Голунов С. В. Этнический фактор в контексте безопасности границы **между** Россией и Казахстаном/ С.В. Голунов // Вестник Нижегородского ун-та им. Н.И. Лобачевского. – 2007. – № 1. – С. 251.

3. Капітанчук Л. Ю. Спосіб вчинення злочину та його особливості при незаконному переправленні осіб через державний кордон України // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 214.

4. Архів апеляційного суду Чернігівської області. Кримінальна справа № 11-402/2008 р.

Данилевська Юлія Олександрівна
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник НДЛ
з проблемних питань правоохоронної діяльності
Донецького юридичного інституту МВС України

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ

Установлення кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї в 2014 році можна розглядати як реакцію нашої держави на агресію Російської Федерації в Автономній Республіці Крим.

Думки про доцільність такого законодавчого кроку наводилися нами раніше [1], але оскільки на той час судова практика застосування ст. 332-1 КК України була відсутня, то проілюструвати власні висновки судовими рішеннями було неможливо. У цьому ж дослідженні пропонуємо вивчити судову практику застосування ст. 332-1 КК України, ст. 204-2 «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» (нагадаємо, що диспозиції вказаних норм відрізняються лише тим, що в ст. 332-1 КК України вказано на наявність спеціальної мети такого порушення – заподіяння шкоди інтересам держави) та ст. 204-3 «Порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції» КУпАП, яка склалася протягом 2015–2016 років. На підставі чого з'ясувати: чи вдалося державі за допомогою кримінально-правових та адміністративно-правових приписів розв'язати проблему незаконного в'їзду – виїзду та переміщення товарів на тимчасово окуповану територію.

Станом на 7 жовтня 2016 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень містилася інформація про 22 обвинувальні вироки суду за ст. 332-1 КК України та про 2465 постанов, складених за ст. 204-2 КУпАП. Практика

притягнення осіб до адміністративної відповідальності за ст. 204-3 КУпАП не така вражаюча – 30 постанов, з яких в одній суд постановив: справу про адміністративне правопорушення про притягнення до відповідальності особи за скоєння діяння, передбаченого ч. 1 ст. 204-3 КУпАП, – повернути до Головного Управління Державної фіскальної служби України у Луганській області для належного оформлення. В інших 29 постановах суд вирішив адміністративні справи щодо осіб за ч. 1 ст. 204-3 КУпАП закрити у зв'язку з відсутністю в їхніх діях складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 204-3 КУпАП.

При цьому на увагу заслуговує саме аргументація суду щодо закриття таких справ. Так, суд вважає, що оскільки диспозиція ст. 204-3 КУпАП має бланкетний характер, то притягнення особи до адміністративної відповідальності за цією статтею можливе лише за наявності нормативно-правового акта, який встановлюватиме порядок переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції. У цьому контексті суд звертає увагу на те, що Законом України від 17 липня 2015 року № 649 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції» було не тільки доповнено КУпАП ст. 204-3, а й внесено зміни до Закону України від 20 березня 2003 року № 638 «Про боротьбу з тероризмом», до якого було включено ст. 14-1 «Порядок переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції», яка передбачає: «Переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції здійснюється в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України».

З урахуванням цього, на думку суду, аналіз положень вищевказаних законів дає підстави дійти однозначного висновку, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 204-3 КУпАП можливе лише у випадку порушення особою порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції, встановленого Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України.

Таким чином, беручи до уваги те, що на момент вчинення дій, указаних у протоколі про адміністративне правопорушення, Кабінет Міністрів України не виконав вимоги п. 2 Прикінцевих положень Закону України від 17 липня 2015 року № 649 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції» і не затвердив порядок переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції, притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі ст. 204-3 КУпАП за порушення неіснуючого порядку переміщення товарів до району або з району проведення АТО становитиме порушення ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятої Радою Європи 4 листопада 1950 року.

При цьому, як зазначає суд, для цілей застосування ст. 204-3 КУпАП регламентація порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції наказом Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) від 12 червня 2015 року № 415ог є недостатньою, оскільки, по-перше, Закон України від 17 липня 2015 року № 649 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції» прямо визначив, що такий порядок повинен бути врегульований Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України, а по-друге, указаний наказ не було зареєстровано в Міністерстві юстиції України та не було оприлюднено в офіційних друкованих виданнях, а тому він не може бути підставою для притягнення осіб до відповідальності.

Отже, порушення Тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, затвердженого наказом Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) від 12 червня 2015 року № 415ог, не утворює складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 204-3 КУпАП.

Але правоохоронні органи знайшли вихід із ситуації, яка склалася: якщо за порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції не можна притягти до відповідальності за ст. 204-3 КУпАП, то можна застосувати ст. 332-1 КК України. Так, усі вироки, винесені за цією статтею та розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, стосуються саме випадків переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції. Ситуація тим більш цікава, що правоохоронні органи кваліфікують вищезазначені дії саме як злочин, а не як правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 204-2 КУпАП (нагадаємо, в цій адміністративно-правовій нормі, як і в ст. 332-1 КК України, мова йде про тимчасово окуповану територію, а не про район проведення антитерористичної операції).

Для з'ясування обґрунтованості такої кваліфікації слід звернутися до тлумачення диспозиції ст. 332-1 КК України, яка так само як і в ст. 204-3 КУпАП, має бланкетний характер. Як зазначалося вище, в диспозиції ч. 1 ст. 332-1 КК України мова йде порушення порядку в'їзду – виїзду саме на тимчасово окуповану територію України, отже, місце вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього діяння.

Визначення тимчасово окупованої території України міститься в Законі України від 15 квітня 2014 року № 1207 «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», відповідно до ст. 3 якого тимчасово окупованою територією для цілей цього Закону визначається уся сухопутна територія Автономної Республіки Крим

внутрішні води України цієї території та навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова, повітряний простір над цими територіями.

Згідно з ч. 1 ст. 4 цього Закону на тимчасово окупованій території на строк дії цього Закону поширюється особливий правовий режим перетину меж тимчасово окупованої території, вчинення правочинів, проведення виборів та референдумів, реалізації інших прав і свобод людини і громадянина.

Крім указаного закону, є ще Постанова Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 254 «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями», відповідно до якої тимчасово окупованими територіями визнаються «окремі райони, міста, селища і села Донецької та Луганської областей, в яких відповідно до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, до моменту виведення усіх незаконних збройних формувань, російських окупаційних військ, їх військової техніки, а також бойовиків та найманців з території України та відновлення повного контролю України за державним кордоном України».

Конкретного переліку територій, на яких діє особливий порядок місцевого самоврядування, взагалі немає, є лише вказівка, що до окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких відповідно до закону тимчасово запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування, належать райони або їх частини, міста, селища і села, що знаходяться на територіях, які розташовані між державним кордоном України з Російською Федерацією, урізом води Азовського моря та лінією, яка визначена додатком до Постанови Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 252 «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування», що відповідає Мінському меморандуму від 19 вересня 2014 року.

Ураховуючи викладене, можна дійти висновку, що на рівні закону України під визначення тимчасово окупованої території України підпадає виключно Автономна Республіка Крим. Щодо інших територій, віднесених Постановами Верховної Ради України до тимчасово окупованих, то єдиного їхнього переліку немає.

Не менш важливим для з'ясування змісту диспозиції ч. 1 ст. 332-1 КК України є встановлення порядку в'їзду – виїзду на тимчасово окуповану територію України, видається, що цей самий порядок для можливості застосування вказаної кримінально-правової норми, як мінімум, повинен бути визначений нормативно-правовим актом.

Згідно зі ст. 10 «Порядок в'їзду осіб на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї» Закону України від 15 квітня 2014 року № 1207 «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», громадяни України мають право на вільний та безперешк-

кодний в'їзд на тимчасово окуповану територію і виїзд з неї через контрольні пункти в'їзду-виїзду за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України. Що стосується порядку переміщення товарів на тимчасово окуповану територію України або з неї (тобто фактично ті діяння, за які особи притягуються до відповідальності за ст. 332-1 КК України), то окремого нормативно-правового акта, яким би він був врегульований, немає.

Суди ж у своїх вироках за ст. 332-1 КК України посилаються на вищезазначений наказ Першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей) від 12 червня 2015 року № 415ог та на Постанову Верховної Ради України від 17 березня 2015 року № 254 «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями».

З урахуванням викладеного питання обґрунтованості та законності таких судових рішень залишається відкритим.

1. Данилевська Ю.О. Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: питання обґрунтованості криміналізації / Ю.О. Данилевська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 8. – С. 165-168.

Доненко Валерій Вікторович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КЛАСИФІКАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Процеси глобалізації, з одного боку, та диференціація держав за різними підставами – з іншого, а також природне прагнення людей обирати найбільш сприятливе середовище для проживання в історичному аспекті знаходять свій прояв у виникненні міграційних процесів населення, які суттєво можуть вплинути на рівень соціально-економічного розвитку будь-якої держави. А як свідчать останні міжнародні події в Сирії та інших місцях, то вплив може бути здійснено і на цілі групи країн. Наприклад, Європейського Союзу. В сучасних світових реаліях вплив на міграційні процеси став фактично одним із елементів гібридних війн. Непрогнозовані міграційні сплески призводять до суттєвих соціально-економічних впливів навіть на розвинуті країни Європейського Союзу.

Свого часу окремі країни були створені за рахунок притоку мігрантів. Це такі країни, як Австралія, США, Ізраїль, Канада та інші. Потік потенцій-

них мігрантів до цих країн залишається на високому рівні. Іншою стороною міграції стала масова трудова міграція до країн Заходу з держав соціалістичного табору після розвалу СРСР та Варшавського договору. Міграція з країн колишнього соціалістичного табору та інших країн мала позитивний характер для економік країн, які приймали мігрантів. Ліберальна міграційна політика деяких європейських країн призвела до суттєвого релігійного, національного впливу на ці країни. І що саме небезпечно, стала ліфтом для поширення екстремістських ідей та терористичних проявів. Події у Великобританії, Франції, ФРН, Бельгії та інших країнах є тому прикрими доказами.

Багато сучасних дослідників XXI століття справедливо називають «століттям міграції», сутність та зміст якої розглядають з позиції адміністративно-правової політики суверенних держав, які встановлюють відповідні правила, процедури та обмеження міграційних потоків.

У науковій літературі виділяють міжнародний та національний рівні теоретико-прикладного розуміння міграційної політики.

На міжнародному рівні міграційна політика розглядається як різні форми соціального та державного контролю у сфері дотримання оптимального балансу між потребою у трудових ресурсах та диференційованими умовами оплати праці. На національному рівні досліджуються проблеми впливу міграції на економічні, державно-правові, національні, соціокультурні системи держав, з'ясовуються внутрішні фактори впливу на формування іммміграційної політики, з обґрунтуванням адміністративно-правових та соціальних заходів контролю за міграційними потоками (як легальними, так і нелегальними).

Особливу активність на національному рівні набуває проблема виокремлення сукупності факторів, які впливають на зміст та спрямованість міграційної політики, а, по суті, моделювання її організаційно-правових основ.

У зв'язку з цим можна виділити декілька моделей організації та проведення міграційної політики на національному рівні: плюралістичні, класові, реалістичні та неокорпоративістські.

Плюралістичні моделі організації і проведення міграційної політики передбачають наявність системи державно-правових гарантій участі громадян у формуванні міграційної політики з урахуванням публічною адміністрацією факторів різних соціально-демографічних груп населення.

Класові моделі спрямовані на вирішення проблем не тільки забезпечення держави необхідною кількістю іноземної робочої сили, але і створення заходів попередження внутрішніх соціальних конфліктів, оскільки такі моделі не здатні вирішувати проблеми гуманітарної міграції.

Реалістичні моделі організації і проведення міграційної політики розглядають державу як набір зовнішньополітичних (геополітичних) механізмів управління міграційними процесами.

Неокорпоративістські моделі у проведенні міграційної політики є поєднанням плюралістичних та класових моделей та реалістичного аналізу при прийнятті рішення; держава виступає посередником між конфліктуючими

соціально-економічними колами, але проводить політику відповідно до своїх політичних інтересів. Започаткували цю модель корпоративістські тристоронні угоди між державою, бізнесом та профспілками. Прикладом застосуванням такої моделі стало квотування мігрантів до Європи, надання преференцій Турції, виділення спільних коштів для організації прийому вимушених мігрантів, створення робочих місць тощо.

Зазначені класифікаційні критерії мають важливе теоретико-методологічне та прикладне значення для врахування у власній міграційній політиці, як державі, яка постає певним буфером між сходом та заходом у геополітичній міграції.

Капітанчук Людмила Юріївна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та процесу Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький)

ЩОДО СТАНУ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ ТА ШЛЯХІВ ЇЇ МІНІМІЗАЦІЇ

Звертаючи увагу на місце України в системі потоків нелегальної міграції, слід зазначити про те, що за останні п’ять років спостерігається зниження рівня загрози нелегальної міграції на східноєвропейському маршруті, який проходить територією України, Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Молдова. За оцінками експертів Європейської Агенції з питань управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав – членів ЄС (FRONTEX), міграційна ситуація на українському кордоні не вважається загрозливою і розглядається як стабільна та контрольована.

Загальна ситуація, пов’язана з нелегальною міграцією через територію України, залишається стабільною. Водночас упродовж шести місяців 2016 року спостерігається тенденція до поступового збільшення кількості затриманих незаконних мігрантів.

І хоча (за аналітичними даними та думкою експертів) станом на сьогодні спільними зусиллями правоохоронних органів України та суміжних держав вдалося зупинити (або призупинити) діяльність китайського, індуського, в’єтнамського і пакистанського каналу нелегальної міграції, однак найбільший потенціал небезпеки має центральноєвропейський канал, що веде до країн Західної Європи.

Загальними факторами, які впливають на процеси нелегальної міграції в

Україні, є такі:

– загострення соціально-політичної ситуації у ряді країн Азії та Близького Сходу, насамперед, у Афганістані та Сирії;

– високий міграційний потенціал України за рахунок іноземців, які раніше легально прибули в Україну;

– складна воєнно-політична обстановка в південно-східному регіоні України, оскільки, поряд із зовнішньою міграцією, посилюються і внутрішньо міграційні процеси з числа громадян Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей;

– розгалужена пособницька база як серед мешканців прикордоння, так і серед представників іноземних діаспор в Україні;

– транскордонний характер протиправної діяльності, пов’язаної з незаконним переправленням мігрантів, та збереження її високої прибутковості;

– недосконаліть системи міграційного контролю в Україні та міграційного законодавства, що створює передумови до зловживань незаконними мігрантами легальним в’їздом в Україну, тимчасовою легалізацією на її території та процедурою отримання статусу біженця;

– особливості міграційного законодавства ряду європейських країн, зокрема, з питань надання притулку.

Що стосується стану функціонування каналів нелегальної міграції поза пунктами пропуску та у пунктах пропуску через державний кордон, то необхідно звернути увагу на таке.

У порівнянні з 2014–2015 роками спостерігається зростання активності нелегальної міграції поза пунктами пропуску, при цьому більшість затримань здійснювалося на ділянці Західного Регіонального Управління ДПСУ, де затримано 86 % незаконних мігрантів від загальної кількості. Суттєво збільшилася кількість затриманих незаконних мігрантів на українсько-угорській ділянці кордону.

Нелегальні мігранти переправляються через державний кордон до країн ЄС групами *(від 3 до 8 осіб)* поза пунктами пропуску як самостійно (за допомогою карт та GPS навігаторів), так і у супроводі пособників з числа місцевих мешканців прикордонних районів або представників іноземних діаспор.

Щодо етнічної структури незаконних мігрантів, затриманих на кордоні України, то вона залишається характерною для останніх років, і переважну кількість незаконних мігрантів (близько 68 % осіб) становлять громадяни Молдови, Грузії, окремих регіонів РФ, Вірменії, Таджикистану, Азербайджану, Узбекистану.

Частка потоку іноземців з країн Південно-Східної Азії, Середнього, Близького Сходу та Африки становить близько 32 % (переважно громадяни Афганістану, Сомалі, Сирії, Еритреї, Шрі-Ланки і Туреччини).

Такі особливості міграційних потоків, насамперед, пов'язуються з безвізовим порядком в'їзду в Україну громадян пострадянських країн, чим активно користуються потенційні нелегальні мігранти.

Якщо розглядати «східну» ділянку державного кордону, то ситуація характеризується затриманнями незначних груп громадян країн пострадянського простору при спробі потрапити на територію РФ, що пов'язано з порушенням ними міграційного законодавства РФ та забороною їх в'їзду на територію країни.

На відміну від «зеленої» ділянки кордону, у пунктах пропуску через державний кордон спостерігається зменшення рівня загрози нелегальної міграції. Основною причиною їх затримання є використання чужих та підроблених документів. Так, у пунктах пропуску для повітряного сполучення затримувалися громадяни країн Близького Сходу, Азії, Африки, Молдови та Грузії. При цьому активно використовується схема «транзитного» проїзду через Україну, яка передбачає зміну незаконними мігрантами напрямку руху на рейси європейського прямування та використання нового пакета документів *(як правило, підроблених)* у транзитній зоні аеропорту.

Основною категорією потенційних незаконних мігрантів, яким відмовлялося у в'їзді в Україну, залишалися громадяни країн пострадянського простору та Південно-Східної Азії, Близького Сходу та Африки, через невідповідність заявленої мети поїздки. При цьому нелегальні мігранти даних країн використовують легальні канали в'їзду в Україну.

Останнім часом виникають спроби (вони не мають системного характеру) організації незаконного переправлення незаконних мігрантів з країн Азії та Африки (переважно Афганістану, Бангладеш, Іраку, Сирії, Камеруну, Пакистану, Ірану), які легально прибули в Україну за дійсними українськими візами та деякий час знаходилися в Україні, до країн ЄС за чужими та підробленими документами європейських країн (Німеччини, Латвії, Румунії, Іспанії, Італії ін.).

При прибутті мігрантами за дійсними паспортними документами використовуються дійсні українські візи, видані на запрошення підставних приватних осіб, підроблених запрошень навчальних закладів, туристичних ваучерів та неіснуючих приватних державних підприємств.

Разом з цим, для прибуття в Україну іноземцями використовуються чужі та підроблені національні паспорти, документи громадян європейських країн, підроблені посвідки на постійне (тимчасове) проживання в Україні, підроблені (недійсні) відмітки Держприкордонслужби.

Потенційними незаконними мігрантами *(громадяни Молдови, Грузії, РФ)* активно використовується безвізовий порядок в'їзду в Україну.

Незаконне переправлення мігрантів поза пунктами пропуску здійснюється незначними по кількості групами з території РФ, Республіки Білорусь та Республіки Молдова на ділянках Східного, Північного та Південного регіональних управлінь. У переправленні незаконних мігрантів активну участь беруть мешканці прикордонних районів як України, так і суміжної країни.

Після незаконного переправлення незаконних мігрантів в Україну для їх переміщення від місця порушення державного кордону вглиб території

України, як правило, використовується приватний легковий автотранспорт та мікроавтобуси.

Ймовірними місцями перебування, накопичення незаконних мігрантів, формування груп для подальшого переміщення до кордону з країнами ЄС залишаються населені пункти, розташовані поза межами контрольованих прикордонних районів.

Легалізація незаконних мігрантів на території України здійснюється шляхом:

по-перше, зміни статусу перебування (отримання відміток органів МВС про працевлаштування, тимчасове проживання або навчання);

по-друге, продовження терміну перебування;

по-третє, використання процедури отримання статусу біженця.

Аналіз міграційної політики України свідчить про те, що вжиті заходи не можна вважати такими, що відповідають необхідним вимогам у сфері протидії нелегальній міграції. Загроза нелегальної міграції державним інтересам і міжнародним відносинам обумовлює необхідність проведення не окремих заходів щодо протидії цьому явищу, а багатопланової, комплексної, динамічної, взаємоузгодженої, нормативно і фінансово забезпеченої системи заходів уповноважених суб'єктів відповідно до чинного законодавства і міжнародних угод.

Аналіз практики правоохоронних органів дає підстави зробити висновок про те, що в основі заходів протидії нелегальній міграції в країнах транзиту незаконних мігрантів повинні бути:

- концепція посилення заходів відповідальності осіб, причетних до функціонування каналів нелегальної міграції через територію України;
- концепція криміналізації порушень державного кордону безпосередньо незаконними мігрантами;
- зосередження зусиль правоохоронних органів на шляхах інфільтрації незаконних мігрантів в Україну, осередках накопичення та осередках діяльності злочинних угруповань з переміщення незаконних мігрантів через державний кордон до країн-реципієнтів.

На сьогодні світова спільнота зосереджує зусилля щодо розробок методів дієвого контролю нелегальної міграції та керівництва цим процесом гуманно й узгоджено, через їх концентрацію на країнах транзиту, на далеких підступах і на міждержавних кордонах. Водночас заходи протидії нелегальній міграції, що їх вживає світова спільнота, свідчать про те, що нелегальна міграція не зникає, а лише змінюється інтенсивність функціонування одних каналів нелегальної міграції та збільшується інтенсивність інших, розробка та впровадження транснаціональними злочинними угрупованнями нових тактичних прийомів переправлення незаконних мігрантів. Відновлення скомпрометованого каналу нелегальної міграції проходить через 2–3 роки. Світова розрядка, у результаті якої спростилися процедури міграції населення, істотна економічна нерівність між світовими спільнотами обумовлюють зростан-

ня нелегальної міграції в найближчому майбутньому. З огляду на це питання протидії нелегальній міграції залишається досить актуальним. У зв'язку з чим набуває особливої важливості взаємообмін інформацією та проведення спільних міжвідомчих операцій між ДПСУ та МВС України.

Тому, окресливши стан нелегальної міграції та її загрози в Україні з метою ефективного контролю, виникає потреба у створенні спеціального органу загальнотериторіальної юрисдикції на кшталт Координаційного центру правоохоронних органів та інших суб'єктів, які певною мірою можуть впливати на протидію нелегальній міграції.

1. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002) / В. П. Бахин. – К., 2002.

2. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вчинення злочинної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Н. С. Карпов. – К., 2008.

3. Негодченко О. В. Адміністративні делікти у сфері міграції : монографія / Негодченко О. В., Савченко О. І. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2009.

Фурман Ярослав Володимирович
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник НДЛ
з проблем експертно-криміналістичного
забезпечення ННІ № 2 Національної
академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ПОШИРЕННЯ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Поширення нелегальної міграції є однією з глобальних проблем у міграційній сфері, які постали перед сучасним світовим співтовариством. Щорічно в країнах Європейського Союзу осідає майже півмільйона нелегальних мігрантів, а також більше 380 тисяч здобувачів притулку.

Внаслідок геополітичного становища через державний кордон і територію України проходять транснаціональні канали нелегальної міграції азіатських регіонів до Західної Європи.

Причинами нелегальної міграції є підвищена увага до нелегальної міграції в державі, спричинена виникненням необхідності протидіяти їй як небажаному, шкідливому, суспільно небезпечному явищу. Розробка стратегії і тактики такої протидії є складаним організаційно-правовим завданням. Практика розв'язання аналогічних проблем свідчить про те, що вживати будь-яких заходів можна лише чітко уявляючи причини нелегальної міграції [1, с. 63].

Нелегальна міграція має такі самі причини, що й інші міграції, але вони є більш глобальними, трагічними, конфліктними. Саме ці причини змушують

нелегальних мігрантів ризикувати для власного життя, життя своєї родини, вчиняти правопорушення заради покращення свого життєвого становища, втечі від конфліктів тощо.

Особливістю нелегальної міграції є те, що вона може бути як формою міграції, так і її засобом. Тобто в деяких випадках нелегальна міграція має кримінальний початок, пов'язаний з наркотиками, тероризмом, переправлянням та продажем вогнепальної зброї, торгівлею «живим товаром» (людьми) тощо [2, с. 128].

Більша частина мігрантів використовує нелегальну форму міграції як спосіб утечі від різноманітних конфліктів, які відбуваються в країні постійного проживання.

Для вивчення причин нелегальної міграції необхідно більш детально зупинитися на особливостях конфліктів, які спонукають людей на цей крок.

Конфлікт – це зіткнення двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації їхніх інтересів за умов протидії, крайнє загострення суперечностей, що призводять до конфліктів.

Нелегальна міграція пов'язана: по-перше, зі зміною імміграційної політики, що знижує можливості законної міграції, по-друге, – з бажанням емігрувати будь-яким шляхом, що пов'язане із сподіванням на кращі умови, інформацією про «квоту життя», по-третє, в деяких країнах існує потреба в робочій силі, яку не можна задовольнити легальним шляхом.

Нелегальна міграція – це складне явище з міждержавними характеристиками. В її особливостях закладено чинники, зумовлені як країною, громадянами якої є мігранти, так і країнами, до яких і через які вони прямують. Виходячи з цього, причини нелегальної міграції можуть бути подані у вигляді двох блоків:

а) зумовлені соціально-економічними та іншими особливостями країни громадянства;

б) зумовлені соціально-економічними та іншими особливостями країни, до якої вони вибувають або через яку вони прямують транзитом.

До першого блоку, тобто до причин, що зумовлені соціально-економічними та іншими особливостями країни громадянства, належать: політичні переслідування; дискримінація (расова, етнічна, релігійна); стихійні лиха; реформи в державі; причини інтелектуального характеру; причини культурного характеру; причини економічного характеру.

Політичні причини викликають міграції, що прийнято називати політичними міграціями. Нелегальна політична міграція – це процес міждержавного переміщення громадян, які, займаючись політичною діяльністю, змушені мігрувати внаслідок можливих або вже розпочатих переслідувань за свої політичні погляди.

Політична міграція настає в результаті зміни політичних режимів. У тих країнах світу, де особа, що належить до опозиційного табору, може бути фізично або морально знищена, створюються умови для політичних мігрантів.

Політичний мігрант може розраховувати на повернення на батьківщину лише тоді, коли перетворення, що відбуваються в державі, знімають реальні загрози його фізичному існуванню та створюють умови для реемігрції.

Збройні конфлікти – поширені причини, які викликають нелегальну міграцію. Їх можна розглядати як одну з форм розв'язання протиріч між кількома протидіючими сторонами із застосуванням зброї. У результаті виникає комплекс загроз для населення, одним із шляхів подолання яких є нелегальна міграція.

Суть дискримінаційних причин полягає в обмеженні або позбавленні прав певної категорії громадян за ознакою расової та національної належності, за ознакою статі, за релігійними та політичними переконаннями.

Дискримінація може бути визначена як будь-яка форма підпорядкування або негативного ставлення до окремих осіб або груп, яка ґрунтується на характеристиках, що не є прийнятними. Дискримінація означає будь-яке розходження, виняток або перевагу, що заперечують або применшують рівень здійснення прав людини. Положення про захист прав людини ґрунтується на принципі заперечення дискримінації.

Акти дискримінації можуть відбуватися відкрито або таємно, вони можуть набувати значного поширення, здійснюватися окремими особами або анонімними групами, можуть бути спорадичними або систематичними, незначними (наприклад, у жартах) або серйозними, що завдають психічної, матеріальної або фізичної шкоди жертвам.

Релігійні утиски теж спричиняють нелегальні міграції, що ґрунтуються на переслідуванні за різні релігійні погляди. Особливо яскраво вони проявляються в ряді конфліктних зон на Близькому та Середньому Сході – в країнах традиційного поширення ісламу. Це конфлікти, викликані релігійно позначеними рухами дрібних етнічних груп, і конфлікти, в основу яких покладено протиріччя на релігійно-общинному ґрунті. Вони мають місце як у конфесійно однорідних, так і в неоднорідних державах. У конфесійно однорідних країнах прихильники різних поглядів і сект борються проти обмеження їхніх прав з боку представників пануючого релігійного погляду або секти. У поліетнічних і поліконфесійних країнах релігія сприяє зіткненню з пануючою общиною, що сповідує іншу релігію.

Державні реформи також можуть бути причиною виникнення нелегальної міграції. Міграції внаслідок реформ – це масовий виїзд з території країн, у межах яких: а) обмежуються права та свободи особи (людини); б) здійснюються реформаційні заходи, які боляче відбиваються на життєвих і суспільних інтересах; в) створюється етнічне, політичне, релігійне та соціальне напруження; г) ініціюються збройні конфлікти та соціальні протистояння; д) здійснюється перехід від світських держав до релігійних суспільств; є) зміщуються акценти на розбудову держави та суспільства за національними пріоритетами і спрямуваннями; є) усуваються так звані «інородці», причому з посад державної влади, органів управління та місцевого самоврядування [3].

Причини інтелектуального характеру породжують нелегальну інтелек-

туальну міграцію. Вона характеризується переміщенням у межах національної території або в міждержавному просторі тієї категорії осіб, які займаються розумовою діяльністю, створюють суспільні блага та матеріальні цінності своєю інтелектуальною діяльністю.

На міждержавному рівні інтелектуальна міграція це – «втеча мізків» за кордон, перетягування інтелектуальних ресурсів з однієї країни до іншої. Держави світу, їхні фізичні та юридичні особи заохочують інтелектуальну міграцію, тому що вона сприяє соціально-культурному розвиткові. За інтелектуальним потенціалом активно полюють ті підприємства й фірми, транснаціональні корпорації чи об'єднання, що успішно використовують його для нововведень, причому як у сфері виробництва, так і в мистецтві, культурі, науці.

Різновидом цієї міграції є міграція, зумовлена потребою в одержанні освіти. Пропонуємо для неї термін «освітня міграція». Так, за нашими дослідженнями, 10,7 % опитаних нелегальних мігрантів однією з причин переміщення зазначили неможливість отримати на батьківщині бажану освіту.

Причини культурного характеру є дещо відмінними. Це різновид соціальних переміщень мобільного населення, які мігрують з одного місця в інше за світоглядними мотивами, у пошуках саме тих культурних поглядів, що є для індивіда або групи найбільш прийнятними і сприятливими, етнічно чи релігійно привабливішими.

Культурна міграція характерна для творчих людей – артистів, митців, літераторів, художників тощо. Етичне та моральне виховання, що є підґрунтям формування індивідуального світогляду, зумовлює чималий вплив на процеси та явища, які спричиняють і живлять культурні міграційні потоки.

Економічні причини можуть також виступати причиною виникнення нелегальної міграції. Це переміщення здійснюється внаслідок погіршення умов життя та праці, які призводять до бідності та злиденності трудящих мас, а також спричиняють масове розшарування в суспільстві, що створює підґрунтя для поляризації та протистояння конфліктів та суперечностей.

Економіка, яка диктує політичні рішення, лежить в основі економічної міграції, що може спрямовуватися з села до міста, з району до обласного центру, з однієї держави до іншої.

Міграція з економічних причин є постійним соціальним явищем. Це твердження пояснюється нерівномірним господарсько-економічним та культурно-політичним розвитком держав, їх неоднаковим підходом до розв'язання завдань і проблем ринкової, передусім соціально зорієнтованої економіки.

---

1. Олефір В.І. Міжнародно-правові проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками / за ред. Ю.І. Римаренка, Я.Ю. Кондратьєва, Ю.С. Шемшученка. – К., 2003. – 532 с.

2. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право : підручник. Університетський курс / Ю.І. Римаренко. – К. : КНТ, 2007. – 639 с.

3. План заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 2011 р. № 1058-р // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 214. – С. 11.

Байрачна Валентина Валеріївна
викладач кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ НА РІВЕНЬ ЗЛОЧИННОСТІ

Для України питання міграції не втрачають своєї актуальності, адже, з одного боку, громадяни України часто виїжджають до економічно більш стабільних країн Європи з метою отримання освіти та/або більш оплачуваної роботи, з другого – України збільшується потік мігрантів з менш розвинених країн Азії, Близького і Середнього Сходу, які як працівники переважно мають низький рівень кваліфікації.

Особливе занепокоєння викликає нелегальна міграція. Збільшення рівня нелегальної міграції є потенційною загрозою національній безпеці багатьох країн Європи, у тому числі й України. Увага держави до проблем нелегальної міграції є необхідною для зміцнення національної безпеки.

На думку В. Левковського, міжнародні міграційні процеси є невід'ємною складовою сучасного суспільства. Використання праці мігрантів з інших держав часто відіграє важливу роль в економіці країни [4, с. 91]. Проте не слід забувати про те, що під час переміщення людей між державами можуть мати місце порушення норм міжнародного та внутрішньодержавного права відповідних країн, наприклад в'їзд особи на територію України без офіційного дозволу на це, тобто без візи.

Україна має вигідне територіально-географічне розташування. Враховуючи цю обставину, а також недосконалість законодавчої бази та невиконання закону, В. Никифоренко та О. Бережна зазначають, що на практиці Україна перетворюється на транзитний пункт на шляху до Європи. Сьогодні існують розвинені канали нелегальної міграції, як правило, це угруповання, які спеціалізуються на різних напрямах переправлення нелегальних мігрантів. Ці угруповання також мають побічне джерело прибутку, за деякими напрямками разом з мігрантами перевозиться контрабанда [5, с. 216]. Як порушення загальнообов'язкових правил у сфері міграції розглядає нелегальну міграцію А. Ковальчук [3, с. 63]. Звичайно, що така діяльність є, по-перше, матеріально вигідною; по-друге, призводить до збільшення рівня злочинності в країні. Офіційна статистика не в змозі відобразити реальні фактичні дані з окресленої проблеми.

У свою чергу, Л. Капітанчук звертає увагу на те, що нелегальній міграції притаманні ознаки як виду організованої злочинної діяльності, а саме: протиправність, організованість, конспірація, спеціалізація, вдосконалення, інформаційне забезпечення. Згідно з оцінками експертів, за прибутковістю не-

легальна міграція посідає третє місце після незаконного обігу зброї та наркотиків. Протиправність як ознака злочинної діяльності відрізняє її від інших видів людської діяльності. Організованість нелегальної міграції полягає у тому, що близько 90 % мігрантів переправляються під «патронатом» організованих злочинних формувань. Конспірація при переправленні нелегальних мігрантів через державний кордон використовується на всіх етапах цієї злочинної діяльності: підготовці, вчиненні та прихованні слідів злочину. Щодо спеціалізації, то нелегальній міграції притаманний розподіл ролей – на організаторів, переправників, пособників. Ознака вдосконалення діяльності або постійного поновлення її засобів і методів припускає не тільки використання науково-технічних досягнень, а й сам підхід до здійснення діяльності – пристосування до нових умов, пошук нових сфер «прикладення сил». Інформаційне забезпечення здійснення нелегальної міграції, як й інших видів злочинної діяльності, полягає у закономірному взаємозв'язку цілей, що плануються, з обсягом і якістю даних, які ефективніше дозволяють вчиняти злочини [2, с. 307-308]. Нелегальна міграція, як і будь-який вид організованої злочинної діяльності, тісно пов'язана з іншими видами транскордонної злочинної діяльності, наприклад контрабандою наркотичних засобів і психотропних речовин, торгівлею людьми, незаконним обігом зброї, тероризмом тощо.

Враховуючи зазначене, слід приділити увагу міграційній політиці України. Так, І. Індиченко до основних завдань міграційної політики відносить: здійснення управління міграційними процесами, враховуючи національні інтереси; захист прав іноземців та осіб без громадянства; здійснення контролю державою за використанням іноземної робочої сили з метою захисту національного ринку праці; забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за межами своєї держави; розвиток міжнародного співробітництва у сфері міграції [1, с. 51]. Зважаючи на те, що наша держава перетворилася на експортера робочої сили і територію транзитного переміщення іноземних мігрантів, достатньо важливою є проблема формування й розвитку міграційної політики України та виконання зазначених завдань.

Отже, під незаконною міграцією розуміємо одну з форм територіального переміщення людей, особливість якої полягає у порушенні в процесі такого переміщення чи перебування мігрантів (іноземців та/або осіб без громадянства) у державі, яка їх приймає, норм міжнародного права та/або внутрішньодержавного права відповідних країн. Реалії сьогодення, а також дестабілізуючий вплив нелегальної міграції на ситуацію в державі обумовлюють необхідність у комплексному дослідженні проблемних питань міграційних процесів та удосконаленні державної міграційної політики.

---

1. Індиченко І. В. Міграційна політика України як складник зовнішньоекономічної стратегії : національний і міжнародний аспекти / І. В. Індиченко // Сучасні питання економіки і права. – 2011. – Вип. 2. – С. 50-56.

2. Капітанчук Л. Ю. Окремі питання розслідування порушень державного кордону України за участю нелегальних мігрантів / Л. Ю. Капітанчук // Університетські наукові

записки. – 2009. – № 1. – С. 306-312.

3. Ковальчук А. Ю. Визначення правового статусу мігранта в сучасному українському законодавстві / А. Ю. Ковальчук // Наше право. – 2015. – № 2. – С. 60-64.

4. Левковський В. Ф. Нелегальна міграція – загроза національній безпеці України / В. Ф. Левковський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 16. – С. 89-98.

5. Никифоренко В. Г. Нелегальна міграція в Україні: проблеми та шляхи скорочення / В. Г. Никифоренко, О. Ю. Бережна // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 2 (53). – С. 213-217.

Басалик Сергій Анатолійович
старший викладач кафедри спеціальних
дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького
(м. Хмельницький)

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНІЙ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Однією з основних функцій та завдань Державної прикордонної служби України поряд з забезпеченням недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні є участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів, що закріплено положеннями ст. 1 «Завдання Державної прикордонної служби України» та ст. 2 «Основні функції Державної прикордонної служби України» Закону України «Про Державну прикордонну службу України».

Так, до компетенції оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України належать статті Кримінального кодексу України: ст. 332 «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України», ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» та, в деяких випадках, злочинні дії, які вчиняються на державному кордоні, мають склад злочину обох вищезазначених статей Кримінального кодексу України.

При потребі організатори каналів торгівлі людьми переправлять жертв торгівлі людьми незаконно через державний кордон України, тобто поза встановлених пунктів пропуску, або через так званий «зелений» кордон, або в пунктах пропуску з використанням підроблених паспортних документів жертв торгівлі людьми або з уникненням прикордонного контролю, тобто з використанням заздалегідь підготовлених схованок, конструктивних особливостей автомобільного, залізничного транспорту тощо.

Основними причинами, які штовхають організаторів каналів торгівлі людьми незаконно переправляти своїх жертв через державний кордон Украї-

ни, тобто вчиняти злочинні дії, передбачені ст. 332 КК України, є:

- обізнаність осіб, причетних до протиправної діяльності, про оперативно-розшукові та інші заходи, які проводяться правоохоронними органами стосовно них та жертв їх злочинних дій;
- відсутність законних підстав для перетинання державного кордону в установлених пунктах пропуску жертвою торгівлі людьми (неповнолітні, відсутність документів, що дають право перетину державного кордону);
- наявність в організаторів протиправної діяльності даних про можливу заборону в'їзду жертві торгівлі людьми до суміжних країн та неможливості перетинання кордону у встановленому законодавством порядку (жертва торгівлі людьми в минулому була притягнута до адміністративної або кримінальної відповідальності за правопорушення, в тому числі пов'язані з наданням неправомірних послуг, пов'язаних з сексуальною індустрією, була депортована та їй заборонено в'їзд до країни призначення);
- сумніви організаторів каналів торгівлі людьми в тому, що жертва торгівлі людьми при перетинанні державного кордону України та можливому проведенні стосовно неї контролю другої лінії або фільтраційно-перевірочних заходів не видасть представникам оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України даних, які розшифрують злочинну діяльність в цілому та суб'єктів злочину зокрема.

Розглядаючи класичний варіант незаконної міграції через «зелену» ділянку державного кордону та наявність в оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України даних про готування з боку злочинців протиправних дій, передбачених ст. 149 та ст. 332 КК України, потребує від правоохоронців залучення додаткових сил та засобів, застосування додаткових форм та методів для розробки та реалізації наявної оперативної інформації у зв'язку з тим, що суттєво розширюється ділянка, на якій буде здійснюватися незаконне переправлення осіб через державний кордон, включаючи ділянку як одного відділу прикордонної служби, так і декількох.

З іншої сторони, при переправленні жертв торгівлі людьми через «зелену» ділянку державного кордону суттєво збільшується ризик демаскування злочинних дій у зв'язку з тим, що для переправлення групи осіб, як правило, залучається більше учасників скоєння злочину, а саме:

- особи, які доставлять жертв, що переправляються в прикордоння;
- особи, які в пішому порядку або з використанням автомобільного транспорту незаконно переправлять жертв через державний кордон України;
- особи, які повинні зустріти жертв торгівлі людьми в прикордонні суміжної держави та перемістити в тилові райони;
- особи, які розміщаються в прикордонні України та безпосередньо на лінії державного кордону та в обов'язок яких входить спостереження за державним кордоном та виявлення прикордонних нарядів ДПС України або представників інших правоохоронних органів і спеціальних служб (так звані «фішкарі»);

- інші особи, які беруть участь в організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України на різних стадіях скоєння злочину, тощо.

Значна кількість учасників, задіяних в протиправних діях, їх часта поява в прикордонні, залишені сліди перебування на кордоні та інші ознаки, які вказують на здійснення протиправної діяльності, не можуть бути тривалий час непомічені оперативно-розшуковими підрозділами Держприкордонслужби України, також значну роль у протидії незаконній міграції, пов'язаній з торгівлею людьми, відіграє місцеве населення прикордоння, включаючи конфідентів оперативно-розшукових підрозділів Держприкордонслужби України.

У разі незаконного переправлення жертв торгівлі людьми через державний кордон в пунктах пропуску, при наданні жертві чужих, підроблених документів для перетину державного кордону тощо, суттєво зменшується кількість учасників злочинних дій та, як правило, зазначені особи виконують функції спостереження за діями потенційної жертви при проходженні прикордонно-митного контролю, перебуваючи в загальній масі пасажиропотоку та не видаючи себе.

Березенко Віктор Вікторович
аспірант кафедри загальноюридичних
дисциплін Київського університету
туризму, економіки і права

БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Для України інститут державних кордонів відіграє визначальну роль в умовах реалізації міжнародної правосуб'єктності, гарантування національної безпеки і правопорядку, економічної і політичної незалежності. Це особливо актуально в процесі приєднання нашої держави до ЄС, НАТО, до того ж не всі державні кордони України повною мірою встановлені й позначені на місцевості, водночас вони вже стали предметом численних міжнародних переговорів і консультацій, розгляду міжнародних судових інституцій.

Без чітко визначених кордонів жодна держава не може реалізувати свої суверенні права, існувати взагалі. Це пов'язано з тим, що кордони є чинником формування цілісного державно-територіального організму, від їх функціонування залежить розвиток міждержавних і позадержавних відносин. Тобто умовою забезпечення національної безпеки держави є встановлені, захищені правом і надійно охоронювані державні кордони. Комплексний характер даного інституту зумовлює те, що на національному рівні його режим і

статус визначається нормами конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового, екологічного, фінансового, військового права і законодавства, ряду процесуальних галузей. До того ж він включає норми національного та міжнародного права.

Захист державної безпеки прямо пов'язаний із захистом державного кордону України. А непорушність державних кордонів є свідченням територіальної цілісності, політичної й економічної незалежності, суверенітету та єдності України. Тому охорона державного кордону є невід'ємною частиною загальнодержавної системи національної безпеки України. Забезпечення цілісності і недоторканності державного кордону України є конституційною вимогою (ст. 2 Конституції), обов'язок реалізації якої покладається за Законом України «Про державний кордон України» 1991 р. на Збройні Сили України, відповідні військові формування [1–2].

Захист державного кордону України полягає у скоординованій діяльності військових формувань і правоохоронних органів держави, що здійснюється шляхом вжиття комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних заходів. Охорона державного кордону України є невід'ємною складовою загальнодержавної системи захисту державного кордону і полягає у здійсненні Державною прикордонною службою України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах, а також Збройними Силами України в повітряному, підводному просторі забезпечення недоторканності державного кордону України.

Відповідно до Законів «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» 2003 р., «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» 2000 р., громадяни України за Конституцією мають право створювати громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, посадовим особам у запобіганні та припиненні правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та ін. надзвичайних обставин. Загалом основи державної політики України щодо забезпечення її національних інтересів, зокрема в питаннях стосовно державного кордону, закладені Концепцією національної безпеки України та Воєнною доктриною України, у ряді інших нормативно-правових актів.

Враховуючи посилення транскордонної співпраці, ратифікацію Україною Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р., актуальним є поглиблення добросусідських відносин між громадами, їх місцевими і регіональними органами влади сусідніх держав. Передбачені «єврорегіони» – макрорегі-

ональні інтеграційні структури з розвинутою спільною соціально-економічною інфраструктурою, як й інші форми транскордонної співпраці, зумовлюють процес гармонізації законодавства європейських країн з правовими системами регіональних організацій, створення механізмів їх реалізації. Право співпрацювати поза національними кордонами з питань створення спільних служб, будівництва спільних об'єктів чи охорони довкілля визначає потребу правової регламентації регіонального транскордонного планування, економічного розвитку, охорони навколишнього середовища у прикордонних та прилеглих територіях.

Концепція ОБСЄ у сфері безпеки кордонів і прикордонного режиму на сьогодні передбачає схильність до забезпечення відкритості і безпеки кордонів на вільному, демократичному та інтегрованому просторі ОБСЄ [3]. Держави підтверджують свої юридичні і політичні зобов'язання з питань кордонів на універсальному, регіональному і двосторонньому рівнях. Це зумовлює активізацію співпраці митних і прикордонних, міграційних служб, правоохоронних та інших уповноважених органів держав з метою сприяння вільному і безпечному пересуванню людей, товарів і послуг, інвестицій через кордони у рамках міжнародного права, скорочення загроз тероризму, транснаціональної злочинності, корупції, нелегальної міграції, забезпечення достойного поводження з особами, які перетинають кордон.

Не зменшуючи здобутки Закону України "Про державний кордон України", що став базовим для прикордонної політики держави, зазначимо про недосконалість ряду його положень. На нашу думку, необхідно внести зміни та доповнення в національне законодавство України, з урахуванням відповідного досвіду зарубіжного правового регулювання і національних потреб, забезпечення безпеки прикордонних держав. Від успішного вирішення проблем стабільності й безпеки державних кордонів залежить мир і безпека у світі. А через розширення кордонів ЄС до території України, активні євроінтеграційні процеси, це питання потребує належної уваги з боку української держави, сусідніх країн, міжнародних організацій.

1. Конституція України 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Про державний кордон України : Закон України від 4 лист. 1991 р. № 1777-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12.

3. Концепция в области безопасности границ и пограничного режима. мс.doc/Corr.1 от 6 декабря 2005 г. [Електронний ресурс].

Наукове видання

ПРОТИДІЯ ПРОЯВАМ ТЕРОРИЗМУ, СЕПАРАТИЗМУ, ЕКСТРЕМІЗМУ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції

(28 жовтня 2016 року, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *А.В. Самотуга*

Редактори:
Н.Ю. Веріго, Л.В. Омельченко

Підп. до друку 27.10.2016. Формат 60х84/16. Друк – трафаретний. Папір офісний. Гарнітура – Times. Умов.-друк. арк. 21,25. Обл.-вид. арк. 22,25. Тираж – 100 прим.

Редакційно-видавниче відділення ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДП № 164-р від 07.08.2013 р.